K. I. ZARODOV

Szocializmus, béke, forradalom

K. I. ZARODOV

Szocializmus, béke, forradalom

K. I. ZARODOV

Szocializmus, béke, forradalom

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST
PROGRESSZ KÖNYVKIADÓ, MOSZKVA
1980

A mű eredeti címe:
Константин Иванович Зародов:
Социализм, мир, революция
Политиздат, 1977

Fordította: Nyilas Vera
Szerkesztette: Vidor Emma

ISBN 963 09 1204 X
© Politizdat, 1977
© Izdatyelsztvo „Progressz", 1980
© Hungarian translation Nyilas Vera, 1979

Az olvasóhoz

Nekünk, akik a XX. század második felében élünk, az a szerencse jutott osztályrészül, hogy közvetlen tanúi, aktív részesei lehettünk olyan változásoknak és eseményeknek, amelyek kézzelfoghatóan és cáfolhatatlanul bizonyítják – immár világviszonylatban – Marx, Engels és Lenin elvi jellegű társadalmi prognózisainak tudományos pontosságát. Bármelyik kortársunk – akinek világnézetét nem kötik gúzsba a kizsákmányoló osztályok szűk, önös érdekei, nemzeti előítéletek vagy vallási dogmák – óhatatlanul eljut annak felismeréséhez, hogy a történelem ma úgy fejlődik, amiként azt a marxizmus–leninizmus klasszikusai előre látták.

Azok a nagy forradalmi változások, amelyek a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a világ társadalmi-politikai életében végbementek, visszatükröződnek a kommunista és munkáspártok 1969. évi moszkvai nemzetközi tanácskozásának, a világ egy-egy térségében a kommunisták találkozóinak, többek közt az európai kommunista és munkáspártok 1976. évi berlini konferenciájának programtételeiben, az SZKP XXIV. és XXV. kongresszusának, valamint más testvérpártok kongresszusainak határozataiban.

A nemzetközi kommunista és munkásmozgalmat vezérlő elmélet folytonosan új megállapításokkal, általánosításokkal, az egyes testvérpártok forradalmi tapasztalataival gazdagodik. Emellett a marxisták–leninisták a különféle elméleti problémákról vallott nézeteiket igyekeznek elvtársi vitákban pontosítani és egyeztetni, az egyes pártok nézőpontjainak és konkrét tapasztalatainak egybevetése útján. A kommunisták e kollektív alkotó tevékenységének óriási az elméleti jelentősége, mivel – ahogyan azt az európai kommunista és munkáspártok berlini értekezletén Leonyid Brezsnyev, az SZKP Központi Bizottságának főtitkára hangsúlyozta: „Nyil-

vánvaló, hogy ennek eredménye hasznára válik mind az elméletnek, mind a gyakorlatnak, közös ügyünknek".[1]

A szerző fő célja: megmutatni, hogyan testesül meg a marxista–leninista tanítás olyan konkrét tettekben, amelyek szemünk láttára változtatják meg az emberiség sorsát. Ezzel együtt különösen nagy súlyt helyez napjaink egyik alapvető kérdésének – a szocializmus, a béke és a forradalom közötti dialektikus kapcsolat kérdéseinek – az elemzésére.

Figyelembe véve e probléma globális jellegét, a szerző a nemzetközi kapcsolatok és az osztályharc elméletének és gyakorlatának csupán néhány kérdését tette vizsgálat tárgyává. Kiváltképpen azokat, amelyeket elsőrendű jelentőségűnek tartanak a kommunista testvérpártok a mai bonyolult és sokrétű viszonyok között, amikor minden tekintetben erősödik a valóságos szocializmus, fordulat kezdődik a nemzetközi kapcsolatokban, újból éleződik az osztályharc a tőkésországokban, tovább bővül a nemzeti felszabadító mozgalom.

Egy másik észrevételünk a könyvben foglalt okfejtések jó részének polemikus jellegével kapcsolatos. A szerző, amikor ezekből az okfejtésekből meghatározott következtetéseket von le, természetesen nem tart igényt a „végső igazság" kimondására. Célja az, hogy a vizsgált kérdések egyikéről-másikáról kifejtse nézetét, figyelembe véve és megértve a fentebb említett tényt, hogy a kommunista mozgalomban, a munkásmozgalomban egyéb álláspontok is léteznek. Feltehetően ezt az olvasó is szem előtt fogja tartani, éppúgy mint azt, hogy az emberiség anyagi és szellemi életével összefüggő valamennyi jelenség szabad, kritikus és ugyanakkor szigorú osztályszempontú megközelítése a marxista–leninista elméletnek mindenkor igen fontos erőforrása volt és az is marad.

[1] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 51. old.

I. fejezet

A leninizmus és a XX. század

A példátlan forradalmi dinamizmus korában élünk, olyan korban, amikor a mélyreható változások gyors ütemben átalakítják bolygónk társadalmi-politikai arculatát. Ezeket a gyökeres változásokat – amelyek a jelenkor megkülönböztető vonásai – Leonyid Brezsnyev az SZKP XXV. kongresszusán mondott előadói beszédében a következőképpen jellemezte: „Tovább erősödnek és bővülnek a szocializmus pozíciói. A nemzeti felszabadító mozgalom győzelmei új távlatokat nyitnak meg azok előtt az országok előtt, amelyek kivívták függetlenségüket. Fokozódik a dolgozók harca a monopóliumok elnyomása, a kizsákmányoló rendszerek ellen. Mind nagyobb méreteket ölt a forradalmi, demokratikus, imperialistaellenes mozgalom. Mindez összességében a világforradalmi folyamat előrehaladását mutatja.[1]

Ilyen körülmények között a világ haladó erői mindig új feladatokkal és problémákkal kerülnek szembe, amelyek elmélyült elemzést és alkotó döntéseket követelnek, megkívánják, hogy tisztán lássuk a most végbemenő események lényegét és a világfejlődés távlatait.

Napjaink történelmében különösen nagy szükség van arra, hogy ellenőrizzük a különféle osztályok, pártok, társadalmi és politikai áramlatok által képviselt társadalmi elméletek, koncepciók, doktrínák helyességét. A leninizmus az az elmélet, amelynek helyességét újból és újból igazolja az élet, az osztályharc gyakorlata. Amint azt M. A. Szuszlov, az SZKP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára hangsúlyozta, „az örökké élő, forradalmi, szakadatlanul fejlődő, tudományos kommunista világnézet korunkban elválaszthatatlanul összeforrt Leninnek – Marx és Engels tanítása és ügye lángeszű folytatójának – a nevével, s azt joggal nevezik marxizmus–leninizmusnak. A XX. század eleje óta a

[1] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 35. old.

marxizmus elképzelhetetlen a leninizmus nélkül, a leninizmustól függetlenül, anélkül, amivel a nagy Lenin a marxista világnézet kincsestárát gyarapította."[2]

A lenini eszmék alkotó alkalmazása a jelenkor társadalmi folyamatainak elemzésében lehetővé teszi a nemzetközi kapcsolatok és a forradalmi mozgalom kérdéseire adott tudományos válaszok kidolgozását. Éppen ezért támadják a leninizmust ellenségei, a különféle rendű és rangú reakciósok. Az ideológiai csaták gyújtópontjában az a kérdés áll, hogy milyen szerepet töltött be és milyen helyet foglal el Lenin a forradalom tudományának és gyakorlatának történetében, mi a jelentősége tanításának a forradalmárok mai és jövendő nemzedékei szempontjából. A burzsoá és a reformista ideológia megkísérli kisebbíteni a leninizmus múltbeli és mostani szerepét. Találkozunk Lenin munkáinak olyan tálalásával is, amely nem egyéb, mint egyes töredékek önkényes kiragadása, a leninizmus alapvető tudományos tételeinek megcsonkított, konjunkturális, lokálpatrióta értelmezése.

Lenin annak idején azt mondta, hogy nem tudja nyugodtan elviselni Marx és Engels bármifajta becsmérlését, s képtelen volt megérteni, hogyan lehet nyilvános tiltakozás és leleplezés nélkül hagyni a marxizmus vulgarizálóinak és nyílt ellenségeinek kirohanásait. Azt tartotta, hogy ha semmit sem tennénk a marxizmus elméleti ellaposítása elleni harc érdekében, fegyvert adnánk ellenfeleink kezébe, meggyöngítenénk hadállásainkat. Ma a marxisták–leninisták ugyanilyen határozottan kijelentik: semmiféle támadást nem tűrhetnek el és nem fognak eltűrni Lenin és a leninizmus ellen, megengedhetetlennek tartják, hogy az antileninista nézeteket ne szedjék ízekre és ne cáfolják meg idejében, ne indítsanak ellenük elméleti és tudományos ellentámadást; kijelentik, hogy kérlelhetetlenül fognak harcolni a forradalmi tanítás burzsoá és opportunista elferdítései ellen. Azt tartják, hogy ez kötelességük, tartoznak ezzel a munkásosztálynak, hazájuk és az egész világ dolgozó tömegeinek.

Ezért érdemelnek figyelmet mindenekelőtt a következő problémák: a leninizmus keletkezése a korszak társadalmi tudatában; a marxizmus–leninizmus mint egységes, oszthatatlan tanítás; a lenini tanítás tudományosságának ismérvei.

[2] *Kommunyiszt*, 1976. 5. sz., 15. old.

A LENINIZMUS KELETKEZÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

Lenin történelmi jelentősége felmérhetetlen, tanítása évről évre nagyobb hatással van az emberiség sorsára. A leninizmus, amely a XIX. század végén született meg Oroszországban, ma már az imperializmus és a reakció ellen, a demokráciáért, a békéért, a forradalomért küzdő harcosok millióinak gondolkodását hódította meg.

„Lenin tanítása – mondotta Leonyid Brezsnyev – magába olvasztotta mindazt, amit az emberiség legnagyobb szellemei megalkottak, ebben a tanításban vált általánossá és ötvöződött egységes egésszé a dolgozók osztályharcának világszerte felhalmozott tapasztalata."[3]

A leninizmus valamennyi kommunista eszmei zászlaja a világ forradalmi megújhodásáért vívott harcban.

A burzsoázia és politikai szekértolói ma éppúgy rettegnek Lenintől, ahogy életében rettegtek tőle. Az osztályellenség annál dühödtebben száll hadba a leninizmus ellen, minél inkább meggyőződik róla, hogy Lenin tanítása olyan tényező, amely felmérhetetlenül fokozza napjaink forradalmi mozgalmának hatékonyságát.

A burzsoá ideológusoknak és propagandistáknak a forradalmi tanítás ellen intézett támadásain a munkásosztály nem csodálkozott és nem csodálkozik. Durva hazugságaik és rágalmaik hallatán mindenki számára nyilvánvaló, hogy megfizették őket. E tekintetben sokkalta veszedelmesebb a proletariátus állítólagos barátainak – a különféle reformistáknak, centristáknak, balosoknak – „kifinomult" propagandája. Ezek szívesen öltenek „vörös" köntöst, ügyesen zsonglőrködnek marxista kifejezésekkel, forradalmi frazeológiával leplezik opportunista gyakorlatukat, azt, hogy a burzsoázia szolgálatába szegődtek. A burzsoáziának nehéz közvetlen befolyása alá vonni a tömegeket. Jóval előnyösebb számára, ha ezt olyan emberek teszik, akik még nem vesztették el végleg a munkásosztály, a dolgozó tömegek egy részének bizalmát. Amíg van burzsoázia, addig létezni fog az opportunizmus is, hiszen a burzsoáziának a dolgozók befolyásolásában szüksége van rá mint

[3] *L. I. Brezsnyev:* A lenini úton. Kossuth Könyvkiadó 1971. 521. old.

közvetítőre. Azt lehetne mondani, hogy ha eddig nem lett volna opportunizmus, a monopoltőkések most kitalálták volna.

Amióta a munkásosztály a marxizmus zászlaja alatt önálló politikai mozgalmat hozott létre, a tudományos szocializmus mellett árnyékként ott haladt mindig az opportunizmus. Az opportunizmus különösen pompásan virágzik azokban az időszakokban, amikor a forradalmi mozgalom új szakaszba lép, amikor a világfejlődésben minőségi, korszakalkotó változás következik be. Ilyen helyzetben, a történelem fordulópontján az opportunizmus általában hangosabb és magasabbra emeli fejét. A kommunisták igyekeznek a korszak kérdéseit olyan helytálló elméleti megoldások keresésével megválaszolni, amelyek meghatározzák a politikai stratégia helyes irányvonalát, az opportunisták viszont abban látják küldetésüket, hogy a forradalmi erőket elvonják a fölmerülő problémák tudományos megválaszolásától, letérítsék a helyes útról. Így történt ez a XX. század fordulóján azokban a döntő években, amikor a kapitalizmus átnőtt fejlettebb szakaszába – az imperializmusba, amikor a viszonylagos politikai szélcsönd korszakát a forradalmi megrázkódtatások korszaka váltotta föl. Ebben a helyzetben az opportunizmus rendkívül veszélyes volt a munkásmozgalomra nézve.

Korunknak is fordulópont jellege van, és csoda volna, ha az opportunizmus nem használná ki azoknak a problémáknak az újszerűségét, amelyekkel e fordulóponton a nemzetközi munkásmozgalom találkozik, ha nem kísérelné meg a forradalmi erőket letéríteni a lenini útról.

A mai opportunisták abban a görcsös erőlködésükben, hogy „újat" mondjanak a társadalomtudomány terén, a múltra való hivatkozásról sem feledkeznek meg, és igyekeznek a maguk szája íze szerint értelmezni a történelem tanulságait, megtalálni a történelemben jelenlegi politikájuk igazolását. Ebben az összefüggésben bennünket mindenekelőtt azok a nézetek érdekelnek, amelyek a leninizmus keletkezéstörténetét érintik, mert az opportunizmus éppen ebben az irányban folytatja mesterkedéseit abban a reményben, hogy kisebbítheti Lenin szerepét, a nemzetközi munkásosztály szolgálatában szerzett elméleti és gyakorlati érdemeit.

Az opportunisták, akik az igazság hol durva, hol pedig óvatos eltorzításával megmásítják a történelmet, igyekeznek legalábbis vitásnak nyilvánítani azt a kérdést, hogy ki volt a marxizmus örö-

köse. Időről időre pajzsukra emelik (az éppen esedékes jubileum alkalmából) a XIX. század végének és a XX. század elejének egyik-másik szociáldemokrata vezetőjét vagy csoportját, hogy végül kijelentsék: a marxizmus örökösének a II. Internacionálé szociáldemokráciáját kell tekinteni. Szó se róla, a II. Internacionálé pártjainak vezetőségében számos művelt politikus akadt, aki töviről hegyire ismerte a marxista szövegeket; a többség azonban Marx és Engels örökségéhez betűrágóként közeledett: csak a marxizmus betűjéhez tartotta magát, de nem értette forradalmi szellemét és nem tanulta meg felhasználni alkotó dialektikus módszerét. Mi több, a II. Internacionálé jobboldali vezetői hozzáfogtak a marxizmus meghamisításához, revíziójához minden fő irányban. Ezzel a II. Internacionálé hivatalos „marxizmusa" arra kárhoztatta magát, hogy az új valóságot az elméletben rövidlátó, elmosódott-leíró módon fogja fel, a politikában pedig hadállásokat engedjen át a burzsoáziának.

Hadd mutassuk meg ezt néhány példán.

A II. Internacionálé teoretikusainak figyelmét nem kerülte el az a tény, hogy a szabadversenyes kapitalizmus átadta helyét a monopolkapitalizmusnak. Hilferding, Kautsky, Vandervelde és mások igyekeztek magukévá tenni ezeket az új társadalmi jelenségeket, de csak arra voltak képesek, hogy a monopolkapitalizmus külső megnyilvánulásait regisztrálják. Odáig mentek, hogy a tőkés társadalomnak világméretekben megszervezett egységes trösztté való változtatásáról beszéltek, és ily módon óriási lépést tettek hátrafelé a kapitalizmus Marx által adott tudományos elemzésétől. Ezek a teoretikusok nem hagyták figyelmen kívül a politikai reakció felé tett fordulatot sem, amelyet az imperializmus idézett elő. Észrevették, hogy ez jelentős mértékben módosította a polgári demokrácia sorsát, és olykor rá tudtak mutatni arra, hogy a polgári demokrácia álarca alatt a monopóliumok uralmának viszonyai között mennyi csalás, erőszak, képmutatás, korrupció, a dolgozó tömegek elnyomása húzódik meg. De ha ezt felpanaszolták is, ebben a kérdésben is eltávolodtak a marxizmustól, lemondtak arról, hogy rávilágítsanak minden demokrácia osztálylényegére, és a társadalom politikai szervezetének tartalmával összefüggő problémát egy olyan problémával cserélték föl, amely e szervezetnek egyetlenegy vonására vonatkozott: a formájára.

Az akkori opportunisták, ha nem tudták is, de érezték, hogy a

történelmi kezdeményezést a burzsoáziától átvette a munkásosztály, és ennek a változásnak a jelentőségén szükségképpen el kellett gondolkodniuk. És vajon milyen következtetéseket szűrtek le ebből? Látva a szervezett proletariátus megnövekedett gazdasági erejét, az opportunisták, élükön Bernsteinnel, hamarosan bizonygatni kezdték, hogy a munkásmozgalmat teljes egészében tradeunionista, szakmai, céhes mozgalommá kell változtatni. Amikor pedig maga az élet mutatta meg, hogy a proletariátus osztályharca óhatatlanul, törvényszerűen politikai jellegűvé válik, minden tőlük telhetőt megtettek annak érdekében, hogy a munkásosztálynak és élcsapatpártjának tevékenységét a választási hadjáratokban való részvételre redukálják.

Az opportunisták nem maradtak közömbösek a világháborúnak az imperializmus által fölidézett veszélyével szemben sem, felhívták rá a figyelmet, háborúellenes kiáltványokat írtak alá, tiltakoztak a kormányoknál, de amikor kitört a háború, a szociálsovinizmus álláspontjára süllyedtek le, s nyíltan keresték az „elméleti érveket", hogy igazolják az imperialista mészárlást és azt, hogy a hadviselő országok proletárjai kölcsönösen megsemmisítik egymást. Emellett az opportunisták nem riadtak vissza attól sem, hogy szentségtörő módon Marxra és Engelsre (!) hivatkozzanak. Az imperialista háborút „védelmi", „népi" háborúként jellemezték, s ennek alátámasztására a marxizmus alapítóinak olyan megállapításaira hivatkoztak, amelyek köztudottan egy másik korszak háborúira vonatkoztak, többek között az 1870–1871. évi, szorosan a Párizsi Kommün sorsához kapcsolódó francia-porosz háborúra.

Végül, érezték, hogy a tőkés világ a történelem menete folytán már elérkezett a szocialista forradalom küszöbére. Ám nem e forradalom szervezőinek és lelkesítőinek szerepét vállalták, hanem az e perspektívától megrémült burzsoázia osztályfélelmének ideológiai-politikai szócsöveiét. Azt hirdették, hogy a „felkészületlen" proletariátus nem veheti át a hatalmat, s kezdték felsorolni, milyen nehézségek zúdulnak majd a társadalomra forradalmi átalakítása esetén.

Ez csak néhány példa, de képet ad arról, mennyire alaptalanul tart igényt a jobboldali szociáldemokrácia a marxizmus elméleti örökösének címére.

Vajon tekinthetők-e a szociálreformizmus elméleti gyöngeségei

csupán az éretlen gondolkodás balfogásainak, intellektuális tévedéseknek, elemzésbeli hibáknak? Nem, e gyöngeségekben a burzsoáziának pontosan meghatározott, a forradalmi proletariátussal szembeni ellenséges érdekei nyilvánultak meg, mert Marxnak e pszeudoörökösei a burzsoázia uszályában kullogtak, s elárulták Marx tanítását. Végső soron a burzsoázia önző érdekei, nem pedig egyszerűen elméleti tévedések gátolták meg az opportunizmus vezető képviselőit a forradalmi következtetések megfogalmazásában. Az akkori opportunizmusnak a marxizmushoz való viszonyát éppen a szociálreformista ideológia ezen osztálylényegének figyelembevétele alapján, nem pedig holmi spekulatív „akadémikus" szemszögből kell meghatározni. Az opportunizmus nem annyira a marxizmus elméleti betűjének, mint inkább forradalmi lényegének a tagadása volt. Hogy hová vezetett a marxizmus ellen elkövetett elméleti árulás a Németországi Szociáldemokrata Párt politikai gyakorlatában, azt különösen jól szemlélteti az 1918 novemberi forradalom vereségének a története.

A párt, melyet egykor Marx és Engels közvetlen részvételével és vezetésével alapítottak meg, elveszítette harcos, forradalmi vonásait. Ennek következtében a német történelem fontos, döntő pillanatában, amikor az országban megérlelődött a forradalmi helyzet és megindult az Októberi Forradalom győzelmétől lelkesített tömegek hatalmas mozgalma, a német munkásosztálynak nem volt olyan erős és befolyásos forradalmi marxista pártja, amely képes lett volna őt a szocializmusért, történelmi küldetésének valóra váltásáért döntő ütközetbe vezetni. A németországi forradalom veresége súlyos csapást mért az akkori forradalmi harcra.

Sajnos ez a vereség nem az utolsó súlyos következménye volt az opportunizmusnak. A német munkásosztály soraiban a német szociáldemokrácia áruló, antikommunista irányvonala következtében végbement szakadás a harmincas években óriási mértékben elősegítette, hogy győzzön Németországban a fasizmus, amely az ország népére, Európa, az egész világ népeire súlyos katasztrófát zúdított.

Nem, a II. Internacionálé szociáldemokráciájának nem jutott osztályrészéül az a tisztesség, hogy a marxizmus örököse legyen, ellenkezőleg, gyalázatot hozott magára mint a marxizmusnak, a marxizmus forradalmi eszményeinek renegátja.

A marxizmus folytatásává csak az a tanítás válhatott, amelyben

szervesen, megbonthatatlanul egybeolvadt a marxizmus tudományossága és forradalmisága. A nemzetközi munkásosztály tudatában és tapasztalatában ilyen tanításnak bizonyult a leninizmus. Lenin érdemei a marxizmus védelmében és alkotó továbbfejlesztésében oly nagyok, hogy teljes joggal nevezzük a proletár forradalmi tanítást marxizmus–leninizmusnak.

Csak Lenin tudta valóban marxista módon megoldani azokat az alapvető problémákat, amelyeket az új korszak, a XX. század új történelmi valósága vetett föl. Különösen világosan megnyilvánult ez Lenin forradalmi következtetéseiben, amelyeket a jobboldali szociáldemokrácia nemcsak hogy maga nem tudott leszűrni, hanem még akkor is képtelen volt megérteni, amikor ezek már elméleti vezércsillagaivá váltak a munkásmozgalom harcos szárnyának, és a proletariátus valóságos vívmányai révén bizonyították be tudományos voltukat és életképességüket.

Ellentétben az opportunistákkal, Lenin a marxista politikai gazdaságtan alapján létrehozta az imperializmus tudományos elméletét és megállapította, hogy a monopolkapitalizmus a burzsoá formáció utolsó szakasza, a szocialista forradalom előestéje.

Ellentétben az opportunistákkal, Lenin kimutatta, hogy az imperializmus még a polgári demokráciát is megfojtja; sokoldalúan megalapozta és kifejtette azt az elméletet, amely szerint a polgári demokratikus forradalom átnő szocialista forradalomba.

Ellentétben az opportunistákkal, Lenin abból a tényből, hogy a munkásosztály a világtörténelem előterébe lépett – amiről már Marx és Engels is írt –, azt a következtetést vonta le, hogy a proletariátus hegemóniája olyan tényező, amely meghatározza az imperializmus viszonyai között a demokratikus mozgalom győzelmes fejlődését, és hogy meg kell teremteni az új típusú pártot.

Ellentétben az opportunistákkal, Lenin a háború idején, az imperializmus belső ellentmondásainak kiéleződését látva, kiadta azt a forradalmi jelszót, hogy az imperialista háborút polgárháborúvá kell változtatni.

Ellentétben az opportunistákkal, Lenin felismerte, hogy a tőkés világ elérkezett ahhoz a kritikus ponthoz, amikor napirendre került a szocialista forradalom, a munkásosztály hatalmának megteremtése.

Ellentétben az opportunistákkal, Lenin – abból a következtetésből kiindulva, hogy az imperializmus korszakában fokozódik a

kapitalizmus fejlődésének egyenlőtlensége – azt a zseniális megállapítást tette, hogy lehetséges a proletárforradalom győzelme (majd pedig a szocializmus felépítése) néhány, sőt egy országban is.

A leninizmus a munkásosztály elméletének és politikájának ellenségeivel vívott harcok során keletkezett. Ellenség pedig sok volt: nemcsak a II. Internacionálé ideológiai vezetői, hanem a narodnyikok is, a „legális marxisták", a machisták, a mensevikek Oroszországban, a szociálsovinisták világszerte, a centristák, élükön Trockijjal meg Kautskyval, a különféle „baloldali" frázishősök és reformisták valamennyi országban. Visszatekintve a megtett útra, Lenin egyik levelében ezt írja:

„Hát ilyen az én sorsom. Egyik harci kampány a másik után – a politikai ostobaságok, a szimplifikálások, az opportunizmus stb. ellen.

Ez így megy 1893 óta. És emiatt gyűlöl engem egy csomó szimpla fráter. De én azért mégsem cserélném fel ezt a sorsot a szimpla fráterekkel való »békére«."[4]

Harci kampányokban született, nőtt fel és edződött meg a leninizmus. Senki sincs, aki olyan alkotó szenvedéllyel gazdagította volna a marxista gondolat kincsestárát, mint Lenin – Marx és Engels nagy ügyének folytatója. Senki sem hasonlítható hozzá, a vitában legyőzhetetlen forradalmárhoz, aki egész hősi, önfeláldozó élete során szenvedélyesen küzdött az opportunizmus ellen. A leninizmus kialakulása a munkásosztály elmélete – a marxizmus – megóvásának és gazdagításának eleven, dinamikus folyamata volt.

Lenin, amikor bekapcsolódott a forradalmi harcba, nyomban erélyesen cáfolta azokat az opportunista nézeteket, amelyekkel – kiváltképpen Engels halála után – gyakorlatilag a világ valamennyi szociáldemokrata pártja meg volt fertőzve. A kérdés akkor így vetődött fel: az ösztönös osztályharcot folytató proletariátus vagy az opportunizmus befolyása alá kerül és sokáig botorkálni fog a reformista illúziók sötétjében, vagy az opportunizmust eszmeileg szétzúzzák, s a munkásmozgalom a forradalmi úton fog haladni.

Hallani időnként olyan véleményeket, hogy Lenin tanítása csu-

[4] *Lenin* Összes Művei. 49. köt. Kossuth Könyvkiadó 1977. 355. old.

pán válasz volt arra, hogy az oroszországi és a nemzetközi szociáldemokráciában aktivizálódott az opportunizmus. A kérdés ilyen felfogása leegyszerűsíti a dolog lényegét, előtérbe állít egy fontos, de végeredményben szubjektív tényezőt. Szükség volt az új történelmi körülmények között egy tudományos forradalmi elmélet kidolgozására, s a leninizmus megszületésében és kialakulásában elsősorban ennek az objektíve megérlelődött társadalmi szükségletnek a kielégítését kell látnunk.

Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy téves az az állítás, amely szerint a leninizmus keletkezése az első világháború idejére esik. Az ilyen nézetek ellentétben vannak mind a leninizmus keletkezésének és fejlődésének történetével, mind pedig Lenin elméleti gondolkodásának egész logikájával. Ezek a nézetek mesterségesen elválasztják egymástól Leninnek mint teoretikusnak és mint vezetőnek a szerepét – az oroszországi Leninét, ha szabad így kifejeznünk magunkat (az első világháború előtt), és a háború éveiben a nemzetközi porondra lépő Leninét.

Az efféle megállapításoknak érvekkel való alátámasztására leegyszerűsített módszerekhez folyamodnak, amelyek vagy a tények nem ismeréséből, vagy szándékos eltorzításukból erednek.

Vegyünk szemügyre néhányat közülük.

Azt mondják például, hogy Lenin első műveivel a nemzetközi közvélemény jóval megjelenésük után ismerkedhetett meg. Valóban, a kegyetlen cári cenzúra Oroszországban, valamint a tömegsajtó burzsoá ellenőrzése Nyugat-Európában a század elején gátat vetett a lenini eszmék terjesztésének útjába.

Már Engels keserűen panaszolta, milyen nehéz szocialista napilapokhoz és más eredeti forrásokhoz hozzájutni. Ezt írta: „Az az átka a hivatalos irodalomból kizárt minden proletár irodalomnak, hogy veszendőbe megy."[5] Gondoljunk csak arra, hogy Lenin *Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?* című könyvének második része mindmáig nem került elő, s talán végleg elveszett az olvasó számára. Mindennek ellenére Lenin munkái az olvasók széles köreihez jutottak el nemcsak Oroszországban, hanem külföldön is, és a forradalmárok harci fegyverévé váltak a legkülönbözőbb országokban. Ismeretes egyebek között, hogy Dimitar Blagoev, a kiváló bolgár forradalmár Lenin *Mi*

[5] *Marx–Engels* Werke. 36. köt. Dietz Verlag 1967. 458. old.

a teendő? című könyvére támaszkodott az opportunizmus bolgár válfaja ellen vívott harcban.[6]

Ebben az összefüggésben általában érdemes rámutatnunk arra, hogy képtelenség mechanikusan meghatározni valamely elmélet keletkezésének pillanatát annak alapján, hogy mikor válik közismertté. Ha ezt a logikát követnénk, arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a leninizmus még „nem jött létre" vagy „nem jött létre teljesen". Hiszen Lenin (éppúgy, mint Marx) nem egy műve mindmáig sem ismert mindenki által és mindenütt. Mellesleg megjegyezzük, hogy azon burzsoá ideológusok között, akik szeretik „bírálni" Lenin eszméit, sok olyan akad, aki nyilvánvalóan nem vette magának a fáradságot, hogy megismerkedjék Leninnek azokkal a műveivel, amelyekben ezeket az eszméket kifejtette. Mindez természetesen nem cáfolhatja meg azt a vitathatatlan igazságot, hogy a marxizmus–leninizmus korunk hatalmas eszmei ereje.

Érveik között szerepel az is, hogy Lenin az első világháború előtt főleg az Oroszországgal összefüggő problematikával foglalkozott, és nem emelkedett „nemzetközi szintre", nem vett részt a Bernstein stb. elleni harcban. Mindez, enyhén szólva, szintén nem felel meg a valóságnak. Nézzük Lenin munkáit. A kartellek növekedéséről, a monopoltőkének az uralkodásra való törekvéséről mint a világkapitalizmus akkori legújabb szakaszára jellemző vonásokról szólva Lenin már a XIX. század végén, az imperializmusról szóló külön, klasszikussá vált mű megírása előtt megkülönböztetett két korszakot a burzsoá rendszer történetében, hangsúlyozva, hogy a második, az új korszak „a kapitalizmus összeomlása előestéjének nevezhető".[7]

Mindenki, aki valamelyest is ismeri Lenin életét és tevékenységét, jól tudja, hogy Lenin már a XIX. század végén bekapcsolódott a II. Internacionálé opportunistái, különösen a Bernstein elleni harcba.[8]

[6] Lásd V. I. Lenin i mezsdunarodnoje kommunyisztyicseszkoje dvizsenyije. Moszkva 1970. 50–51. old.

[7] *Lenin* Összes Művei. 25. köt. Kossuth Könyvkiadó 1970. 263. old.

[8] Ismeretes, hogy Lenin már 1899-ben, miután elolvasta *Eduard Bernstein:* A szocializmus előfeltételei című könyvét, ennek tartalmát a következőképpen jellemezte: „Elméletileg hihetetlenül gyönge: mások gondolatainak ismétlése. Frázi-

Ami pedig az olyan „érveket" illeti, hogy Lenin műve lokális, orosz jellegű, s hogy munkáiban bőven használt fel oroszországi tényanyagot – nem lesz fölösleges megemlíteni, hogy Marx a *Tőké*ben szintén főképp *egy* ország – Anglia – anyagát használta fel. Ettől azonban az általa megteremtett tudományos politikai gazdaságtan még nem vált „angollá", mivel valóságos tárgya maga a kapitalista formáció, a világkapitalizmus.

Fölmerül a kérdés: mi a céljuk azoknak, akik meg akarják hamisítani a leninizmus kialakulásának időpontját, akik keletkezését az 1910-es évek derekára vagy végére akarják időzíteni. Nézetünk szerint fő céljuk egyfelől az, hogy bizonyítsák, Marx, Engels és Lenin között bizonyos „szakadék" van (ennek az állításnak a tarthatatlanságáról a továbbiakban tüzetesen fogunk szólni), másfelől, hogy a lenini elméleti és politikai örökség több fontos alkotórészét „kiiktassák", mindenekelőtt az új típusú forradalmi pártról szóló tanítást, e párt megteremtéséről, szervezeti felépítéséről, az osztályellenséggel vívott döntő csatára való felkészülésről felhalmozott igen gazdag tapasztalatokat. Azok az állítások, amelyek szerint a leninizmus „későn" lépett ki a nemzetközi porondra, többnyire, nem véletlenül, olyan személyektől származnak, akik külö-

sok a kritikarol, de komoly es onallo birálattal még csak nem is próbálkozik Gyakorlatilag - opportunizmus (fabianizmus, helyesebben mondva Bernstein tomerdek allitasának és gondolatának eredetjét megtaláljuk a Webbek legutóbbi konyveiben), hatartalan opportunizmus és posszibilizmus, és emellett mégis *gyáva* opportunizmus, mert Bernstein a programhoz nem akar kozvetlenul hozzányulni Aligha kételkedhetunk abban, hogy kudarcot fog vallani Bernstein utalasa arra, hogy az oroszok kozul sokan szolidarisak vele egészen felháborított bennunket " (*Lenin* Művei 37 kot Kossuth Konyvkiadó 1959 222–223 old) Éppen az opportunisták (mentegetve Bernsteint és egyúttal saját magukat) állitották, hogy nincs kulonosebben szukség a revizionista aramlat, a „bernsteinizmus" elleni harcra Erről a nezetről Lenin, latva minden veszélyet, azt tartotta, hogy „túlságosan opportunista" (*Lenin* Összes Művei 4 kot Kossuth Konyvkiadó 1964 168 old) Mind az *Iszkra* és a *Zarja* szerkesztőségi nyilatkozatának tervezeteben, mind pedig a *Rabocsaja Gazeta* szerkesztoségi csoportjahoz irt levelében (1899) égetoen surgósnek mondotta a bernsteinizmus es oroszországi megnyilvánulásai elleni harcot Égetoen surgőssé vált ez azért, mert erélyesen meg kellett védeni a munkásmozgalom elméleti alapjait a fó marxista tételeknek Bernstein altal divatba hozott „birálatával" szemben Ebben az időben ismerte meg Lenin Vandervelde konyveit is, ekkoriban olvasta a *Le Mouvement Socialiste* című folyoiratot, amely Párizsban jelent meg Longuet szerkesztésében, tanulmányozta a Németországi Szocialdemokrata Párt stuttgarti kongresszusának (1897 október 5–8) jegyzőkonyvét stb (Lásd *Lenin* Művei 37 kot Kossuth Konyvkiadó 1959 225 old)

nösképpen igyekeznek „bebizonyítani", hogy Lenin elvei nem alkalmazhatók a mai viszonyok között.

Éppen ezért a marxisták–leninisták kötelességüknek tartják annak kimutatását, hogy a szocialista forradalom Lenin megalkotta elméletének legfontosabb elemei már azokban az első nagy műveiben is föllelhetők, amelyeket a századfordulón írt, és amelyekben az oroszországi kapitalizmus fejlődésével, a narodnyik mozgalommal foglalkozik.

De nem is az a lényeg, hogy időrendben kövessük, miként dolgozta ki Lenin két évtized alatt azokat az eszméket, amelyek összességükben az imperializmus és a szocialista forradalom elméletét alkotják. A lényeg az, hogy ezek az eszmék a leninizmus általános forradalmi világnézetével és gyakorlatával szerves kapcsolatban alakultak ki. Az új korszak lényegének elemzése, a demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átnövésére vonatkozó koncepció, az új típusú proletárpártra vonatkozó tanítás és a megteremtésére irányuló gyakorlati munka, a nemzetközi opportunizmus visszaverése filozófiai és politikai síkon – mindez csak néhány aspektusa annak a tevékenységnek, amelyet Lenin, a gondolkodó és Lenin, a forradalmár kifejtett, s amely a legközvetlenebbül meghatározza a szocialista forradalomra vonatkozó elmélete, az imperializmusról szóló tanítása keletkezésének útját is, tartalmát is.

Nem sajátíthatjuk el a leninizmust, ha statikusan vizsgáljuk, ha nem törekszünk arra, hogy képet kapjunk Lenin nézeteinek összességéről, s e nézetek fejlődéséről, ha nem vesszük magunknak a fáradságot, hogy munkáiban nyomon kövessük az egyik vagy másik elméleti probléma felvetésének és kidolgozásának történetét, ha nem fogjuk át a tanítás minden oldalát mozgásában, a tömegek és a forradalmi pártok újabb forradalmi tapasztalataival való gyarapodásában.

Néhány olyan problémának az elemzése, amely a leninizmus keletkezéstörténetéhez tartozik, lehetővé teszi annak az ismert, de igen fontos igazságnak az újbóli hangsúlyozását, hogy a marxista–leninista tanítás fejlődése a munkásosztály tudományos, forradalmi gondolkodása kialakulásának és elmélyülésének egységes folyamata. Ez a szakadatlan folyamat visszatükrözi azokat az egyre nagyobb vívmányokat, amelyekre a proletariátus az emberiség társadalmi létének megismerése és átalakítása terén szert tesz.

SZERVES EGYSÉGET ALKOTÓ FORRADALMI TANÍTÁS

Egyetlen mai társadalmi vagy filozófiai elmélet sem hasonlítható a marxizmus–leninizmushoz az emberi gondolkodásra, a történelmi gyakorlatra tett hatásának méreteit és mélységét tekintve. A kommunizmusról szóló tudománnyal összekapcsolódik a legújabbkori történelem minden progresszív eseménye, mindenekelőtt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, amely lerakta az alapot a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenethez, ezenkívül a szocialista világrendszernek, a szocialista államok megbonthatatlan közösségének a kialakulása.

A leninizmus – a XX. század marxizmusa – megvilágítja az utat a testvéri szocialista országok számára. Ez a tudomány vezérli a tőkés világ kommunista és munkáspártjait abban a harcban, amelyet a munkának a kapitalizmus bilincseiből való kiszabadításáért vívnak. Ez a tudomány lelkesíti a nemzeti felszabadító mozgalom élenjáró osztagait.

A marxizmus–leninizmus felé fordulnak világos és átfogó világnézetet keresve a proletárok milliói, a haladó gondolkodású emberek valamennyi országban, mindazok, akik aggódnak az emberiség sorsáért, akik elítélik az imperializmus agresszióját, a népek közötti béke és barátság mellett szállnak síkra, a szocializmusért küzdenek. A marxizmus–leninizmusnak vonzereje van a tőkés társadalom sok rétegében, kiváltképpen a fiatalság körében, mindazokra hatással van, akik látják a kapitalista rendszer hibáit és keresik a hibák kiküszöbölésének útját – egyszóval mindazokra, akiket nem elégíthetnek ki sem a kapitalizmus „megjavítására" és „megújítására" vonatkozó burzsoá receptek, sem a reformisták toldozott-foldozott, eklektikus doktrínái. A marxista–leninista forradalmi tanítás eszméi egyre inkább meghódítják a tőkés Nyugat haladó tudósait, művészeit, íróit, akik szilárd világnézeti alapra akarják helyezni alkotó munkásságukat.[9]

Marx példás tömörséggel állapította meg, hogy „az elmélet is

[9] Figyelemre méltó ebben a vonatkozásban a forradalmi nézetektől távol álló M. Liebman belga egyetemi tanárnak, *A leninizmus Lenin idején* című kétkötetes mű szerzőjének következő beismerése: „A leninizmust sokáig csak a Szovjetunió sorsával kapcsolták össze. A viták jórészt a Szovjetunió hívei és a »szabad világ« védelmezői közti harcra redukálódtak. Ám az a körülmény, hogy a forradalmi

anyagi hatalommá válik, mihelyt a tömegeket megragadja".[10] Ma ezt teljes joggal elmondhatjuk a marxista–leninista tanításról.

A marxista–leninista tanítás szakadatlanul növekvő hatása többek között tudományos összehangoltságának, mély belső logikájának tulajdonítható, valamint annak, hogy szerves kapcsolatot tart a társadalmi gyakorlattal, amelyet visszatükröz, általánosít és irányít.

Marx tanítását jellemezve Lenin hangsúlyozta, hogy e tanításnak igen fontos vonása – amelyet még Marx ellenfelei is elismernek –, hogy megállapításai, amelyek összességükben a mai materializmust és a mai szocializmust, a munkásmozgalom elméletét és programját alkotják, rendkívül következetesek és összehangoltak. Ismeretes az is, hogy Lenin a marxizmus filozófiáját „egyetlen acéldarabból formázott" filozófiának fogja fel, amelynek teljessége annyira fontos, hogy ebből „egyetlen alaptételt, egyetlen lényeges részt sem lehet kitörülni anélkül, hogy el ne távolodnánk az objektív igazságtól, hogy ne kerülnénk a reakciós burzsoá hazugság ölelésébe".[11] Ma teljes joggal ugyanezt mondhatjuk a marxizmus–leninizmusról, a nemzetközi munkásosztály, a kommunista világmozgalom átfogó forradalmi tudományáról és ideológiájáról.

Eszmei ellenfeleink tudatában vannak annak, milyen óriási a vonzóereje a Marx, Engels, Lenin megalkotta forradalmi elméletnek. Ezért a burzsoá ideológusok, az opportunisták próbálnak belső ellentmondásokat keresni, kiagyalni a marxizmus–leninizmusban, igyekeznek elhitetni, hogy ha egyes tételei helyesek is, csupán szűk nemzeti vagy történelmi keretek között alkalmazhatók.

A kommunistaellenes, reformista körökben igen elterjedt koncepciók között előkelő helyet foglal el a leninizmus szembeállítása a marxizmussal. Ez az álláspont különféleképpen jut kifejezésre.

harc világszerte kibontakozott, novelte a leninizmus jelentőségét Nincs a világon – Latin-Amerikától Angoláig – olyan felszabadító mozgalom, amely ne használná fel a leninizmus örökségét A leninizmus immár nem csupán történelmi kutatások tárgya Egyike a legragyogóbb fénysugárnak, amely a jelenkor politikai jelenségeit megvilágítja " (*M Liebman* Le Léninisme sous Lenine I kot Párizs 1973. 11 old)

[10] *Marx–Engels* Művei 1 kot Budapest 1957 384–385 old

[11] *Lenin* Összes Művei 18. kot Kossuth Konyvkiadó 1964 306 old

Találkozunk olyan állításokkal, amelyek szerint a marxizmus és a leninizmus nem egyesíthető „egyetlen tudományos organizmussá", s ezért helyesebb a „marxizmus" terminust használni vagy marxizmusról és leninizmusról beszélni, nem pedig marxizmus–leninizmusról. Leninnek Marxtól és Engelstől való különválasztása (és egyúttal a tudományban és a forradalmi világmozgalomban betöltött szerepük eltorzítása) céljából nemritkán használják azt a formulát, hogy Lenin csupán gyakorlati forradalmár, a forradalmi cselekvés pragmatikusa, de nem teoretikus.[12] Azok, akik léptennyomon tagadják a marxista–leninista tudomány egységét, a durva kommunistaellenesség pozíciójába süllyednek le.[13]

A marxizmusban foglalt forradalmiságot következetesen továbbfejlesztve Lenin jelentős mértékben gazdagította éppen Marx tanításának elméleti tartalmát.

Lenin igen képzett marxista, Marx és Engels műveinek kiváló ismerője volt. Az ő eszmei örökségük elsajátítása döntő mértékben hozzájárult Leninnek mint gondolkodónak és politikusnak a kiformálódásához.[14] Lenin mindig figyelemmel kísérte Marx és Engels művei és levelei új kiadásainak megjelenését, állhatatos erőfeszítéseket tett azért, hogy megszerezze és tanulmányozza

[12] Így például a szovjetellenességéről ismert Fejtő Ferenc, a munkásmozgalom renegátja *Lenin öröksége. Bevezetés a világkommunizmus történetébe* című könyvében, amely (mint a szerző írja) „az ifjúság egyfajta kalauza" kíván lenni, azt állítja, hogy míg Marx a „tudomány embere" volt, Lenin „elsősorban a tett embere és szervező", hogy Lenin „Marxnál sokkal kevesebb érdeklődést tanúsított alapvető filozófiai, gazdasági és szociológiai kutatások iránt". (*François Fejtő:* L'héritage de Lénine. Párizs 1973.)

[13] Ernst Fischer, a marxizmus osztrák renegátja egyenesen tagadta a marxizmus–leninizmus létezését (ezt a terminust csakis idézőjelben használta). Azt hirdette, hogy létezik marxizmus (Fischer meghatározása szerint ez kutatási módszer és egyúttal „az osztály nélküli társadalom utópiája") és leninizmus (ő ezt „az elmaradott országban végbemenő forradalom stratégiájára" redukálta). Ami a marxizmus–leninizmust illeti, Fischer rágalmazó módon „kanonizált tanításnak" stb. stb. nevezte. (*Ernst Fischer:* Die Revolution ist anders. Reinbek bei Hamburg 1971. 51. old.)

[14] Lenin ifjú éveinek hiteles tanúja – nénje, Anna Iljinyicsna Uljanova-Jelizarova – Leninnek a *Tőke* I. kötetével való megismerkedését 1888–1889 telére teszi, vagyis arra az időszakra, amikor Kazanyban tartózkodott a kokuskinói száműzetés után, s amikor belépett az N. J. Fedoszejev által szervezett marxista körök egyikébe. Nővére szerint Lenin a marxizmus megalapítóinak munkáival intenzívebben foglalkozott életének szamárai időszakában – 1889 májusa és 1893 ősze között. Ez

őket, hogy eljuttassa az orosz olvasókhoz. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után ő kezdeményezte a Marx–Engels Intézet létrehozását, szívügyének tekintette a marxizmus megalapítói összes írásának felkutatását és kiadását.

Leninben, mint ő maga mondotta, mindig élt az a vágy, hogy tanácskozzék Marxszal. Marx és Engels gondolatai kiindulópontul és elméleti iránytűként szolgáltak saját kutatásaihoz. Műveiben Lenin a marxizmus megalapítóinak több mint 250 munkáját idézi vagy említi meg. Több mint százszor hivatkozik munkáiban *A kommunista párt kiáltványá*-ra, mintegy háromszázszor a *Tőké*re.

Ám a dolog lényege természetesen nem csupán abban rejlik, hogy Lenin jól ismerte a tudományos forradalmi elméletet kidolgozó elődeinek eszméit, s ezeket nagymértékben felhasználta. A lényeg az, hogy saját elméleti munkásságában támaszkodott rájuk. Éppen ez tette lehetővé, hogy a marxista tudományt óriási mértékben gyarapítsa. Éppen ezért került be Lenin a történelembe úgy, mint „kiemelkedő gondolkodó... aki minden vonalon továbbfejlesztette azt a tudományt, amelyet Marx és Engels alapított: a dialektikus materializmust, a politikai gazdaságtant, a szocialista forradalomnak és a kommunista társadalom építésének elméletét".[15]

A leninizmus elméleti eredményeiben, abban az egész gondolatrendszerben, amely elválaszthatatlan Lenin nevétől, teljes egészében bennfoglaltatnak Marx és Engels tudományos gondolatának vívmányai. Lenin filozófiai gondolatai, amelyek tudományosan általánosították a természettudományos fölfedezéseket és a világ társadalmi-politikai életében végbement változásokat, a dialektikus és történelmi materializmus alapvető tételeit nem módosították, hanem – az új körülményekből kiindulva – konkretizálták és elmélyítették. Leninnek az imperializmusról szóló tanítása a tőkés társadalom Marx által megalkotott politikai gazdaságtanát nem

alatt az idő alatt elolvasta Marx és Engels valamennyi alapvető munkáját orosz, illetve idegen nyelven, és ezek közül néhányról referátumot tartott a Szamárában körülötte szerveződött ifjúsági körben. (Lásd *A mi Vologyánk*. Kossuth Könyvkiadó 1957. 27., 32. old.)

[15] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 33. old.

helyezte hatályon kívül, hanem elmélyítette. A szocialista forradalom Lenin megalkotta elmélete egész eszmegazdagságával a tudományos szocializmusnak Marx és Engels által lerakott alapjaira támaszkodott. Leninnek jutott osztályrészül, hogy a marxista gondolkodás történetében elsőként dolgozzon ki olyan kérdéseket, mint a kapitalista formáció szocializmussal való forradalmi felváltásának alapvető vonásai, a szocialista és a kommunista társadalom felépítésének útjai, formái, eszközei, az új társadalmi rend keletkezésének és fejlődésének alapvető törvényszerűségei. De Lenin ezeknek a feladatoknak a teljesítéséhez sem „tiszta lapról" fogott hozzá, hanem arról az álláspontról, hogy a marxista elmélet és módszertan beigazolódott eszméit és elveit alkalmazza az objektív társadalmi fejlődés által fölvetett új problémákra.

Az opportunistáknak megvan a kedvelt példatáruk, amely állítólag arról tanúskodik, hogy Lenin a marxizmus megalapítói legfontosabb elméleti hagyatékának egy részét revideálta. Vegyünk szemügyre e példák közül kettőt.

Azt mondják, hogy Leninnek az a megállapítása, amely szerint lehetséges, sőt elkerülhetetlen a szocializmus győzelme eleinte egy vagy néhány országban, egyenértékű volt a Marx és Engels által a majdani szocialista forradalom fejlődésének útjairól leszűrt elméleti következtetések egyértelmű megcáfolásával. Ilyen megállapítás csupán Marx és Engels nézeteinek formális, betűrágó, vaskalapos megközelítéséből származhat. Mert Lenin, Marx elméletét követve, elemezte azt az új világhelyzetet, amely annak következtében alakult ki, hogy a szabad konkurrenciát felváltó imperializmus objektíve „kijavította" és „revideálta" a tőkés társadalom fejlődésének bizonyos fontos vonásait nemzeti és nemzetközi megnyilvánulásaikban. A világkapitalizmus – létezésének új történeti fokán – új sajátosságokra tett szert, többek között nagyon megnövekedett a burzsoá államok gazdasági és politikai fejlődésének egyenlőtlensége. A monopóliumok uralmának szakaszában levő kapitalista formáció ezen új törvényének fölfedezése Lenin nagy elméleti érdeme. De teljes joggal mondhatjuk azt is, hogy ez a XX. századi marxista gondolat érdeme. Az ebből következő megállapítás, hogy a szocialista forradalom nem kezdődhet és nem győzhet egyidejűleg valamennyi fejlett kapitalista országban, hogy az a különböző országokban belső ellentmondásaik izzásának foka szerint mehet végbe – szintén a marxista gondolat következtetése,

olyan nagy fontosságú tétel, amely bekerült a leninizmus elméleti kincsestárába.

Ebben az esetben – éppúgy, mint sok más esetben is – Lenin elméletének szembeállítása Marx tanításával azon a hallgatólagos premisszán alapul, hogy valamiféle spekulatív úton kiagyalt koncepciókról van szó, amelyek nincsenek kapcsolatban a történelem eleven mozgásával. Márpedig a XIX. századi marxizmus és a leninizmus közötti folyamatosságot nem az elméletnek, az eszméknek az élettől elvonatkoztatott belső fejlődése határozza meg, hanem a változó történelmi valósággal összhangban levő elmélyítésük és gyarapításuk.

Egy másik példa arra, hogy a leninizmus „eltér" a marxi tanítás alapjaitól, az opportunizmus ideológusai szerint a proletárdiktatúra kérdése. Azt állítják, hogy Marxtól a munkásosztály diktatúrájának koncepciója idegen volt, hogy a szocialista forradalom győzelmének útjairól és az új társadalom politikai szervezetéről alkotott elképzelésében ez az eszme nem játszott olyan kulcsfontosságú szerepet, mint amilyet a burzsoá uralom forradalmi megdöntésének és a szocializmus megszilárdításának útjairól szóló lenini tanításban kapott. Ennek a tézisnek, amely napjainkban terjedt el, régi szociálreformista hagyománya van. Hadd emlékeztessünk arra, hogy annak idején már Kautsky forgalomba hozta, kijelentve, hogy a proletárdiktatúra tudományos koncepciója, amelyet a munkásosztály forradalmi szárnya elfogadott, mindössze egyetlen „szavacskán" alapul, „amelyet Marx 1875-ben egy levelében használt".[16] Már ez is Marx megrágalmazása volt, ami annál megbocsáthatatlanabb, mivel Kautsky akkor a marxizmus szakértőjének számított és szívesen adott tápot annak a híresztelésnek, hogy betéve tudja Marx és Engels műveit. Az adott esetben, nyilvánvalóan elferdítve Marx tanításának lényegét, opportunista céljai érdekében azt sem bánta, ha tudatlannak tartják, amikor azt színlelte, nincs tudomása arról, hogy Marx a proletárdiktatúra kérdését valójában tüzetesen kidolgozta, mégpedig nemcsak levelezésében, hanem nyomtatásban megjelent írásokban, program jellegű munkákban, többek között *A gothai program kritikája* című klasszikus

[16] *Kautsky Károly:* A proletárság diktatúrája. Népszava Könyvkereskedés 1919. 90. old.

művében.[17] Ám a dolognak nem az a lényege, hogy Kautsky, a marxizmus bibliamagyarázója nem tulajdonított jelentőséget Marx egyértelmű kijelentéseinek és elhallgatta őket. A legfőbb ez: vagy nem értette, vagy nem akarta megérteni, hogy a proletárdiktatúra koncepciója a marxizmus forradalmi elméletének legfelsőbb szintézise, koronája volt.[18]

Kautsky elméleti renegátságát leleplezve Lenin hangsúlyozta, hogy a proletariátusnak és valamennyi dolgozónak a társadalmi felszabadítása éppen Marx szerint elképzelhetetlen a burzsoázia diktatúrájának a munkásosztály diktatúrája által való felváltása nélkül. Lenin szerint Marx ebben a megállapításában „egész forradalmi tanát összegezi..."[19]

Lenin Marxnak ezt a gondolatát munkáiban olyan mélyrehatóan és sokoldalúan kidolgozta, hogy ennek eredményeként a proletárdiktatúrának a XX. század viszonyai között kialakult marxista koncepciója teljes joggal tekinthető a leninista elmélet érdemének és vívmányának. Lenin sokoldalúan továbbfejlesztette a proletárdiktatúráról szóló tanítást, kimutatta, hogy a proletárdiktatúra bevezetése törvényszerű eredménye és szükségszerű feltétele a szocialista forradalom győzelmének, vívmányai megszilárdításának és az új társadalom építésének. Ellentétben azzal az opportunista felfogással, amely szerint a munkásosztály diktatúrája „a demokrácia megszüntetése", Lenin kimutatta, hogy valójában az igazi néphatalom formájáról és a néptömegek szempontjából a legteljesebb demokrácia érvényesítéséről van szó, vagyis a burzsoá demokráciának szocialista demokrácia általi felváltásáról.

[17] Ez a mű tartalmazza az alábbi nevezetes tételt: „A tőkés és a kommunista társadalom között van egy időszak, melyben a tőkés társadalom forradalmi úton kommunista társadalommá alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet egyéb, mint *a proletariátus forradalmi diktatúrája*." (*Marx–Engels* Művei. 19. köt. Budapest 1969. 26. old.)

[18] Közismert az is, hogy maga Marx a proletárdiktatúra gondolatát és megalapozását azon felfedezései közé sorolta, amelyekkel a társadalomról szóló tudományt kiváltképpen gyarapította. Ezt írta: „Ami újat én cselekedtem, az annak bebizonyítása volt, 1. hogy *az osztályok* létezése csupán a *termelés fejlődésének meghatározott történelmi szakaszaihoz* van kötve; 2. hogy az osztályharc szükségszerűen a *proletariátus diktatúrájához* vezet; 3. hogy maga ez a diktatúra csak átmenet *valamennyi osztály megszüntetéséhez* és az *osztály nélküli társadalomhoz*." (*Marx–Engels* Művei. 28. köt. Budapest 1971. 479. old.)

[19] *Lenin* Összes Művei. 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 229. old.

Minden, korunkban győzelmet aratott szocialista forradalom története igazolta a proletárdiktatúra lényegéről és rendeltetéséről szóló lenini tanítás egyetemes jelentőségét. Az afféle kiagyalások, amelyek szerint Lenin úgy különbözik Marxtól, mint a proletárdiktatúra híve annak ellenfelétől, szervesen beletartoznak számos osztályellenségünk és politikai ellenfelünk ideológiai sémáiba. Ők a leninizmust általában „militáns" tanításnak tüntetik fel, eltérően a „mérsékelt", sőt „puha" marxizmustól, s a „marxizmus feléledését" sürgetik.[20]

A jelzők megválasztását ezen állítások szerzőinek és híveinek lelkiismeretére bízva, fordítsuk figyelmünket álláspontjuk lényegére. Vajon mi az oka annak, hogy olyan szívesen támogatják és propagálják azt a verziót, amely szerint a marxizmus a leninizmushoz képest „kevésbé forradalmi" jellegű? Természetesen nem azért, mintha ez megfelelne a valóságnak, hiszen Marx, Engels, Lenin tanítása minden egyes fejlődési szakaszában következetesen és megalkuvás nélkül forradalmi volt és ma is az. A proletariátus osztályellenségei – Marx és Engels kortársai – közül senki sem tekintette tanításukat politikailag ártalmatlan, akadémikusan elvont elméletnek.

Azt a koncepciót, amely szerint a XIX. századi marxizmus „mértékletes", a burzsoázia osztályérdekeinek kielégítésére gyártották és gyártják, mert a burzsoáziának nincs saját hatékony fegyvere a forradalmi erőkkel vívott ideológiai harcában. A burzsoáziának szüksége van arra az álmarxizmusra, amelyet az opportunisták bocsátanak rendelkezésére, szüksége van az opportunisták Marx-értelmezésére, amely szerint Marx jámbor szobatudós volt, aki „mérsékletet" prédikált és „nem fogadta el a proletariátus diktatúráját". Az ilyen „marxizmus" segítségével szándékozik hatékonyabbá tenni a burzsoázia eszmei harcát a jelenkor igazi marxizmusával – a leninizmussal szemben. A történelem lényegében megismétlődik. Hiszen már Lenin megállapította, hogy a marxizmus megalapítóinak halála után kísérletek történtek arra, hogy ártalmatlan ikonokká változtassák, mondhatnánk, kanonizálják őket, bizonyos dicsfénnyel vegyék körül *nevüket* az elnyomott osztályok „vigasztalására" és elbolondítására, a forradalmi tanítás *tartalmának* elsikkasztására azzal, hogy forradalmi élét eltompít-

[20] *Louis Althusser:* Positions. Párizs 1976. 173. old.

ják, hogy elsekélyesítik. A marxizmus ilyen „feldolgozásában" a burzsoázia és a munkásmozgalmon belüli opportunisták ma egyetértenek. Elfelejtik, elmossák, eltorzítják a tanítás forradalmi oldalát, forradalmi lelkét.

A mondottak persze korántsem jelentik azt, hogy a között, amit Marx és Engels, utóbb pedig Lenin fejtett ki munkáiban, nincsen semmiféle különbség. Aki ilyen nézetet vall, az nem dialektikus, hanem metafizikus. Azonkívül nem látja azt a minőségileg újat, amit Lenin a marxizmusba belevitt, amikor alkotó módon továbbfejlesztette.

Ismeretes, hogyan fogalmazta meg a marxi tanításhoz való viszonyát maga Lenin. Ezt írta: „Marx elméletét egyáltalán nem tekintjük befejezett és érinthetetlen valaminek; ellenkezőleg, meggyőződésünk, hogy ez az elmélet csak alapköveit rakta le annak a tudománynak, amelyet a szocialistáknak minden irányban tovább *kell* fejleszteniük, ha nem akarnak elmaradni az élettől."[21] A leninizmus nagyszerű tanítás, amely a marxista gondolatot minden irányban előbbre lendítette. Az alapokat azonban Marx és Engels rakták le.

Néha találkozunk olyan kísérletekkel, amelyek arra irányulnak, hogy a leninizmusban „szétválasszák" az elméletet és a gyakorlatot. Ez az eljárás abban áll, hogy elismerik a módszert, s ugyanakkor tagadják az elméletet. Az ilyen álláspont védelmében olykor maguknak a marxizmus klasszikusainak a kijelentéseit idézik. Gyakran hivatkoznak például Engelsnek arra a megállapítására, hogy „Marx egész szemléletmódja nem doktrína, hanem módszer. Nem kész dogmákat ad, hanem fogódzókat a további kutatáshoz és módszert ehhez a kutatáshoz."[22] Leninnek azt a tételét, amely szerint a marxizmusban a döntő – forradalmi dialektikája[23], szintén úgy értelmezik, mint annak megerősítését, hogy a marxizmusban a módszernek elsőbbsége van az elmélettel szemben.

Vizsgáljuk meg ezt a kérdést.

Valóban, a tudományos módszertan, a kutatásnak, a megismerésnek forradalmi dialektikaként meghatározott módszere a marxizmus–leninizmus igen fontos alkotórésze. E módszer elsajátítása

[21] *Lenin* Összes Művei. 4. köt. Kossuth Könyvkiadó 1964. 171–172. old.

[22] *Marx–Engels* Werke. 39. köt. Dietz Verlag 1968. 428. old.

[23] Lásd *Lenin* Összes Művei. 45. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 376. old.

elengedhetetlen feltétele a tudományos forradalmi világnézet kialakításának. A marxista–leninista dialektikus módszer megkívánja, hogy minden jelenséghez konkrétan közeledjünk, vegyük figyelembe a vele kapcsolatos egyéb jelenségeket, kölcsönhatásuk fokát, lássuk az adott jelenség eredetét, előző jelenségektől átvett vonásait, tárjuk fel fejlődésének tendenciáit. Ha a vizsgált jelenség a társadalom életével kapcsolatos, feltétlenül meg kell határozni osztályjelentését, tisztázni kell, milyen osztályerők érdekeltek fenntartásában, s melyek állnak vele szemben stb. Az egyik vagy másik kérdés tudományos megfogalmazása – írta Lenin – annyi, mint „a mai társadalom osztályviszonyai szempontjából"[24] való megfogalmazása. S ez csak néhány azon követelmények közül, amelyeket a marxista dialektikus módszer a társadalmi folyamatok kutatásával szemben támaszt.

Lenin számtalanszor hangsúlyozta a materialista dialektika gazdagságát. A dialektikus módszer állandóan fejlődött, tökéletesedett, új kutatási eljárásokkal gyarapodott, a proletariátus és kommunista élcsapata kezében hatékony eszköze volt és maradt a társadalom tudományos megismerésének és forradalmi átalakításának.

De vajon azt jelenti-e ez, hogy a marxista–leninista tanításban a módszernek autonóm jelentősége van, amely elhomályosítja a segítségével feltárt elméleti tételeket? Vajon azt jelenti-e, hogy az elméletben rögzített eszmék és elvek a „tandogmák" kategóriájába sorolandók, amelyeket kritikusan kell vizsgálni éppen a forradalmi dialektikus materialista módszer követelményeinek megfelelően?

Erről szó sincs. Aki így teszi fel a kérdést, a lényegét ferdíti el annak a kölcsönös kapcsolatnak, amely az elmélet és a módszer között nemcsak a marxista–leninista tanításban áll fenn, hanem általában bármely filozófiai vagy politikai (s ugyanígy természettudományos) koncepcióban. Ez a kölcsönös kapcsolat mindig szerves. Az a törekvés, hogy a marxista–leninista elméletet kisebbítsék azáltal, hogy meghajlanak módszere előtt, de ugyanakkor tagadják alapvető tételeit, valójában azt jelenti, hogy „leszámolnak" a módszerével is. Mert e módszer alkalmazása, ha nem vezet elméleti igazságok megállapítására, céltalan foglalatossággá

[24] *Lenin* Összes Művei. 26. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 198. old.

válik, amely semmiféle nyomot nem hagy maga után, semmiféle eredményhez nem vezet a megismerés folyamatában. A marxizmus–leninizmus a világot megmagyarázó és megváltoztató elméletből tartalmatlan, intellektuális játékká válna, ha csupán módszerrel volna felvértezve, „megszabadulva" az elmélettől.

Amikor Lenin azt mondta, hogy a marxizmusban a döntő forradalmi dialektikája, amikor Engels azt kívánta, hogy Marx világfelfogásában ne doktrínát, hanem módszert lássanak, akkor ezzel igyekezett kidomborítani e tanítás eleven, alkotó jellegét. Ezzel felhívta a figyelmet arra, hogyan segíthető elő e tanítás állandó fejlődése, összhangban az objektív világ fejlődésével és a róla alkotott konkrét ismeretek gyarapításával. Ám csak a marxizmus–leninizmus teljes elvetése, vagy a lényegének meghamisítására irányuló tudatos törekvés alapján vonható le az a következtetés, hogy fejlődése nem jelenti egyúttal az elméleti ismeretek, igazságok, tézisek felhalmozódásának folyamatát. Az elméletnek ezek az eredményei örök érvényűek, de nem mint dogmák, amelyeket drága ereklyeként őriznek, hanem mint fundamentumok olyan további elméleti konstrukciókhoz, amelyek megfelelnek a társadalmi lét új időszakai és új feltételei által támasztott követelményeknek.

A leninizmusban Marx tanítása magasabb fokra emelkedett. Ez azért vált lehetségessé, mert a forradalmi dialektika módszere áthatotta Lenin egész ideológiai, tudományos, politikai tevékenységét. A leninizmus: a forradalmi gondolkodás és forradalmi cselekvés módszertanának a megtestesülése. Ám e módszertan segítségével Lenin igen nagy elméleti felfedezéseket tett, s mindenekelőtt ezek alkotják a tartalmát annak, amivel a marxizmust gazdagította, ezek határozzák meg a marxista gondolat lenini fejlődési szakaszának igazi jelentőségét.

Lenin volt az, aki műveiben és politikai gyakorlatában példát mutatott arra, hogyan kell felhasználni a forradalmi dialektika módszerét, féltő gonddal őrizni, alkotó módon továbbfejleszteni a meghódított elméleti pozíciókat. Gondoljunk akár arra, milyen fontos szerepe van Lenin kutatásaiban a módszertani kulcsnak, a konkrét helyzet konkrét elemzésének – ami „a marxizmus élő lelke".[25] Ennek a metodológiai elemnek a jelentőségét szabatosan megfogalmazva Lenin azt írta, hogy „a marxistának a való élettel,

[25] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 130. old.

a *valóság* pontos tényeivel kell számolnia, nem pedig továbbra is a tegnap elméletébe kapaszkodnia..."[26] Vajon ez az elmélet elhanyagolása a módszer kedvéért? Ellenkezőleg, ez a legőszintébb tisztelete az elméletnek – éppen nem skolasztikus, nem dogmatikus felfogása –, amely megengedi a tegnap még helyes, de ma a megváltozott helyzetnek már meg nem felelő tételek revideálását. De ez éppen az elmélet egyes résztételeire vonatkozik, mert az elemzés konkrétsága, Lenin szerint, nem zárja ki, hanem igenis megköveteli a kutatótól az egyértelmű világnézeti, általános elméleti állásfoglalást.

Lenin azt tartotta, hogy a konkrét helyzet konkrét elemzése elengedhetetlen feltétele nem csupán az adott helyzettel összhangban levő helyes következtetéseknek, hanem az ezt követő elméleti jellegű általánosításoknak is.

Lenin azt kívánta, hogy minden konkrét részletkérdést az elmélet által feltárt és megerősített általánosabb, átfogóbb törvényszerűségek fényében vizsgáljunk. Ezt írta: „...aki az általános kérdések előzetes megoldása nélkül nyúl a részletkérdésekhez, az léptennyomon, akarva, nem akarva elkerülhetetlenül »belebotlik« ezekbe az általános kérdésekbe. Ha viszont minden egyes esetben vakon beléjük botlunk, akkor politikánkat szánalmas botorkálásra és elvtelenségre kárhoztatjuk."[27] Az a követelés, hogy szigorúan vegyük figyelembe valamely adott ország helyzetének sajátszerűségét, a leninizmusban mindenkor párosul a forradalom általános törvényeinek teljesen egyértelmű elismerésével.

Egyszóval, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetnek és az új társadalom felépítésének alapvető törvényszerűségei objektív törvényszerűségek, utat törnek maguknak minden különbségen keresztül, alávetik maguknak, felszívják magukba és átdolgozzák a valóság egész sajátszerűségét.

Különös erővel hangsúlyozza a forradalmi elmélet elveinek egyetemes jelentőségét az SZKP Központi Bizottságának a párt XXV. kongresszusa elé terjesztett beszámolója: „A kommunisták küzdelmükben a forradalom fejlődésének, a szocializmus és a kommunizmus építésének közös törvényszerűségeiből indulnak ki. Ezeket a törvényszerűségeket, amelyek a marxizmus–leniniz-

[26] *Lenin* Összes Művei. 31. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 134. old.

[27] *Lenin* Összes Művei. 15. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 350. old.

mus elméletében tükröződnek, és amelyeket a gyakorlat igazolt, kollektívan és részletesen kifejtve megfogalmazták a testvérpártok nemzetközi tanácskozásán. E közös törvényszerűségek alapos megértése, a rájuk való támaszkodás, s ezzel összekapcsolva az adott ország konkrét feltételeinek alkotó felmérése és számbavétele: továbbra is a marxisták–leninisták elidegeníthetetlen sajátossága. Meggyőződéssel mondhatjuk: ha az opportunizmusnak tett engedmény ad is bizonyos ideiglenes előnyöket, végső soron ez visszaüt a pártra."[28]

Senki nem védelmezte olyan szilárdan Marx és Engels tanításának alapelveit, mint Lenin, senki nem harcolt olyan elszántan egyes tételeiért, minden fontos téziséért. Ugyanakkor senki sem fordított nála nagyobb gondot arra, hogy pontosabban megfogalmazzon egy-egy megállapítást a helyzet változásának megfelelően, senki sem tanúsított olyan alkotó bátorságot az elmélet fejlesztésében, mint ő.

Lenintől távol állt az a kísérlet, hogy „ikonná merevítse" Marx és Engels tanítását, hogy tévedhetetlennek tüntesse föl minden megállapításukat. De nem is ebben rejlik a marxizmus ereje. „Igen – írta Lenin –, sokat és gyakran tévedett Marx és Engels a forradalom időpontjának meghatározásában, a forradalom győzelméhez fűzött reményekben... De a forradalmi gondolat óriásainak *ezek* a hibái, azoknak a hibái, akik fel akarták emelni és fel is emelték az egész világ proletariátusát a kicsinyes, köznapi, garasos feladatok fölé, ezerszer nemesebbek, felemelőbbek és *történelmileg értékesebbek, igazabbak,* mint annak a begyepesedett liberalizmusnak az elcsépelt bölcsessége, amely a forradalmi hiúságok hiúságáról, a forradalmi harc hiábavalóságáról, az ellenforradalmi »alkotmányos« lázálmok gyönyöreiről énekel, rikoltoz, nyafog és papol..."

Az oroszországi munkásosztály ki fogja vívni magának a szabadságot, és hibáktól hemzsegő forradalmi akcióival lökést fog adni Európának – a szájhősök pedig hadd hivalkodjanak, hogy forradalmi semmittevésük közepette nem követnek el hibát."[29] Marx, Engels és Lenin nem megnyilatkozásaik és cselekedeteik abszolút, „szent" tévedhetetlenségével emelkednek ki, hanem azzal a képességükkel, hogy a dialektikus materialista tudományra

[28] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 39. old.

[29] *Lenin* Összes Művei. 15. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 237. old.

támaszkodva a hibákból is hasznos tanulságokat tudnak levonni, ezekből a hibákból is tudnak okulni, meg tudják belőlük tanulni – mint Lenin mondotta – előkészíteni a talajt „a forradalom hibátlan végrehajtásának művészetéhez".[30]

Lenin példát mutatott a marxizmus mélységesen dialektikus felfogására. Ebben a felfogásban rejlik a marxizmus–leninizmus igazi ereje. Hűségesnek lenni ehhez – annyi, mint egyaránt felhasználni módszerét és védelmezni elméletét, valamint továbbfejleszteni őket. Ezért alaptalanok és képtelenek a burzsoá ideológusoknak azok az állításai, hogy a kommunisták a mai viszonyokra alkalmazták azokat a tanácsokat és útmutatásokat, amelyeket Lenin annak idején más viszonyok között adott, vagy hogy a kommunisták csak arra törekszenek, hogy a mai eseményeket... „Leninből vett kommentárokkal és idézetekkel" lássák el, mesterségesen „hozzáigazítsák" a mai valóságot Lenin megállapításaihoz.

Azok, akik igyekeznek a marxista–leninista tudományt „dezintegrálni", akik Lenint szembeállítják Marxszal, módszerüket pedig elméletükkel, a maguk módján logikusan eljutnak e forradalmi tanítás szerves egysége tagadásának egy újabb formulájához. Azokról a nézetekről van szó, amelyek szerint a leninizmus csupán a marxizmus egyik elágazása, nem jelentősebb és nem jelentéktelenebb, mint más olyan elágazások, amelyek kiemelkedő forradalmárok művéhez kapcsolódnak. Ezzel összefüggésben például G. V. Plehanovnak, Rosa Luxemburgnak, Antonio Gramscinak, Georgi Dimitrovnak és a nemzetközi munkásmozgalom sok más kiemelkedő személyiségének a marxista gondolat fejlesztésében és terjesztésében szerzett nagy érdemeire hivatkoznak.

Nem volna méltó a marxizmus–leninizmus híveihez, ha nem becsülnék azt a pozitívumot, amivel bármelyik külön osztag, bármelyik külön párt vagy akár egyes személy a forradalmi harc közös ügyét – így az eszmei-elméleti harc ügyét – gyarapította. Ezért, amikor úgy beszélünk a leninizmusról, mint a marxizmus folytatásáról, akkor ezzel korántsem akarjuk kisebbíteni a jelentőségét annak a nagy és gyümölcsöző munkának, amelyet azok végeztek, akik alkotó módon elsajátították Marx és Engels, majd pedig Lenin szellemi örökségét, s azon iparkodtak, hogy továbbfejlesszék ezt az örökséget, alkalmazzák elméleti koncepcióit az új, konkrét

[30] *Lenin* Összes Művei. 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 64. old.

valóságra és ezen az alapon új jelenségek, törvényszerűségek feltárására, általánosítására.

Éppen Lenintől tanulják meg a kommunisták azt, hogy tiszteljék elvtársaiknak és az eszmei-elméleti küzdelemben velük együtt részt vevő harcostársaiknak alkotó tevékenységét. Emlékezzünk például arra, milyen sokra tartotta Lenin Plehanovot mint teoretikust, mennyire kidomborította azt a szerepét, amelyet a marxizmusnak a revizionista ferdítésektől való megvédésében betöltött, azokat az érdemeit, amelyeket a marxista eszmék mélyreható kidolgozásában szerzett. Éppen Lenin állapította meg, hogy „a nemzetközi szociáldemokráciában az egyetlen marxista, aki a következetes dialektikus materializmus szemszögéből megbírálta azokat a hihetetlen banalitásokat, amelyeket a revizionisták e téren összehordtak, Plehanov volt".[31]

Ez érthető is, ha arra gondolunk, hogy a századfordulón Plehanov nagyszerű eredeti munkákat írt, amelyek közül nem egy a filozófiai revizionizmus ellen és a nemzetközi munkásmozgalomban jelentkező opportunizmus ellen irányult.

Plehanov leleplezte a revizionisták olyan okfejtéseit, amelyek szerint a modern burzsoá társadalomban az osztályellentétek enyhülnek, bebizonyította, hogy lehetetlen eljutni a szocializmushoz a kapitalizmus megreformálása és toldozgatása útján. „Ha egy *harisnyát* megstoppolok – írta ironikusan –, attól még harisnya marad és nem változik *kesztyűvé*, még abban a végső esetben sem, ha egész »szövete« teljesen megújult már. Ugyanígy vagyunk a tőkés társadalom lyukainak stoppolásával is."[32]

Plehanov tevékenyen részt vett a II. Internacionálé kongresszusain 1889-től az első világháborúig. A kilencvenes évek végén és a XX. század elején lezajlott kongresszusokon a marxizmus forradalmi elveit védelmezte, könyörtelen harcot vívott Bernstein ellen, határozottan elítélte Kautskynak Bernsteinnel szemben elfoglalt békülékeny álláspontját. Plehanov a revizionizmus elleni ideológiai harc kibontakoztatását követelte: „A »Marxot bíráló« *burzsoá teoretikusok* ellen hadba kell szállniuk a *proletariátus teoretikusainak*, akik a legújabb burzsoá doktrínákat bírálják... Ideje már, hogy megértsük: ha közömbösek vagyunk saját elméletünk

[31] *Lenin* Összes Művei. 17. köt. Kossuth Könyvkiadó 1968. 18. old.

[32] *Plehanov:* Válogatott filozófiai írásai. Kossuth Könyvkiadó 1972. 467. old.

irányában, csak megkönnyítjük a burzsoá tanítások terjedését köreinkben. A rövidlátó gyakorlatiasság nagyon hasznos a revizionisták számára: az elmélethez nem fűlik a foguk."[33]

Lenin és Plehanov politikai útjai szétváltak. Ennek ellenére Lenin 1921-ben újból határozottan kijelentette: *„nem válhat* öntudatos, *igazi kommunistává az, aki nem tanulmányozza - igenis tanulmányozza* - Plehanov valamennyi filozófiai írását, mert ez a marxizmus egész nemzetközi irodalmának a legjava".[34]

Egy másik példa: Lenin viszonya Rosa Luxemburghoz Luxemburg munkáit Lenin nemegyszer megbírálta. De milyen pozícióból, milyen általános összefüggésben bírálta meg őket? Az a polémia, amelyet Lenin Rosa Luxemburg ellen folytatott, mintaképe az éppen Lenin megfogalmazta elv tiszteletben tartásának: annak hibáit, akivel a fő dologban, az alapvető dologban szolidárisak vagyunk, úgy kell bírálni, hogy kitűnjön: olyan ember hibáiról van szó, „akivel egy úton haladunk, és ezek a hibák csak ezen a marxista, szociáldemokrata úton javíthatók ki".[35]

Hogy Lenin mennyire elvi álláspontra helyezkedett Rosa Luxemburg irányában, bizonyítja az is, hogy könyörtelenül leleplezte az opportunisták mesterkedéseit, akik igyekeztek minden útonmódon kidomborítani Luxemburg hibáit, hogy ily módon álcázzák és igazolják saját hitvány politikájukat, és elhallgatták Rosa Luxemburg érett alkotásait.

A nemzetközi forradalmi munkásmozgalom tekintélyes vezetői mindig is mélységes tisztelettel adóztak Vlagyimir Iljics Lenin elméleti géniuszának, tevékenységének és személyiségének. Plehanov mindig elismerte, hogy Lenin óriási értékekkel gazdagította a marxizmust.

Rosa Luxemburg sokra tartotta Lenin elméleti és gyakorlati forradalmi tevékenységét. Mint ismeretes, őszinte személyes barátság is fűzte Leninhez. Többek között erről tanúskodnak az 1918 végén Leninhez küldött meleg hangú sorai.[36]

A forradalmi világmozgalom más tekintélyes személyiségei is el-

[33] *G. V. Plehanov* Szocsinyenyija XII kot 459. 460 old

[34] *Lenin* Összes Művei 42 kot Kossuth Konyvkiadó 1974 283 old

[35] *Lenin* Összes Muvei 47 kot Kossuth Konyvkiado 1976 115 old

[36] Lásd „Piszma V. I. Leninu iz-za rubezsa" Moszkva 1969 115 old

ismerik műveikben, hogy elméleti és politikai síkon milyen kiemelkedő szolgálatot tett Lenin a nemzetközi munkásosztálynak.

Antonio Gramsci csatlakozott azoknak a véleményéhez, akik úgy jellemezték Lenint, mint aki „a mai Európa legnagyobb államférfiújának bizonyult, olyan embernek, akinek határtalan befolyása volt a tömegekre, aki a népekben felgyújtotta a lelkesedés lángját, felébresztette a tudatos fegyelem érzését; olyan embernek, aki hatalmas elméje jóvoltából képes vezetni a világ összes társadalmi erőit, amelyek felhasználhatók a forradalom javára; olyan embernek, aki könnyűszerrel felismerte és megbénította a burzsoá államférfiak legkörmönfontabb gondolatait".[37]

Georgi Dimitrov ezt írta: „Lenin a felszabadító munkásmozgalom történetében az orosz szocialista forradalom hatalmas ügyével, a Kommunista Kiáltvány elveinek gyakorlati alkalmazásával, a proletár szovjetállam megteremtésével vált halhatatlanná."[38]

Már ezeknek a történelmi tényeknek a világánál is (és e tények száma tetszés szerint növelhető) teljesen alaptalannak tűnnek föl az olyan sikertelen próbálkozások, hogy „összeütköztessék" Lenint a XX. századi forradalmi marxista gondolat más képviselőivel. Egyébként azokat, akik ezzel foglalkoznak – éppúgy, mint Leninnek Marxszal való szembeállítása esetében – a legkisebb mértékben sem zavarja, hogy eltérnek az igazságtól, a valóságtól. Döntő szerepe van itt is a burzsoázia társadalmi igényének: „megosztani" a marxizmus–leninizmust. S megint csak azt a célt tűzik maguk elé, hogy kisebbítsék azt a szerepet, amelyet Lenin elméleti tevékenysége a marxizmus fejlődésében betöltött. De ezúttal nem globálisan tagadják eredményeit. Sőt elismerik őket – azzal a fenntartással, hogy a leninizmus a marxizmus folytatása meghatározott, nemzetileg korlátozott, nevezetesen oroszországi körülmények között. Más nemzeti talajon viszont a marxista elméletnek, úgymond, nyilvánvalóan más, nem lenini, sőt többek között antileninista utakon kell fejlődnie.[39]

[37] *Antonio Gramsci:* Izbrannije proizvegyenyija. I. köt. „Ordine nuovo" (1919 1920). Moszkva 1957. 24. old.

[38] *Georgi Dimitrov:* Egységfront, népfront, szocializmus. Kossuth Könyvkiadó 1974. 13. old

[39] Azt, hogy ilyen nézetek milyen körökben és mikor terjednek el, könnyű megérteni, ha például emlékezetünkbe idézzük azt a tényt, hogy *Č. Císař*, aki a csehszlovák revizionisták teoretikusának szerepére tartott igényt, 1968 májusában nyíltan

Felvetődik ezzel kapcsolatban az a kérdés, hogy mi a leninizmus nemzetközi lényege, vagyis – végső soron – felvetődik a leninizmus tudományosságának a kérdése. Valóban, amikor megkísérlik a leninizmus elméleti örökségét merőben oroszországi jelenségnek feltüntetni, e nézet követői a munkásosztály forradalmi gondolatát általában a politikai pragmatizmus szintjére süllyesztik. Mert amikor azt a tézist állítják fel és védelmezik, hogy lehetségesek, sőt szükségesek a marxizmus nemzeti változatai, ezzel azt állítják, hogy a marxizmus nem tudomány. Hiszen nyilvánvaló, hogy a tudomány – a fizika, a biológia, a matematika – nem lehet svájci, angol, török, olasz...

Márpedig a marxista–leninista tanítás – a maga összehangolt teljességében – tudomány, s ezért a nemzeti marxizmus éppen olyan ostobaság, mint a nemzeti szorzótábla.

A forradalmi harc gyakorlata természetesen feltételez meghatározott különbségeket abban, hogy az egyes országokban miként használják fel konkrétan a marxista–leninista tudomány által feltárt s az elmélet előbbrelendítését lehetővé tevő általános törvényszerűségeket. De itt a törvényszerűségek felhasználásának éppen a módjairól és a formáiról van szó, korántsem a törvényszerűségek értelmezésének olyan változatairól, amelyeket bárki saját belátása szerint választ meg ezzel a voluntarista elvvel összhangban: ami megfelel nekünk, az törvényszerű.

A leninizmus Oroszországban született, és szorosan Oroszország forradalmi sorsához kapcsolódik. Hozzá kapcsolódik többek közt azáltal is, hogy Lenin elméletileg feldolgozta műveiben az Október előtti és utáni időszak oroszországi társadalmi gyakorlatának óriási anyagát. De még ha ebből a (szűk) szempontból nézzük is a dolgot, újból hangsúlyoznunk kell, hogy Leninnek igen széles körű ismeretei voltak a nemzetközi valóságról, azt igen jól megértette, s erre állandóan nagymértékben támaszkodott kutatásaiban.[40]

Ám a dolog lényege természetesen nem az elemzett anyag konkrét nemzeti tartalmában rejlik, hanem magának az elemzésnek el-

kifejezte elégedetlenségét amiatt, hogy „a leninizmus olykor a marxizmus monopolista értelmezésévé vált". (*Rudé Právo*, 1968. május 6.)

[40] „Ilici viszont mélységesen nemzeti volt, és mélységesen európai" – jegyezte meg Gramsci. (*Antonio Gramsci:* Az új fejedelem. Magyar Helikon 1977. 128. old.)

méleti színvonalában. A lenini színvonal – a tudomány legmagasabb színvonala, s elsősorban ez határozza meg a leninizmus nemzetközi lényegét.

Amikor a marxizmus–leninizmus eszméi által meghatározott tudományos kommunista világnézetnek, elméleti nézeteknek és társadalmi gyakorlatnak összefüggő, egységes voltáról beszélünk, kiváltképpen ki kell emelnünk azt a szerepet, amelyet ebben az *internacionalizmus* eszméi játszanak.

Napjainkban a nemzetközi szolidaritás kérdése különösen nagy jelentőségre tesz szert. Ezért az európai kommunista és munkáspártok, amelyek 1976 júniusában Berlinben konferenciát tartottak, okmányukban leszögezték, hogy „internacionalista, elvtársi, önkéntes együttműködésüket és szolidaritásukat" ebben a szellemben fogják fejleszteni, „Marx, Engels és Lenin nagy eszméinek alapján, szigorúan megőrizve minden párt egyenjogúságát és szuverén függetlenségét, a belügyekbe való be nem avatkozás elvét, s tiszteletben tartva a különböző utak szabad megválasztásának jogát a haladó társadalmi átalakulásért és a szocializmusért vívott harcban. A szocializmusért a saját országban vívott harc és mindegyik pártnak saját munkásosztálya és népe iránti felelőssége összekötődik a világ dolgozóinak, minden haladó mozgalomnak és valamennyi népnek kölcsönös szolidaritásával a szabadságért és a függetlenség megszilárdításáért, a demokráciáért, a szocializmusért és a világbékéért folytatott küzdelemben."[41]

A marxista–leninista tanítás egész története joggal tekinthető úgy, mint az internacionalizmus keletkezésének, fejlődésének és elmélyülésének története. Más szóval, a marxista–leninista elméleti gondolat eredményei éppen nemzetközi, egyetemes jellegű tudományos vívmányokat testesítenek meg, a nemzetközi proletariátus – nem pedig csupán egyes osztagai – osztálytudatának legmagasabb rendű megnyilvánulásai, tapasztalatának általánosításai. Ennélfogva mindig is biztosíthatók voltak és ma is biztosíthatók azok a feltételek, amelyek a marxista–leninista elmélet tudományosságának, objektivitásának garanciáját alkotják.

Mint már fentebb megjegyeztük, semmiféle koncepció nem tarthat igényt a tudomány rangjára, ha a nemzeti korlátozottság bé-

[41] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 248. old.

lyegét viseli magán. Másfelől, valamely társadalmi elmélet, amely minden esetben feltételezi a világnézet meghatározott osztályszempontját, nem tehet eleget a tudományos pontosság követelményeinek, ha a nézőpontot a történelem által pusztulásra ítélt osztályok érdekei, nem pedig a világ haladásának középpontjában álló osztályok érdekei szabják meg. A proletár internacionalizmus álláspontja teszi lehetővé, hogy a marxisták–leninisták a világot a korszak haladó, vezető osztályának szemével lássák, és egyúttal a társadalom életének jelenségeit és problémáit reális perspektíváikban szemléljék, amelyeket nem torzít el nemzeti érzésekből és kötöttségekből fakadó optikai csalódás.

Az a körülmény, hogy a történelmi kezdeményezést a burzsoáziától a munkásosztály vette át, állandóan fokozza a proletariátus vezető szerepét a nemzeti fejlődésben. Ugyanakkor a forradalmi mozgalom, amely valóban globális méreteket öltött, a harci formák és eszközök rendkívüli sokféleségével gazdagodott, és ezek visszatükrözik minden egyes ország helyi viszonyainak, minden egyes nép nemzeti hagyományainak és sajátszerűségeinek konkrét specifikumát. Ezért a világ kommunista és munkásmozgalmának minden egyes nemzeti osztagára objektíve nagyobb felelősség hárul a hatékony társadalmi és politikai döntések meghozatalakor. A kommunista pártok érettebbek lettek, harci tapasztalatokat halmoztak fel. Mindez lehetővé és szükségessé tette, hogy teljesen önállóan bontakoztassák ki tevékenységüket. Az a tény, hogy a nemzetközi kommunista mozgalomban nincs egységes koordináló vezető központ, szemléletesen kifejezi, hogy a politikai felkészültségnek, a társadalmi tekintélynek, a taktikai tudásnak milyen magas fokát érték el a kommunista pártok. Eredményesen birkóznak meg azzal a feladattal, amely Lenin szavai szerint abban rejlik, „hogy a kommunizmus általános és alapvető elveit alkalmazni tudjuk az osztályok és pártok közötti viszonyoknak arra a *sajátosságára*, a kommunizmus felé való objektív fejlődésnek arra a *sajátosságára*, amely minden egyes országot jellemez és amelyet tudni kell tanulmányozni, fellelni, eltalálni".[42]

A kommunista pártok teljes önállóságának tényét a burzsoá ideológusok megpróbálják vagy tagadni, vagy „érvként" felhasználni a proletár internacionalizmus elleni támadásaikban. Kiindu-

[42] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 71. old.

lópontjuk minden esetben az az elképzelés, hogy a munkásosztály egyes nemzeti osztagainak, az egyes kommunista pártoknak az önállósága „nem hangolható össze", „nem fér össze" a proletár internacionalizmussal. Ha a párt nemzetközi és osztályelvekhez tartja magát – így okoskodnak a burzsoá ideológusok –, akkor lemond „függetlenségéről", „szuverenitásáról" (vagy egy másik változat: korlátozza más pártok önállóságát). Ha ellenben a pártok következetesen önállóak, akkor nem marad hely az internacionalizmus számára, akkor az internacionalizmus „elavul", „túléli önmagát".

Ámde véleményünk szerint az igazi, eleven dialektika abban rejlik, hogy a nemzetközi kommunista mozgalmat alkotó nemzeti osztagok önállósága nem csökkenti, hanem fokozza a jelentőségét a proletár internacionalizmusnak mint a világforradalmi harc legfontosabb tényezőjének. Mert a proletariátus politikai mozgalmának erejét és hatékonyságát nemcsak az a képessége határozza meg, hogy pontosan felmérje és felhasználja a konkrét nemzeti helyzet összes sajátosságát (amit pártjának önállósága biztosít), hanem az a képessége is, hogy állandóan legmagasabb rendű osztályérdekeinek szintjén álljon, következetesen törekedjék osztályeszményeinek elérésére. Mivel pedig ezek az érdekek és eszmények osztályjellegűek, ahhoz, hogy helyesen megértsük és a harcban megbízható stratégiai útmutatókként használhassuk fel őket, különösen fontos az az álláspont, amelytől távol áll minden nemzeti szűkkeblűség vagy elfogultság, vagyis a proletár internacionalizmus álláspontja.

Tekintettel arra, hogy a proletariátus alapvető osztályérdekei nincsenek alávetve változásoknak a konkrétan kialakuló belpolitikai vagy nemzetközi helyzettől függően, a proletár internacionalizmus állandóan ható tényező. Ezért – mély meggyőződésünk szerint – tévednek azok, akik a proletár internacionalizmusban csupán a dolgozók nemzetközi szolidaritása egyes konkrét megnyilvánulásainak, az egyes szolidaritási akcióknak a summáját látják. Az ilyen felfogásban a proletár internacionalizmus úgy tűnik fel, mint ami esetről esetre jön létre. Márpedig valójában nem fogható fel másként, mint olyan álláspont, amely meghatározó módon és állandóan hat a munkásosztály élén haladó kommunisták elméleti és politikai tevékenységének valamennyi oldalára.

Az utóbbi időben annak következtében, hogy széles néptöme-

gek váltak történelemformáló erővé, ezenkívül a népesség különféle nem proletár rétegeinek forradalmi aktivizálódása következtében gyakorta hallani olyan kijelentéseket, hogy a „proletár internacionalizmus" fogalma túlságosan szűkké válik és fel kell cserélni az antiimperialista erők nemzetközi szolidaritásának fogalmával. Ez, úgymond, helyesebben tükrözné vissza az antiimperialista világfront szélességét, az e frontot alkotó társadalmi erők sokféleségét. Mit mondhatunk az ilyen javaslatokra? Az említett értelemben felfogott nemzetközi szolidaritás természetesen fontos kategória, szükség van rá a jelenlegi forradalmi folyamat lényegének és arányainak megértéséhez. De érthetetlen, miért kellene a proletár internacionalizmus helyébe állítani. Hiszen voltaképpen az összes haladó, antiimperialista erő nemzetközi szolidaritása éppen azért vált napjaink valóságává, mert évtizedeken át formálódott az a mag, amely körül kialakult: a munkásosztály nemzetközi összeforrottsága. Lemondva az osztályálláspontról, feloldva azt osztályközi, általános demokratikus jellegű kapcsolatokban, óhatatlanul megfosztanánk a nemzetközi antiimperialista küzdelmet a pontos forradalmi iránymutatóktól.

„A tőke nemzetközi erő. Hogy legyőzzük, ahhoz a munkások nemzetközi szövetsége, nemzetközi testvérisége szükséges."[43] A mai világban, amely ellentétes társadalmi rendszerekre szakadt, a burzsoázia (a tőke) és a munkásosztály osztályérdekeinek internacionalizálódása a történelemben eddig soha nem látott fokra hágott. A világburzsoázia – valamennyi belső ellentmondása mellett is – egységesebb, mint valaha abban a törekvésben, hogy fenntartsa a halálra ítélt tőkés rendet, és megkísérli felhasználni az összes objektív[44] és szubjektív lehetőséget arra, hogy tömörüljön a szocializmus, a munkásosztály forradalmi mozgalma elleni harcban. Ebben az összefüggésben még időszerűbb Lenin fentebb idézett útmutatása: fontos harci jelszava marad a kommunistáknak, a proletariátus politikai élcsapatának.

A burzsoázia ma tudatosan egyre nagyobb gondot fordít saját egységére, s egyúttal nagyobb politikai és ideológiai erőfeszítéseket tesz avégett, hogy aláássa a munkásosztály nemzetközi össze-

[43] *Lenin* Összes Művei. 40. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 39. old.

[44] Például a kapitalista világban kibontakozó integrációs tendenciák.

forrottságát. Emellett – kivált az utóbbi években – abban látja fő feladatát, hogy megossza a tőkésországok munkásmozgalmát és a proletariátusnak az egyes államokban harcoló osztagait. A burzsoá propaganda valamennyi eszközét működésbe hozzák annak a hazugságnak terjesztésére, hogy a hatalmon levő munkásosztály feladja osztályérdekeit, elárulja őket a nemzeti-állami érdekekért, az „országos" gondokért, s ennélfogva megszűnik az alapja a tőkésországok dolgozóival való egységnek. Ennek a koncepciónak sokféle „logikai következménye" van, az egyik közülük az, hogy a tőkés világban a forradalmi mozgalom hatékonysága a valóságos szocializmustól való „eltávolodás", a tőle való „elhatárolódás" révén fokozható.

Véleményünk szerint ezek a koncepciók elsősorban a tőkésországok munkásosztályának ártanak, mivel megfosztják egy nagy erőforrástól, a proletár internacionalizmustól, elszakítják leghatalmasabb nemzetközi támaszától, a valóságos szocializmustól.

A mai viszonyok között éppen úgy, mint a múltban, a kommunisták barátsága, szolidaritása, testvéri kapcsolata a Szovjetunióval, a valóságos szocializmus jelentőségének a mai világban való propagálása hatékony tényezője annak a küzdelemnek, amelyet a dolgozók az imperializmus ellen, a békéért és a szocializmusért vívnak. A világ munkásosztálya forradalmi mozgalmának különféle osztagait képviselő marxistáknak–leninistáknak ez az állásfoglalása világosan kifejeződött az SZKP XXV. kongresszusán részt vett külföldi vendégek felszólalásaiban.[45]

Az a mélységes tisztelet, amelyet az egész világ kommunistái új erővel fejeztek ki a XXV. kongresszuson az SZKP iránt, azt bizonyítja, hogy elismerik Lenin pártjának nagyszerű eredményeit, politikai irányvonalának helyességét, a nemzetközi munkásmozgalom közös forradalmi ügyéhez való hűségét, a proletár internacio-

[45] „Tudják meg, elvtársak, szovjet kommunisták, hogy önökre igen nagy szüksége van minden ország munkásosztályának, dolgozó tömegeinek" – mondotta üdvözlő beszédében Alvarez Cunhal, a Portugál Kommunista Párt főtitkára. (Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 235. old.)

Hasonló gondolatok találhatók a kongresszuson részt vett külföldi delegációk vezetőinek felszólalásaiban is, így Harilaosz Florakisznak, Görögország Kommunista Pártja Központi Bizottsága első titkárának, Geronimo Arnedo Alvareznek, Argentína Kommunista Pártja főtitkárának, Jean Vincent-nak, a Svájci Munkapárt elnökének felszólalásában stb.

nalizmus elveihez való ragaszkodását. Elismerik azt a tényt, hogy a szovjet kommunisták sikerei – a gazdasági életben vagy a politikában, a kultúra területén vagy az ország védelmi képességének megerősítésében – nem tekinthetők kizárólag a Szovjetunió nemzeti tulajdonának, hanem elősegítik az emberiség társadalmi felszabadításáért vívott harcot is az egész világon. Az SZKP minden tettével és szándékával részese ennek a nemzetközi küzdelemnek. A kommunista építés, amelyet ma vezet, igen fontos területe a nemzetközi forradalmi harcnak. Fidel Castro, Kuba Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, a Kubai Köztársaság államtanácsának és minisztertanácsának elnöke az SZKP XXV. kongresszusán kifejezte azt a véleményét, hogy „ez nem olyan párt, amely hatvan esztendővel ezelőtt jutott hatalomra, hanem olyan párt, amely telve van új és kimeríthetetlen energiákkal, amely mindennap előrelép a forradalom útján. Kétségkívül ugyanaz a szellem... ez, mint az Auróra cirkáló sortüzének, a Téli Palota ostromának dicső napjaiban."[46]

Az SZKP igen sokra tartja azt az osztályszolidaritást, amely a testvérpártokkal való kölcsönös kapcsolatainak, együttműködésének fundamentuma. „Mi, a szovjet kommunisták – mondotta Leonyid Brezsnyev az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján –, akárcsak más szocialista országok kommunistái, mély elismeréssel adózunk a tőkésországokban élő elvtársainknak, akik szolidárisak voltak velünk mind történelmünk nehéz pillanataiban, mind pedig a normális békés munka idején. A magunk részéről mi is mindig kifejezzük szolidaritásunkat azzal a harccal, amelyet osztálytestvéreink folytatnak a kapitalizmus táborában, és arra törekszünk, hogy erkölcsi és politikai támogatást adjunk nekik."[47]

A Lenin által teremtett és nevelt párt, valamint a többi marxista–leninista párt óriási politikai erőt merít a proletár internacionalizmusból. A proletár internacionalizmus áthatja a leninista kommunisták egész tevékenységét, s ezért további fejtegetéseink során nemegyszer vissza kell térnünk arra, s különböző szempontból meg kell világítanunk, hogy miként hat a proletár internacionaliz-

[46] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 221. old.

[47] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 48–49. old.

mus a kommunista testvérpártoknak a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért vívott harcban hozott stratégiai döntéseire, e harcban elfoglalt álláspontjára.

S KIK A BÍRÁK?

Valóban, hol az a legfelsőbb fórum, amely ítéletet mondhat a világszerte folyó ideológiai polémia kulcskérdésében: melyik társadalmi elmélet képes behatolni a mai emberi társadalom alapvető problémáinak lényegébe és megjelölni a megoldásukhoz vezető utat?

A burzsoázia ideológusai és az opportunisták unos-untalan azt hajtogatják, hogy a leninizmus nem ilyen elmélet. Újra meg újra kijelentik, ha a lenini tanítás tartalmaz is válaszokat, akkor csak azokra a kérdésekre, amelyek az orosz bolsevikokat vagy a legjobb esetben a nemzetközi munkásmozgalom vezetőinek kis körét érdekelték a XIX. század végén és a XX. század első negyedében. Különösen hangsúlyozzák azt, hogy a mai nemzedékek egészen más problémákkal kerülnek szembe, ezeknek megfelelőit nem találjuk meg abban a valóságban, amelyet Lenin tanulmányozott, és hogy e problémák megoldására sem a lenini elmélet, sem a lenini módszertan nem alkalmas.

A leninizmus burzsoá és opportunista bírálói ilyenformán a leninizmus bíráinak szerepére vállalkoznak, és szemrebbenés nélkül mondanak ítéletet a leninizmus „elavultságáról", „korlátozottságáról"; arról, hogy „alkalmatlan" a XXI. század küszöbén fölmerülő társadalmi problémák elemzésére és megoldására.

Az „alkalmatlanság" vádjával illették a lenini eszmét már századunk legelején, amikor Oroszországban óriási ideológiai vonzóerőt gyakorolt a forradalmi erőkre és elősegítette konszolidálódásukat. A szociáldemokrácia opportunista körei lépten-nyomon olyan követelményekkel álltak elő, hogy a munkásmozgalom politikai vezetése haladjon a marxizmus Bernsteinhez hasonló nyugateurópai interpretálói nyomán, térjen le a Lenin által megjelölt útról. Lenin – ezeknek a kritikusoknak elméleti tehetetlenségére, gyöngeségére célozva, s rámutatva arra, hogy képtelenek tudományos válaszokat adni a társadalom, a forradalmárok előtt akkor

felmerült új problémákra – ezt kérdezte: „S kik a bírák?"[48] Lenin igen meggyőzően kimutatta, hogy az opportunizmus természeténél fogva fondorlatos és szétfolyó, nem képes egyértelműen kifejezni nézeteit, nem képes semmiféle egységes társadalmi szemléletet szembeállítani a marxizmussal. Éppen ezért, amint ezt *Mi a teendő?* című munkájában hangsúlyozta, az opportunisták és a revizionisták által védelmezett „hírhedt kritikai szabadság nem az egyik elméletnek másikkal való felváltását jelenti, hanem minden egységes és átgondolt elmélet hiányát, eklekticizmust és elvtelenséget".[49] Az opportunista „bírák" a gondolat megcsontosodása stb. ellen pufogtatott hangzatos frázisaikkal, mint azt Lenin kimutatta, csupán azt leplezték, hogy kisebb gondjuk is nagyobb az elméleti gondolat fejlesztésénél, és erre nem is képesek.

Napjainkban, amikor a leninizmussal szemben álló ideológusok annyi sok támadást intéznek e tanítás ellen, szintén joggal vetjük fel a kérdést: s kik a bírák?

Vajon állíthatják-e a burzsoá teoretikusok, hogy bármelyik koncepciójuk is túlszárnyalta a lenini tanítást a korunkban zajló társadalmi folyamatok lényegének és törvényszerűségeinek feltárása terén, vagy pedig megadta a szükséges ismereteket e törvényszerűségek megismeréséhez, a társadalmi fejlődés tudományos irányításának megszervezéséhez? Aligha érdemes még csak megemlíteni is néhány tiszavirág-életű eszme és koncepció szomorú sorsát. Felvillantak az ideológiai láthatáron és máris kimentek a divatból az afféle elméletek, mint a „szakaszos növekedés", a „dezideologizálás", a „konvergencia". Azt a derűs optimizmust, amely az olyan álteoretikus konstrukciókat jellemzi, mint amilyen például a „posztindusztriális társadalom", csakhamar felváltotta a kétségbeesés és a jövőtől való félelem. Komor hangulat hatja át a manapság népszerű burzsoá doktrínákat, amelyek az emberiség elkerülhetetlen pusztulását hirdetik és olyan felszólításokat agyalnak ki, mint például, hogy „meg kell állítani a növekedést!" vagy pedig a „zérus növekedést" ajánlják.

De még ha figyelmen kívül hagyjuk is ezeket az „elméleteket" és az ehhez hasonlók végtelen sokaságát, amelyek a mai ideológiai szükségletet kívánják kielégíteni, ha a burzsoá elméleti gondolat

[48] Lásd *Lenin* Összes Művei. 14. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 266. old.
[49] *Lenin* Összes Művei. 6. köt. Kossuth Könyvkiadó 1964. 22. old.

alaposabb és komolyabb kifejezéseihez fordulunk, a dolog lényege akkor sem változik. Vegyük szemügyre például John Maynard Keynes gazdasági elméletét, amelyet évtizedeken át úgy tekintettek, mint a kapitalizmust megmentő tanítást, mint biztos kalauzt a magánvállalkozói gazdaság állami szabályozásához, a veszélyes válságoktól való megszabadításához. Az állammonopolista kapitalizmus ideológusai és politikusai azt tartották, hogy a keynesizmus a végre megtalált és meggyőző alternatíva azzal a marxizmus–leninizmussal szemben, amelynek forradalmi következtetései a burzsoáziára nézve végzetesek. A hatvanas és a hetvenes évek mezsgyéjén megrendült a világkapitalizmus valuta- és pénzrendszere, azon paraméterek viszonylagos stabilitása, amelyek hosszú ideig meghatározták a termelés növekedését, a tőkésországok nyersanyag- és energiaellátását, pénzforgalmát. Ma sokan azok közül, akik bíztak a keynesizmusban, vakon hittek elméleti erejében, maguk is kénytelenek őszintén beismerni: ez a koncepció idejét múlta.

Így áll tehát a burzsoázia elméleti fegyvertára, ámde nincsenek jobb helyzetben az opportunizmus, a szociálreformizmus konjunkturális sémái sem: azok a sémák, amelyek gyakran öltenek marxista köntöst, de a világért sem fogadják el a forradalmiság elemeit, és ezért élük főként a lenini tanítás ellen irányul. Az opportunista iskola tömérdek doktrínát agyalt ki, s valamennyinek az a központi gondolata, hogy a kapitalizmus evolúció útján alakul át szocializmussá. Egy tucatnyi tőkésországban a jobboldali szociáldemokrácia, amelynek átadták a kormányrudat, módot kapott arra – mégpedig nem is rövid ideig –, hogy megmutassa, mennyire megalapozott és életképes ez a gondolat. És a szociáldemokrácia megmutatta: az opportunista út a szocializmushoz kivétel nélkül mindenütt elárulta a maga lényegét, azt, hogy nem más, mint a monopóliumok uralmának megőrzését szolgáló társadalmi manőverezés útja. Hasonló eredményekhez vezetnek – számos esetben már vezettek is – azok a kísérletek, hogy a tömegek kapitalizmusellenes törekvéseit olyan politika medrébe tereljék, amelyet a szocializmus számos más tudománytalan koncepciója határoz meg, olyan koncepciók, amelyek ezt a rendet sajátosan nemzeti vagy vallási köntösbe akarják öltöztetni („keresztény szocializmus", a cionisták „szocializmusa" stb.).

Nem, sem a burzsoá ideológusok, sem az opportunisták nem le-

hetnek a marxizmus–leninizmus bírái. Nem lehetnek bírái azok sem, akik a világon az utóbbi fél évszázadban végbement mélyreható változások ürügyén megkísérlik „korszerűsíteni a leninizmust", „visszatérni a leninizmus tiszta formájához". Amikor elkezdjük az idézőjeleket feloldani és elemezni a dolog lényegét, kiderül, hogy a „mai leninizmus", „a leninizmus tiszta formája" gyakorlatilag nem más, mint leninizmus nélküli leninizmus, lemondás e nagy tanítás alapelveiről.

Felmerülhet a kérdés: vajon a marxisták–leninisták úgy vélekednek-e, hogy világnézetük, elméletük, meggyőződésük nem bírálható? Nem, nem így vélekednek.

A kommunisták véleménye szerint a történelmi, társadalmi gyakorlat volt, maradt és lesz az a bíró, akinek pártatlanságában, illetékességében és igazságosságában teljesen megbízhatunk. „Minden elmélet valóságértékének ismérve a gyakorlat – mondotta Leonyid Brezsnyev az SZKP XXV. kongresszusán a párt Központi Bizottsága beszámolójában –. A munkásosztály és az összes dolgozó forradalmi harca, a kommunisták egész gyakorlati tevékenysége teljes erővel megmutatta a marxizmus–leninizmus lényegét kifejező elméleti tételek és elvek megingathatatlanságát."[50] E gondolatot továbbfejlesztve Leonyid Brezsnyev az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján megállapította: „Amikor nagy figyelmet fordítunk elvtársaink alkotó tevékenységére kommunista családunkban, abból indulunk ki, hogy valamely tétel helyességének, vagy ellenkezőleg, hibás voltának próbája csakis a gyakorlati tapasztalat lehet..."[51]

A marxizmus–leninizmus korántsem azért tudományos elmélet, mert a kommunisták ezt állítják. Ellenkezőleg: a kommunista és munkásmozgalom vezérfonala a marxista–leninista tanítás, erre alapozza világszemléletét, mert nincs (és nem is lehet) más filozófiai-szociológiai doktrína, amely ennyire adekvát módon tükrözné vissza az objektív valóságot és ilyen biztos stratégiai irányelvekkel látná el azt a küzdelmet, amely a dolgozó tömegek létérdekeiért, a proletariátus teljes társadalmi felszabadulásáért, az emberiségnek

[50] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 86. old.

[51] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 51. old.

a szociális igazságról szőtt sok évszázados álma megvalósulásáért folyik.

A tudományban bármely spekulatív feltevés, bármely hipotézis akkor ismerhető el elméletnek (vagyis valóban tudományos koncepciónak), ha legalább két feltételnek tesz eleget: először is megmagyarázza, osztályozza, rendszerezi a tényeket, megfigyeléseket, s feltárja kölcsönös kapcsolataik törvényszerűségeit, másodszor, ha képes előre látni új jelenségeket, ennek vagy annak a folyamatnak új paramétereit. A társadalomra vonatkozó tudományban a dolog azért bonyolultabb, mert még egy sarkigazság elismerését is – amint ezt Lenin igen meggyőzően kimutatta – gyakran akadályozza az osztályérdek, az osztályszemléletű kiindulópont. Ez utóbbi körülmény olykor érzékelhetően megnehezíti az elméleti úton megállapított és a társadalmi tapasztalat által megerősített objektív igazság szubjektív megértését, ámde az utolsó szó, a „bíró" szava a történelmi fejlődés tényleges menetét, a társadalmi gyakorlatot illeti.

Jegyezzük meg mindenekelőtt, hogy az ideológiai harc, többek között e harc olyan jelensége is, mint a leninizmus „kritikája", szintén a társadalmi gyakorlat egyik elemének tekinthető. Ha pedig figyelembe vesszük e „kritika" jellegét és osztálytartalmát is, akkor a maga módján „visszájáról" igazolja a lenini gondolatok életképességét, amely tudományos igazságukban rejlik, mert a burzsoáziának tévedhetetlenül, bármiféle spekulatív okoskodásnál biztosabban megsúgja osztályösztöne, hogy mi is az a leninizmus és az ezen alapuló gyakorlat, milyen veszélyekkel fenyegeti a leninizmus a burzsoázia uralmát. Ha az egész világ burzsoái „haddal akarnak ránk törni – mondta Lenin –, ez azt jelenti, tisztában vannak vele, hogy a bolsevik hatalom nemcsak orosz, hanem világjelenség".[52] A fiatal Szovjet-Oroszország ellen kereszteshadjáratot indító 14 imperialista állam inváziója, a szovjetek országa elleni gazdasági blokád, a méreteit és kegyetlenségét tekintve egyedülálló hitleri betörés – mindez igazolja: a leninizmus igazi tudomány, amely félelmetes a tőke hatalmára nézve, amikor egybeolvad a forradalmi munkásosztály gyakorlatával. Ugyanígy az a tény, hogy a burzsoázia és az opportunisták ideológiailag fokozódó mértékben szembehelyezkednek a leninizmussal, nemzetközi-

[52] *Lenin* Összes Művei. 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 213. old.

leg egyesülnek a szocializmus ellen, a dolgozók osztályérdekei és eszményei ellen folyó ideológiai harcban, készek minden úton-módon ösztönözni és támogatni a lenini elméleti örökség elleni rajtaütéseket, mindez újból ékesen bizonyítja a leninizmus internacionális, azaz egyetemes, azaz mélységesen tudományos lényegét.

Ugyanígy a leninizmus mai ellenfeleinek a leninizmus „elavultságára" vonatkozó érvei önmaguk cáfolatát tartalmazzák. Mert hiszen ha a leninizmus „elavult", akkor minek annyi erőt és pénzt pazarolni, annyi agyafúrtsághoz folyamodni ennek bizonyítására? Amikor az elméletek elavulnak, általában hamarosan feledésbe merülnek. Ha a mai burzsoá ideológusok szükségesnek tartják, hogy ilyen nagy buzgalommal bizonygassák a marxizmus–leninizmus elavultságát, hogy harcoljanak a marxizmus–leninizmus ellen, vajon nem életképességének és időszerűségének tanújele ez? Ámde ne álljunk meg ezeknél a közvetett tanúbizonyságoknál, hanem térjünk át a közvetlenekre. A leninizmus valamennyi elvi elméleti tételét ragyogóan igazolta a történelem menete. A XX. századi társadalmi fejlődés voltaképpen Lenin tudományos prognózisainak megvalósulási folyamata, a mai világ forradalmi átalakítására vonatkozó, általa feltárt törvényszerűségek megtestesülése.

A történelem gyakorlata cáfolhatatlanul bebizonyította, hogy a lenini forradalmi tudomány törvényei – a társadalmi fejlődés objektív törvényei, amelyeket nem lehet „megkerülni", ha pedig figyelmen kívül akarják hagyni őket, ez nem marad büntetlenül. Teljes mértékben vonatkozik ez mind a szocialista forradalomnak, mind pedig a szocialista építésnek Lenin által elméletileg feltárt törvényeire. Vegyük példaképpen a szocialista építés problémáit. A Lenin által feltárt törvényszerűségekre támaszkodva a testvérpártok, a szocialista közösség országainak dolgozó tömegei kiemelkedő eredményeket értek el az új társadalom megteremtésében. Viszont amikor a legfontosabb törvényszerűségeket lebecsülték vagy megfeledkeztek róluk, ez negatív következményekkel, mégpedig olykor igen súlyos következményekkel járt. A Magyar Szocialista Munkáspártnak az 1956-os magyarországi ellenforradalom okait elemző dokumentumai megállapítják, hogy az ország és a párt előző vezetői nem értették meg az általános törvényszerűségek és a nemzeti sajátosságok dialektikus összefüggését, „képtelennek bizonyultak bizonyos idő múltán arra, hogy a szocializmus építésének nemzetközi fő törvényszerűségeit helyesen alkalmaz-

zák"[53] hazájukban. A pártnak és a társadalomnak az 1968–1969-es időszakban végbement válságos fejlődését előidéző okok hasonló elemzését tartalmazzák Csehszlovákia Kommunista Pártjának dokumentumai. A CSKP Központi Bizottságának plénuma (1969. május 29–30.) többek között megállapította, hogy „a párton belül megerősödtek különféle opportunista áramlatok, amelyek... a szocializmus teljesen új »modelljének« jelszavával elvetették a pártépítésnek, a párt által a társadalomban elfoglalt vezető helynek, a párt nemzetközi jellegének és kötelezettségeinek alapvető elveit".[54]

A világ társadalmi fejlődésének valósága olyan félreérthetetlenül a marxizmus–leninizmust igazolta, hogy számos tételét hallgatólagosan még ellenfelei is igazságnak ismerték el. Ezen a síkon is beigazolódott a tudományos előrelátásnak a marxista–leninista tanításban rejlő ereje. Hiszen már Marx leírhatta, hogy azok az osztályharcról vallott nézetek, amelyeket ő heves ideológiai csatákban védelmezett, „közhelyekké váltak »és a közönséges emberi értelem« birtokállományába kerültek..."[55]

Ámde a marxista igazságok részleges (titkos vagy nyílt) elismerése sohasem jelenti a burzsoázia, az opportunisták ideológiai átalakulását. Ma ez leggyakrabban a marxizmus–leninizmus eszméjével ellenséges ideológiai erők átcsoportosítását, új felvonulási területekre való átvezénylését jelenti. Javarészt ilyen jelleget öltött a burzsoázia ideológusainak különféle futurológiai sémák konstruálására irányuló tevékenysége. Lehetséges, mondják, hogy a történelem eddig úgy folyt, ahogyan azt Marx, Lenin mondta, de az emberiség a minőségi változások olyan mezsgyéjéhez érkezett el, amelyen túl a marxista–leninista gondolat mindenképpen tehetetlennek bizonyul.

Más szóval, a burzsoáziának politikai, társadalmi-gazdasági és elméleti síkon elszenvedett vereségei arra ösztönzik ideológusait, hogy az eszmei csatározások küzdőteréül a jövőt válasszák. A jövő – eltérően a már átéltektől – a burzsoázia szemében elfogadhatóbb döntőbíró, hiszen a konkrét történelmi kereteken túl helyez-

[53] A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1960. 29. old.

[54] *Rudé Právo*, 1969. június 2.

[55] *Marx–Engels* Művei. 28. köt. Budapest 1971. 480. old.

ve, a jövő (a szubjektív felfogásban) arc nélkülivé és amorffá válik, s alkalmas az intellektuális-spekulatív manipulálásra. S mind hangosabban mondja sok burzsoá teoretikus, hogy a marxizmus–leninizmus „történelmileg kimerítette önmagát", hogy alapvető célkitűzéseinek nemrég „talán" volt még értelmük, de a jövő gyakorlata – mint az igazságnak a materialista világnézet által egyedül elismert kritériuma – nem fogja megerősíteni a marxista–leninista tanítás igazságát.

Az efféle áltudományos elmetornák kihasználják a jövendő nyárspolgári, tudományellenes felfogását. A tudományos marxista–leninista megközelítés elveti a jövő elvont, történelmietlen értelmezését. A jövő – akármilyen jövőről legyen is szó – mindig a természettörténeti folyamat meghatározott időszaka, az emberi történelem konkrét szakasza lesz.

A konkrét történelmi jövő, amely reálisan a tudományos prognosztika tárgyává tehető, a régi társadalmi-gazdasági formációnak – a kapitalizmusnak – egy új társadalmi-gazdasági formációval – a kommunizmussal - való felváltását jelenti. A kapitalizmusból a kommunizmusba való világméretű átmenet az a gyakorlati jövő, amelynek kialakulása 1917-ben Oroszországban kezdődött, és amelynek megvalósulása ma már érzékelhető. És a jövőnek az a képe, amelyben ideológiai ellenfeleink reménykednek, egyszerűen elképzelhetetlen. Nem alakulhat ki a történelmi folyamatnak egy hirtelenében és üres helyen keletkező irányaként, hiszen a holnap társadalmi-történeti gyakorlata egy pont, rész, szelet lesz a világeseményeknek a mai valóság közepén áthaladó tengelyén.

A társadalmi gyakorlat, amely világosan megmutatta a marxista–leninista elmélet helyességét annak a főútvonalnak egy jelentős szakaszán, amely a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet általános gondolatának a megvalósulásához vezet, ezzel már gyakorlatilag igazolja ennek a főútvonalnak a jelentőségét a jövőre nézve is.

Az osztályantagonizmusok világában a jövő fogalmának kétségkívül osztályjellege van. A munkásosztály, a dolgozó emberiség a kommunista és munkáspártok vezetésével reális jövője felé halad, s útját az egyetlen megbízható iránytű – Marx, Engels, Lenin tanítása jelöli ki.

Amikor a tudomány tárgya a társadalom élete, valamely elméleti tétel tisztázása, gyakorlati ellenőrzése, a körülötte fellángoló vi-

ták eldöntése olyan bonyolult feladattá válik, amelynek során kölcsönhatásban vannak egymással az elméleti érvek is, és maguknak a társadalmi-politikai ellentmondásoknak a fejlődése is. A társadalom tudománya és a társadalmi gyakorlat közti sokrétű és korántsem egyenes vonalú összefüggés lényegének megértéséhez nagyon fontos – mind elméleti, mind módszertani síkon – e kölcsönös kapcsolat elemzése, amelyet Lenin *Tanít a forradalom* című munkájának (1905) következő részlete tartalmaz:

„A politikai pártokon belül és a politikai pártok közt felmerülő nézeteltéréseket rendszerint nemcsak elvi polémiában döntik el, hanem eldönti őket magának a politikai életnek fejlődése is –, sőt talán helyesebb, ha azt mondjuk: nem annyira az előbbi, mint inkább az utóbbi dönti el őket. Főleg a párt taktikáját, vagyis a politikai magatartást érintő nézeteltérések végződnek gyakran azzal, hogy azokat, akik helytelenül gondolkodnak, maguknak az eseményeknek menete – amely egyszerűen félretolja, tartalmuktól megfosztja, mindenki számára érdektelenné teszi a téves elgondolásokat – kényszeríti arra, hogy ténylegesen áttérjenek a harc helyes útjára. Ez persze nem jelenti azt, hogy a taktikai kérdésekben felmerülő elvi nézeteltéréseknek nincs nagy jelentőségük, nem kell elvileg tisztázni őket, hiszen csakis így tarthatjuk a pártot elméleti meggyőződése színvonalán."[56]

Amint látjuk, Lenin minden adott elmélet esetében hangsúlyozta a gyakorlat kettős jelentőségét. Először is, a gyakorlati tapasztalat lehetővé teszi, hogy az illető elmélet követői ellenőrizzék, szabatossá tegyék nézeteiket, eszméiket. Másodszor, ha az elmélet helyes, maga az élet, a gyakorlat állítja melléje azokat, akik korábban nem értettek egyet vele. Magának a leninizmusnak, a kommunisták forradalmi elméletének a XX. század társadalmi gyakorlatával való kölcsönös viszonyában e két mozzanat óriási szerepet játszott. A társadalmi haladás erőinek óriási vívmányai, a világhelyzetben általuk kivívott elvi jelentőségű változások a marxisták–leninisták számára a történelmi gyakorlat olyan jelenségeivé váltak, amelyek új elméleti következtetésekre, tudományuk számos tételének alkotó szellemű, pontosabb megfogalmazására kötelezték őket. Ebben a vonatkozásban példaként szolgálhat az a megállapítás, hogy a világháború nem végzetszerűen elkerülhetet-

[56] *Lenin* Összes Művei. 11. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 123. old.

len, hogy elháríthatő két különböző társadalmi rendszer egyidejű fennállása esetében. Másfelől az a tény, hogy maga a történelem menete igazolta a leninizmus tudományos pontosságát, prognózisainak helyességét, milliókat nyert meg eszméinek, így sokakat azok közül, akik előzőleg más világnézeti és politikai állásfoglalások felé hajlottak. A kommunisták meg vannak győződve arról, hogy a jövőben is maga a gyakorlat, a társadalmi fejlődés és a politikai harc tapasztalata a lenini tanításnak újabb és újabb elméket fog megnyerni.

Am ebből természetesen nem következik az, hogy teljesen a gyakorlat gondjaira lehet bízni a tömegeknek a leninizmus szellemében való nevelését, a lenini elmélet eredményeivel való megismertetésüket, mondván, hogy majd a gyakorlat alapján maguk fogják levonni a szükséges következtetéseket. Aki így veti föl a kérdést, az megfeledkezik a dolog egy másik fontos oldaláról, az elmélet és a gyakorlat kölcsönhatásáról. Hiszen maguk a társadalmi folyamatok – az élenjáró elmélettel felvértezett haladó erők tudatos és aktív beavatkozása nélkül – nem fognak olyan irányba térni, amely egyedül képes a marxista–leninista tudomány elsajátításának hatékony iskolájává válni. Az eszmék harcában azok az eszmék győznek, amelyeket a gyakorlat igazol. Ámde az osztályharcban, a politikai harcban is azé lesz a végső győzelem, aki a tudományos elmélet és ideológia zászlaja alatt vesz részt benne.[57]

Ez az oka annak, hogy a marxisták–leninisták, a társadalmi gyakorlatot hűséges ideológiai segítőtársuknak és szövetségesüknek tekintve, óriási jelentőséget tulajdonítanak a lenini eszmék terjesztésének, propagálásának, a lenini elméleti örökség fejlesztésének, valamint a revideálására és elferdítésére irányuló kísérletek visszautasításának.

A marxizmus–leninizmus mint tudomány nem öregszik és nem öregedhet el. Gazdagodhat, fejlődhet, kiegészülhet új tartalommal. De ahogyan a mai mechanika legújabb felfedezései nem ha-

[57] A burzsoázia képviselői és a szociálreformisták a maguk módján elismerik, hogy a marxista–leninista elmélet a forradalmi munkasmozgalom legerősebb fegyvere. Ez derült ki például Ausztria Szocialista Pártja 1976 márciusi kongresszusan a párt vezetőjének, Bruno Kreiskynek a beszámolójából, aki arra hívta fel hallgatóit, bízzanak abban, hogy a szervezett proletariátus végül „megválik majd azoktól a politikai formáktól, amelyek szerves összetevői az úgynevezett marxizmus–leninizmusnak". (*Arbeiter Zeitung*, 1976. március 13.)

tálytalanítják a mozgásnak Newton által megfogalmazott alaptörvényeit, ugyanúgy az osztályharc új tapasztalatai sem hatálytalaníthatják az emberi társadalom fejlődésének, a kapitalizmus kommunizmussal való forradalmi felváltásának a marxizmus–leninizmus által felfedezett alapvető törvényeit.

A mai világban végbemenő forradalmi átalakulások igazolják a marxizmus–leninizmus időszerűségét és igazságát, s ugyanakkor a marxizmus–leninizmus továbbfejlődésének tényezőivé válnak. A marxizmus–leninizmus sohasem állt meg az elért mezsgyéken, állandóan fejlődik, gazdagodva az új társadalmi tapasztalatokkal és a tudomány új adataival. A kommunisták elutasítják az olyan opportunista „javaslatokat", hogy ki kell dolgozni valamiféle új tanítást (mintha sem Marx, sem Engels, sem Lenin nem létezett volna), de korántsem vélekednek úgy, hogy már mindent megmondtak, és nincs szükség új elméleti erőfeszítésekre.

A kommunista és munkáspártok – mindegyik külön-külön és valamennyi együtt – fejlesztik a marxista–leninista elméletet, előrelendítik többek között a kommunizmusról szóló tudományt, gyarapítva azt azokkal az óriási tapasztalatokkal, amelyeket a szocialista világrendszer gyűjtött, s amelyeket az imperializmus erődeiben küzdő munkásosztály és a többi dolgozó, a nemzeti felszabadító mozgalom, az egész nemzetközi kommunista mozgalom forradalmi harca során halmoztak fel. Figyelemre méltó példaként szolgálhatnak a testvérpártok kongresszusai, a kommunisták kollektív fórumai, a kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai, amelyeken megvitatják az imperializmus elleni harc problémáit, elemzik a világfejlődés jelenlegi szakaszát, együttesen megfogalmazzák a kommunisták, az összes antiimperialista erő időszerű feladatait.

A *Tőke* első kötetének megjelenése után Engels ezt írta: „Aki még most is harcolni akar a szocializmus ellen, annak Marxszal kell megbirkóznia..."[58] Akik harcolni akarnak – mondhatjuk mi ma – a marxizmus–leninizmus ellen, azoknak nemcsak az elmélettel kell megbirkózniuk, hanem a nemzetközi munkásosztály óriási gyakorlati vívmányaival, az eleven, a valóságos szocializmussal is.

[58] *Marx Engels* Művei. 16. köt. Budapest 1964. 354. old.

Mondanunk sem kell, hogy ez soha senkinek sem fog sikerülni.

A leninizmus mindent legyőző erejének és életképességének forrása: nagy igazsága. A leninizmus a kommunista építés, a kommunista és a nemzeti felszabadító mozgalom vezérlő eszméjévé vált. Miként azt a kommunista és munkáspártok 1969. évi nemzetközi tanácskozásán részt vevők megállapították, „ma teljes joggal mondjuk Lenin tanításáról ugyanazokat a szavakat, amelyekkel ő a marxizmust jellemezte: ez a tanítás mindenható, mert igaz".[59]

[59] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 34. old.

II. fejezet

A békés egymás mellett élés és a forradalmi folyamat

A nemzetközi viszonyok fejlődésében bekövetkezett fordulat, a hidegháborútól a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének gyakorlati megszervezéséhez tett fordulat ma uralkodó vonása a világpolitikának, valóban történelmi méretű változás.

Leonyid Brezsnyev az SZKP Központi Bizottságának 1976. októberi plénumán hangsúlyozta, hogy a nemzetközi ügyekben a legfőbb, amit sikerült elérnünk, *„a nukleáris háború veszélyének háttérbe szorítása, a világ biztonságosabbá, stabilabbá tétele"*.[1] És teljesen törvényszerű, hogy a néptömegek körében, a tőkés világ legkülönbözőbb politikai és ideológiai köreiben a feszültség enyhülésének pozitív megítélése dominál. Ami a szocialista országok népeit illeti, ők a feszültség enyhülését saját sikerüknek tekintik, az enyhülés útján való továbbhaladást pedig politikájuk fő útvonalának. És ez teljesen érthető: a józan ész, az erkölcs elemi szabályai kényszerítenek annak felismerésére, hogy az éles katonai-politikai konfrontációtól az általános biztonságot szavatoló intézkedések konstruktív kereséséig megtett út megfelel az emberiség érdekeinek, megszabadítja az emberiséget a termonukleáris katasztrófa nyomasztó rémétől. A feszültség enyhülésének ilyen megítélése jogosult és helyes. De korántsem elegendő, mert kizárólag erkölcsi alapon közelíti meg a kérdést. A nemzetközi feszültség csökkenése, a társadalmi fejlődés eredménye lévén, nem annyira erkölcsi és általános emberi álláspontokból kiinduló elemzést, mint inkább politikai, vagyis végső soron osztályálláspontról kiinduló elemzést kíván.

Ez objektív követelés. Hiszen a nemzetközi viszonyok rendszerének átépítése nem valahol az osztályerők világméretű párharcá-

[1] *L. I. Brezsnyev:* Recs na Plenume Centralnovo Komityeta KPSZSZ 25 oktyabrja 1976 g. Moszkva 1976. 43. old.

nak határain túl folyik. Az enyhülés szférája az államközi politika szférája, amely ráadásul a legszorosabban összefügg az ebben a folyamatban egymással kölcsönhatásban levő országok belső társadalmi-gazdasági és politikai életével. Ezért a feszültség enyhülése – ha ezt a mai világrendszerekben meglevő alapvető osztály- és politikai viszonyok és ellentmondások figyelembevételével vizsgáljuk – sokkal bonyolultabb és sokrétűbb megítélést kíván, mint az, amelyben – egyébként teljes joggal – a kérdés merőben erkölcsi, humanista megközelítése esetében részesül.

Ha a nemzetközi viszonyok rendszerének az 1960-as évek derekán megkezdődött átépítését az osztályharc és a politikai harc összefüggéseiben elemezzük, lehetetlen figyelmen kívül hagyni több olyan kulcskérdést, amelynek a megoldása nélkül nem érthető meg helyesen magának az enyhülésnek sem a lényege, sem lehetséges szerepe az emberiség további társadalmi sorsában. Nem túlzás azt állítani, hogy jóllehet a feszültség enyhülésének folyamata még nem tart túlságosan hosszú idő óta, problematikája máris központi helyet foglal el a kommunisták ideológiai-politikai tevékenységében, a világpolémiában.

Számos kérdésben éles viták kerekednek, és ezek során gyakran különféle, részben egymással homlokegyenest ellentétes politikai és osztályérdekeket kifejező nézetek ütköznek meg. Közülük kiemelhetjük a következőket:

– Mi az alapja a nemzetközi enyhülésnek, hol kereshetők a forrásai?

– Megfelel-e a katonai-politikai konfrontáció enyhülése a szocialista és a tőkésállamok érdekeinek egyaránt, vagy pedig a nemzetközi politikában egyes országok előnybe kerülnek?

– Vajon a nemzetközi feszültség csökkenése új vonásokkal gyarapítja-e a kapitalizmus és a szocializmus közötti osztályellentmondásnak – korunk alapvető ellentmondásának – lényegét? Vajon a nemzetközi feszültség csökkenése az ideológiai küzdelem gyöngüléséhez vezet-e, avagy elmélyíti ezt a küzdelmet, új formáit alakítja ki?

– Összeférhet-e a világpolitikában a békés egymás mellett élés a társadalmi és a nemzeti felszabadulás forradalmi folyamataival? Nem feltételezi-e az enyhülés a társadalmi status quo befagyasztását, vagy ellenkezőleg: a valamely ország társadalmi rendjében

végbemenő forradalmi változások nem dobnak-e kesztyűt az enyhülésnek, nem jelentik-e az enyhülés tagadását, cáfolását?

E kérdések mindegyikének megvan a maga belső problematikája, így hát valójában négy kérdéscsoporttal van dolgunk. Vizsgáljuk meg őket.

A NEMZETKÖZI ENYHÜLÉS FORRÁSAI

A világméretű katonai-politikai konfrontáció csökkenésének okait vizsgálva a burzsoá ideológusok rendszerint azt állítják, hogy a nemzetközi élet ilyen irányú megváltozásának lehetőségét a nyugati hatalmak álláspontja készítette elő, az enyhülés felé tett fordulat kezdeményezői pedig az Egyesült Államok, Franciaország, az NSZK kormánya, illetve személy szerint ezen országoknak a legmagasabb tisztségeket betöltő államférfiai. Kiváltképpen fontos szerepet tulajdonítanak az „erő tényezőjének", amely szerintük a fejlett tőkésállamok egyesített gazdasági hatalmában, a NATO megfelelő stabilitásában és harckészültségének magas szintjében testesül meg.

Magától értetődik, hogy a nemzetközi életben történt fordulat, amellyel megkezdődött a globális katonai-politikai konfrontáció csökkenése, valójában sokféle tényező kölcsönhatásának volt az eredménye. Kétségkívül ezek közé kell számítani azt a külpolitikai józanságot, amely a burzsoázia befolyásos köreinek állásfoglalásaiban megnyilvánul, ezenkívül a tőkésországok számos vezetőjének a realizmus talaján álló személyes döntéseit. A marxisták–leninisták egyáltalán nem hagyják számításon kívül és nem tagadják a jelentőségét az utóbbi körülménynek, amelynek megvolt a maga szerepe az enyhülési folyamat kibontakozásában. A világpolitikában végbement kedvező fordulatról szólva Leonyid Brezsnyev megállapította, hogy ez többek között egy „bizonyos realizmus eredménye, amelyről számos tőkésország vezető politikusai tanúságot tettek".[2]

Mindamellett a nemzetközi enyhülés forrásaiból természetesen csak akkor szűrhetünk le helyes, tudományosan megalapozott kö-

[2] *Leonyid Brezsnyev:* O vnyesnyej polityike KPSZSZ i Szovjetszkovo goszudarsztva. Recsi i sztatyi. Moszkva 1975. 708. old.

vetkeztetést, ha olyan sokirányú elemzést végzünk, amelynek nemcsak az 1960–1970-es évek konkrét politikai eseményei és viszonyai képezik tárgyát, hanem a XX. század békés fejlődésének általános törvényszerűségei és tendenciái is; nemcsak azok az akciók és döntések, amelyek közvetlenül lehetővé tették a hidegháború tehetetlenségi nyomatékának leküzdését, hanem azok a tényezők is, amelyek a nemzetközi viszonyokra tartós hatással voltak és vannak ma is.

A háború és béke problémája nagy helyet foglal el az emberiség életében, egész történelme folyamán. De ez a probléma a XX. században, s különösen annak második felében másfajta jelleget öltött. Ezt a kor sajátosságai magyarázzák meg. Ezek a sajátosságok olyanok, hogy egyidejűleg elősegítették a háborús veszély hihetetlen fokozódását és olyan feltételek kialakulását, amelyek először teremtenek reális lehetőségeket ahhoz, hogy a Földön tartós béke legyen. Vizsgáljuk meg mindkét aspektust.

A polgári társadalomban az erőszakos katonai módszereknek, a háborúnak mint az uralkodó osztályok politikáját szolgáló eszköznek a szerepe nagymértékben fokozódott a szabadversenyes kapitalizmusnak imperializmusba való átnövésével. A világnak az imperialista államok, a monopóliumok és szövetségeseik közötti felosztására és újrafelosztására irányuló törekvés magának a monopolkapitalizmusnak a természetéből adódik, leglényegesebb vonását alkotja. Ez a társadalmi-gazdasági alapja annak a közismert ténynek, hogy a századelő óta jóval gyakoribbá váltak a fegyveres konfliktusok, megnőtt a száma a bennük részt vevő feleknek, nagyobb embertömegeket és anyagi erőforrásokat vetnek be ezekbe a konfliktusokba, kiszélesedtek a közvetlen katonai akciók színterei.[3] Az imperializmus, amely internacionalizálta a tőkés világpiacot, és a világ területi és politikai felosztását a XIX–XX. század fordulóján egészében befejezte, ebben az időben olyan helyzetet teremtett, amelyben a burzsoá államok közötti helyileg korlátozott katonai összeütközések és a gyarmati háborúk mellett elkerülhetetlenné vált a világméretű háborúk kitörése. „Az imperialis-

[3] A XVII–XIX. századi háborúkban elesettek száma összesen 25 millió volt. Az imperializmus által a XX. században kirobbantott két világháború 65 millió emberáldozatot követelt. Az imperializmusra hárul a felelősség több mint 30. jellegét és méreteit tekintve különböző háborúért és fegyveres konfliktusért, amelyek 1945 után törtek ki.

ta háborúk kérdése – írta Lenin – a finánctőke azon nemzetközi politikájának kérdése..., amely *elkerülhetetlenül* újabb imperialista háborúkat szül, amely elkerülhetetlenül hallatlan mértékben fokozza a nemzeti elnyomást, a rablást, a garázdálkodást, s amely elkerülhetetlenül oda torkollik, hogy a maroknyi »vezető« hatalom még jobban fojtogatni fogja a gyenge, elmaradott kis nemzeteket – ez a kérdés 1914 óta a földkerekség minden országában az egész politika sarkalatos kérdésévé lett."[4]

A történelem menete sok változást hozott az imperialista államok gazdasági, társadalmi és politikai életében. Ám az imperializmus agresszív lényege, katonai expanzióra törekvése, amely természetéből fakad, változatlan maradt. Ma, akár a múltban, a békét fenyegető veszélynek megvan a maga mélyen rejlő alapja a monopóliumok uralmában, a mai burzsoá társadalom rendjében és ellentmondásaiban.

A kapitalizmus általános értelemben olyan rendszer, amelyre az összebékíthetetlen társadalmi érdekek jellemzők. Korunkban a társadalmi fejlődés üteme erősen felgyorsult, következésképpen a tőkés rendszerre jellemző ellentmondások állandóan újratermelődnek, mégpedig egyre intenzívebben, egyre feszültebb légkörben.

Vonatkozik ez mindenekelőtt a tőkés rendszer fő társadalmi antagonizmusára, a munka és a tőke közötti konfliktusra. Az imperializmus szakaszában, a monopolkapitalizmus, majd pedig az állammonopolista kapitalizmus viszonyai között ez az ellentmondás, amely a burzsoázia és a munkásosztály alapvető érdekei között feszül, összefonódik az egyre éleződő konfliktussal a maroknyi monopólium s azok gazdasági és politikai hatalmi apparátusa, illetve a nép túlnyomó többsége között.

A monopóliumok és az államok – arra törekedve, hogy meggátolják ezeknek a szakadatlanul mélyülő konfliktusoknak forradalmi megoldását – bonyolult szociális és ideológiai manőverezéshez folyamodnak, olykor engedményeket tesznek a dolgozóknak, a néptömegeknek, beleegyeznek egyes reformokba. De az ilyen reformista tendencia párosul egy másik, ellentétes tendenciával, amely oda vezet, hogy kritikus esetekben a monopoltőkés burzsoázia nem riad vissza attól, hogy állama durva erőszakkal, meg-

[4] *Lenin* Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 147. old.

torlásokkal éljen, a fasiszta diktatúra formáit és módszereit vezesse be. Ez a második tendencia, amely az imperializmusban immanensen benne rejlik, természetétől elválaszthatatlan forrásává válhat annak, hogy egész népek ellen alkalmazzanak erőszakot nemcsak egyes államok nemzeti határai között, hanem a nemzetközi porondon is. A második világháború kifejlődésének története szemléletesen megmutatja, hogy a szélsőséges imperialista reakció módszerei, amelyeket kezdetben a belső demokratikus erők elnyomására használtak fel, törvényszerűen átcsapnak a külső agresszió politikájába.

A monopoltőkés felső rétegnek a társadalmi-politikai reakcióhoz való vonzódása, amelyet a burzsoá társadalom osztályantagonizmusai szülnek, szervesen összekapcsolódik a militarizmus erősödésével. A militarizmusban az imperializmus általános agresszív lényege és a monopóliumok uralmán alapuló gazdasági ellentmondásai egyaránt kifejeződnek. A monopoltőke a haditermelés állandó növelésében látja azt az eszközt, amelynek segítségével megkísérelheti csökkenteni a gazdasági életben a konjunkturális ingadozásokat és a ciklikus szintkülönbségeket. Ennek folytán a nemzetgazdaság militarizálása jellemző vonásává lett az állammonopolista kapitalizmusnak. E folyamat közvetlen következménye az volt, hogy számos vezető imperialista államban hatalmas és befolyásos hadiipari komplexumok jöttek létre. A fegyverkezési hajsza fokozásában való érdekeltségük csakis a világháború kirobbantásának veszélyét növelő tényezőnek minősíthető.

Ezzel azonban nem merül ki az a veszély, amely abban rejlik, hogy a monopoltőke a gazdasági zsákutcából és ellentmondásokból a militarizmus révén igyekszik kiutat találni. A XX. század története már megmutatta, hogy amikor ezek az ellentmondások mélyreható gazdasági válsággá éleződnek ki, egyáltalán nem zárhatók ki azok a kísérletek, hogy a válságot nem egyszerűen a gazdasági élet militarizálásával, hanem a háborúra való közvetlen felkészüléssel és a háború kirobbantásával küzdjék le. Nem férhet kétség ahhoz, hogy igen szoros kapcsolat van a kapitalista világrendszert megrendítő 1929–1933-as válság és a második világháborúhoz vezető fejlemények között.

A mai világ igen súlyos ellentmondásai közé tartoznak azok, amelyek az imperializmus és a fejlődő országok között feszülnek. A gyarmatbirodalmak összeomlása folytán ezeknek az ellentmon-

dásoknak a minősége megváltozott, de maguk az ellentmondások megmaradtak és a legkevésbé sem enyhültek. A nagyszámú fegyveres konfliktus a nemzeti felszabadító harc övezetében, amely az utóbbi évtizedekben robbant ki az ázsiai, afrikai, latin-amerikai országok belügyeibe való nyílt imperialista beavatkozás következtében, világosan mutatja: az imperializmus nem riad vissza attól, hogy ezek az ellentmondások a legélesebb, háborús formában bontakozzanak ki.

Hatással vannak a mai nemzetközi életre, a háború és a béke problémájának állására maguk az imperialista államok között feszülő ellentmondások is. Természetesen nem gondolunk arra, hogy az Egyesült Államok–nyugat-európai „kilencek"–Japán háromszögben a súrlódások ma olyan fokot érnek el, amely a világimperializmus e központjait a kölcsönös katonai összeütközések szélére sodorják. Mindamellett meg kell állapítanunk, hogy azoknak az ellentmondásoknak a fejlődésében, amelyek a voltaképpeni imperialista tábort marcangolják, az e táboron belüli uralkodó befolyásért való harcban a katonai erő tényezője nem kis szerepet játszik. Az Egyesült Államok azt az igényét, hogy a nyugati világot vezesse, nyíltan katonai erőfölényére alapozza. Ugyanakkor Nyugat-Európában a burzsoázia egy részének az a törekvése, hogy megszabaduljon az amerikai hegemóniától, azok közé a tényezők közé tartozik, amelyek az önálló katonai potenciál, a „független atomütőerő" stb. létrehozása irányában hatnak. Az imperialisták egymás közti vetélkedésének következménye a fegyverkereskedelemben egyre elkeseredettebben dúló konkurrenciaharc is. E folyamatok következménye, hogy tovább dúl a fegyverkezési hajsza, és mind „megfoghatatlanabbá" válik a nukleáris fegyverkészletek, valamint a gyártásukat biztosító termelési kapacitások fölötti ellenőrzés.

Külön rá kell mutatni arra, hogy általános válságának elmélyülésével egy időben a világkapitalizmus a belpolitikában és a nemzetközi politikában kedvező talajt teremtett a szélsőséges áramlatok kibontakozásához. E politikában a jobbszárnyon megjelent a fasizmus, „balról" pedig kisarjadt és jelentős mértékben elterjedt a kispolgári ultraforradalmiság. A burzsoáziát mindig is jellemző nacionalizmus egyre inkább elvesztette progresszív tartalmát. Különösen veszélyesek legszélsőségesebb formái és megnyilvánulásai: a romboló, embergyűlölő jelleget öltő nacionalizmus. A hitleri

Németország nácizmusa, a fajgyűlölet ideológiája és politikája (a Dél-afrikai Köztársaság, Rhodesia, az Egyesült Államok fajgyűlölő körei), a vallási-politikai fanatizmus, amely nyílt agresszióba csap át (cionizmus) – mindezek az imperializmus szakaszában levő rothadó kapitalista társadalom bomlástermékei.

Szólnunk kell arról is, milyen veszélyt rejt magában a kispolgári extrémizmusnak a nagyhatalmi hegemón igényekig felfokozott nacionalizmussal való egyesülése. Ez világméretekben szakadáshoz vezet a nemzeti felszabadító mozgalomban, a nemzetközi feszültség fokozódását vonja maga után.

Súlyosan veszélyezteti a béke és a nemzetközi biztonság ügyét a háború elkerülhetetlenségének hangoztatása, az enyhüléssel való szembehelyezkedés, s a lemondás a fegyverkezési hajsza korlátozásához vezető utak kereséséről.

Ilyenformán a tőke világában a különböző síkon jelentkező antagonizmusok, valamint a szélsőséges, nacionalista áramlatok korunkban olyan tényezők, amelyek fokozzák a háborús veszélyt.

E veszély jellegének és méreteinek helyes megértéséhez azonban teljes mértékben figyelembe kell venni, hogy a mai korszak alapvető ellentmondása a történelem által pusztulásra ítélt kapitalizmus és a növekedőben levő új társadalmi rend: a szocializmus közötti ellentmondás.

Az imperialista tábor belső konfliktusai és viszályai háttérbe szorulnak, amikor a monopoltőke közös kiváltságairól és érdekeiről van szó. Az imperializmus agresszív politikájának alapja az a törekvés, hogy minden eszközzel gyengítse a szocializmus állásait, elnyomja a népek nemzeti felszabadító mozgalmát, akadályozza a tőkésországok dolgozóinak harcát, feltartóztassa a kapitalizmus hanyatlásának visszafordíthatatlan folyamatát. Az imperializmus egész stratégiájának éle, akárcsak korábban, ma is mindenekelőtt a szocialista államok ellen irányul.

Azóta, hogy a világ két ellentétes társadalmi rendszerre szakadt, vagyis 1917 októbere óta, egyre jelentősebbekké váltak a nemzetközi küzdőtéren a kapitalizmus és a szocializmus párviadalának formái. Az épp megszületett szovjethatalom katonai szétzúzására irányuló első kísérletek óta az imperializmus évtizedeken át bízott a háborúban mint a szocialista rendszer megsemmisítésének eszközében. Bármilyen bonyolultak is azok az okok, amelyek a második világháborút előidézték, bármilyen sokfélék azok az indíté-

kok, amelyek a háborúban részt vevő imperialista államokat vezérelték, valamennyiüket egyesítette a szocializmussal való osztályszempontú szembenállásuk. A háború után a szocializmus elleni harc katonai formáira való felkészülés vezető helyet foglalt el az állammonopolista kapitalizmus politikai, gazdasági, ideológiai tevékenységében.

Amikor arról beszélünk, hogy melyek korunkban a háború és a béke kérdésének új aspektusai, hangsúlyoznunk kell, hogy ezek nemcsak a társadalom életének jelenségeivel, hanem a tudomány és a technika fejlődésével is összefüggnek. A hadviselés korszerű eszközeinek technikai szintje oly magas, megsemmisítő erejük olyannyira megnövekedett, hogy a várható emberáldozatok és a rombolás méretei, amelyekkel ma egy nagy háború kirobbanása fenyeget, össze sem hasonlíthatók azokkal a csapásokkal, amelyek a múltban kísérték a nagy fegyveres konfliktusokat.

Ugyanakkor, mint már fentebb megjegyeztük, a XX. században a háború és a béke problémájának dialektikája abban áll, hogy a világfejlődés során a háborús veszély növekedésével egyidejűleg korábban elképzelhetetlen reális lehetőség nyílt a háború kiküszöbölésére, az egyetemes béke megszilárdításához. Valójában ugyanazok a folyamatok, amelyek fokozták a háborús veszélyt és a háborút potenciálisan egyre veszélyesebbé tették, vagyis a kapitalizmus belső ellentmondásainak kiéleződése, illetve az imperializmus és a szocializmus közötti harcnak a világfejlődés tengelyévé válása egyaránt elősegítették azoknak a társadalmi és politikai erőknek a növekedését és megerősödését, amelyek érdekeltek a béke megóvásában, emellett elegendő anyagi lehetőségük van ahhoz, hogy rákényszerítsék akaratukat az imperializmusra, megfékezzék az imperializmus agresszív törekvéseit.

A burzsoá társadalmi antagonizmusok kiéleződése az egyik póluson aktivizálta a jobboldali reakciót, a másik póluson viszont létrehozta annak hatalmas társadalmi-politikai ellensúlyát a munkásosztály, a dolgozó tömegek, a demokratikus erők egyre újabb, harcra kelő osztagainak formájában.

A munkásosztály alapvető társadalmi érdekeinél fogva szemben áll a háborúval és síkraszáll a békés államközi kapcsolatokért. Ilyen állásfoglalást diktál neki először is az, hogy a munkások, általában a dolgozók, akik derékhadát alkotják a háborús cselekményekbe bevont embertömegnek, a háború első áldozatai, másod-

szor az, hogy a munkásosztályt terheli a háborúval együtt járó gazdasági bomlás minden következménye, továbbá az, hogy a háborús tűzvész során felemésztődő anyagi értékek a munkások fáradozásainak a gyümölcsei, végül pedig az, hogy a háború és a nyílt háborús készülődés erősen korlátozza a proletariátus lehetőségeit a gazdasági és társadalmi jogaiért vívott harcban, korlátozza a proletariátus önálló politikai mozgalmának lehetőségeit.

Már a marxizmus megalapítói rámutattak arra, hogy a béke politikai eszménye a proletariátus osztálytudatának ugyanolyan szerves része, mint társadalmi eszménye: a kommunista társadalom. A társadalom szociális átalakítása, a kizsákmányoló tőkés rend felszámolása szorosan összekapcsolódik a háborúnak az államközi, a nemzetközi kapcsolatokból való kiküszöbölésével. „Amilyen mértékben megszűnik az egyik egyén kizsákmányolása a másik által, olyan mértékben szűnik meg az egyik nemzet kizsákmányolása a másik által.

A nemzeten belüli osztályellentéttel együtt a nemzetek egymással szemben ellenséges magatartása is eltűnik."[5] Marx és Engels ezt írták *A Kommunista Párt Kiáltványá*ban.

A munkásosztály háborúellenes mozgalmának az a sajátszerűsége, hogy nem pacifista, hanem forradalmi szembeszállás a háborúval. Más szóval, a munkásosztály számára, tudatos élcsapata, a kommunisták számára a háború és a béke problémájának megoldása olyan társadalmi viszonyok megteremtését feltételezi, amelyek lehetővé tennék a háborús veszély visszaszorítását és végső soron a társadalom életéből való teljes kiiktatását. Ez az oka annak, hogy évtizedeken át a munkások, a kommunisták harcoltak a legkövetkezetesebben a békét fenyegető merényletek ellen, és ez adott különös nyomatékot háborúellenes megmozdulásaiknak. De éppen ebből következett az, hogy e csatában abban az esetben érhetők el döntő sikerek, ha a munkásság mint államilag szervezett osztály lép fel, ha elegendő anyagi és politikai erőforrásai lesznek ahhoz, hogy döntő módon befolyásolja a nemzetközi erőviszonyokat.

Az államilag szervezett proletariátus megjelenése minőségi változást hozott a világpolitikában. Most – hangsúlyozta Lenin – „a népek kölcsönös viszonyát, az államok egész világrendszerét az a

[5] *Marx Engels* Művei. 4. köt. Kossuth Könyvkiadó 1959. 457–458. old.

harc határozza meg, amelyet az imperialista nemzetek kis csoportja vív a szovjetmozgalom és a szovjetállamok ellen, amelyek élén Szovjet-Oroszország áll".[6]

Az a körülmény, hogy a szocializmus forradalmi úton beiktatódott a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe, megfosztotta az imperializmust világpolitikai monopóliumától. Ez önmagában véve is nagy vívmánya volt a munkásosztálynak, az új társadalmi rendszernek. Ugyanakkor a fiatal szocialista állam, az egész antiimperialista forradalmi világmozgalom az új helyzet folytán számos olyan problémával került szembe, amelynek megoldása szükségszerűen meghatározta nemzetközi politikájukat. Közülük igen nagy jelentősége volt annak a kérdésnek, hogy milyen formákat ölthet és kell hogy öltsön a szocializmus és a kapitalizmus közötti világméretű párviadal.

Mint már mondottuk, az imperializmusnak az volt a törekvése és szándéka, hogy katonai úton oldja meg a nemzetközi élet új és azon nyomban központivá vált ellentmondását. Egyes ultraforradalmi körökben viszont olyan nézetek terjedtek el, hogy a háború nemcsak elkerülhetetlen jelenség, mivel az imperializmus természetéből fakad, hanem kedvező, kívánatos is, mert elő fogja segíteni a társadalmi forradalmak fejlődését. Ezen az alapon egyesek azt követelték, hogy nemzetközi ügyekben a szocialista állam helyezkedjék egy bizonyos „forradalmi izolacionalizmus" álláspontjára; a „permanens forradalom" trockista elmélete kiegészült a „permanens forradalmi háború" elméletével, olyan gondolatokat vetettek föl, amelyek ellentétben álltak a társadalmi fejlődésre vonatkozó marxista tanítással, a „forradalom exportjának" (éppúgy, mint az „ellenforradalom exportjának") értelmetlenségére és megengedhetetlenségére vonatkozó tételeivel.

Lenin nagy érdeme, hogy a két rendszer közti nemzetközi harc formájára vonatkozó kérdésnek olyan tudományos és valóban forradalmi megoldását adta, amelyet a szocializmusnak, a munkásosztálynak, a haladó antiimperialista erőknek meg lehet és meg is kell védelmezniük.

A kapitalizmus egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődésének általa megfogalmazott törvényére, az imperialista rendszer gyönge láncszemének elméletére, továbbá arra az ebből adódó tételre tá-

[6] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 230. old.

maszkodva, amely szerint a szocialista forradalom győzhet eleinte csupán egy vagy néhány országban, Lenin kimutatta, hogy a kapitalizmusnak a szocializmussal való felváltása nem egyszeri aktus, hanem egy egész korszakot átfogó huzamos világtörténelmi folyamat. Ez pedig azt jelenti, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok tartós egymás mellett élése valósággá válik. Lenin feladatul tűzte a forradalmárok elé annak elérését, hogy az államok békésen éljenek egymás mellett. A tartós béke, a fegyver nélküli béke – hangsúlyozta Lenin – a munkásosztály eszménye. Rámutatva az imperializmus változatlanul agresszív, rabló természetére, a háborúra való immanens törekvésére, egyúttal hangsúlyozta, hogy az első szocialista állam a forradalmi világmozgalommal szövetségben olyan erő, amely perspektivikusan képes a nemzetközi fejlődés új irányba terelésére „és az emberiségnek a tőke igájától, az imperialista háborúktól való megszabadítására".[7] Lenin ehhez hozzáfűzte, hogy ezt a fejlődést nem külső tényezők fogják meghatározni, hanem mindenekelőtt az adott ország belső viszonyai.

A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése Lenin elgondolása szerint nemcsak azt tételezte fel, hogy nincs közöttük háború, hanem a kölcsönös kereskedelmi kapcsolatok fejlődését is. A tőkésországokkal való gazdasági kapcsolatok rendezését Lenin egyúttal a szocialista állam gazdasági érdekének, a béke erősítését szolgáló tényezőnek tekintette. Hangsúlyozta, hogy az ellentétes társadalmi rendszerű államok közötti kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok megteremtése megnehezítené „a velünk egyezségre lépett tőkés hatalmaknak, hogy katonai vállalkozásba bocsátkozzanak ellenünk".[8]

Leninnek a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésére vonatkozó koncepciója elméleti alapjává lett a szocializmus, a kommunista világmozgalom nemzetközi stratégiájának. Ismeretes, hogy a szovjet államnak – nem is létezése első napjától, hanem betű szerint első órájától kezdve – a békeharc lett a fő külpolitikai irányvonala.

Nem sokkal az Októberi Szocialista Forradalom után Lenin látnoki módon így írt: „. . . kezdődik a harc a békéért. Ez a harc nehéz és szívós lesz. A nemzetközi imperializmus minden erejét moz-

[7] *Lenin* Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 147. old.

[8] *Lenin* Összes Művei. 42. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 107. old.

gósítja ellenünk..."[9] A harc kimenetelét Lenin attól tette függővé, hogy a szocializmus, a nemzetközi proletár- és demokratikus mozgalom hogyan tud szembehelyezkedni az imperializmussal és agresszív politikájával.

Ma, amikor megállapíthatjuk, hogy megkezdődött a nemzetközi kapcsolatok rendszerének a békés egymás mellett élés elvei alapján való gyakorlati átalakítása, s elemezzük ennek forrásait és alapját, mindenekelőtt azt a lenini gondolatot tartjuk szem előtt, amely szerint tévedés feltételezni, hogy a burzsoá kormányok „a munkásosztályt valamennyire is kielégítő békét *tudnának* kötni anélkül, hogy forradalmak egész sora »jobb belátásra« bírná... őket".[10] Most az imperializmus kénytelen „jobb belátásra" jutni, és ennek megfelelően az enyhülés felé tett fordulat alapvető történelmi okainak kérdése elsősorban úgy tekintendő, mint a világban végbement azon forradalmi változások kérdése, amelyek lehetővé tették a szocialista és a tőkésországok államközi kapcsolatainak normalizálódását.

E változások közül az első – mind idejét, mind jelentőségét tekintve – a szocialista világrendszer kialakulása volt. Miként azt Lenin is előre látta, a történelem végrehajtotta azt a feladatot, hogy „a proletariátus diktatúráját nemzeti diktatúrából (azaz olyan diktatúrából, amely *egy* országban áll fenn és képtelen meghatározni a világpolitikát) nemzetközi diktatúrává változtassuk (azaz legalábbis néhány fejlett országban fennálló proletárdiktatúrává, amely képes döntő befolyást gyakorolni az egész világpolitikára)".[11]

Ez megteremtette az objektív alapot az olyan új típusú nemzetközi kapcsolatok létrejöttéhez, amelyeket a szocialista államok nemzetközi együttműködése és barátsága határoz meg, egyúttal hozzájárult ahhoz, hogy az egész világon javuljon a politikai légkör.

Külön hangsúlyoznunk kell, hogy a szocializmus nemzetközi pozícióinak megszilárdulása, a világ erőviszonyainak a szocializmus javára való megváltozása szervesen összefügg a Szovjetunió gazdasági és politikai eredményeivel, legyőzhetetlen védelmi po-

[9] *Lenin* Összes Művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 85. old.

[10] *Lenin* Összes Művei. 26. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 284. old.

[11] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 161. old.

tenciáljának megteremtésével, nemzetközi tekintélyének megnövekedésével. Amint azt az SZKP XXV. kongresszusának vendégei hangsúlyozták, a Szovjetunió segíti a kis népeket szuverenitásuk megőrzésében, a nemzetközi munkásmozgalmat és a demokratikus erőket a béke megvédésében.

Az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciájának munkája során többen hangsúlyozták a Szovjetunió nagy érdemeit a szocializmus nemzetközi pozícióinak megszilárdításában, a világ erőviszonyainak a haladó, demokratikus mozgalmakra nézve kedvező megváltozásában.

A szocialista világrendszer kialakulása mellett a nemzetközi erőviszonyokban hirtelen változást idézett elő a XX. század második felét jellemző politikai élet egy másik forradalmi átalakulása is: az imperializmus gyarmatrendszere összeomlott a nemzeti felszabadító mozgalmak csapásai alatt. A felszabadult gyarmatok és félgyarmatok, miután a világpolitika önálló és aktív résztvevőivé váltak, általában olyan államokként léptek fel, amelyek szorosan összekapcsolták nemzeti függetlenségük megerősítésének érdekét az egyetemes béke megszilárdításával, az agresszív imperialista törekvések visszautasításával.

Az ötvenes években a kapitalizmus általános válsága fejlődésének új szakaszába lépett. Ennek a szakasznak egyik jellegzetes vonása a mai polgári társadalom belső szociális antagonizmusainak kiéleződése, s ezen az alapon az imperializmus ellen, a monopóliumok hatalma ellen fellépő különféle társadalmi és politikai erők hallatlan aktivizálódása volt. A kibontakozott általános demokratikus, monopóliumellenes mozgalomban a vezető szerepet törvényszerűen a munkásosztály töltötte be. Ennek eredményeként jelentős mértékben megnövekedett politikai befolyása, így újabb komoly akadály került az imperializmus agresszív politikájának útjába.

Az a körülmény, hogy a kommunista pártoknak – azoknak a pártoknak, amelyek a szocialista államok élén álltak, a tőkésországokban vezető helyet foglaltak el az osztályharcban és az általános demokratikus harcban, s tevékenyen részt vettek a győztes nemzeti felszabadító forradalmakban – megerősödtek a pozíciói és növekedett a tekintélyük, a nemzetközi kommunista mozgalmat korunk legbefolyásosabb politikai erejévé tette.

Ennek eredményeként a világban gyökeresen megváltoztak az

erőviszonyok. Létrejött a reális lehetőség az imperializmus agresszív politikájának meghiúsítására, az új világháború elhárítására. Kialakultak az objektív előfeltételek ahhoz, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének elvei alapján átalakuljon a nemzetközi kapcsolatok egész rendszere. Ennélfogva a feszültség ezt követően megkezdődött enyhülésének forrása a XX. század második felének világforradalmi változásaiban és abban a fordulatban rejlik, amelyet ezek a változások a szocializmus és a kapitalizmus közti erőviszonyokban előidéztek.

Mint ismeretes, a történelmi lehetőségek megvalósításában általában óriási szerepe van a szubjektív tényezőnek, a tudatos és célirányos politikai tevékenységnek. Ez érthetővé teszi, miért hárultak az utóbbi évtizedekben elsősorban a világforradalmi mozgalomra, a szocializmus országaira, a kommunista pártokra olyan nagy feladatok, mint a világban végbement változások lényegének tudományos pontossággal való meghatározása, az általuk megnyitott távlatok felmérése, továbbá az ezen az alapon leszűrt következtetések realizálása új politikai kezdeményezésekben, a békeharc olyan konkrét programjának és megszervezésének kidolgozásában, amely összhangban van a megváltozott nemzetközi viszonyokkal.

A mai korszaknak megfelelően továbbfejlesztették a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének leninti elvét. Az a gondolat, hogy a béke megvédhető valamennyi nép egyesített és szívós erőfeszítései révén, általánosított formában bekerült az SZKP XIX. kongresszusának dokumentumaiba. Elvi jelentősége volt az SZKP XX. kongresszusán megfogalmazott azon tételnek, amely szerint a megváltozott történelmi viszonyok között helyesbíteni kell azt a nézetet is, hogy a háború az imperializmus által szült elkerülhetetlen jelenség. Jóllehet az imperializmus természeténél fogva állandóan megteremti az alapot a háború kitöréséhez, a világon létrejöttek olyan erők, amelyek képesek elhárítani a globális háború kirobbantását.

A tapasztalatcserének és ezen az alapon a béke megszilárdításáért folyó harcban követendő stratégiai irányvonalak kollektív kidolgozásának hatékony formái voltak a kommunista és munkáspártok 1957. és 1960. évi tanácskozásai. E fórumok dokumentumai továbbfejlesztették Leninnek a háborúra, a békére és a forradalomra vonatkozó gondolatait, a békés egymás mellett élés kon-

cepcióját. Meghatározták, mi a helye a békeharcnak a munkásosztály, a kommunisták jelenlegi forradalmi tevékenységében.

A háború, a béke és a forradalom problémáját mélyreható és alkotó módon dolgozta ki a kommunista és munkáspártok 1969. évi tanácskozása, amely többek között megállapította, hogy a béke és a békés egymás mellett élés politikája közvetlenül megfelel a forradalmi harc érdekeinek, és hogy „a különböző társadalmi rendszerű államok békés együttélése korunk realitása".[12] A tanácskozás újból felhívta a figyelmet az imperializmus változatlanul agresszív természetére, arra, hogy állandóan igyekszik helyi háborúkat kirobbantani, amelyek azzal a veszéllyel terhesek, hogy világkatasztrófába nőnek át, és ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a békepolitikának és a békés egymás mellett élésnek puszta helyeslése nem elegendő; a szilárd béke csakis az aktív antiimperialista harc útjain haladva biztosítható. Az imperializmus elleni tömeges megmozdulásokat a tanácskozás a békés egymás mellett élés politikája egyik legfontosabb feltételeként jelölte meg. „Ez a háborús uszítók, reakciósok és monopolista fegyvergyárosok ellen irányuló politika megfelel az elnyomás és a kizsákmányolás valamennyi formája ellen vívott forradalmi harc közös érdekeinek, elősegíti valamennyi nép barátságának erősödését, a gyümölcsöző gazdasági, tudományos-műszaki és másfajta együttműködés kifejlődését a különböző társadalmi rendszerű országok között a társadalmi haladás érdekében."[13] A tanácskozás kidolgozta a béke védelmét szolgáló egységes antiimperialista akció részletes és konkrét programját. Az 1969. évi tanácskozás gondolatait a testvérpártok dokumentumai továbbfejlesztették és konkretizálták.

A békés egymás mellett élés elméletét és gyakorlatát nagymértékben gyarapította az SZKP XXIV. kongresszusán elfogadott békeprogram. E program alapján bontakozott ki az SZKP, a Szovjetunió rendkívül intenzív és gyümölcsöző tevékenysége a nemzetközi politika síkján. A békeprogram, amelyet a testvérpártok és a testvéri országok a szocialista közösség közös platformjának tekintenek, a hetvenes évek elején a szocializmus külpolitikai programja volt. S valóra váltásának igen fontos feltételeivé lett a szo-

[12] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 40. old.

[13] Ugyanott, 25. old.

cialista országok nemzetközi akcióinak összehangolása. Ezeket az országokat egybeforrasztja a társadalmi rendszer egysége, az osztályérdekek egysége, a marxista ideológia egysége.

A szocialista országok kommunista pártjainak szoros együttműködése, külpolitikai kezdeményezéseik következetes kibontakoztatása eredményezte azt, amit joggal neveznek a szocializmus békeoffenzívájának. A testvéri országok egybehangolt erőfeszítéseikkel lerakták a gyakorlati alapját a nemzetközi kapcsolatok gyökeres átalakításának. A szocialista államok határozott akcióinak jóvoltából a nemzetközi élet olyan megállapodások és egyezmények rendszerével gyarapodott, amelyek a békés egymás mellett élés elveinek megfelelő jogi és erkölcsi normákat testesítenek meg.

Ezzel az imperializmust kényszerítették, hogy elismerje azt a külpolitikai elvet, amely mellett a marxisták–leninisták az első szocialista állam létrejötte óta következetesen síkraszálltak. A szovjet–amerikai kapcsolatok normalizálódásában és fejlődésében, a szovjet–francia együttműködés előrehaladásában, a középeurópai nemzetközi élet alapjait szabályozó megállapodások és egyezmények komplexumában, az európai biztonsági és együttműködési értekezlet eredményeiben a kommunista békepolitika nagy vívmányai fejeződtek ki.

A szocializmus békeoffenzívája szerves kapcsolatban volt a békeharcosok társadalmi mozgalmával, amely nemzeti keretek között is, a nemzetközi porondon is folyt. Az, hogy a népeknek a béke védelmére és megszilárdítására irányuló spontán törekvése hatalmas politikai erővé lett, a kommunista és munkáspártok nagy érdeme. Elsősorban a kommunistáknak köszönhető, hogy a történelemben először kialakult a béke szervezett világfrontja, s ez a népek biztonságának megvédését célzó nemzetközi akciók összehangolt és konkrét programjával van felvértezve. A békéért küzdő világmozgalom hosszú utat tett meg az egyes országokban folyó elszigetelt háborúellenes megmozdulásoktól a globális kampányokig, a Béke-világtanács által vezetett befolyásos nemzetközi mozgalom kialakulásáig és megerősödéséig. A Béke-világtanács felhívására 1973 októberében Moszkvában összeült a békeerők világkongresszusa: az az antiimperialista fórum, ahol a békeharcosok minden eddiginél nagyobb arányban voltak képviselve.

A békemozgalom jelentőségét értékelve Leonyid Brezsnyev ezt

mondotta: „A társadalmi erők széles körű békemozgalma kétségkívül az egyik fontos tényező abban, hogy elérhettük a feszültség politikai enyhülését és az államok közötti kapcsolatok rendeződését az utóbbi években."[14]

Ilyenformán az enyhülés forrásainak elemzéséből az a következtetés szűrhető le, hogy a nemzetközi kapcsolatoknak a békés egymás mellett élés elvei alapján való átalakításához először is a szocializmus javára megváltozott nemzetközi erőviszonyok biztosították az objektív alapot, másodszor pedig ez annak a szubjektív tényezőnek a hatására vált lehetővé, amelyet a szocialista országok, a kommunista mozgalom politikája, a békeszerető közvélemény aktivitása képvisel. Amint azt Leonyid Brezsnyev hangsúlyozta, az enyhülés „kétségtelenül pártunk lenini külpolitikájának, az SZKP XXIV. kongresszusán elfogadott békeprogram megvalósításáért vívott következetes harcnak a sikere. Az enyhülés a szocialista közösség testvéri országaival, a kommunista és munkáspártokkal, a világ haladó erőivel végrehajtott egységes akcióink eredménye."[15]

A nemzetközi helyzetben most bekövetkezett fordulat történelmileg törvényszerű jelenség. Nem egyes imperialista hatalmaknak és vezetőiknek „jóakarata" szabta meg, és nem „a Nyugat katonai fölénye"[16], hanem a világforradalmi folyamat hosszú fejlődése készítette elő, amely a közélet minden oldalát felöleli, beleértve az államközi kapcsolatok szféráját. Napjainkban valóban megoldódik a Lenin által megjelölt és megalapozott feladat: a forradalmi ráhatás ezekre a kapcsolatokra – a békés egymás mellett élés elvei alapján való átalakításuk.

[14] Lásd *Népszabadság*, 1975. november 28.

[15] L. I. Brezsnyev: O vnyesnyej polityike KPSZSZ i Szovjetszkovo goszudarsztva. Recsi i sztatyi. Moszkva 1975. 708. old.

[16] Mellesleg jó néhány tőkésországbeli politikus nemegyszer elismerte, hogy a két egymással szemben álló világrendszer katonai erői legalábbis egyenlőek; hangsúlyozták, hogy a Nyugat katonai fölénye már a múlté, és jelenleg lehetséges a béke „a katonai erők egyensúlyának fenntartása esetén".

„KINEK HASZNOS" A BÉKÉS EGYMÁS MELLETT ÉLÉS?

Az így feltett kérdés képtelennek, sőt szentségtörőnek tűnhet. Csakugyan, vajon lehet-e az atomkorszakban a Földön a békét alku tárgyává tenni? Vajon lehet-e kételkedni a népek egyetemes biztonságának abszolút értékében és feltételezni, hogy van, aki nem érdekelt benne, akinek nem válik hasznára? Van-e végül olyan nép, amely veszítene valamit a feszültség enyhülésével? Mégis tény az, hogy amikor a nemzetközi feszültség csökkenni kezdett, a burzsoázia ideológiai és politikai apparátusának jelentős része az enyhülést világszerte éppen arról az álláspontról igyekezett bírálni, hogy az előnytelen a Nyugat számára és egyoldalú előnyöket nyújt a Szovjetuniónak, csak a szocialista országok, a kommunisták érdekeinek felel meg. A reakciós propaganda a következő formulát eszelte ki annak illusztrálására, hogy miként értelmezi az enyhülési folyamatot: „Egyirányú forgalmú utca." Imperialista politikai körökben befolyásos és aktívan működő „presszionáló csoportok" alakultak, amelyek célul tűzték ki, hogy tetemesen „emeljék azt az árat", amelyet a szocialista országok, úgymond, a békés párbeszéd folytatásáért a Nyugatnak kell hogy fizessenek.

Tehát valóban léteznek olyan erők, amelyek az egyetemes békét alku tárgyává akarják tenni. S bármennyire felháborító, bármennyire sérti is az erkölcsi érzéket, de azt a kérdést, hogy kinek hasznos a békés egymás mellett élés, tüzetesen és komolyan meg kell vizsgálni.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a nemzetközi kapcsolatoknak milyen állapota tekinthető a békés egymás mellett élés legvalószínűbb, legreálisabb alternatívájának.

Nézzük meg mindenekelőtt, miként vélekednek erről a nemzetközi kapcsolatok békés átalakításának ellenfelei, akik azt latolgatják, hogy „mi a hasznuk a kommunistáknak" az enyhülésből. Erről a problémáról vallott nézeteik nyilvánvalókká válnak, ha szemügyre vesszük az enyhülési politika miatti elégedetlenségük konkrét indítékait.

1. Az enyhülés a háború utáni európai határok nemzetközi megerősítésének biztosítását jelenti. Más szóval, az enyhülés ellenfelei szeretnének az európai kontinensen olyan politikai helyzetet

fenntartani, amelyben maradna helye a határok revíziójára irányuló követeléseknek, s ennélfogva tág tere nyílna a revansista erők manővereinek.

2. Az enyhülés a közép-európai és délkelet-európai országokban a forradalmi átalakítások eredményeként létrejött szocialista rend nemzetközi elismerése. Vagyis, az ő szempontjukból a Nyugat számára előnyösebb lenne, ha folytathatnák a szocialista államok népeinek a „kommunizmustól való megszabadítására" irányuló, még John Foster Dulles idején megfogalmazott politikáját.

3. Az enyhülés ellenfelei elégedetlenek a szovjet–amerikai elvi megállapodásokkal, főként az atomháború elhárításáról szóló megállapodással. Azt állítják, hogy ez a megállapodás megköti az Egyesült Államok kezét és megfosztja az egyik pillértől, amelyre nemzetközi politikájában támaszkodhatna.

4. Az enyhülés ellenfeleinek nem a szája íze szerint való, hogy a Szovjetunió és szövetségesei a két világrendszer államai közötti gazdasági kapcsolatok bővülése folytán „hozzájuthatnak a nyugati technológiához". Más szóval, célszerűbbnek vélik a szocialista országokkal szemben alkalmazott, a blokádig menő diszkriminációs politika fenntartását.

Nyilvánvaló, hogy az enyhülés ellenfelei az enyhüléssel szemben a kívánatos alternatívát a különböző társadalmi rendszerű államok feszült katonai-politikai konfrontációjának visszaállításában, a hidegháború felújításában látják. Koncepciójuk két nyíltan hirdetett vagy hallgatólagosan elfogadott tézisre épül.

Az első tézis szerint a nemzetközi feszültség viszonyai között a Nyugat a szocialista országok részéről „engedményekre" számíthat. A hidegháborúnak csaknem negyedszázada szemléletesen kimutatta az efféle remények alaptalanságát. Ebben az időszakban az imperialisták gyakran folyamodtak a szocialista országokkal szemben olyan eszközökhöz, mint a háborús fenyegetések, a gazdasági blokád rendszabályai, a politikai zsarolás különféle formái. Mindazonáltal nem kapták meg azokat az „engedményeket", amelyekre számítottak, sőt ellenkezőleg, a nemzetközi erőegyensúly a szocializmus javára változott meg, a szocialista közösség hatalma és befolyása mérhetetlenül megnövekedett.

A nemzetközi feszültség visszaállítása híveinek második tézise szerint a hidegháború korlátlan ideig folytatható annak kockázata nélkül, hogy átcsapna „melegháborúba". Joggal állítható, hogy az

enyhülés ellenfelei éppen azért őrizhetik meg jelentékeny politikai befolyásukat országukban és egyes nemzetközi körökben, mert koncepcióik tartalmazzák ezt a hipotézist.

De vajon jogosult-e az a feltételezés, hogy a hidegháborúnak, vagyis az óriási katonai potenciállal rendelkező államok feszült katonai-politikai konfrontációjának állapota tetszés szerinti ideig fenntartható anélkül, hogy elérkezne ahhoz a határhoz, amelyen teljesen reálissá válik a világkonfliktus veszélye?

Az enyhülés ellenfelei azt tartják, hogy ezt a hipotézist igazolják a múlt tapasztalatai, hiszen a nemzetközi feszültségnek több mint két évtizeden át tartó fokozása sem robbantott ki háborút. Ez az érv mindenekelőtt az utóbbi idők nemzetközi kapcsolatai történetének ténybeli elferdítésén alapszik. Mert valójában a hidegháború nem is volt olyan hideg. Szerves elemét alkotják az olyan fegyveres konfliktusok és válságok, amelyek közvetlenül a katonai összeütközés küszöbére vezettek. Valamennyi kontinensen fellángoltak a helyi háborúk; ezekben tucatnyi állam vett részt, közöttük számos esetben különböző társadalmi rendszerű államok. Vietnamban például az imperializmus nyílt agressziót követett el egy olyan ország ellen, amely a szocialista építés útjára lépett.

A hidegháborús időszakot jellemző általános nemzetközi helyzet elemzésekor semmiképpen sem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy az valamiféle megkövült, stabil feszültség volt. Ellenkezőleg, ezt a helyzetet bizonyos baljós dinamizmus, a háborús veszély egyre nagyobb növekedése jellemezte. Leonyid Brezsnyev az enyhülés felé tett fordulat előtti időszakban fennálló helyzetet így jellemezte: „A világ már nemegyszer az atomháború szakadékának szélére jutott. És csupán nagy erőfeszítések árán sikerült egyelőre megállni e szakadék szélén, sokszor az utolsó pillanatban."[17]

Ennélfogva, ha a múlt tapasztalataira hivatkozunk, ezek éppen abban a vonatkozásban tanulságosak, hogy aláhúzzák azt a veszélyt, amely feltartóztathatatlanul, egyre növekvő erővel bontakozik ki olyan viszonyok között, amikor a nemzetközi kapcsolatok a különböző társadalmi rendszerű államok éles katonai-politikai konfrontációjának alapjára épülnek.

A hetvenes években a kapitalizmus ellentmondásai nagymérték-

[17] *L. I. Brezsnyev:* Az SZKP és a szovjet állam külpolitikája. Kossuth Könyvkiadó 1974. 574. old.

ben kiéleződtek. A tőkés világrendszer gazdaságában és politikájában új válságjelenségek keletkeztek, a régebbiek pedig minden képzeletet felülmúlóan elmélyültek. Mint korábban már megállapítottuk, a burzsoá társadalom antagonizmusai, mihelyt elérik a válság szintjét, fokozott háborús veszély forrásává válnak. Ezért a világsajtó számos orgánuma teljesen ésszerűen teszi föl a kérdést: vajon milyen nemzetközi következményei lehetnek annak, hogy a tőke világában felhalmozódtak a gazdasági nehézségek és növekedett a társadalmi feszültség; vajon nem hozzák-e ezek működésbe a háború mechanizmusát? Törvényszerűen efféle aggodalmakat ébreszt az „energetikai válság" kibontakozása is. Ennek a válságnak fontos politikai vonatkozása az, hogy elmélyülnek az ellentétek az imperializmus és a fejlődő országok között, a nemzetközi monopoltőke megkísérli megállítani ez utóbbi országok nemzeti felszabadulásának folyamatát, elnyomni a gazdasági függetlenségért folyó küzdelmüket.[18] Ki garantálhatja, hogyha nem következik be a világpolitikában kedvező fordulat, ha a feszültség a korábbi szinten marad, akkor ezek az új jelenségek, amelyek felszítják az imperializmus általános agresszív tendenciáját, nem vezetnének-e nagy háborús robbanáshoz?

A hidegháború felújítása az enyhüléssel szemben látszatalternatíva, illúzió, amelyet azok propagálnak, akik önző politikai számításból elvakultak, képtelenek felismerni korunk realitásait.[19]

[18] A békére nézve ebből fakadó veszély jellegére közvetlenül utalnak azok a kijelentések, amelyeket az Egyesült Államok vezető politikai köreinek néhány igen magas pozícióban levő képviselője tett 1974 végén, 1975 elején, s amelyek szerint elképzelhető fegyveres intervenció a nemzeti felszabadító mozgalom övezetében elterülő olajtermelő országokban, ha olajpolitikájuk a Nyugat gazdasági érdekeivel összeférhetetlennek mutatkozik.

[19] Ilyen elvakult közéleti személyiség például a megrögzötten reakciós George Meany, az APL–CIO amerikai szakszervezeti egyesülés elnöke. Kategorikusan elutasítja azt az állítást, hogy „a feszültség enyhülésével szembeni alternatíva, amint azt sokszor hangoztatták, csak az általános katasztrófa lehet". „Ha így tesszük fel a kérdést – mondotta Meany –, akkor valóban semmi más nem marad hátra, mint az enyhülés." Ő maga azonban nem hajlandó „a kérdést így feltenni", és a hidegháború legrosszabb hagyományaival összhangban azt hangoztatja, hogy „a béke fenntartásának legjobb eszköze éppen a kommunista expanzióval való szilárd szembehelyezkedés, az a politika, amely a nagyobb meggyőző erő érdekében katonai eszközökre támaszkodik". Ezt a koncepciót, ezt a politikai maszlagot tálalja fel Meany abban a cikkében, amely az alábbi jellemző címet viseli: *A feszültség enyhülése: a demokrácia veszélyeztetése.* (*Daily Telegraph*, 1975. augusztus 14.)

Nemcsak a világpolitika szélső jobbszárnyán találkozunk olyanokkal, akik nem akarják és nem is tudják megérteni ezeket a realitásokat. Bizonyos fokig elterjedtek olyan balos nézetek is, amelyek szerint a forradalmi mozgalom érdekei a nemzetközi feszültség légkörének minnél huzamosabb ideig való fenntartását kívánják meg. Ez a légkör, úgymond, mozgósítja és tömöríti a forradalmi erőket, lehetővé teszi számukra a fegyveres harci formák felhasználását, és pszichológiailag felkészíti a tömegeket az ilyen harcban való részvételre. Ami pedig a világháború veszélyét illeti, ezt – e nézetek képviselői szerint – kiküszöböli az atomhatalmak katonai potenciáljának egyensúlya, a kölcsönös megsemmisítéstől való félelmük.

Arra a kérdésre, hogy milyen dialektikus kapcsolatban van egymással a háború, a béke és a forradalom a jelenlegi viszonyok között, a továbbiakban még visszatérünk. Itt viszont megjegyezzük, hogy az enyhülés „balról" fellépő bírálói a békés egymás mellett élés alternatívájának épp olyan kevéssé realista elképzelésére támaszkodnak, mint amilyen a szélsőséges nemzetközi reakció pozícióinak alapja. A valóban forradalmi és tudományos, marxista–leninista következtetés arra vonatkozóan, hogy a világháború elhárítható, hogy az a történelmi fejlődés jelenleg elért szintjén nem végzetszerűen elkerülhetetlen, korántsem a „félelem egyensúlyán" alapuló, s ennélfogva ingatag, nem tartós és nyomasztó feszültséggel teli béke fenntartására ösztönöz. Ez a következtetés az agressziós erők elleni aktív harcra és a nemzetközi kapcsolatok egész rendszerének békés átalakítására ösztönöz. Csakis az ilyen harc eredményei, ezeknek az eredményeknek következetes megszilárdítása és elmélyítése teszik lehetővé a világháborús tűzvész veszélyének elhárítását.

Az enyhülés alternatívái körül világszerte folyó ideológiai-politikai polémiában külön helyet foglalnak el azok, akik a békés egymás mellett élés elveinek a nemzetközi életben való meghonosítását elemezve azt sürgetik, hogy a világpolitikát a háborús összeütközések elkerülhetetlenségéből kiindulva alakítsák ki. Azt erősítgetik, hogy az enyhülésnek nincs sem reális tartalma, sem perspektívája, hogy a világon egyáltalán nincs is enyhülés. Az enyhülés politikájával ilyenformán nem a hidegháborút állítják szembe, hanem az igazi „melegháborút", s nem riadnak vissza attól a következtetéstől, hogy a nemzetközi élet egész további fejlődését olyan

mederbe kell terelni, amelyet a békés egymás mellett éléssel szemben ez az alternatíva határoz meg. Ez a politikai séma tartalmazza azt a tézist is, amely szerint nem kell eltúlozni azokat a bajokat, amelyek együttjárhatnak a harmadik világháborúval, mert ez a háború a „haladás" érdekeit fogja szolgálni.

Mindkét állítás veszélyes: az is, amely abból a feltevésből indul ki, hogy vég nélkül fenntartható a nemzetközi feszültség anélkül, hogy atomkatasztrófába nőne át, s az is, amely olyan illúziókat táplál, hogy ez a katasztrófa „nem is olyan súlyos".[20] Az enyhülés jelenlegi folyamatának fejlődése mindenesetre megköveteli, hogy ezt a két koncepciót valamennyi változatában, valamint a belőlük adódó politikai állásfoglalásokat is mint irreálisakat megcáfoljuk és visszautasítsuk.

Kinek hasznos a békés egymás mellett élés? Világos, hogy ha a vele szembeni egyetlen alternatíva a termonukleáris világháború fenyegetése, akkor – mivel ezt a fenyegetést elhárítja – mérhetetlen hasznot hoz az egész emberiségnek, bolygónk valamennyi lakójának, függetlenül nemzeti és faji hovatartozásától, szociális helyzetétől, politikai vagy vallási meggyőződésétől.

Igaz az, hogy a nemzetközi helyzetben bekövetkezett békés fordulat előnyösebb körülményeket teremt a szocialista államok belső fejlődéséhez. Igaz az, hogy elősegíti a szocialista eszmék vonzóerejének növekedését, megszilárdítja a munkásosztály, a nemzeti

[20] A világ különböző országaiban nemegyszer történtek kísérletek a termonukleáris háború lehetséges következményeinek felmérésére. Így nemrégiben az Egyesült Államok Országos Tudományos Akadémiája tett ilyen kísérletet. Ennek becslései szerint 10 000 megatonnának – a világ mai nukleáris potenciálja egyharmadának – felrobbantása azonnal óriási áldozatokkal és rombolásokkal fog járni a „legforróbb pontokon". A radioaktivitás következményei egy negyedszázadon át lesznek érezhetők. Ráadásul a sztratoszférában tönkremegy az ózonréteg, ami a Föld flórájának és faunájának járványos megbetegedéseihez, valamint igen sok ember bőrrákban való megbetegedéséhez fog vezetni. Az Egyesült Államok egy másik tudományos szervezete – az Amerikai Tudósok Szövetsége – ezeket a hipotetikus elképzeléseket indokolatlanul optimistának minősítette. Megállapította, hogy a több ezer megatonnás robbanóerejű nukleáris csapások olyan óriási áldozatokat fognak követelni, hogy nehéz elképzelni, kinek fog problémát okozni az ózon eltűnése. Emellett jellemző, hogy a Szövetség az Országos Tudományos Akadémia „optimizmusát" kiváltképpen politikai síkon ítélte el, mert mint hangsúlyozta, az olyan prognózisok, amelyek kisebbítik a nukleáris háborúból következő katasztrófa méreteit, úgy értelmezhetők, hogy az ilyen háború megengedhető és „perifériikus következményei" túlélhetők. (Lásd *The Economist*, 1975. október 18. 16. old.)

felszabadító mozgalom, a demokratikus mozgalom politikai pozícióit. De az enyhülésnek ez az objektív eredménye nem „a kommunisták ármányos politikájának" a következménye. Ez csak újabb tanúbizonysága annak, hogy a béke és a szocializmus, a béke és a demokrácia – szétválaszthatatlan fogalmak.

Ez az enyhülés első és fő aspektusa, amely meghatározza a különböző társadalmi rendszerben élő népek szempontjából egyaránt pozitív jelentőségét.

Az enyhülés tág lehetőségeket nyit a különböző társadalmi rendszerű államok gazdasági együttműködése előtt is, biztosítva az ebből fakadó kölcsönös előnyöket. A nemzetközi gazdasági csere, amely gazdaságilag önálló államokat köt össze, egyáltalán nem képzelhető el másként, mint kölcsönös előnyök alapján. Az ilyen csere mechanizmusa egyszerűen a nemzetközi munkamegosztásban rejlő anyagi erőforrások hatékonyabb, jövedelmezőbb felhasználásának lehetőségeit realizálja. A nyugati üzleti körök józan gondolkodású képviselői és politikai vezetői, becsületükre legyen mondva, ezt megértik.[21]

A kommunisták és a haladó erők más képviselői különös nyomatékkal hangsúlyozzák, hogy az enyhülés által teremtett viszonyok kedveznek annak a küzdelemnek, amely azért folyik, hogy a hetvenes években kibontakozott gazdasági válságból háború nélküli kiutat, demokratikus kiutat találjanak a dolgozók, a nép érdekében végrehajtott szociális átalakulások útjain. Ez a gondolat világosan kicsendül az európai kommunista és munkáspártok 1976. évi berlini konferenciája résztvevőinek felszólalásaiból.

A különböző társadalmi rendszerű államok közötti gazdasági együttműködés elmélyítése ellen a reakciós polgári körök nemritkán olyan érveket hoznak fel, amelyek nem gazdasági számításokra, hanem a kapitalizmus és a szocializmus közötti általános harci stratégiával kapcsolatos elgondolásokra épülnek. Ilyen pozícióból állítják fel például azt a tézist, hogy a szocialista országok jobban érdekeltek abban, hogy hozzájussanak a tőkésországok gazdasági és technikai erőforrásaihoz, mint megfordítva. Ebből azt a követ-

[21] Helmut Schmidt, az NSZK kancellárja, 1975-ben hangsúlyozta: „Az 1970-ben és az ezt követő években Kelet-Európával aláírt egyezmények azóta már a konkrét megállapodások egész sorával egészültek ki, különösen gazdasági téren. Mindkét fél egyenlő mértékben érdekelt az együttműködés bővítésében, és mi aktívan munkálkodunk ezen."

keztetést vonják le, hogy a kapitalizmus érdekei hosszú távon a szocialista államokkal való gazdasági-műszaki kapcsolatok korlátozását követelik meg.

Ez az álláspont két oknál fogva nem állja meg a helyét. A szocializmus elleni külső gazdasági-műszaki blokád gondolata, amelybe ezek a nézetek torkollnak, már átment a gyakorlat próbáján, és nem állta ki ezt a próbát. Az imperialista politika már a szocializmus fennállásának hajnalán, a szovjetállam első esztendeiben alkalmazta a blokádot mint az új társadalmi rend elleni harc módszerét. A szocialista országokkal szemben alkalmazott gazdasági diszkrimináció – a teljes blokádot beleértve – kedvelt fegyvere maradt az imperializmusnak a későbbiekben is. A második világháború befejezését követő évtizedekben a diszkrimináció szerves részévé vált annak a stratégiának, amely a Szovjetunió gazdasági terveinek, a közép-európai és délkelet-európai országokban, illetve az amerikai kontinensen Kubában folyó szocialista építés meghiúsítására irányult. És mi az eredmény? Mint tudjuk, a szocializmus feltartóztathatatlan gazdasági növekedése, nagy sikerei a kapitalizmussal való gazdasági versenyben, annak az anyagi-műszaki bázisnak a megteremtése, amely biztosította a szocialista államok szilárd gazdasági és katonai-védelmi potenciálját.

A szocializmus elleni blokád politikája nemcsak képtelen közvetlen céljainak elérésére, hanem végeredményben bizonyos fokig árt magának a tőkés gazdaságnak is. A szocializmusnak a kereskedelmi-gazdasági bojkott útján való megfojtására irányuló első próbálkozások alkalmából mondotta Lenin már 1921-ben: „Ami a blokádot illeti, a tapasztalatok megmutatták, hogy nem tudhatni, kit érint ez érzékenyebben: azokat-e, akik ellen blokádot szerveznek, vagy azokat, akik szervezik."[22]

Napjainkban, amikor a világ termelési-műszaki apparátusa hihetetlenül bonyolulttá vált, egyetlen ország sem mondhat le – akármilyen gazdag és akármilyen erőforrásokkal rendelkezik is – a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel nyújtotta előnyökről anélkül, hogy ebből költségei és veszteségei ne származnának. A nyugati üzleti körök eléggé tisztában vannak azzal, hogy ilyen vonatkozásban milyen előnyökkel járhat az enyhülés, valamint a szocialista és a tőkésországok közötti gazdasági együttmű-

[22] *Lenin* Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 296. old.

ködés.[23] Nyilvánvaló az is, hogy a nemzetközi feszültség csökkenése és az a tény, hogy ez tág lehetőségeket nyitott a széles körű gazdasági kapcsolatok megteremtéséhez, a tőkésországok és az egyes cégek között konkurrenciaharchoz vezetett a szocializmussal való kereskedelemben és a vele való gazdasági együttműködés más szféráiban való nagyobb részesedésért. Ez a legkézzelfoghatóbb cáfolata az olyan koholmányoknak, hogy „a kommunisták egyoldalúan érdekeltek" a két társadalmi rendszerhez tartozó államok közötti gazdasági és műszaki kapcsolatok fejlesztésében.

Az enyhülés elmélyülésének folyamata feltételezi, hogy a kedvező politikai változásokat megfelelő változások követik katonai téren is, így többek között a fegyverkezési hajsza korlátozását szolgáló rendszabályok, olyan lépések, amelyek a leszereléshez vezetnek. Ez viszont megteremti a perspektíváját a kölcsönös, kétoldalú előnyöknek, mert hiszen világos, hogy a katonai kiadások terhének csökkentése minden országban, függetlenül társadalmi rendjétől, a gazdasági fejlődéshez szükséges anyagi források felszabadulásához vezetne. Az ebből fakadó nyereség valóban általános, globális méreteket ölthetne, mivel létrejönne a lehetősége annak, hogy az ily módon felszabadult eszközök egy részét felhasználják a fejlődő országoknak nyújtott gazdasági és műszaki segítség kiszélesítésére.[24]

Az enyhülés kölcsönös hasznát ennélfogva a mai nemzetközi politika realitásai határozzák meg. A békés egymás mellett élésből fakadó előnyök éppen olyan oszthatatlanok, amilyen oszthatatlan a világ.

„Mindenki nyert: a keleti és a nyugati országok – mondta Leonyid Brezsnyev Helsinkiben az európai biztonsági és együttműködési értekezleten –, a szocialista és a kapitalista államok, a szövetségekben tömörültek és a semlegesek, a kis és nagy államok népei

[23] Álláspontjukat tükrözi például az egyik francia polgári lapban közzétett megállapítás: „Oroszország olyan üzletfélnek látszik, amilyenről csak álmodni lehet, mert szükségletei óriásiak, ember-, nyersanyag- és energiatartalékai kimeríthetetlennek látszanak. Kivitelünket könnyűszerrel több mint 50 százalékkal növelhetnénk." (*Le Figaro*, 1975. október 14.)

[24] Közvetlenül e cél elérésére irányul a Szovjetunió által az ENSZ elé terjesztett javaslat, hogy 10 százalékkal csökkentsék a Biztonsági Tanács állandó tagállamainak katonai költségvetését, és a megtakarított eszközök egy részét használják fel a fejlődő országok megsegítésére.

egyaránt. Mindenki nyert, akinek drága bolygónk békéje és biztonsága."[25]

Ezt a felfogást a világ számos társadalmi és politikai köre osztja, függetlenül attól, hogy milyen osztályérdekeket képviselnek. Ezt az álláspontot vallják a kommunista és munkáspártok.[26] Az enyhülés előnyeit a burzsoá államok sok felelős vezetője is látja.

Ugyanakkor, mint fentebb erre rámutattunk, a békés egymás mellett élésnek és a feszültség enyhülésének sok ellenfele is van, konok és ádáz ellenfelek. Miért? Azért, mert az ilyen nemzetközi fordulat jelentős veszteségekkel jár rájuk nézve. Márpedig a tőke világában vannak ilyen emberek, s van befolyásuk. Ezért a nemzetközi politikai helyzet javulásának folyamata bonyolult, sok síkon folyó harc gyümölcse. Az imperialista államok hadiipari komplexumainak alapját alkotó monopoltőkés csoportok számára a nemzetközi feszültség mindig extraprofitok forrása, gazdasági hatalmuk politikai feltétele volt. Ennek megfelelően a hidegháború határairól való visszavonulást érdekeik csorbításának tekintik. A tőkés világban az évtizedek során kialakultak olyan csoportok és egész pártok, amelyeknek ideológiája és politikája szorosan a különböző társadalmi rendszerű államok közötti éles katonai-politikai konfrontáció helyzetéhez kapcsolódott. A szocialista országok iránt táplált vak gyűlölet, a fékevesztett kommunistaellenesség és szovjetellenesség, a háború utáni európai határok revíziójára támasztott igények: ez az eszmei-politikai irányvonaluk. Nyil-

[25] *Népszabadság*, 1975. augusztus 1.

[26] Gus Hall, az Egyesült Államok Kommunista Pártjának főtitkára, a nemzetközi enyhülés előnyeiről szólva hangsúlyozta: „...ez nem »meghátrálás« az Egyesült Államok vagy népe részéről... Ez meghátrálás az agresszió és az elnyomás imperialista politikája elől, ami a legjobban elsősorban az amerikai nép tulajdon érdekeinek felel meg." (*Guss Hall:* The Big Stakes of Detente. New York 1974. 11. old.)

Enrico Berlinguer, az Olasz Kommunista Párt főtitkára, az SZKP XXV. kongresszusán elhangzott felszólalásában leszögezte: „Szilárd meggyőződésünk – és az utóbbi évek tapasztalata ezt megerősíti –, hogy az enyhülés irányzata kedvezőbb feltételeket teremt ahhoz, hogy minden nép érvényesíthesse azt a jogát, hogy szabadon döntsön a saját jövőjéről, kedvezőbb feltételeket teremt az emberiség nagy problémáinak megoldásához, amilyenek a felszabadulás az imperializmus, a kolonializmus és neokolonializmus, a fegyverkezések terhe alól, a gazdasági elmaradottság felszámolása, és ahhoz, hogy új utak nyíljanak a haladás és a demokrácia előtt." (Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 258. old.)

ványaló, hogy a sorsukat ilyen pozíciókhoz kötő politikusoknak és pártoknak az enyhülés nem előnyös.

Fel kell figyelnünk a kérdésnek még egy oldalára. Az enyhülés bizonyos mértékben növelte a tőkés társadalom azon kormányzó pártjainak tekintélyét és befolyását, amelyek közvetlenül részt vettek a szocializmussal való békés párbeszéd felé tett fordulat megvalósításában. Ez természetesen csorbította az ellenzéki burzsoá körök számos becsvágyó vezetőjének érdekeit. Ez a helyzet, amelyet a polgári demokrácia mechanizmusának sajátosságai idéztek elő, oda vezetett, hogy az Egyesült Államokban és az NSZK-ban az 1976-os választási hadjáratok során dühödt támadások folytak az enyhülés ellen.

Az enyhülés ilyenformán ellenakcióra készteti azokat a jelentős reakciós erőket, amelyeknek a nemzetközi életben bekövetkezett kedvező fordulat érzékeny veszteséget okoz. Éppen ezért az enyhülés megkívánja, hogy a demokratikus, békeszerető erők lankadatlanul harcoljanak fenntartásáért és fejlesztéséért, s éberen őrködjenek fölötte.

KORUNK ALAPVETŐ ELLENTMONDÁSÁNAK FEJLŐDÉSI FORMÁJA

Olyan helyzetben, amikor a világon csökken a politikai feszültség, szükségképpen föl kellett merülnie annak a kérdésnek: milyen összefüggés van az enyhülés és a nemzetközi küzdőtéren folyó osztályharc között? Olyan nézetek terjedtek el, hogy az enyhülés „osztályokon kívüli" vagy „osztályok fölötti" jelenség. Az ilyen megközelítés számos koncepcióban kifejeződik. Ezek szerzői ilyen vagy amolyan formában azt állítják, hogy a nemzetközi feszültség csökkenésének idején a szocializmus világát és a kapitalizmus világát egymástól elválasztó ellentét enyhül, háttérbe szorul, nem jelenti már a fő társadalmi antagonizmust.

Azok között, akik ilyen nézeteket vallanak, természetesen megtaláljuk a konvergenciaelmélet követőit is, pedig ez már kezdett kimenni a divatból. Az ő véleményük szerint az enyhülés nem más, mint azoknak a „jóslatoknak" a valóra válása, amelyek szerint a két rendszer közeledni fog egymáshoz, mivel az összes ipari,

perspektivikusan pedig „posztindusztriális" ország érdekei közösek.[27] Ez az „elmélet", a tudományos-műszaki haladás vívmányaira spekulálva, elhallgatja a két rendszer közötti elvi osztálykülönbségeket.

Másfajta, de ugyancsak a nemzetközi politikai és gazdasági élet jelenségeinek az osztályszempontot mellőző értelmezésén alapuló koncepciót fejtenek ki azok, akik azt állítják, hogy az „enyhülés realitását" teljes egészében és kizárólag a Szovjetunió és az Egyesült Államok, a katonai vonatkozásban legerősebb két hatalom közti kölcsönös megértés foka határozza meg. Ennélfogva a többi állam politikájára nem az lesz döntő befolyással, hogy melyik társadalmi rendszerhez tartoznak, hanem az, hogy a „szuperhatalmak kettős uralmának" viszonyai között különösképpen nemzeti érdekeik által kell vezéreltetniük magukat.

Még egy példa: az az új módon megfogalmazott koncepció, amely a „gazdag Északot" a „szegény Déllel" állítja szembe. Régebbi és újsütetű követői úgy vélik, hogy az enyhülés tompítja az élét az ellentétes társadalmi rendszerek közötti ellentmondásoknak, és ezzel a központi antagonizmussá világszerte „véglegesen" az ipari államok és a fejlődő országok közötti konfliktus lesz, függetlenül társadalmi rendjüktől.

A kérdésnek némileg más megközelítése fejeződik ki azoknak a burzsoá köröknek állásfoglalásaiban, amelyek úgy vélik, hogyha az enyhülés mai eredményei nem szüntetik is meg a két rendszer közötti elvi ellentmondásokat, perspektívában éppen ezt kell célul kitűzni. A kérdést emellett természetesen úgy vetik föl, hogy a kapitalizmus és a szocializmus közötti „határok elmosása" a szocialista társadalomban végbemenő „változások", „evolúció" folyománya lenne. Más szóval, az enyhülést eszközként kívánják felhasználni a szocialista országok társadalmi rendszerének afféle békés aláásására és a szocialista államok osztályjellegének „felhígítására", valamint a köztük fennálló internacionalista, testvéri kap-

[27] Samuel Pisar francia jogász például, aki tudvalevően a Kelet és a Nyugat közötti enyhülés és gazdasági együttműködés mellett száll síkra, álláspontját azzal magyarázza, hogy ebben a folyamatban közös imperativusok tükröződnek vissza, amelyek megszabják az ipari-műszaki vonatkozásban élenjáró országok fejlődését, és hogy „ez az evolúció megnyitja a távlatokat egy új gondolkodásmód előtt, amely egyszerre nemzetek fölötti és ideológiák fölötti". (*Europa*, 1974. október 1. – a *Le Monde*, a *The Times*, a *La Stampa* és a *Die Welt* közös kiadványa.)

csolatok lazítására. Feltehetően éppen ez a célkitűzés felel meg a legjobban annak a fő irányvonalnak, amely abban a helyzetben kerekedett felül az imperialista államok politikájában, amikor teljesen irreálisnak bizonyultak azok a számítások, hogy a szocializmus megsemmisíthető a gazdasági blokád, a katonai erő stb. segítségével. Ez a célkitűzés határozza meg a burzsoá kormányok számos állásfoglalását a szocialista országokkal folytatott békés nemzetközi párbeszédben.

Közismert például, hogy az európai biztonsági és együttműködési értekezlet keretei közt két éven át folyó tárgyalásokon a tőkésállamok olyan nemzetközi döntések elérésére törekedtek, amelyek az enyhülési folyamatot összekapcsolták volna a szocialista országok intézményeinek és belső életük normáinak módosításával. Hasonlóképpen – amint ezt az Egyesült Államok kongresszusa által 1974 decemberében elfogadott kereskedelmi törvény tanúsítja – kísérletek történtek arra, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok közötti gazdasági kapcsolatok fejlődését attól tegyék függővé, beleegyeznek-e a szocialista országok abba, hogy rendjüket a monopóliumoknak és a monopóliumok érdekei kifejezőinek megfelelő irányban módosítsák. Újra meg újra felvetik azt a kérdést is, hogy a politikai enyhülést be kell vinni az ideológia szférájába; a gyakorlatban ez nem jelent mást, mint azt a követelést, hogy a szocialista országok teret engedjenek a velük szemben ellenséges propagandának.

Világos, hogy az ilyesfajta állásfoglalások, amelyek állítólag a két rendszer közötti ellentétek enyhítésére irányulnak, a valóságban a burzsoázia, a kapitalizmus teljesen meghatározott osztályérdekeit fejezik ki, amelyek összeegyeztethetetlenek a szocialista társadalom érdekeivel.

Ha a problémát egészében taglaljuk, mindenekelőtt pontosabban meg kell határoznunk, hogy mire gondolnak, amikor az „enyhülés politikája" fogalmát használják. Azt mondják: az enyhülés politikája felülkerekedett a hidegháború politikáján; az enyhülés politikájában napjaink fő nemzetközi irányzata fejeződik ki stb. A fenti esetekben az enyhülés politikáján azoknak a kontaktusoknak, tárgyalásoknak, megállapodásoknak komplexumát értik, amelyekben a két különböző társadalmi rendszert képviselő felek vesznek részt, miközben mindkét fél hasznot húz a nemzetközi feszültségnek ezen az úton elért csökkenéséből. Ennek eredménye-

képpen alakul ki az az elképzelés, hogy az enyhülés politikája teljes egészében közös ügye a szocialista és a tőkésállamoknak.

Mindamellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a probléma másik vonatkozását sem, jelesül azt, hogy az „enyhülési politika" fogalma által jellemzett kapcsolatokba a kapitalizmus is, a szocializmus is a maga politikájával lép be, amelyet végső soron mindegyik társadalomnak az osztálylényege határoz meg. A nemzetközi viszonyokban bármilyen változás történjen is, egyik sem teheti semmivé vagy változtathatja meg azt a tényt, hogy a mai világban létezik és szemben áll a szocializmus osztálypolitikája (bel- és külpolitikája) és a monopóliumok, az imperializmus osztálypolitikája (úgyszintén bel- és külpolitikája). Ennek következtében ugyanilyen cáfolhatatlan tény az is, hogy létezik az enyhülésnek a szocializmus által folytatott politikája és az enyhülés burzsoá, kapitalista politikája. Mert, ahogy azt Lenin hangsúlyozta: „A »külpolitikát« különválasztani általában a politikától, vagy még inkább, a külpolitikát szembeállítani a belpolitikával, merőben helytelen, nem marxista, tudománytalan gondolat."[28]

A marxisták–leninisták teljesen tisztában vannak azzal, hogy a tőkésországok politikája a burzsoázia politikája marad akkor is, ha a békés egymás mellett élésre vesz irányt. S itt nemcsak arról van szó, hogy ezt a politikát az ingadozás, a következetlenség jellemzi, s hogy az enyhülés befolyásos ellenfelei állandóan igyekeznek hatni rá. Ezt a politikát, még ha „letisztult formájában", „eszményként" nézzük is, a tőkés rend védelmének politikájaként dolgozzák ki és valósítják meg, olyan politikaként, amely a mai burzsoá társadalom uralkodó osztályának érdekeit fejezi ki.

Már rámutattunk arra, hogy egyes tőkésországok kormányköreiben az enyhülés politikájához olyan reményeket fűznek, hogy ennek folytán a szocialista rendszer „fellazul", s elsősorban ez határozza meg a nemzetközi kapcsolatok normalizálódására való irányvételük osztálytartalmát. Másfelől, a tőkésországok befolyásos erői a szocialista világgal való kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében látják a lehetséges kiutat a tőkés gazdaság jelenlegi zsákutcájából.

A szocializmus békeoffenzívájának, az általa folytatott enyhülési politikának teljesen meghatározott osztálytermészete és osztály-

[28] *Lenin* Összes Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 92. old.

tartalma van. A szocialista enyhülési politika osztályjellegét elsősorban az a társadalmi rendszer határozza meg, amelyet ez a politika a nemzetközi porondon képvisel. Ebben a politikában a munkásosztály eszményei és érdekei fejeződnek ki, valamint internacionalizmusa, a népek közötti békéhez és barátsághoz való ragaszkodása, meg nem alkuvása az erőszakkal és a nemzeti elzárkózással. A Szovjetunió külpolitikája – hangsúlyozta Leonyid Brezsnyev – „osztályszempontú, szocialista, valóban nemzetközi politika".[29]

A szocializmus békeoffenzívája a szocialista külpolitika osztálylényegének egyenes folyománya volt, mégpedig olyan folyománya, amely éppen a világ új erőegyensúlya következtében vált lehetségessé. Másrészt, a vezető tőkés hatalmak nemzetközi irányvonalában bekövetkezett változások önmagukban véve előző, nyíltan agresszív politikájuk csődjét jelentették. A tőkésállamok azzal, hogy a hidegháborúról lemondanak, végső soron csupán igyekeznek nemzetközi stratégiájukat a mai világ alapvető realitásaihoz alkalmazni.[30]

A burzsoá ideológusok – azok is, akik az enyhülésben a kapitalizmus és a szocializmus közötti „határok elmosását" akarják látni – elismerik az ellentétes társadalmi rendszerű államok külpolitikájának osztályszempontból különböző tartalmát. Mindamellett ezt a kérdést lépten-nyomon igen leegyszerűsítve kezelik, csak a saját osztálypozíciójukból szemlélik. Ebből fakadnak azok a nézetek, amelyek az „enyhülés határára" vonatkozó koncepcióban fogalmazódnak meg. Ennek a koncepciónak az a lényege, hogy a nemzetközi feszültség csökkenésének jelenlegi határvonalán állítólag már teljesen vagy csaknem teljesen kimerültek a lehetőségei annak, hogy a különböző társadalmi rendszerű országok egybevágó érdekeit megtaláljuk és megállapodásban rögzítsük. Ehhez kapcsolódnak azok az állítások is, amelyek szerint az eddig elért köl-

[29] *L. I. Brezsnyev:* O vnyesnyej polityike KPSZSZ i Szovjetszkovo goszudarsztva. Recsi i sztatyi. 726. old.

[30] „Monopoltőkés körökben – állapítja meg Gus Hall, az Egyesült Államok Kommunista Pártjának főtitkára – az enyhülés problémáját a következő szemszögből vizsgálják: mi szolgálja jobban a kapitalizmus önző érdekeit, mi biztosítja jobban profitját – a hidegháború vagy az enyhülés, a világ új realitásai elismerésének visszautasítása vagy a hozzájuk való alkalmazkodás?" (*Gus Hall:* The Big Stake of Detente. New York 1974. 8. old.)

csönös megállapodások csak ajánlás jellegűek lehetnek, de nem kötelező jellegűek.

Mi több, az európai biztonsági és együttműködési értekezlet záróokmányát kizárólag úgy akarják tekinteni, mint az európai nemzetközi politikai élet egy meghatározott időszakának lezárását, nem pedig olyan okmánynak, amely új szakaszt nyit meg és további konstruktív tevékenységre kötelez az összes európai ország biztonságához és kölcsönös együttműködésének fejlesztéséhez vezető úton. (Van olyan törekvés is, hogy a helsinki okmányt ne egészében vizsgálják, hanem szakítsanak ki belőle egyes részleteket, amelyek taktikailag számukra alkalmasabbak.)

Az „enyhülés határának" fogalmából adódik, hogy tudatosan elutasítják az enyhülés elmélyítésében való kezdeményező közreműködést, hogy egyenesen aláássák ezt a folyamatot. Emellett megkísérlik, hogy ezért a felelősséget áthárítsák a Szovjetunióra és a szocialista közösség többi országára.

„Sajnos, a nyugati országokban egyes befolyásos körök – állapítja meg Leonyid Brezsnyev – éppen a helsinki találkozó után kezdtek az ellenkező irányban tevékenykedni. Dezinformációs kampány, a szocialista országokra szórt rágalmak, mindenféle tűszúrások, amelyekkel választ akartak kiprovokálni a helyzet elmérgesítése céljából – mindez természetesen egyáltalán nem felel meg az európai értekezleten elfogadott határozatok szellemének."[31]

Minden ilyesfajta tevékenység és nézet azért tarthatatlan, mert egyes imperialista körök az enyhülést jogosulatlanul tekintik olyan eszköznek, amellyel közvetlenül befolyásolhatják a szocialista világrendszert és a szocialista országok belpolitikai életét. Olyan funkciót tulajdonítanak az enyhülésnek, amelyet már csak azért sem tölthet be, mert az enyhülés elképzelhetetlen egyik alapelvének – a más államok belügyeibe való be nem avatkozásnak – tiszteletben tartása nélkül.

Ebből következik a válasz arra is, megvalósíthatók-e a burzsoázia azon osztálycéljai, amelyeket az enyhülés politikájával akar összekötni. A monopoltőkének a szocializmus elleni, a forradalmi mozgalom elleni harcban követett céljai elérhetetlenek, de nem azért, mert ezt meggátolja a nemzetközi feszültség enyhülése, ha-

[31] *L. I. Brezsnyev:* Lenyinszkim kurszom. Recsi i sztatyi. 5. köt. 418. old.

nem mert konfliktusban vannak korunk lényegével, a történelmi fejlődés törvényeivel, a mai világban kialakult általános erőviszonyokkal. A kapitalizmus ideológusainak és politikusainak semmi okuk sincs arra, hogy az enyhülésben keressék a hibát, amiért az nem jár együtt „osztályengedményekkel" a szocializmus részéről, és nem tompítja a tőkés társadalom belső antagonizmusainak élességét.

A polgári ideológusok azon az alapon, hogy a kapitalizmus és a szocializmus külpolitikája osztálytartalmát tekintve ellentétes, arra a következtetésre jutnak, hogy a nemzetközi feszültség enyhülésének „határa" van. Holott valójában abból a tényből, hogy az enyhülés keretei között egyik fél sem adja fel saját osztályérdekeit, éppen ezzel ellentétes következtetés vonható le, nevezetesen, hogy a békés egymás mellett élés elveinek a nemzetközi politikai életben való következetes érvényesítése nem változtat az osztályellentétek lényegén.

Ez meghatározza az SZKP és a testvéri kommunista és munkáspártok, a Szovjetunió és a szocialista közösség többi állama által folytatott külpolitika fő irányainak elméleti tájékozódási pontjait. Olyan feladatok megoldásáról van szó, mint a politikai enyhülés megvalósítása, földrajzi kiszélesítése egészen a nemzetközi kapcsolatok globális átalakításáig, a nemzetközi politikai élet pozitív irányú fejlődési folyamatának visszafordíthatatlanná tétele.

Az enyhülés megvalósítása a nemzetközi intézkedések széles komplexumát felölelő fogalom; ezek az intézkedések arra vannak hivatva, hogy gyakorlati tartalommal töltsék meg az államközi kapcsolatok meghirdetett, kölcsönösen összehangolt és megállapodásokban rögzített elveit. Ide tartoznak azok az intézkedések, amelyek a különböző társadalmi rendszerű országok gazdasági és tudományos-műszaki együttműködésének, kereskedelmi kapcsolatainak fejlesztését célozzák. Nagy jelentősége van annak, hogy kézzelfogható eredmények szülessenek a politikai enyhülésnek katonai enyhüléssel való kiegészülésében, vagyis kézzelfogható eredmények szülessenek a fegyverkezési hajsza megfékezésében, a leszereléshez vezető úton. Az enyhülés megvalósulása azt is magában foglalja, hogy a konfliktushelyzetek rendezésekor szélesebb körben és hatékonyabban használjuk fel a politikai kapcsolatok mechanizmusát, gyarapítsuk a korábbi nemzetközi tárgyalások

minden olyan tapasztalatát, amely kedvező fordulatot eredményezett a világpolitikában.

A valóban egyetemes béke biztosításához az enyhülést az egész világra ki kellene terjeszteni. Az európai helyzet rendezése, a szovjet–amerikai kapcsolatok normalizálása önmagában véve is fontos, s igen kedvező hatással van az egész nemzetközi politikai légkörre. De látnunk kell azt is, ha rendezetlen konfliktusok és feszültséggócok maradnak fenn, bármelyek is a földrajzi koordinátáik, mérgezik az általános politikai légkört és azt a veszélyt rejtik magukban, hogy az enyhülésnek a világpolitika más térségeiben és szféráiban elért eredményei semmivé válnak. Ebből következik, hogy az enyhülés következetes kiterjesztése Európa határain és a szovjet–amerikai kapcsolatokon túlra nemcsak olyan követelmény, amelyet az ázsiai, afrikai, latin-amerikai, ausztráliai népek biztonságának érdekei diktálnak, hanem egyúttal elengedhetetlen feltétele az európai és az észak-amerikai államok közötti békés kapcsolatok stabilitásának is.

A *Pravda* tudósítójának kérdéseire válaszolva Leonyid Brezsnyev hangsúlyozta, hogy a Helsinkiben kollektívan kidolgozott és elfogadott dokumentum, „rögzítve az európai politikai légkör javításában elért eredményeket, körvonalazta az államközi ügyek realista, felelősségteljes intézésének hosszú távú perspektíváját, elsősorban Európát illetően, és jelentős mértékben az egész világot érintő problémák rendezésének potenciális lehetőségei szempontjából is. Ez a dokumentum világosan a nemzetközi feszültség csökkenése irányába, a katonai konfliktusok megszüntetése irányába mutat a világ azon térségeiben, ahol ilyenek még vannak, az államok békés együttműködésének fejlesztése irányába, a belügyeikbe való minden beavatkozás nélkül."[32]

A már elért megállapodások valóra váltásán és a nemzetközi kapcsolatok globális rendszerének általános békés átalakításán át vezet az út odáig, hogy megoldjuk a stratégiai feladatot: az enyhülést bolygónk politikai életének visszafordíthatatlan folyamatává változtassuk.

Az e cél felé való előrehaladást két alapvető tényező határozza meg: az imperializmus és a szocializmus valóságos erőviszonya a nemzetközi porondon, illetve a béke állandósítására irányuló kül-

[32] *Pravda*, 1976. július 30.

politikai erőfeszítések hatékonysága. Ez utóbbi jelentőségét hangsúlyozza Leonyid Brezsnyevnek az a fontos megállapítása, hogy napjainkban különösen veszélyessé válik ez az elv: „»Ha békét akarsz – készülj a háborúra!«" A szocialista külpolitika jelmondata ez: „»Ha békét akarsz – folytass békepolitikát, küzdj ezért a politikáért!«"[33] Amíg fennmaradnak a nemzetközi küzdőtéren az alapvető osztályellentmondások, addig az az elv, hogy nem alkalmazunk erőszakot megoldásuk végett, abban az esetben lesz érvényesíthető, ha a nemzetközi kapcsolatok rendszere olyan mechanizmussá válik, amely a felmerülő vitákat és konfliktusokat a gyakorlatban képes a békés rendezés medrébe terelni. Ezért van rendkívül nagy jelentősége annak a harcnak, amely e rendszer megfelelő átalakításáért – az enyhülés visszafordíthatatlanságának biztosításáért – folyik.

Azt az utat, amely az említett feladatok további következetes megvalósításához vezet – s e feladatok megoldásában az egész emberiség érdekelt –, világosan megjelöli a békeprogram továbbfejlesztésére az SZKP XXV. kongresszusa által meghirdetett külpolitikai irányelvek komplexuma.

Az SZKP nemzetközi stratégiájában kulcsfontosságú helyet biztosít – amint ezt a kongresszus hangsúlyozta – a testvéri szocialista államok közötti együttműködés minden téren való elmélyítésének. Nemcsak arról van szó, hogy folytassuk a szocialista közösség országai egybehangolt fellépéseinek gyakorlatát a nemzetközi porondon. A kérdést szélesebb körben vetjük fel: egyre hatékonyabban kell felhasználni az olyan tényezőket, amilyen a szocialista országok növekvő erőforrásainak egyesítése, egyenjogú, baráti kapcsolataik politikai példája, a valóságos szocializmus nemzetközi tapasztalatai.

A XXV. kongresszus az elsőrendű célok között jelölte meg azt, hogy sokrétű tevékenység kibontakoztatására van szükség annak érdekében, hogy a politikai enyhülés katonai enyhüléssel egészüljön ki, ami lehetővé tenné a világ megszabadítását a fegyverkezési hajsza veszélyeitől, a fegyverkezési hajszával együtt járó kiadásoktól. Át kell térni a felhalmozott fegyverkészletek csökkentésére, a leszerelésre, ki kell harcolni az e kérdésekről napjainkban is folyó

[33] *L. I. Brezsnyev:* O vnyesnyej polityike KPSZSZ i Szovjetszkovo goszudarsztva. Recsi i sztatyi. 754. old.

nemzetközi tárgyalások termékeny befejezését, úgyszintén tető alá kell hozni a leszerelési világkonferencia mielőbbi összehívását: ezek azok a konkrét feladatok, amelyeket a kongresszus a világpolitika gyakorlati napirendjébe beiktatott.

A Szovjetunió, a szocialista országok következetesen törekednek a fegyveres erők és a fegyverzetek korlátozására, továbbá a katonai költségvetések összehangolt csökkentésére Közép-Európában. A Szovjetunió azt a fontos javaslatot tette, hogy tiltsák meg a tömegpusztító fegyverek új fajtáinak és rendszereinek létrehozását. Fölvetette azt a gondolatot, hogy kössenek megállapodást az atom- és hidrogénfegyver-kísérletek teljes és általános megtiltására. Ugyancsak a Szovjetuniótól indultak ki az Egyesült Államokhoz címzett javaslatok arra vonatkozóan, hogy kölcsönösen mondjanak le új tömegpusztító fegyverek létrehozásáról, hogy a Földközi-tengerről vonják ki a nukleáris fegyvereket szállító hajókat és tengeralattjárókat.

Az SZKP XXV. kongresszusa kifejezte a Szovjetunió eltökéltségét a katonai feszültség még megmaradt gócainak felszámolására, ami elsősorban a közel-keleti konfliktus megbízható és igazságos rendezését tételezi fel.

Megerősítve az SZKP-nak és a Szovjetuniónak azt a törekvését, hogy minden tőle telhetőt megtegyen a nemzetközi feszültség enyhülésének elmélyítéséért, a XXV. kongresszus síkraszállt azért, hogy teljes egészében valósítsák meg az európai biztonsági és együttműködési értekezlet záróokmányában rögzített megállapodásokat, hogy következetesen folytassák az erőfeszítéseket a tartós és kölcsönösen előnyös politikai, gazdasági, tudományos és kulturális együttműködés továbbfejlesztéséért az Egyesült Államokkal, a nyugat-európai országokkal, Japánnal és más tőkésországokkal. E célkitűzés megvalósítása érdekében a Szovjetunió a kongresszus után gyakorlati kezdeményezést tett: javasolta az egész világra kiterjedő megállapodás megkötését arról, hogy a nemzetközi kapcsolatokban nem alkalmaznak erőszakot, hogy összehívják a leszerelési világkonferenciát.

Az a gondolat, hogy a nemzetközi kapcsolatokat gyökeresen át kell alakítani a békés egymás mellett élés elvei alapján, áthatja a XXV. kongresszus határozatait. Ezeknek szellemében a Szovjetunió szorgalmazza majd az olyan külpolitikai intézkedéseket, amelyek arra hivatottak, hogy véget vessenek a nyomás és az erő-

szak minden formájának az államok és a népek közötti érintkezés globális rendszerében. Arról van szó, hogy kiirtsuk a gyarmati uralom maradványait, hogy felszámoljuk a kolonializmus és a fajgyűlölet valamennyi gócát, továbbá, hogy kiküszöböljük a diszkriminációt, a mesterséges akadályokat, a diktátum minden megnyilvánulását és formáját a világ gazdasági életéből. Igen nagy jelentősége van a kongresszus alábbi tézisének: az egész világra kiterjedő megállapodást kell kötnünk arról, hogy a nemzetközi kapcsolatokban nem alkalmazunk erőszakot.

A XXV. kongresszus külpolitikai gondolatai, kezdeményezései és javaslatai a békeprogram szerves folytatását alkotják, új szakaszt nyitnak meg az SZKP és a szovjet állam nemzetközi stratégiájának fejlődésében. Ez lenini stratégia, amelyben párosul a népek békéjéről és biztonságáról való gondoskodás az emberiség társadalmi haladásának elősegítésére irányuló törekvéssel.

Mivel az enyhülés nem változtat a kapitalizmus és a szocializmus közötti osztályellentétek lényegén, s célja csupán ez utóbbiak egyik megnyilvánulásának (a katonai-politikai konfrontációnak) kiküszöbölése, mind nagyobb jelentőségűvé válnak ezeknek az ellentéteknek más kifejezési és fejlődési formái. Ez mindenekelőtt az ideológiai párharc szférájára vonatkozik.

Arra a vitathatatlan tételre, hogy a nemzetközi feszültség csökkenésekor fokozódik az ideológiai harc jelentősége, egyesek őszinte, mások színlelt meglepetéssel reagálnak. Akik egyszerűen nem tisztázták magukban a kérdés lényegét, azt mondják, hogy a hidegháború előtt az ideológiai csaták már úgyis elérték a forrpontot, s ha most ezen a téren még több erőt vetünk latba, akkor ezek a csaták nemcsak hogy nem lesznek összhangban a nemzetközi politikai légkör javulásával, hanem egyenesen aláássák majd az enyhülési folyamatot. Ez logikusnak tűnhet föl. A valóságban azonban ez nem igaz, mert az ideológiai harc lényegének és élességének kérdését az adott esetben fölcserélik az ellentétes eszmei álláspontok külső formájáról, a propaganda módszereiről, sőt szóbeli apparátusáról szóló elmélkedésekkel. Az eszmék világot átfogó harcát nem a nemzetközi helyzet, hanem a két társadalmi rendszer osztályérdekeinek ellentétessége határozza meg. Ami viszont az ideológiai harc konkrét feladatait és eszközeit illeti, ezekre az enyhülés viszonyai lényeges hatással vannak.

Milyen ez a hatás, mi szabja meg?

Az enyhülés mindenekelőtt kibővíti az általános nemzetközi kontaktusokat, az információcserét stb. Ezzel elősegíti a világnézetek, álláspontok, meggyőződések közvetlen ütközését és összehasonlítását. A kommunista pártok joggal vélekednek úgy, hogy ez már magában véve is új lehetőségeket teremt a szocializmus eszméinek terjesztéséhez, ahhoz, hogy megnyerjük ezeknek az eszméknek a lakosság olyan jelentős rétegeit, amelyek politikai látókörét és gondolkodását eddig a burzsoá propaganda határozta meg. Más kérdés, hogy a nemzetközi érintkezés kereteinek ugyanez a tágulása természetesen új csatornákat nyit meg, s ezeket a szocializmus ellenfelei is felhasználják ideológiai tevékenységükben. Ezért kell magasabb követelményeket támasztani a dolgozó tömegek eszmei-politikai színvonalának emelését célzó munkával szemben, színvonalasabbá tenni a burzsoá rend apologétái, az opportunizmus ideológusai részéről tett propaganda-erőfeszítések szervezett visszautasítását.

Továbbá az enyhülés légköre törvényszerűen megváltoztatja a világszerte folyó eszmei polémia hangnemét abban az értelemben, hogy kivezeti azt a „lélektani hadviselés" medréből. A „lélektani hadviselésre", amelyet a háború utáni évtizedekben az imperializmus erőnek erejével szított, s amely a katonai-politikai konfrontáció szerves részét alkotta, inkább az emocionális, mint az intellektuális ráhatás eszközei voltak jellemzők. Miként ez feszült légkörben mindig is lenni szokott, kiváltképpen a legegyszerűbb érvek, a kész formulák iránt mutatkozott kereslet. Ezek sokszori és eléggé „harsány" ismétlése a meggyőző erő hatását keltette, mivel elfogadásukat előkészítette a feszült közhangulat. Az imperialista propaganda ebben a helyzetben gyakorlatilag teljesen az antikommunizmus, a szovjetellenesség legprimitívebb és legdurvább sémáira hagyatkozott. Az enyhülés viszonyai között a helyzet megváltozik. A kor e kivívására való nyilvánvaló reakcióként az imperializmus ideológiai apparátusának munkájában az utóbbi években bizonyos változások történtek. Ha propagandája nem mond is le a primitív kommunistaellenesség és szovjetellenesség elkoptatott frázisainak és silány koholmányainak terjesztéséről, mégis egyre nagyobb helyet foglalnak el benne az olyan rafinált koncepciók, amelyek tudományos alaposságra és objektivitásra tartanak igényt. A burzsoá ideológusok egyre gyakrabban mutatnak hajlandóságot arra, hogy marxista terminológiával kacérkodjanak, a

szocializmus híveinek szerepében tetszelegjenek, csupáncsak (!) azzal az elvi fenntartással, hogy az ő „szocializmusuknak" gyökeresen különböznie kell a valóságos szocializmustól. Az ilyen ellenfelekkel természetesen nehezebb harcolni, mint azokkal, akik egyszerűen arra hívják fel az embereket, hogy minden röpködő kacsát szovjet bombázónak véljenek és minden sztrájkban „Moszkva kezét" lássák.[34]

Végül az enyhülés a világszerte folyó ideológiai viták középpontjába számos új problémát helyez, amelyek a háború, a béke, az osztályharc, a forradalom több síkú kölcsönös viszonyának dialektikájával kapcsolatosak. Amikor fentebb ezek közül néhányat szemügyre vettünk, már láttuk, milyen komoly kutató, elméleti, ideológiai erőfeszítéseket követel meg az a politikai harc, amely a nemzetközi politikai életben bekövetkezett fordulat által felvetett konkrét kérdések körül kibontakozik.

Tehát ilyen okokból és ilyen értelemben bővül az enyhülés körülményei között az ideológiai harc feladatainak köre, bonyolultabbá válik és egyúttal nő a szerepe mint a két rendszer világméretű párharcának formájáé. A marxista–leninista pártok mind a szocialista országokban, mind pedig a tőkés világban levonják ebből a szükséges következtetéseket: hangsúlyozzák, hogy a békés egymás mellett élés a politikában nem vezethet semmiféle engedményhez az ideológia szférájában; az ideológiai harc nem enged meg

[34] Gus Hall, az Egyesült Államok Kommunista Pártjának főtitkára az SZKP XXV. kongresszusán ezt mondotta felszólalásában: „A hétköznapi valóság elválaszthatatlan vonása, hogy a tömegek egyre inkább megértik azoknak az utaknak a homlokegyenest ellentétes irányát, melyeken a világ két társadalmi-gazdasági rendszere halad előre, s ez a megértés a politikai és ideológiai küzdelem fontos tényezőjévé válik. A fejlett szocialista társadalom eredményeit a tömegek mind nagyobb mértékben tekintik fokmérőnek, melynek alapján a társadalmi haladásról vagy annak hiányáról ítéletet alkotnak. Pontosan ez a tömegek tudatában végbement változás magyarázza a hisztéria új kitörését, a szocializmus elleni rágalmak újabb szennyes hullámát, melyet a burzsoá propaganda terjeszt. Pontosan ezzel magyarázható az a törekvés, hogy ezüsthoroggal csalogassák a halacskát, hogy összeszedjenek minden rendű és rangú antikommunista, szovjetellenes és szocializmusellenes csirkefogót, különösképpen, ha azok radikális, »baloldali« vagy álmarxista színezetűek. Napjainkban az imperializmusnak a szocialista világ elleni diverziói mindenekelőtt a Szovjetunió ellen irányulnak. Minthogy a kapitalizmus mind gyakrabban marad alul a két rendszer versenyében, a tőkések kénytelenek az ideológiai harc kifinomultabb módszereihez folyamodni." (Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 286. old.)

semmiféle megalkuvást; az enyhülés nem lehet alkalom arra, hogy a tudományos szocializmus és a kommunizmus eszméinek a tömegek közti terjesztését csökkentsék, ellenkezőleg, az enyhülés éppen annak fokozására kötelez.

Néhány szót most azokról, akik felismerik ugyan az enyhülés és az ideológiák harca közötti valóságos viszonyt, de úgy tesznek, mintha képtelenek volnának megérteni, miként fér össze ez a kettő. A burzsoá államok mai külpolitikájának doktrínáiban és gyakorlatában teljesen kézzelfogható az az álláspont, amely szerint az államok békés egymás mellett élésének nem lehet szilárd alapja, ha nem egészül ki az „eszmék békés egymás mellett élésével". Mint ismeretes, az európai biztonsági és együttműködési értekezlet egész munkája során a tőkésországok néhány képviselője ilyesfajta követelésekkel hozakodott elő, úgy tüntetve fel őket, mint az európai béke tartósságának elengedhetetlen feltételét. Az olyan típusú megfogalmazások, hogy az eszméknek „békésen egymás mellett kell élniük", vagy „békésen kell versengeniük", elsősorban képtelenségükkel hökkentenek meg. Hiszen ha az eszmék, mint mondják, lőnek egymásra, vagy éppenséggel megölik egymást, akkor ez csak átvitt értelemben történik. A valóságban minden eszmei harc, még a legkönyörtelenebb is, békés harc. Ezért világosan látnunk kell, mi rejtőzik az olyan ködös kifejezések mögött, mint az „eszmék békés egymás mellett élése". Emögött csak egyvalami rejtőzik: a burzsoáziának az a próbálkozása, hogy a saját javára fordítsa a világszerte folyó ideológiai harcot. Nem véletlen, hogy mindazokban a javaslatokban, amelyeket a burzsoá világ képviselői ebben a kérdésben tesznek, csupán a szocialista országok egyoldalú engedményeiről és kötelezettségeiről esik szó.

Ezektől az országoktól azt követelik, hogy utat nyissanak az imperialista propagandának. És mit adnak cserébe? Talán bizony a burzsoázia – legalább a diplomáciai illemszabályoknak megfelelően – hajlandó megígérni, hogy véget vet az antikommunista, szovjetellenes propagandának? Szó sincs róla. Magukat az „eszmék békés egymás mellett élésére" való felhívásokat is általában a szocialista országok elleni szabványos rágalmazó kirohanások összefüggésében tálalják a közönségnek, az átlagos hallgatóságnak.

Különös figyelmet érdemel az a kérdés, hogy hol a helye a szovjetellenességnek a különböző társadalmi rendszerű államok közötti kapcsolatok általános összefüggésében. A burzsoá propaganda

arra hivatkozik, hogy „joga" van szovjetellenes hisztériát szítani, mert ez megfelel az ideológiai harc normáinak, s ezeknek megfelelően természetesen a maga érdekeit védelmezi. Ámde a valóságban a szovjetellenes kampány lépten-nyomon olyan jelenségnek bizonyul, mely túllépi az ideológiai párharc kereteit és a nemzetközi politika eszközévé válik, mégpedig a szélsőségesen reakciós, nyilvánvalóan a különböző társadalmi rendszerű államok közötti kapcsolatok egészséges tendenciájának meghiúsítására irányuló politika eszközévé.

A jelenlegi viszonyok között nyilvánvalóan senki sem gondolhat komolyan arra, hogy a Szovjetunió ellen, a Szovjetunió társadalmi rendje, törvényei ellen intézett fékevesztett támadásokkal bármiféle változást érhetne el az ország bel- vagy külpolitikájában. Ha bárki is ebben a tévhitben élne, jól tenné, ha – közérdekből – tévedéseitől mielőbb megszabadulna. Mindenkinek, aki hajlik arra, hogy az ilyen illúziókban osztozzék, hasznára válna, ha elgondolkodna Leonyid Brezsnyevnek az SZKP XXV. kongresszusán mondott szavain: „Ezen a nyelven a Szovjetunióval nem beszélhetnek."[35]

Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy a burzsoázia, amikor ma a tömegkommunikációs eszközök útján kereszteshadjáratokat szervez a Szovjetunió és a szocialista közösség ellen, nemcsak a szocialista országok népeihez, hanem saját országai lakosságához is fordul. Belpolitikai célja: elterelni a dolgozók figyelmét a tömérdek társadalmi-gazdasági nehézségről, amelyeket a kapitalizmus általános válságának a háború befejezése óta legnagyobb mérvű kiéleződése idézett elő. Külpolitikai célja: alámosni, aláásni azt a bázist, amelyre a tőkésországokban a nemzetközi feszültség csökkentésének politikája épül. A monopóliumok lelkes propagandistái megpróbálják kétségbe vonni a Szovjetunió békekezdeményezéseit, s hazug színben feltüntetni társadalmi és politikai valóságát, hogy így újból felszítsák a hidegháborús pszichózist, visszafordítsák a világban végbemenő kedvező változások folyamatát. Ennek következtében ez már nem az eszmék versengésének, még csak nem is a társadalmi rendszerek párharcának problémája, hanem a háború és a béke problémája, s a monopoltőke – osztályló-

[35] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 27. old.

gikáját követve – igyekszik meggátolni, hogy ezt a kérdést az emberiség érdekeinek megfelelően oldják meg.

Sajnálatos, hogy olykor a Szovjetunió ellen folyó burzsoá „kritikai" kampányoknak éppen ez az osztálypolitikai vonatkozása kerüli el a tőkésországokbeli demokratikus, monopóliumellenes mozgalom néhány részvevőjének figyelmét. Ez hiba. Maga az élet bizonyítja, hogy a szovjetellenes koholmányok leleplezése objektíve megfosztja a reakciót azon politikai fegyverek egyikétől, amelyekkel megpróbálja elfojtani saját országában a demokráciáért és a társadalmi haladásért folyó harcot, s világméretekben az államközi kapcsolatok békés átalakításáért vívott küzdelmet.

Még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy az ideológiai harc az ellentétes társadalmi rendszerek osztályálláspontjainak összeférhetetlenségét fejezi ki. Aki lemond arról, hogy harcoljon eszméiért, az lemond osztályérdekeinek védelméről. Ki hajlandó erre? Természetesen a burzsoázia nem, az imperializmus sem, s az enyhülés viszonyai között ők valóban nem csökkentik, hanem ellenkezőleg, fokozzák azokat az erőfeszítéseket, amelyek országaikban a nép ideológiai megdolgozására, a szocializmus világában pedig propagandájuk kifejtésére irányulnak. És természetesen nem hajlandó lemondani az eszméiért folytatott harcról a munkásosztály sem, a kommunista párt sem, a szocialista államok egyike sem.

Ilyenformán az enyhülés, bár a nemzetközi helyzet javulását segíti elő, a legcsekélyebb mértékben sem küszöböli ki korunk fő ellentmondását. Az enyhülés, amikor gátakat emel az elé, hogy ez az ellentmondás a legveszélyesebb, katonai formában bontakozzék ki, egyúttal fokozza megnyilvánulásai más szféráinak és módjainak jelentőségét. Az új nemzetközi viszonyok között a világ sorsát továbbra is a szocializmus és az imperializmus közötti harc határozza meg, de az olyan harc, amelyben döntő szerep jut a nem katonai módszereknek.

A TÁRSADALMI HALADÁS ÚJ TÉNYEZŐJE

Közkeletű vélemény, hogy az enyhülésben visszatükröződik a mai világ politikai realitásainak elismerése.

Az enyhülés, elismerve és visszatükrözve ezeket a realitásokat, politikai stabilitást visz a nemzetközi politikai életbe. Ámde éppen ezáltal nyomban fölvet egy olyan problémát, amely körül világszerte éles polémia folyik a különböző politikai és eszmei áramlatok között. Arról van szó, hogy a világon mindenütt a társadalmi élet vitathatatlan realitásai közé tartozik – századunkban, s természetesen e század hetvenes éveiben is – a társadalmi-politikai változások állandóan gyorsuló üteme, a forradalmi folyamat kiszélesedése és elmélyülése. Vajon milyen összefüggés van a nemzetközi helyzetet stabilizáló enyhülés és az osztályharc további kibontakozásával járó elkerülhetetlen változások között? Vajon nem rejt-e ez magában egy olyan kibékíthetetlen ellentmondást, amely csupán e két út egyikén oldható meg: vagy a forradalmi mozgalom gyöngülése és leépülése útján („az enyhülés kedvéért"), vagy a nemzetközi kapcsolatoknak a békés egymás mellett élés elvein alapuló átalakításáról való lemondás útján (az imperializmus és a monopóliumok hatalma elleni harc fokozása nevében)?

Nem nehéz észrevenni, hogy ezeknek a kérdéseknek a felvetése újból eljuttat bennünket a már vizsgált problémához, amely a békés egymás mellett élés és az osztályharc kölcsönös kapcsolatára vonatkozik. De adott esetben e problémának egy másik aspektusáról van szó, tehát az enyhülésnek nem a két társadalmi rendszer globális párharcával, hanem a világ nem szocialista részén folyó forradalmi mozgalommal való kapcsolatáról.

Akad jó néhány ideológus és politikus, aki homlokegyenest ellentétes álláspontokat képvisel, de abban mindnyájan egyetértenek, hogy a nemzetközi enyhülés és a forradalmi harc összeférhetetlen egymással. Mi a lényegük ezeknek a nézeteknek, és miért nem helytállók?

A lényegüket elsősorban olyan burzsoá koncepciók alkotják, amelyeknek a szerzői és követői az enyhülést az imperializmusra jellemző hagyományos értelemben igyekeznek felfogni, nevezetesen mint a világ felosztását és garanciák nyújtását a kapitalizmus

fennmaradását illetően.[36] Ez a kiinduló tétele egy olyan gondolatsornak, amelynek lényege az, hogy az enyhülés életképességét és hatékonyságát valójában csak az igazolhatja, ha a tőkésországokban a baloldali erők politikai téren visszavonulnak, és ha a nemzeti felszabadító harc térségében a haladó, antiimperialista mozgalmak csökkentik tevékenységüket. A mai burzsoá társadalomban eszerint az osztályharc minden éleződését, a demokratikus, haladó erők javára történő minden változást, általában valamely tőkésország nemzeti életében a válsághelyzet fokozódásának bármely jelét úgy kell tekinteni, mint ami egyenesen megsérti az enyhülés alapját képező államközi megállapodásokat.[37] Mint már fentebb láttuk, az efféle nézetek a maguk módján logikusak azoknak a szemében, akik feltételezik, hogy az enyhülés nem korlátozódhat az államok közötti kapcsolatok normalizálódására, hanem tartalmaznia kell a belső társadalmi és politikai konfliktusok tompítását, a burzsoá társadalmon belüli osztálybékéhez kell vezetnie.

Amikor a burzsoá propaganda azt hajtogatja, hogy a szocializmusnak egyoldalú előnyei származnak az enyhülésből, érvei kö-

[36] Az ilyen koncepciók megalapozására felhozott érvek között szerepel az a tézis, amely szerint a társadalmi rendet a nemzeti hagyományok és kultúrák sajátosságai határozzák meg. Ebből azt a következtetést vonják le, hogy bizonyos népek számára törvényszerű választás az, ha a szocializmust választják, míg más népek – „nemzeti sajátosságaiknál" fogva – a kapitalizmus hívei. Az utóbbi években nagy figyelmet fordítottak e tézis kidolgozására például a francia nagyburzsoázia ideológusai és politikusai. Amint azt a francia kommunisták napilapja, a *L'Humanité* hangsúlyozta, az efféle doktrínák végső értelme ebben a formulában foglalható össze: „Franciaország dolgozóinak örökre meg kell békülniük a kapitalizmussal." (*L'Humanité*, 1975. október 15.)

[37] A burzsoá sajtó jelentékeny része az enyhülés szelleme és elvei legnagyobb mértékű „megsértésének" tekintette az indokínai országokban lezajlott események fejlődését, Vietnam, Laosz, Kambodzsa népei felszabadító harcának győzelmes befejezését. Ugyanígy értelmezték a portugáliai forradalmi eseményeket, amelyek a fasiszta diktatúra megdöntését követték, majd pedig a volt portugál gyarmatokon folyó nemzeti felszabadító mozgalom sikereit, kiváltképpen az angolai hazafias erők győzelmét. Lépten-nyomon hallunk olyan véleményeket, hogy a nemzetközi enyhüléssel szöges ellentétben állnak az olyan események, mint az olasz kommunisták nagy választási győzelmei és az élesedő spanyolországi politikai válság. A *The Guardian* című angol burzsoá lap például azt állította, hogy a vezető imperialista hatalmak külpolitikájáért felelős körökben tért hódít az a meggyőződés, hogy a portugáliai, a spanyolországi és az olaszországi helyzet olyan gyúlékony anyagot tartalmaz, amely a hidegháború új fellobbanásához vezet. (*The Guardian*, 1975. szeptember 17.)

zött – mint már említettük – olyan hivatkozások is szerepelnek, hogy az enyhülés a szocialista államok békeoffenzívája, a „forradalom exportja" politikájának eszköze, vagy pedig az e politika leplezésére szolgáló spanyolfal. Időnként a polgári sajtó hasábjait dühödt szovjetellenes kirohanások töltik meg, amelyeknek szerzői erőnek erejével be akarják bizonyítani, hogy a fehér az fekete, hogy az a harc, amelyet a Szovjetunió és a szocialista közösség többi országa a nemzetközi helyzet normalizálásáért vív, nem egyéb, mint felkészülés és erőgyűjtés a más országokba való „szovjet behatolásra". Ámde az imperialista propaganda nem tartja lehetségesnek, hogy teljességgel az ilyen szemmel láthatóan képtelen állítások terjesztésére hagyatkozzék. Kénytelen-kelletlen még azt is beismeri, hogy nincs alap a „szovjet katonai fenyegetésről" szóló mítosz szajkózására. De ez után a realitás irányában előre tett lépés után következik két lépés hátra az olyan elavult, fél évszázados rágalmazó vádak felé, amelyek szerint a Szovjetuniónak az a szándéka, hogy „exportálja a forradalmat".

Ez a séma, amelyet az antikommunizmus és a szovjetellenesség hagyományos fegyvertárából kölcsönöztek és a mai viszonyokra alkalmaztak, a dolgot a következőképpen tünteti fel. Az enyhülés politikája, úgymond, magában foglalja Moszkva azon törekvését, hogy kiszélesítse a világon „uralmának" övezeteit. Ez a Kreml állandó célja, de az államközi kapcsolatok normalizálása azt jelenti, hogy megváltoztak azok az eszközök, amelyek e cél elérését szolgálják. „Saját hadosztályai" helyett a Szovjetunió most azoknak az országoknak „kommunista ügynökségét" akarja felhasználni, amelyeket „ellenőrzése alá kíván vonni". Ebben az értelemben kell felfogni a kommunisták olyan kijelentéseit, hogy az enyhülés kedvező előfeltételeket teremt a forradalmi harc számára. És a következtetés: Moszkva az enyhülési politika alkotórészének tekinti annak a harcnak a fokozását, amelyet a kommunisták a tőkésországokban a hatalomért vívnak, és ezért a burzsoá államokkal való békés párbeszéd kibontakoztatására irányuló erőfeszítéseit szorosan összekapcsolja azokkal a próbálkozásokkal, amelyek az ezekben az államokban fennálló rezsimek mielőbbi aláásásának megszervezését célozzák.

Ennek a sémának fő posztulátuma és egyúttal fő hibája nem az, hogy kapcsolatba hozza egymással az enyhülést és a forradalmi mozgalmat – ilyen kölcsönös kapcsolat valóban létezik –, hanem

az az állítás, amely szerint a tőkésországokban a monopóliumellenes erők osztályharcát és politikai harcát kívülről szervezik és irányítják. A burzsoá ideológusok maguk is érzik, hogy ez a legsebezhetőbb pontja a „forradalom exportjára" vonatkozó koncepciójuk legújabb változatának. Ez az oka annak, hogy az utóbbi időben a tőkés világ ideológusainak tevékenységében nagymértékben előtérbe került az a próbálkozás, hogy bizonyítékokat találjanak arra a koholmányra, amely szerint a szocializmus békés kezdeményezései szándékolt összhangban vannak a burzsoá társadalmon belüli monopóliumellenes harc fokozódásával.

Így a helsinki európai biztonsági és együttműködési értekezletet közvetlenül megelőző időszakban és az ezt követő hónapokban az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában széles körű propagandakampány bontakozott ki, melynek sugalmazói nyilván azt tűzték ki célul, hogy a népeknek a békeharcban elért e kiemelkedő sikerét elkenjék, úgy tüntessék fel, mint Moszkva „sikeres manőverét", mint a nyugati vezetők „vakságának" tanúbizonyságát, akik nem látják a kommunisták „valódi szándékait". Ezt a kampányt többek között úgy szervezték meg, hogy több tucat országot egyidejűleg elárasztottak az olyan publikációk özönével, amelyek a szovjet sajtóban akkoriban megjelent cikkek szövegének (és állítólag a sorok közt olvasható mondanivalójának) „elemzését" tartalmazták. A burzsoá ideológusok hirtelen felfedezték, hogy a Szovjetunióban megjelenő napilapok és folyóiratok hasábjain a világ társadalmi életének jelenségeit és problémáit a marxista–leninista elmélet szempontjából világítják meg, és hogy az ebből levont következtetések összhangban vannak a kommunisták forradalmi világnézetének elveivel. Az amerikai és a nyugat-európai sajtó vezető orgánumai, miután ezt a „felfedezést" tették és ezt szenzációvá fújták fel, óriási erőfeszítésekkel igyekeztek meggyőzni olvasóikat arról, hogy Moszkva „álnokságára" és „kapzsiságára" cáfolhatatlan bizonyítékaik vannak.

A Szovjetunió, mondották, miután aláírta az európai biztonsági és együttműködési értekezlet záróokmányát, „nyomban irányt változtatott"; most az enyhüléstől „a forradalom felé kanyaro-

dik"[38]; „újból keményebb politikát folytat"[39]; szolidaritást vállal a tőkésországok kommunista pártjaival, holott ez szerintük „ellentmond a Helsinkiben aláírt megállapodás betűjének és szellemének, aláássa a nemzetközi enyhülés egész struktúráját",[40] olyan erőkre számít, amelyek „megsemmisítik a belső stabilitást" a világ nem szocialista részében, és „aktívabb tevékenységet követel" tőlük.[41]

Azzal a koholmánnyal, hogy a Szovjetunió a nyugati forradalmi erőktől bármit is „követelne", nem érdemes komolyabban foglalkozni. Az efféle hazugságok úgysem lehetnek hosszú életűek. De amikor az imperialista propaganda ilyen silány koholmányait félresöpörjük, látnunk kell, hogy ezek valamiképpen egy szélesebb körű és reálisan létező problémát érintenek: nevezetesen azt, hogy milyen összefüggés van a szocialista országok enyhülési politikája, illetőleg a tőkésországok és a nemzeti felszabadító harcot folytató forradalmi erőkkel vállalt szolidaritás elvi pozíciói között.

A burzsoá ideológia e probléma megvilágítására két alapvető változatot dolgozott ki. Az egyiket már ismerjük. Ez az a koncepció, amely a szocialista enyhülési politikát mint a „forradalom exportjának" eszközét tünteti föl. A másik változat az előzőnek az ellenkezőjét állítja, és lényege az a tézis, amely szerint a szocialista államok, valamint az őket vezető kommunista és munkáspártok – a nemzetközi légkör javítására törekedve – már nem tanúsítanak érdeklődést a forradalmi mozgalmak sikerei iránt és nem hajlandók a korábbiakhoz hasonlóan támogatni e mozgalmakat. Világos, hogy e koncepciók közül az elsőnek a célja az enyhülés lejáratása. A második azt célozza, hogy szakadást idézzen elő a világ forradalmi erői között, bizalmatlanságot keltsen a nemzetközi munkásosztály és a nemzeti felszabadító mozgalom soraiban a szocialista közösség államai iránt. E két koncepció osztálylényegét

[38] *The Economist*, 1975. október 11.; *El triumfo*, 1975. augusztus 23.; *Der Spiegel*, 1975. augusztus 18.; *International Herald Tribune*, 1975. augusztus 14.

[39] *L'Express*, 1975. november 3.; *The New York Times*, 1975. november 28.

[40] *The Times*, 1975. szeptember 19.

[41] *International Herald Tribune*, 1975. szeptember 25.; *L'Express*, 1975. augusztus 24.; *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1975. szeptember 29.; *Frankfurter Rundschau*, 1975. szeptember 23.; *Der Spiegel*, 1975. augusztus 18.; *Neue Zürcher Zeitung*, 1975. augusztus 15.; *Vorwärts*, 1975. augusztus 14.; *Die Welt*, 1975. szeptember 22.

tekintve rokonságban áll egymással, ha nem azonos. De mindegyik a maga módján cáfolja a másikat, és ezért az a körülmény, hogy a burzsoázia jelenlegi ideológiai-politikai sémáiban egyidejűleg vannak jelen, újból hangsúlyozza a közös kiindulópontnak, nevezetesen annak az elképzelésnek a helytelenségét, hogy az enyhülés nem fér össze a forradalmi harccal.[42]

Nagy vonásokban ilyen álláspontot foglalnak el azok, akik a burzsoázia érdekeit védelmezik és arra törekednek, hogy ezeknek az érdekeknek teljes egészében alárendeljék a világban végbemenő változások és a tőkés világ belső osztály- és politikai változásai között jelenleg fennálló viszony elemzését és értékelését.

Egyúttal meg kell állapítanunk, hogy azt a kapcsolatot, amely a békés egymás mellett élés politikája és a munkásosztály, a felszabadító erők forradalmi harca között fennáll, az antiimperialista mozgalom egyes résztvevői nem mindig ítélik meg helyesen. Elhangzanak például olyan vélemények, amelyek szerint az, hogy a tőkésországok hajlandók beleegyezni az enyhülésbe, arról tanúskodik, hogy az imperializmus politikájában elvi változás következett be, hogy általában engedékenyebb lett. Ebből azt a következtetést vonják le, hogy a monopóliumok és az imperializmus elleni politikai és ideológiai támadások tompítása lehetséges, sőt kívánatos, hogy az ellenük folyó harc éles formái „indokolatlanok". Világos, hogy az ilyen nézetek rokoníthatók magának a burzsoáziának fent körvonalazott koncepcióival, amelyek szerint a nemzetközi feszültség csökkenése eszköz a társadalmi feszültség csökkentésére. Ha az ilyen álláspont afféle „jobboldali" elhajlásnak minő-

[42] Ebből fakad az a zűrzavar, amely olykor egyazon polgári kiadvány hasábjain olvasható következtetésekben és értékítéletekben uralkodik. Az ilyen következetlenségeknek egy példáját láthatjuk a *Newsweek* című amerikai hetilapnál, amely 1975-ben hat hónapon át azzal traktálta olvasóit, hogy „a nyugat-európai kommunista pártok aktivizálása az, amit Moszkva a legkevésbé kíván elősegíteni" olyan viszonyok között, amikor az enyhülésre törekszik; a helsinki dokumentum „azon cikkelyei ellenére, amelyek a más országok ügyeibe való be nem avatkozás elvét szögezik le", a szovjetek felhívást adtak ki a portugál kommunistákkal való „tömeges szolidaritásra"; a Kremlben megfigyelhető az a tendencia, hogy „feladja vagy gyökeresen megváltoztassa az enyhülés politikáját a forradalmi konfrontáció politikájának kedvéért"; a helsinki tanácskozás után „az oroszok az európai politikai status quo fenntartását akarják" és ellenzik, hogy „a kommunisták bármely európai országban hatalomra kerüljenek". (*Newsweek*, 1975. május 12., szeptember 1., október 27., november 10.)

síthető, akkor azt is látni kell, hogy az antiimperialista mozgalomból még nem vesztek ki az olyan elképzelések, amelyekben nyilvánvaló „balosság" észlelhető. Egyes esetekben az enyhülést szembeállítják a szocializmusért vívott küzdelemmel. Más esetekben úgy tüntetik fel a dolgot, hogy a békés egymás mellett élés politikája megfékezi a munkásosztály osztályharcának, az antiimperialista, felszabadító mozgalmaknak a további aktivizálását.

Olykor olyan vélemények is hangot kapnak, hogy a hidegháború viszonyai között az ellentétes rendszerű államok közötti békés párbeszéd megindulásáért vívott harc a forradalmi erőknek kedvezett, mert elősegítette a közvélemény mozgósítását, a tömegek politikai aktivizálását az antiimperialista akcióegység széles platformján. Most viszont a helyzet állítólag abban az értelemben módosul, hogy az enyhülés eddig elért mezsgyéi, valamint a szocialista és a tőkésországok közötti gazdasági együttműködés megteremtése már kielégítik a népek alapvető békés követeléseit, másrészt pedig hozzájárulnak ahhoz, hogy a burzsoá államok mostani kormányainak és rezsimjeinek politikai pozíciói megszilárduljanak. Ebből olyasféle következtetéseket szűrnek le, hogy a békeharc elveszíti egykori szerepét mint a demokratikus, monopóliumellenes tömegmozgalom egyik legfontosabb irányzata, és bármelyek legyenek is az enyhülés pozitív oldalai, a forradalmi erők szempontjából igen sok benne a negatívum.

Ugyanakkor mindazok, akik a békés egymás mellett élésnek a forradalmi harccal való szembeállításából indulnak ki, lényegében arra a semmivel sem igazolható álláspontra helyezkednek, hogy az osztályharc, a forradalmi harc törvényei nemzetközi egyezmények révén megváltoztathatók. Hiszen az enyhülésre vonatkozó valamennyi burzsoá koncepció végső soron úgy hangzik, mintha egy olyan képtelen, egyszerűen teljesíthetetlen dolgot követelnének a szocialista országoktól, hogy a tőkés világnak biztosítsák az éles társadalmi és politikai konfliktusoktól mentes nyugodt életet. Mintha ezeket a konfliktusokat nem a burzsoá társadalom belső antagonizmusai idéznék elő. És pontosan a valóságtól ilyen végtelenül távolálló elképzelés az alapja azoknak a balos sémáknak, amelyeknek a szerzői feltételezik, hogy a forradalmi mozgalom nemzeti keretek között csak a nemzetközi bizonytalanság, feszültség közepette érhet el eredményeket.

Amikor a béke érdekeit és a forradalom érdekeit egymással

szembeállító koncepciók alaptalanságáról beszélünk, természetesen nem szabad azt gondolnunk, hogy ezek csupán véletlen tévedésekből és hibákból fakadnak. Hiszen nyilvánvaló, hogy még a legbékeszeretőbb burzsoá körök sem fognak szembekerülni a tőke hatalmával, még ha készek is messzire elmenni az enyhülés útján. Ennélfogva a burzsoázia osztálytudata, amelyet ideológusai juttatnak kifejezésre, képtelen elfogadni azt a gondolatot, hogy nincs logikai ellentmondás a békepolitika és a forradalmi mozgalom fejlődése között. Az ezzel ellentétes, balos felfogás alapja a kétségbeesett kispolgárság gondolkodásmódja; ez nem fogadja el az igazi politikai tömegharc megszervezésére irányuló szívós, forradalmi munkát, hanem a zendülésbe, egy felső réteg lázadásába helyezi reményét. Annak ösztönös megérzése – ha ugyan nem tudata –, hogy saját országában nincs eléggé széles, megbízható társadalmi-politikai bázisa, arra készteti a kispolgári forradalmiságot, hogy reményeit a nemzetközi porondon bekövetkező megrázkódtatásokhoz fűzze. Ennek megfelelően az a gondolat, hogy a béke és a forradalom ellentmondásban van egymással, nem az objektív elemzés eredményeképpen született, hanem eleve adott dogmaként, amely egy meghatározott társadalmi réteg érdekeinek és hangulatának felel meg.

Mindennek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az enyhülés és a forradalmi harc közötti viszony problémájának az osztályharcon kívüli megoldása nem lehetséges. A kommunisták álláspontja ebben a kérdésben szigorúan osztályjellegű. Elméletileg és politikailag a munkásosztály érdekeit fejezi ki. A munkásosztály számára a tartós világbéke megszilárdítása integráns része általános társadalmi eszményének: az emberiség felszabadításának minden néven nevezendő elnyomástól és kizsákmányolástól.

A kommunista pártok kollektív erőfeszítésekkel tüzetesen kidolgozták azt a stratégiát, amely a világ fejlődésének mai szakaszában visszatükrözi a békeharc és a forradalmi mozgalom reális összekapcsolását. E stratégia alapját Lenin eszméi, a szocialista forradalomra vonatkozó elméletének legfontosabb megállapításai és tételei alkotják.

Hogyan oldhatják meg a kommunisták a háború, a béke és a forradalom kölcsönös kapcsolatának dialektikája által felvetett igen bonyolult problémák kulcskérdéseit?

1. A marxisták–leninisták a béke kérdését olyan problémának

tekintik, amelyet az osztályharc, a forradalmi harc során kell megoldani. A valóságos osztályellentmondások összefüggésén kívül, tőlük elszakítva vagy éppenséggel velük szembeállítva a háború és a béke problémái nem léteznek.

„A szocialisták – írta Lenin – mint barbár és vadállati dolgot, mindig elítélték a népek közötti háborúkat."[43] De ugyanakkor hangsúlyozta: „annak elméleti elismerése, hogy a háború bűnös dolog, hogy a háború a szocialista (értsd a munkásosztály és a munkásosztály pártja – *A szerző*) számára megengedhetetlen stb. – üres szócséplés, mert a kérdés ilyen felvetésében nincs semmi konkrétum."[44] Ezt a kérdést mindenkor osztálytartalmának és konkrét történelmi tartalmának figyelembevételével kell feltenni. A probléma ilyen egyedül tudományos (nem idealista, pacifista) fölvetése esetén a marxisták–leninisták természetesen roppant fontosnak tartják az igazságtalan, hódító háborúk megkülönböztetését az igazságos, felszabadító háborúktól. Ennek megfelelően a kommunisták következetes hívei annak, hogy támogatni kell a védelmi háborúkat, amelyekre az agresszió áldozataivá vált népek kényszerülnek, a forradalmi háborúkat, amelyeket annak szükségessége idézett elő, hogy felszámolják a külföldi elnyomók vagy a helyi reakció fegyveres ellenállását.

A kommunisták abból indulnak ki, hogy a nemzetközi viszonyoknak a békés egymás mellett élés alapján való átalakítása nem jelenti azt, hogy tagadjuk az elnyomott népek jogát szabadságuk védelmezésére – akár fegyverrel a kezükben – az imperialista elnyomókkal szemben.

Az európai kommunista és munkáspártok konferenciájának dokumentuma hangsúlyozza, hogy résztvevői „teljes határozottsággal kijelentik, hogy a békés egymás mellett élés politikája, az államoknak társadalmi rendszerüktől függetlenül kifejtett tevékeny együttműködése és a nemzetközi enyhülés összhangban van az összes nép érdekeivel, úgyszintén az egész emberiség haladásával, és semmiképpen sem jelent politikai és társadalmi status quót a különböző országokban; ellenkezőleg, megteremti a legjobb feltételeket a munkásosztály és az összes demokratikus erő harcának fejlesztéséhez, minden nép azon elidegeníthetetlen jogának érvé-

[43] *Lenin* Összes Művei. 26. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 293. old.

[44] Lásd *Lenin* Összes Művei. 45. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 318. old.

nyesítéséhez, hogy szabadon válassza meg fejlődésének útját és haladjon rajta, továbbá a monopóliumok uralma ellen, a szocializmusért vívott harchoz."[45]

Mi több, amint erre az 1969. évi nemzetközi tanácskozás rámutatott, „minden nép vitathatatlan joga, hogy fegyveresen védekezzék az imperialista agresszorok merényleteivel szemben, felhasználja más népek támogatását ehhez az igazságos ügyhöz."[46] A kommunisták nem kételkednek abban, hogy az ilyen szolidaritás és az ilyen együttműködés elvei és tényleges gyakorlata nemcsak hogy nem mondanak ellent az enyhülésnek, a békés egymás mellett élésnek, hanem ellenkezőleg, elengedhetetlen feltételei annak, hogy fenntartsák a nemzetközi élet egészséges normáit, amelyek figyelembe veszik minden nép jogát a nemzeti fejlődés útjainak és formáinak önálló megválasztásához.

2. A marxisták–leninisták, amikor ragaszkodnak a nemzeti függetlenség tényleges biztosításához, következésképpen minden ország, minden nép társadalmi választásának szabadságához is, ezzel meghatározzák az enyhülésről mint olyan folyamatról vallott nézetüket, amely semmiképpen sem bénítja meg a világ forradalmi dinamizmusát.[47]

Természetesen a problémának ez a megközelítése éppúgy osztályszempontú, mint az ellentétes, burzsoá megközelítés, amelyet az a törekvés jellemez, hogy azonosítsa a nemzetközi kapcsolatok normalizálását a világ mai társadalmi-politikai képének örök időkre való megmerevítésével, rögzítésével. Márpedig világos, hogy az a pozíció, amelyre a burzsoáziát tulajdon osztályérdekei

[45] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 241. old.

[46] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 25. old.

[47] „Az objektív tények – mondotta Fidel Castro, Kuba Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára az SZKP XXV. kongresszusán – egyre ékesszólóbban tanúsítják, hogy az általános béke, az emberi haladás és a szocializmus elszakíthatatlan kapcsolatban vannak egymással. A világban végbemenő átalakulások folyamatát nem lehet megállítani. Senki sem exportálhatja a forradalmat, senki sem kényszerítheti rá másokra háború útján, de abban sem akadályozhatja meg senki a népet, hogy a forradalmat végrehajtsa. A jövő teljes egészében a szocializmusé és a kommunizmusé." (Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 220. old.)

kényszerítik, végső soron ahhoz az abszurd következtetéshez vezet, hogy a nemzetközi enyhülésbe való „beleegyezés" révén megállítható a társadalmi haladás. Az ilyen képtelen gondolathoz vezető logika a történelem által pusztulásra ítélt társadalmi rendszer szociális félelmének logikája. Ezzel szemben a munkásosztály és az érdekeiket kifejező kommunisták osztályszempontja megengedi az igazi összefüggés megállapítását a nemzetközi helyzetet normalizáló politika és a szociális antagonizmusok által marcangolt társadalmakban elkerülhetetlen forradalmi változások között.

3. A marxisták–leninisták abból indulnak ki, hogy a nemzetközi politikai helyzet normalizálása olyan probléma, amely nem csupán közvetlenül az ellentétes társadalmi rendszerű államok közötti kapcsolatok szférájában oldódik meg, hanem a tőkésországokban, a nemzeti felszabadító mozgalmak övezetében folyó osztályharcban, antimonopolista, antiimperialista harcban is.

Az európai kommunista és munkáspártok konferenciájának résztvevői rámutattak az általuk elfogadott dokumentumban arra, hogy az enyhülésnek szakadatlan, egyre életképesebb és átfogóbb folyamattá kell válnia. Hangsúlyozták: „Evégett, miként az eddigi tapasztalatok mutatják, kontinensünk kommunista és munkáspártjainak, valamennyi demokratikus és békeszerető erejének, széles közvéleményének, a néptömegeknek újabb aktív erőfeszítéseire van szükség".[48]

Amint láttuk, a burzsoá ideológusok igyekeznek úgy feltüntetni a dolgot, mintha a fejlődéshez való viszonyuk tekintetében a szocializmus és a forradalmi erők között valamiképpen „megoszlanának a pozíciók és a kötelezettségek"; szerintük, míg a szocialista államok igyekeznek a világon stabilizálni a politikai helyzetet, az antimonopolista és a nemzeti felszabadító mozgalmak saját céljaikért küzdve nem engedik, hogy a béke megszilárdításának gondja megkösse a kezüket. Az ilyen állítások homlokegyenest ellenkeznek a valósággal, hiszen az imperializmus agresszív terveinek meghiúsítása, a népek békéjének és biztonságának megszilárdítása az egyik legfontosabb célja a monopóliumok hatalma ellen, a nemzeti függetlenségért vívott harcnak. A háború és a béke problémájához, az enyhülési politikához való viszony nem viszi be az „egye-

[48] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 242–243. old.

netlenség" elemeit a forradalmi folyamat résztvevőinek soraiba, hanem ellenkezőleg, döntő láncszeme az antiimperialista erők világméretű egységakcióinak.

4. A békeharc, vagyis a mai konkrét viszonyok között az enyhülés fejlesztéséért és elmélyítéséért folyó harc a kommunista és munkáspártok szemében a munkásosztály forradalmi stratégiájának szerves része. A burzsoá ideológusokkal, a jobboldali és „baloldali" opportunistákkal ellentétben, akik így vagy amúgy a forradalom antitéziseként tüntetik fel az enyhülést, a kommunisták a nemzetközi kapcsolatok békés átalakításáért vívott harcban olyan tényezőt látnak, amely a munkásosztály, az összes demokratikus, antiimperialista erő politikai pozíciói megszilárdításának kedvez. Az a fordulat, amelyet a nemzetközi küzdőtéren már sikerült elérni, szerintük nemcsak politikai változás, hanem pozitív tényező a haladó erők társadalmi harcában, osztályharcában is.[49] És ez ért-

[49] „Az a helyzet, amely a világon az utóbbi három év során kialakult, teljesen nyilvánvalóan igazolja azt a tényt, hogy a feszültség enyhülése, természetét, tartalmát és eredményeit tekintve, nemcsak *politikai*, hanem *társadalmi* tényező is, amely világszerte jellemzi az antiimperialista harc új és fontos szakaszát. (X szjezd Kommunyisztyicseszkoj Partyii Ingyii, Moszkva 1975. 213. old.)

Santiago Carrillo, Spanyolország Kommunista Pártjának főtitkára kijelentette, hogy a spanyol kommunisták támogatják a feszültség enyhülését és „azt tartják, hogy enélkül nem folyhat sikeres harc a demokráciáért Spanyolországban". (*Pravda*, 1975. december 14.).

Ugyanezt a gondolatot fejtették ki felszólalásaikban az SZKP XXV. kongresszusának külföldi vendégei.

Herbert Mies, a Német Kommunista Párt elnöke: „...a nemzetközi feszültség enyhülési folyamata során sok ember mindinkább megszabadul a kommunistaellenes és szovjetellenes előítéletektől..." (Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 300. old.)

William Kashtan, Kanada Kommunista Pártjának főtitkára: „Az enyhülés, egyesek aggodalmai ellenére, nem vezetett az antiimperialista és demokratikus erők által az imperializmus és a reakció ellen vívott harcnak sem gyöngüléséhez, sem megszűnéséhez, ellenkezőleg, az enyhülés számukra új sikerek elérését tette lehető." (Privetsztvija XXV szjezdu KPSZSZ, 200. old.)

Arnoldo Martinez Verdugo, a Mexikói Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára: „...a nemzetközi erőviszonyok kedvezőbbek lettek a társadalmi haladás számára. Jobb feltételek jöttek létre ahhoz, hogy a különböző országokban a munkásosztály eredményesen vethesse fel a szocializmushoz különféle utakon való átmenet kérdését, figyelembe véve az új világhelyzetet és a nemzeti sajátosságokat." (Ugyanott, 247. old.)

Lásd még Luis Carlos Prestes, a Brazil Kommunista Párt Központi Bizottságá-

hető. Az enyhülés felé tett fordulattal olyan feltételek alakulnak ki, amelyek nagymértékben megnehezítik a harcias nacionalizmus, az antikommunizmus, a szovjetellenesség szellemében való agymosást. Új helyzet jön létre, amely lehetővé teszi, hogy a tömegek tisztábban lássák az ország közéletében jelentkező különféle eszmei-politikai áramlatok igazi tartalmát és céljait. S ennek egyik eredménye a kommunista pártok tekintélyének és befolyásának növekedése.

Az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciája a kiadott dokumentumban leszögezte: „A harc az enyhülésért fontos hozzájárulás olyan nemzetközi feltételek megteremtéséhez, amelyek elősegítik a társadalmi haladást. A konferencián részt vevő kommunista és munkáspártoknak az az álláspontjuk, hogy a békés egymás mellett élés elveinek és Európát illetően kivált a helsinki záróokmányban rögzített elveknek egyre átfogóbb érvényesítése kedvező feltételeket teremt az államok teljes függetlenségéhez és önálló fejlődéséhez, és elősegíti a népek harcát a gazdasági és társadalmi haladásért. A tőkésországokban kedvezőbb feltételeket teremt a demokratikus és szocialista átalakulásért küzdő mozgalmak számára. Kedvezőbb feltételeket teremt a szocialista országokban a gazdasági, szociális és politikai fejlesztés programjainak megvalósításához és a szocializmus lehetőségeinek még teljesebb realizálásához".[50]

A kommunisták mindemellett természetesen korántsem tüntetik fel a dolgot úgy, mintha a nemzetközi porondon bekövetkező változások automatikusan kihatnának az osztályerőviszonyokra az egyes nemzetek társadalmi életében. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy már a nemzetközi életben bekövetkezett kedvező fordulat után a reakció számos országban jobboldali eltolódást tudott elérni. A legvilágosabban ezt a chilei fasiszta puccs mutatja. Ez azt jelenti, hogy minden burzsoá országban a belső osztály- és politikai ellentmondások fejlődése dönti el a társadalmi változások kérdését.

nak főtitkára, René Menil, a Martinique-i Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja, Franklin Irizzari, a Puerto Ricó-i Kommunista Párt főtitkárhelyettese, J. Dorcialena, a Haiti Kommunisták Egyesült Pártjának vezetőségi tagja és mások felszólalásait.

[50] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 247. old.

Amint látjuk, nem volna értelme, ha megkísérelnénk az enyhülés és a forradalmi harc közti dialektikus összefüggések sokféleségét valamiféle egyszerű, „világos" sémába begyömöszölni. Ám ez nem gátolhatja meg az általánosításokat és a következtetéseket. Voltaképpen az egyik ilyen következtetést már le is vontuk, amikor hangsúlyoztuk, hogy a nemzetközi életben bekövetkezett fordulat lényegét azok a változások képezik, amelyeket a világforradalmi folyamat kiszélesedése és elmélyülése idézett elő. A második következtetés, amint azt az elemzés mutatja, annak megerősítése, hogy igaz az a tétel is, amely szerint az államközi kapcsolatok rendszerének békés átalakítása korunk viszonyai között a társadalmi haladás igen fontos tényezőjévé válik.

III. fejezet

A fejlődő és erősödő szocializmus

A szocializmus, amely a XIX. században álomból tudománnyá lett, a XX. században nem maradt meg elméletnek, hanem eleven valósággá vált – előbb *egy* ország keretei között, majd az államok új nemzetközi rendszerének méreteiben.

A szocialista országok népei joggal büszkék a hazájuk társadalmi életében elért eredményeikre és nemzetközi sikereikre. S ezek az eredmények, a társadalmi-politikai vagy a szellemi tevékenység bármely területét érintik is, óriási nemzetközi visszhangot keltenek, észrevehetően megváltoztatják a globális erőviszonyokat a szocializmus javára és az imperializmus rovására. Amint azt a kommunista és munkáspártok 1969. évi tanácskozásukon megállapították: „A szocialista világrendszer hozzájárulását az imperialistaellenes erők közös ügyéhez mindenekelőtt növekvő gazdasági ereje határozza meg."[1] A mai és a jövőbeni politikai és osztályerőviszonyok bázisstruktúrája az anyagi termelés területén alakul ki. Ám ez nem csökkenti más, nem anyagi tényezők jelentőségét, amelyek erősen hatnak a mai világ fejlődésére, erősítik és fokozzák a szocializmus szerepét a történelem haladó mozgásában.

Ilyenformán a szocialista és a kommunista építés időszerű problémáinak sikeres megoldása nemcsak a testvéri szocialista országok tudatosan, tudományosan szervezett társadalmi haladásának tartalmát alkotja, hanem feltétele annak is, hogy tovább mélyüljenek és intenzívebbé váljanak azok a világban végbemenő változások, amelyeknek együttes lényege a kizsákmányoló rendszernek a szociális elnyomást nem ismerő társadalommal való felváltása.

A szocialista és a kommunista építés problémáinak további elméleti kidolgozását az utóbbi időkben jelentősen előrelendítette az SZKP XXV. kongresszusa (1976. február–március), s nagyban

[1] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 16. old.

hozzájárultak ehhez a szocialista országok testvérpártjainak kongresszusai: a Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa (1975. március), a Lengyel Egyesült Munkáspárt VII. kongresszusa (1975. december), Kuba Kommunista Pártjának I. kongresszusa (1975. december), a Bolgár Kommunista Párt XI. kongresszusa (1976. március–április), Csehszlovákia Kommunista Pártjának XV. kongresszusa (1976. április), a Német Szocialista Egységpárt IX. kongresszusa (1976. május), a Mongol Népi Forradalmi Párt XVII. kongresszusa (1976. június), a Vietnami Kommunista Párt IV. kongresszusa (1976. december).

A valóságos szocializmus mostani szakaszának szerteágazó, gazdag problematikájából kiemelünk három kérdéscsoportot, amely a szocialista társadalom politikai szervezetére, az új viszonyok keretén belül kialakuló nemzetközi kapcsolatokra s a két ellentétes társadalmi rendszer között a mai világban folyó verseny néhány aspektusára vonatkozik. Ezek a kérdések önmagukban is igen jelentősek, de tüzetesebb vizsgálatukat az ideológiai harc világfrontjának mai helyzete is megkívánja. Hiszen a burzsoá világban a hetvenes években indított újabb kommunista- és szovjetellenes kampány tartalmát jórészt ezeknek a problémáknak elferdített értelmezése alkotja, valamint az, hogy megkísérelnek politikai tőkét kovácsolni abból, hogy eltorzítják e problémák lényegét és a valóságos szocializmus gyakorlatában való megoldásuk útjait.

A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA EREDMÉNYEI ÉS PROBLÉMÁI

Napjainkban a szocialista közösség országai elérkeztek a fejlett szocialista társadalom szakaszába, a Szovjetunió pedig felépítette ezt a társadalmat és a további tökéletesítésével, a kommunizmusba való átmenettel kapcsolatban felmerülő problémák megoldásán munkálkodik. Ilyen körülmények között a szocialista társadalom politikai mechanizmusa új elméleti és gyakorlati feladatokkal találja szemben magát. Ezek konkrét vizsgálatot követelnek meg, s ezt a szocialista országok testvérpártjai legutóbbi kongresszusaikon el is végezték. A kongresszusi dokumentumokra támaszkodva igyekszünk feltárni a problémát, kizárólag a szocialista államokban kialakult helyzetet véve figyelembe, és nem érintve azokat a

vitákat, amelyek a szocialista demokrácia konkrét fejlődési útjai körül folynak azokban az országokban, ahol új társadalom fog épülni.

Ha röviden akarjuk megfogalmazni, hogy milyen fő irányban tökéletesedjék a szocialista országok államisága és politikai struktúrája a jelenlegi szakaszban, akkor ezt az irányt a szocialista demokrácia további sokoldalú fejlesztésében jelölhetjük meg.

Leonyid Brezsnyev az SZKP XXV. kongresszusán a Központi Bizottság beszámolóját ismertetve ezt mondta: „Ma már nemcsak elméletből, hanem több évi tapasztalatból is tudjuk: ahogyan valódi demokrácia lehetetlen szocializmus nélkül, éppúgy szocializmus is lehetetlen a demokrácia szüntelen fejlesztése nélkül. Szocialista demokráciánk tökéletesítését mi mindenekelőtt úgy értelmezzük, hogy állandóan biztosítjuk a dolgozók mind szélesebb részvételét a társadalom ügyeinek intézésében; úgy értelmezzük, mint államunk demokratikus alapelveinek további fejlesztését, a személyiség sokoldalú kibontakozásához szükséges feltételek megteremtését. A párt ebben az irányban tevékenykedett és tevékenykedik a jövőben is."[2]

Hasonlóképpen vetik föl a kérdést a szocialista országokban működő testvérpártok is.[3]

A demokrácia marxista–leninista értelmezésének, a szocialista demokratizmus ismérveinek és mércéjének a kérdése valóban nem mondható új dolognak. Vajon minek tulajdonítható hát rendkívüli elméleti és politikai időszerűsége?

A szocializmus természeténél fogva mélységesen demokratikus rend. A történelemben ez az első olyan formáció, amely megteremti a társadalmi-gazdasági alapot az igazi demokratizmushoz,

[2] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 100–101. old.

[3] „A szocialista demokrácia – állapítja meg a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának a párt XI. kongresszusán elhangzott beszámolója, amelyet Kádár János, az MSZMP Központi Bizottságának első titkára terjesztett be – a magyar társadalom fejlődésének lényeges mutatója." „Az államélet, a tanácsok, az üzemek, a szövetkezetek demokratikus intézményeinek továbbfejlesztésével, a szocialista demokrácia általános kibontakoztatásával közelebb jutunk annak a leninni követelménynek a megvalósításához, hogy az állampolgárok többsége váljék a hatalom gyakorlásának és a közügyek intézésének részesévé. Ez a munkáshatalom, a szocialista állam erősítésének és fejlesztésének elsőrendű követelménye, pártunk politikai programjának fontos része." (A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1975. 82–83. old.)

azaz a néphatalomhoz állami-politikai téren, a valóságos jogegyenlőséghez az állampolgárok közötti kapcsolatokban, ahhoz, hogy a személyiség érdekeit ne nyomhassák el osztályidegen erők. Szocializmus demokrácia nélkül már ezen oknál fogva is elképzelhetetlen, más szóval, a demokrácia nélküli társadalom nem szocializmus.

A testvéri szocialista országok kommunista és munkáspártjai ma valóban igen nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy tökéletesítsék a közélet demokratikus formáit és intézményeit, ám ennek nem az az oka – mint azt a burzsoá ideológusok előszeretettel hangsúlyozzák –, hogy megérlelődött a „rendszer demokratizálásának" szükségessége, amit eddig állítólag elmulasztottak. A demokrácia problémáival a mai szocialista társadalomban azért foglalkoznak egyre többet, mert szakadatlan előrehaladása új feladatokat tűz napirendre, többek között a politikai fejlődés területén is. A demokrácia kérdései iránt megnyilvánuló növekvő érdeklődést számos különböző tényező határozza meg. Ilyenek például: a gazdasági eredmények, valamint az, hogy a gazdasági folyamatok és irányításuk mechanizmusa mind bonyolultabbá válnak, a tudományos és műszaki vívmányok széles körű alkalmazása, a népesség műveltségi színvonalának emelkedése és az, hogy egyre szélesebb néprétegek kapcsolódnak be az állami vezetés különböző láncszemeiben végzendő munkába, végül az e téren felhalmozott tapasztalatok.

Ugyanakkor a szocialista demokrácia kérdései az utóbbi időben a világszerte folyó ideológiai-politikai harc gyújtópontjába kerültek. Ellenfeleink egyre gyakrabban helyezik át a súlypontot ezekre a kérdésekre szovjetellenes, kommunistaellenes propagandájukban. Ennek okát nem nehéz megérteni.

A szocializmussal szemben ellenséges ideológiai kampányok korábbi fő irányai teljesen hitelüket vesztették. A hetvenes években az egész kapitalizmust átfogó éles válságjelenségek tüzében elhamvadtak azok a koholmányok, hogy a szocialista társadalom nem képes polgárainak anyagi jólétét olyan mértékben biztosítani, mint a burzsoá társadalom; hogy a tőkés gazdaságnak vannak bizonyos előnyei a szocialista gazdasággal szemben. A szocializmus békeoffenzívájának körülményei között szertefoszlott a „kommunista háborús fenyegetés" legendája is.

Abban a helyzetben, amikor halmozódtak a gazdasági nehézsé-

gek és növekedett a szociális feszültség a tőkésországokban, az imperializmus belső lényegéből fakadó tendenciája, a polgári-demokratikus szabadságjogok korlátozása világosan megmutatkozott. A kapitalizmus apologétáinak egyik ideológiai reagálása a polgári demokrácia válságának erre a kiéleződésére éppen a szocialista demokrácia ellen intézett fokozott propagandatámadásokban testesült meg.

A burzsoázia ideológusai éppen a fenti okoknál fogva indították meg a szocialista társadalom valóságos demokráciájának féktelen „kritikáját" és igyekeznek kidolgozni „demokratikus átszervezésének" számtalan receptjét.

Mi mindent összehordtak a szocialista országok kommunistáihoz címzett intelmekben! A demokrácia „a politikai erők játéka" – mondják. Azután meg: demokrácia az, ha „mindenki azt tehet, amit akar". Hallani ezenkívül „a másként gondolkodók egymás mellett éléséről" is, s ennek hirdetőit az sem zavarja, ha a „másként gondolkodás" mögött a nép alapvető érdekei és a nép által elfogadott állami törvények ellen irányuló tevékenység húzódik meg. Olyan elképzeléseket is terjesztenek, hogy a demokrácia csupán az európai népek ősi hagyománya, úgyszólván nemzeti vonásuk, s különválasztják a Nyugat demokratikus politikai rendszerét és a Kelet antidemokratikus rendszerét.

Mindezekből az elmefuttatásokból tisztán kirajzolódik a burzsoá és a kispolgári politikai gondolkodás alapvetően tudománytalan jellege. Kifejeződik ez a társadalmi demokratizmus ismérveinek önkényes megválasztásában is. Kifejeződik abban is, hogy elszakítják a politikai demokráciát a gazdaságitól, holott ez utóbbi az alapja minden demokráciának. Emögött egyfelől az a rosszul leplezett törekvés búvik meg, hogy a tőkésországok dolgozóinak harcát eltérítsék a fő iránytól, a tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatásáért vívott harctól, márpedig enélkül lehetetlen a nép igazi gazdasági, politikai és szellemi felszabadítása. Másfelől emögött a kísérlet mögött az a törekvés búvik meg, hogy aláássák a szocialista demokráciát. Leonyid Brezsnyev ezt igen pontosan jellemezte. „Nos, kedves barátaim – mondotta Moszkvában a békeszerető erők világkongresszusán –, nevezzük nevén a dolgokat. Szabadságról és demokráciáról, emberi jogokról beszélnek, de valójában ez az egész zajos kampány egyetlen célt szolgál: azt, hogy elfedjék a szocialista államok belügyeibe való beavatkozásra tett

kísérleteket, hogy leplezzék e politikájuk imperialista céljait."[4]

A marxisták–leninisták ezzel szemben tudományosan és elvszerűen közelítik meg ezt a kérdést. Kimutatják, hogy éppen a szocializmus az, amely nemcsak elsőként proklamálja, hanem valóban biztosítja is, átülteti a közélet gyakorlatába a politikai jogokat és szabadságot, valóban biztosítja a művelődés szabadságát és az egyenlő lehetőségeket ezen a téren, a tudományos és kulturális élet szabadságát, az emberiség alkotta szellemi javak felhasználásának szabadságát. A szocializmusban fokozatosan valóra válik az embernek az az álma, hogy szabadon választhassa meg foglalkozását, megvalósul az emberi adottságok és képességek akadálytalan fejlesztésének lehetősége. Röviden szólva, a marxisták–leninisták a demokráciát olyan komplexumnak, olyan egységes rendszernek tekintik, amely magában foglalja a gazdasági, társadalmi-politikai és ideológiai viszonyokat. És ennek a rendszernek alapja, bázisa: a gazdasági demokrácia, mindenekelőtt a dolgozó ember felszabadítása a tőke igája alól, a nyomor és a munkanélküliség alól, a létbizonytalanság alól. A foglalkoztatottság, a társadalmi munkavédelem problémáinak megoldása, a termelési kollektívák életét jellemző demokratikus normák fejlődése, ami nem utolsósorban annak köszönhető, hogy a szakszervezetek betöltik fontos szerepüket, a dolgozók jog- és érdekvédelmét: vitathatatlanul bizonyítja a szocialista gazdasági és társadalmi demokrácia előnyeit.

Amikor a marxisták–leninisták hangsúlyozzák ezt az igazságot, ebben osztályszempontú, pártos szemléletük nyilvánul meg, és ezt nem is leplezik. Amikor a burzsoázia igyekszik a dolgozók előtt elhomályosítani ezt az igazságot, ebben az ő – a burzsoázia – osztályszempontja nyilvánul meg, csakhogy a burzsoázia ezt leplezi, noha nagyon is jól megérti például azt, mi a jelentősége a gazdasági uralomnak mint a polgári demokrácia alapjának és általában a gazdasági viszonyoknak abból a szempontból, hogy a polgári demokrácia az uralkodó osztály érdekében funkcionáljon. Számtalan példával bizonyíthatjuk, hogy a tőkés világban a „gazdasági cenzúra" miként fojt meg írókat, filmeseket, drámaírókat, s az azonnali profitszerzés kalmár célját követve milyen nehézségeket és akadályokat gördít a tudományos kutatómunka elé. Az im-

[4] *L. I. Brezsnyev:* Az SZKP és a szovjet állam külpolitikája. Kossuth Könyvkiadó 1974. 565. old.

perializmus, a monopóliumok uralma törvényszerűen és objektíve – függetlenül bármiféle óhajoktól – létrehozza a polgári társadalomban a demokrácia korlátozásának irányzatát.

Ennek kontrasztja a szocialista demokrácia, az igazi néphatalom immanens jellege. Ennek lényege az, hogy a szocialista hatalmi szervek objektíve a dolgozók tudományosan felismert érdekeit fejezik ki, és – Lenin szavaival szólva – nemcsak a dolgozók számára, hanem egyúttal „a dolgozók útján történő közigazgatás szervei"[5]. A demokrácia fontos vonása az is, hogy a szocializmusban az államhatalmi szerveknek a párt vezetésével végzett szakszerű, tudományosan megszervezett igazgatási tevékenysége egybeolvad az igazgatásban részt vevő egyre szélesebb dolgozó rétegek alkotó kezdeményezésével. És ez is fontos mércéje a szocialista demokrácia fejlettségi szintjének.

Ebben az összefüggésben különösen lényeges az, hogy helyesen értelmezzük a polgári és a szocialista demokrácia közötti alapvető különbséget.

A tőkés társadalom és a szocialista társadalom demokratikus szervezetét nem lehet egyszerűen egymás mellé állítani, hiszen a demokrácia osztályfogalom. Az ellentétes társadalmi-gazdasági rendszerekben más és más a lényege. Megengedhetetlenek az olyan kísérletek, hogy a polgári demokrácia elveit és formáit mechanikusan átvigyék, „átplántálják" a szocializmus talajába. A szocialista országokban nincs és nem is létezhet polgári demokrácia mint a burzsoázia diktatúrájának politikai formája, mint ahogyan hiábavalók azok a próbálkozások, hogy a tőkés világban megtalálják az igazi néphatalmat.

A szocialista demokrácia fölényét nem a polgári demokráciával való mechanikus összehasonlítás bizonyítja, nem a vele történő mennyiségi egybevetés: „ugyanazok a szabadságjogok, csak valamivel több". Itt minőségi fölényről van szó, az igazi demokrácia elveinek kiszélesítéséről és elmélyítéséről, kiváltképpen pedig a társadalom döntő szférájára: az emberek közötti termelési-gazdasági kapcsolatokra való kiterjesztéséről.

Kétségtelen, hogy számos burzsoá államban a dolgozók szívós osztálycsaták eredményeként olyan szabadságjogokat vívtak ki, amelyeket bizonyos mértékben felhasználhatnak érdekeik védel-

[5] *Lenin* Összes Művei. 38. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 164. old.

mére. A burzsoáziától kicsikart demokratikus engedmények, a demokratikus közvélemény politikai befolyásának növekedése lehetővé teszik a monopóliumok és kormányaik által a munkástömegek jogai ellen intézett támadások bizonyos korlátozását, megkönnyítik azoknak a haladó politikai erőknek a tömörülését, amelyek a nemzet létfontosságú problémáinak antimonopolista megoldása mellett szállnak síkra, elősegítik a politikai harc fejlődését. Ezért, amikor arról beszélünk, hogy a szocialista demokrácia a polgári demokrácia tagadása, akkor természetesen nem azoknak a jogoknak és szabadságjogoknak a megszüntetésére gondolunk, amelyeket a dolgozók a burzsoázia elleni harcban vívtak ki a burzsoázia ellenállását legyőzve. Dialektikus tagadásról, osztályszempontú megközelítésről van szó. Az ilyen megközelítés feltételezi, hogy a polgári demokrácia keretei között a részleges vívmányok – bármilyenek legyenek is – nem képesek alapvetően megváltoztatni a munkásosztálynak mint elnyomott osztálynak a társadalomban elfoglalt helyét, nem vezethetnek a munkanélküliség teljes felszámolásához, a dolgozók helyzetének elvi megváltozásához a kapitalizmus gazdasági és politikai rendszerében. Feltételezi továbbá, hogy ezek a vívmányok ingatagok maradnak a polgári demokrácia határainak forradalmi átlépése nélkül, mert a polgári demokrácia a burzsoázia diktatúrájának egyik formája volt és az is marad.

Jóllehet a marxisták–leninisták számára mindez nyilvánvaló igazság, mindig újból és újból ismételni kell, mert a burzsoázia, a jobboldali reformisták mindenképpen megpróbálják agyonhallgatni vagy kisebbíteni a demokráciának éppen a társadalmi-gazdasági aspektusát. Ha a politikai demokráciát, annak formáit és intézményeit különválasztják, s úgy kezelik, mint valamiféle, a társadalmi viszonyok konkrét rendszerétől elszakított, elvont kategóriát, ez az eljárás alapja és kiindulópontja mind a hagyományos, mind pedig a legújabb burzsoá és opportunista koncepcióknak, amelyeket szembeállítanak az erre a problémára vonatkozó marxista–leninista állásponttal és e problémának a valóságos szocializmusban való gyakorlati megoldásával. Ebben az összefüggésben rendkívül aktuális lett az utóbbi időben az a kérdés, hogy milyen viszony áll fenn a szocialista társadalomban a politika és a gazdaság, az alap és a felépítmény között. Vegyük szemügyre tüzetesebben ezt a kérdést.

A marxisták–leninisták számára alapigazság, hogy „az anyagi élet termelési módja szabja meg a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot egyáltalában"[6]. Amikor gyökeres változás megy végbe a társadalom gazdasági szerkezetében, bázisában, szükségszerűen fordulatnak kell bekövetkeznie a felépítményben is. Ez a folyamat bonyolult és ellentmondásos, a lényege azonban az, hogy a termelési mód felváltása a felépítmény felváltásához vezet.

A marxista–leninista elmélet szerint a társadalmi fejlődés általános törvénye, hogy az alap és a felépítmény közötti összhang hiánya válsághelyzetek kialakulását idézi elő. Azokban az esetekben, amikor a termelőerők növekedése és a valóban kialakuló termelési viszonyok éles ellentétben vannak a törvény által vagy a hagyományos gyakorlat által rögzített társadalmi és politikai intézményekkel, olyan helyzet keletkezik, amely forradalmi robbanáshoz vezet. Az olyan helyzet válságjellege, amelyben a felépítmény az alaphoz képest inadekvátnak mutatkozik, kézzelfoghatóan megnyilvánult a hetvenes években a kapitalizmus megnövekedett politikai labilitásában.[7]

A szocialista társadalom sajátossága abban áll, hogy itt a felépítmény intézményeit kezdettől fogva tudatosan a kommunizmus gazdasági érettségi szintjeinek, vagy – mint Lenin mondotta – „a kommunizmus gazdasági érettsége fokainak"[8] megfelelően hozzák létre és fejlesztik, s alárendelik a felépítmény intézményeit ez utóbbiak megjelenésének és fejlődésének.

A termelési eszközök társadalmasítása és nacionalizálása önmagában véve nem vezet például a fejlett szocializmus politikai hatalmi rendszerének és szellemi kultúrájának megjelenéséhez. A gazdaság nem teremt eszméket és intézményeket, ezeket az emberek teremtik. Ámde nem kényük-kedvük szerint teremtik meg őket, hanem a fennálló gazdasági viszonyoknak és társadalmi törvényeknek megfelelően. S éppen ezért rendkívül nagy a felépítmény szerepe. A felépítmény sajátos motorja a szocializmus gazdasági fejlődésének, mind a termelési viszonyok tökéletesedése szempontjából, mind pedig a termelőerőknek, a szocializmus anyagi-műszaki bázisának fejlődése szempontjából.

[6] *Marx–Engels* Művei. 13. köt. Budapest 1965. 6. old.

[7] Lásd e kérdésről részletesebben a következő fejezetben.

[8] Lásd *Lenin* Összes Művei. 33. köt. Kossuth Könyvkiadó 1965. 90. old.

Az utóbbi időben eszmei ellenfeleink megkísérlik úgy feltüntetni a helyzetet, mintha az alap és a felépítmény közötti ellentmondás a valóságos szocializmus körülményei között is éleződne. Egyesek azt hangoztatják, hogy „elfogadják és üdvözlik" a valóságos szocialista társadalom alapját, de felépítményét „elvetik mint elavultat". Például Bruno Kreiskynek, Ausztria Szocialista Pártja elnökének *A demokratikus szocializmus aspektusai* című könyvében, továbbá a mai nemzetközi szociáldemokrácia sok más vezetőjének számos munkájában illetve dokumentumában találkozunk azzal az állítással, hogy a kommunistákkal való elvi nézeteltéréseik lényege nem a termelési eszközök tulajdonformáihoz való viszonyukban keresendő. Sőt ők „nem ellenzik" a szocialista országok népgazdaságában a társadalmi tulajdont, mivel beismerik, hogy a dolgozók nem akarják és nem fogják megengedni ennek magántulajdonnal való felcserélését. A kommunistákkal való elvi nézeteltérésük, mint állítják, a demokráciának és az egyéni szabadságnak az elismerésében rejlik, a kommunisták ugyanis szerintük ezt tagadják.

Ezek az állítások nem állják ki az elméleti kritikát, és maga a valóság cáfolja meg őket. Hiszen a felépítmény és az alap összhangjáról vagy összhangjának hiányáról csakis világos tudományos kritériumok alapján alkothatunk ítéletet. Ami a szocializmust illeti, itt a felépítménynek az alappal, a politikai struktúrának a gazdasági és társadalmi struktúrákkal való összhangját mindenekelőtt és kiváltképpen az határozza meg, mennyire felelnek meg a felépítményi formák és jelenségek a termelési eszközök társadalmi tulajdonának. Világos, hogy a társadalmasított gazdaság politikai visszatükröződése csakis az igazi néphatalom lehet, amely biztosítja az összes dolgozó, az egész nép – a termelési eszközök egyedüli tulajdonosa – társadalmilag homogén érdekeinek képviseletét és a társadalom irányításában való egyenjogú részvételét. A szocialista országokban éppen ilyen politikai rendszert hoztak létre. Ha pedig jobban szemügyre vesszük azoknak a koholmányoknak a lényegét, amelyek szerint a szocialista felépítmény „tartósan elmarad az alaptól", könnyűszerrel megállapíthatjuk, hogy kiagyalóik véleménye szerint az adott esetben a „harmónia visszaállítása" a politikai élet szerkezetének olyan irányú átalakítását kívánná meg, amelynek folytán a politikai élet szubjektumai nem közös, hanem ellentétes, egymással szemben álló érdekeket képviselné-

nek. Más szóval, a társadalmi tulajdon alapjára olyan felépítményt akarnak helyezni, amely a magántulajdonosi viszonyokra épül, az azokból fakadó valamennyi antagonizmussal együtt. S ezt nevezik a felépítmény és az alap közötti összhang helyreállításának!

A kommunisták nem hunynak szemet afölött, hogy a szocializmusban a gazdaság egy adott pillanatban valamilyen formában megelőzheti a politikát, vagy pedig megtörténhet, hogy a politika nem elég realista például a tudománnyal kapcsolatosan. Az ilyen megelőzések természetesek a társadalom dinamikus fejlődésének viszonyai között, ahogyan természetes maga az élet, megnyilvánulásainak és formáinak egész sokféleségében. De a szocialista állam éppen arra törekszik, hogy elsősorban ezeket a problémákat oldja meg a társadalom fejlődésének megfontolt és tudományosan megalapozott terveit terjesztve elő, felhívva a közvélemény, az igazgatási apparátus, a párttagok figyelmét olyan kérdésekre, mint az irányítás állami és társadalmi formáinak és módszereinek viszonya, a folyó népgazdasági szükségletek és a tudományos alapkutatások viszonya, vagy az, hogy milyen kapcsolatban áll egymással a társadalom anyagi-műszaki bázisának fejlesztése és a szocialista társadalmi viszonyoknak kommunista viszonyokba való átnövése.

Az új társadalmi tudat, az alappal összhangban levő szocialista felépítmény kialakításának folyamata ma sok tekintetben függővé vált például a tudományos-technikai forradalom jellegétől, az emberre való közvetlen hatásától. Ez sok új elemet visz bele a szocialista országok társadalmi-politikai életébe, és lehetővé teszi, hogy jobban megértsük az SZKP és más testvérpártok által kitűzött feladatot, vagyis hogy a tudományos-technikai forradalom vívmányait egyesíteni kell a szocializmus előnyeivel. A tudományos-technikai forradalom bonyolultabbá teszi a társadalmi igazgatást, fokozza a jelentőségét annak, hogy a kellő időben kidolgozzák a hosszú távra szóló stratégiai irányvonalat, megkívánja a társadalomirányítás tudományos alapjainak elmélyítését. Ugyanakkor a tudományos-technikai forradalom megváltoztatja a népesség egyes osztályainak és rétegeinek helyzetét, hozzájárul ahhoz, hogy fejlődjék öntudatuk és politikai aktivitásuk. Azzal a kérdéssel, hogy milyen viszony áll fenn a szocializmusban az alap és a felépítmény között, a legszorosabban összefügg egy másik nagy elméleti prob-

léma: hol a helye és mi a sorsa az államnak a szocialista társadalomban.

Mint ismeretes, az a tanítás, hogy az állam elhal a társadalomnak a kommunizmus felé való fokozatos előrehaladása során, fontos része a marxista–leninista elméletnek. Az állam elhalásáról szóló tudományos koncepcióban legalább két mozzanatot kell megkülönböztetni. Elsődlegesen azt, hogy megkezdődik általában az államnak, a tulajdonképpeni értelemben vett államnak, vagyis az osztályerőszak és -uralom eszközeként felfogott államnak az elhalása. Továbbá, a szocialista állam elhalásának kezdetét és folyamatát.

Jól ismertek Leninnek azok a szavai, melyek szerint már a proletárdiktatúra állama (amely szükségképp politikai-állami formája a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszaknak) – ez a „félállam" sem a szó voltaképpeni értelmében vett állam.[9] Miért? Azért, mert a népesség többségét szolgáló eszköz demokráciát ad a többségnek. Fő osztályfunkciója nem az erőszak, hanem a szervező, gazdasági tevékenység, s rendeltetése nem az, hogy örökössé tegye az egyik osztálynak a másik fölötti uralmát, hanem végső soron az osztályok felszámolása általában. Végül a proletár államot (a burzsoá államtól eltérően) nem semmisítik meg, a proletár állam elhal. Mégpedig olyan mértékben hal el, szűnik meg belső szükségszerűsége, amilyen mértékben az adott társadalom osztály nélkülivé, társadalmilag egynemű struktúrájúvá válik. A gyakorlat megerősítette ezeknek az általános elméleti tételeknek a helyességét. Megmutatta, hogy a dolgozók állama továbbra is fő eszköze marad a szocializmus és a kommunizmus építésének.

„Bírálóink" azonban azzal vannak elfoglalva, hogy buzgón keressék az „ellentmondásokat" Leninnek az államról szóló tanítása és a valóságos szocializmus gyakorlata között. Szokásos eljárásuk az, hogy Lenin munkáiból (kiváltképpen az *Állam és forradalom*-ból) úgy emelnek ki egyes megjegyzéseket, hogy kiragadják őket eredeti szövegösszefüggésükből, vagy az olyan megállapításait hangsúlyozzák, amelyek vagy a kommunista társadalom fejlődésének későbbi fokaira vonatkoznak, vagy pedig mind ez ideig nem voltak megvalósíthatók olyan objektív körülmények (főként a nemzetközi helyzet) konkrét alakulása folytán, amelyek nem a

[9] Lásd *Lenin* Összes Művei. 33. köt. Kossuth Könyvkiadó 1965. 17. old.

szocializmus természetéből adódnak. Vonatkozik ez például a reguláris hadseregnek a nép teljes felfegyverzésével való felváltására. Ráadásul a „bírálók" figyelmen kívül hagyják, hogy a kormányzó kommunista pártok, Lenin végakaratát követve, alkotóan fejlesztették és fejlesztik tovább Leninnek a szocialista államiságról szóló tanítását, az állandóan változó gyakorlatból fakadó szükségletekből és feladatokból kiindulva. Ez a lenini elmélet gazdagodásának, nem pedig tagadásának folyamata.

Fontos alkotórésze e folyamatnak például annak a kérdésnek a kidolgozása, hogy az össznépi állam minőségileg különálló szakasz a szocialista felépítménynek a kommunista társadalmi önigazgatás útján való haladásában. Az össznépi állam törvényes utóda a proletárdiktatúra államának. Ez széles körben elismert tétel, mivel pontosan rögzíti az érett szocialista társadalom politikai rendszerének állapotát. Ebben az összefüggésben különösen nagy elméleti és gyakorlati jelentőségre tettek szert azok a marxista–leninista kutatások, amelyeknek tárgya az össznépi állam pontos ismérveinek megállapítása, azon társadalmi-gazdasági és politikai feltételek lényegének és jellegének a feltárása, amelyek determinálják a proletárdiktatúra államának össznépi államba való átnövését, e folyamat történelmi kereteinek megjelölése stb.

Ezek a kutatások nagy tudományos meggyőző erővel bizonyították, jogosulatlanok azok a próbálkozások, hogy idő előtt proklamáljuk az össznépi államot olyan viszonyok között, amikor a szocialista építés feladatai objektíve még azt követelik, hogy az államhatalom tartalmát és funkcióit tekintve ne legyen más, mint a munkásosztály hatalma.

A marxisták–leninisták elméleti munkájához, amelyet a szocialista társadalom sikeres fejlődésének előmozdítására való törekvés hat át, semmi közük sincs azoknak a görcsös erőfeszítéseknek, amelyeket a valóságos szocializmus „botcsinálta doktorai" tesznek, amikor hol ilyen, hol olyan recepteket ajánlanak a szocialista állam „átalakítására" – állítólag kizárólag a szocializmus érdekében. Ilyenek például a burzsoá ideológusoknak afféle kijelentései, hogy a kommunistáknak – végcéljukra, a társadalmi önigazgatásra törekedve – már most hozzá kellene kezdeniük az állam funkcióinak csökkentéséhez. Ilyenek azok a koncepciók, amelyek az államhatalom decentralizálását javasolják. Folytathatnánk ezeknek az „eszméknek" és „tanácsoknak" a felsorolását. De nyilván-

való, hogy mindezek egyetlen tételre redukálhatók, nevezetesen arra, hogy az állam és a demokrácia, a centralizmus és a társadalmi önigazgatás a szocializmusban is ellentmondó elvek, s ezt az ellentmondást az államiság szétrombolásával lehet megoldani.

A valóságban a szocialista társadalomban a demokratizmus és a centralizmus elvei szorosan egybefonódnak. A valódi probléma nem az, hogy az egyiket a másik rovására érvényesítsük, hanem az, hogy állandóan törekedjünk arra, hogy helyes arány legyen közöttük. Ezt a feladatot gyakorlatilag a kormányzó kommunista pártok oldják meg. Rájuk hárul az a felelősségteljes szerep, hogy a társadalomirányítás egész rendszerében támogassák a centralizmus és a demokratizmus között a szocialista és kommunista építés adott szakaszának megfelelő szükséges egyensúlyt.

E probléma fontos aspektusai az állampolgári jogok és szabadságjogok, ezenkívül az állampolgároknak a társadalommal szembeni felelőssége és a társadalmi fegyelem közötti viszony. Az ebben a kérdésben elfoglalt marxista–leninista álláspontot szabatosan megfogalmazta az SZKP XXV. kongresszusán Leonyid Brezsnyev, aki hangsúlyozta, hogy „miközben a személyiség sokoldalú fejlődéséről, az állampolgárok jogairól gondoskodunk, egyúttal kellő figyelmet fordítunk a társadalmi fegyelem megszilárdításának feladataira is, arra, hogy minden állampolgár teljesítse kötelességét. Ugyanis fegyelem és szilárd közrend nélkül a demokrácia megvalósíthatatlan. Ha minden állampolgár felelősséget érez kötelezettségei, a nép érdekei iránt, csakis ez az egyedüli, megbízható alap a szocialista demokratizmus elveinek, a valódi személyi szabadságnak a lehető legteljesebb megvalósításához."[10]

A tapasztalat azt mutatta, hogy amikor a centralizmus és a demokratizmus közötti egyensúly a túlságos centralizáció oldalára billen, felmerül az államapparátus katonai-bürokratikus elfajulásának veszélye. Amikor viszont, ellenkezőleg, a „parttalan demokratizmus" felé tolódik el a súlypont a politikai erők „szabad játéka" szellemében, ez azzal a következménnyel járhat, hogy aláássa a kommunista párt és a szocialista állam vezető szerepét, ez pedig anarchiához vezet, sőt a burzsoá rend restaurálásának veszélyét is magában rejti. Más szóval, ezen a területen is a politikai életnek a szocializmusra objektíve jellemző törvényeitől való minden elhaj-

[10] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 100. old.

lás szükségképpen kárára van az új társadalom haladásának, az uralkodó dolgozó osztályoknak.

A forradalmárok nem a szocialista állam elhalásának mesterséges erőltetésére törekszenek – ez szemben áll a társadalmi fejlődés természettörténeti folyamatával –, hanem valamennyi láncszemének tökéletesítésére, a dolgozóknak az állami tevékenységbe való egyre nagyobb mérvű bevonására. „Mennél érettebb lesz szocialista társadalmunk – hangsúlyozta Leonyid Brezsnyev –, mennél inkább előrehalad fejlődésének felső stádiuma – a kommunizmus – felé, annál magasabb fokú lesz állampolgáraink, a dolgozó kollektívák és az egész nép társadalmi aktivitása, a dolgozók annál nagyobb arányban és elmélyültebben vesznek részt az államügyek irányításában. Társadalmi fejlődésünknek ez egyik fontos törvénye."[11]

Az adott kérdés dialektikája tehát olyan, hogy az állam elhalásához szükséges döntő feltételek megteremtése felé nem a szocialista állam gyöngítésén, hanem minden irányú erősítésén át vezet az út. Ez a majdani kommunista önigazgatás megérlelődésének egyik döntő feltétele.

Ha az alap és a felépítmény közti dialektikus kölcsönhatásra, a szocialista államiság fejlődésére vonatkozó általános elméleti tételek napjainkban ennyire időszerűvé váltak, ez még inkább elmondható a szocializmus politikai struktúrájának problematikájára.

A burzsoá ideológusok igyekeznek hamis színben feltüntetni a marxista–leninista pártoknak a demokrácia fejlesztéséhez való viszonyát, úgy állítják be őket, mint valamiféle „diktatórikus" erőt, amely nem tűr meg más pártokat, amely a többi párt „kiszorítására" és „elnyomására" törekszik. Az efféle koholmányokat megcáfolja az eleven gyakorlat: mind a szocializmusért vívott forradalmi harcban, mind pedig az új társadalom építésében a munkásosztály, a dolgozók uralma alatt követett gyakorlat.

Bár a munkásosztálynak döntő szerepe van a kapitalizmus megdöntésében, egyedül nem hajthatja végre ezt a feladatot. Ezért a dolgozók, a demokratikus népi erők érdekeit kifejező más pártokkal és szervezetekkel való együttműködés a kommunista stratégia egyik elve a hatalomért vívott harcban. Itt azt szeretnénk hangsú-

[11] Lásd *Népszabadság*, 1975. július 14.

lyozni, hogy a más demokratikus és haladó politikai erőkkel való együttműködés nemcsak a hatalomért vívott harc során bontakozhat ki, hanem a munkásosztály, a dolgozó tömegek hatalomra jutásával, a szocialista építés viszonyai között is. Több szocialista országban a politikai rendszer egyik sajátossága éppen a hazafias erők széles körű szövetsége a népi (nemzeti) front mozgalmának keretei között, s az, hogy több párt működik. A marxista–leninista párton kívül, amely a munkásosztály élcsapata, Bulgáriában működik a Bolgár Népi Földműves Szövetség, az NDK-ban Németország Demokratikus Parasztpártja, Németország Liberális-Demokrata Pártja, Németország Nemzeti Demokrata Pártja, Németország Kereszténydemokrata Szövetsége, Lengyelországban a Demokrata Párt, az Egyesült Parasztpárt, Csehszlovákiában a Csehszlovák Néppárt, Csehszlovákia Szocialista Pártja, a Szlovák Megújulás Pártja, a szlovákiai Szabadságpárt. A nem kommunista pártok részt vesznek az állam irányításában. A társadalomban élvezett befolyásuknak megfelelően képviselve vannak az államhatalom legfelsőbb és helyi szerveiben. Kapcsolatot tartanak a más – többek között a kapitalista – országokban levő hasonló szervezetekkel.

A szocialista országok közéletében lényeges szerepe van a kommunisták és más politikai erők együttműködésének. Edward Gierek, a LEMP Központi Bizottságának első titkára hangsúlyozta, hogy a lengyelországi szocialista építésben „együttműködünk az Egyesült Parasztpárttal és a Demokrata Párttal, melyek elismerik pártunk vezető szerepét".[12] Azt is leszögezte, hogy a Nemzeti Egységfront „a népi Lengyelország állampolgárainak legszélesebb tömegei, a társadalmi és szakmai szervezetek, a művészeti szövetségek, a társadalmilag haladó katolikus mozgalom, a szocializmus minden híve, valamennyi hazafi politikai és társadalmi aktivitása számára szolgáló fórum".[13]

Bulgáriában szépen fejlődik a kommunista párt és a Bolgár Népi Földműves Szövetség közös munkája. A két párt együttműködése, amely annak idején a burzsoázia hatalmának megdöntéséért vívott harcban történelmi szükségszerűséggé vált, a szocialista

[12] A Lengyel Egyesült Munkáspárt VII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 41. old.

[13] Ugyanott.

forradalom győzelme után nem csökkent, hanem erősödött. Todor Zsivkov, a BKP Központi Bizottságának első titkára a párt XI. kongresszusa elé terjesztett beszámolójában megállapítja: „A szocialista építés menete gyökeresen megváltoztatta a társadalom szerkezetét. A Bolgár Népi Földműves Szövetség azonban létezik és létezni fog, mert szükséges és gyümölcsöző, az egész nép számára hasznos munkát végez a bulgáriai fejlett szocialista társadalom építésében. A kommunistáknak a szövetségeseikhez való viszonyát mutatja az a tény, hogy a Bolgár Népköztársaság új alkotmányában van egy szövegrész, amely ünnepélyesen kinyilvánítja: »A Bolgár Kommunista Párt a fejlett szocialista társadalom építését a Bolgár Népköztársaságban szoros testvéri együttműködésben vezeti a Bolgár Népi Földműves Szövetséggel.«

Kongresszusunkon ismét megerősítjük hűségünket a kommunisták és a földművesek közötti testvéri barátsághoz és együttműködéshez, üdvözöljük a Bolgár Népi Földműves Szövetség tevékenységét, mind a szocializmus építésében falun, mind a nemzetközi küzdőtéren – a parasztpártok és a demokratikus pártok, mozgalmak tömörítésére irányuló munkában, a békéért, a demokráciáért és a társadalmi haladásért folytatott harcában."[14]

A valóságos szocializmus politikai struktúrája ellen intézett burzsoá támadásokban, valamint az annak „kijavítására" irányuló javaslatokban állandóan számon kérik a szocialista országoktól a „pluralista demokráciát". A „pluralizmus" követelése napjainkban alighanem a burzsoázia fő eszmei lobogójává lett, olyannyira, hogy ideológusai időnként készek lemondani számos más kedvelt elvükről (például a szabadvállalkozás koncepciójáról), a „politikai pluralizmust" azonban legszentebb ikonjukként kezelik.

A „pluralizmus" propagandájára annyi energiát, pénzt, szellemi erőt fordítanak, hogy az napjainkban a világméretű ideológiai harc jelentős tényezője lett.

A „pluralizmus", amelyért a burzsoázia hadakozik, minden ízében osztályfogalom, s tartalmát korántsem meríti ki az, hogy elvnek tekinti néhány párt részvételét a politikai életben. Éppen ebben a vonatkozásban a szocializmusnak sem az elmélete, sem a gyakorlata nem tér el a „pluralizmus", vagyis a többpártrendszer

[14] A Bolgár Kommunista Párt XI. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 49–50. old.

koncepcióitól. A mai burzsoá propagandában a „pluralizmus" fogalma valójában inkább a jelszó szerepét tölti be, amelytől azt remélik, hogy segítségével a lehető legszélesebb politikai erőket tömöríthetik a valóságos szocializmussal ellenséges állásponton. Hiszen az imperializmus ideológusai számára elsőrendű fontosságú feladat, hogy bármilyen eszközzel – akár elméletieskedő érvekkel, akár (általuk mindig kiforgatott) történelmi tapasztalatokra való hivatkozásokkal – lejárassák a munkásosztálynak és pártjának a szocialista társadalomban betöltött vezető szerepét.

A „pluralizmus" egyes burzsoá szószólói készek elismerni, hogy a szocialista államban a kommunista párt szükségképpen kormányzó párttá válik. De ebben az esetben is, mondják, kell léteznie ellenzéknek, akciószabadságot kell biztosítani azoknak az erőknek, amelyek más véleményen vannak. Az effajta nézetek követői egyáltalán nem számolnak azzal, hogy az új társadalom politikai rendszerének minden láncszeme betölti azt a szerepét, amelyet eleve megszabtak számára a szocializmus objektív feltételei és mindenekelőtt megszabott a termelési eszközök tulajdonának társadalmi jellege. Ilyen körülmények között az ellenzéki politikai pártok létezésének nincs társadalmi-gazdasági bázisa. Éppen az objektív feltételek hiánya a fő oka annak, hogy a valóságos szocializmus politikai rendszerében nincsen hely az osztályellenzék számára.

A burzsoá propagandisták, amikor azt a tézist hirdetik, hogy vissza kell térni a politikai pártok „pluralizmusához" (többek között még a reakciós pártok feltámasztásához is) a szocializmusban, amelynek viszonyai között számos történelmi ok következtében meggyökeresedett az egypártrendszer, illetőleg a kommunista pártok vezető szerepét elismerő többpártrendszer, arra hivatkoznak, hogy a szocialista hatalmi szervek tevékenységében mutatkozó fogyatékosságok és mulasztások ellenzéki bírálata elősegítené e hibák gyors kiküszöbölését és ezáltal a demokrácia ügyét szolgálná. Valójában az ellenzéki erőknek ez a „kritikai küldetése" – amint azt a történelmi tapasztalatok mutatják – természetét és tendenciáját tekintve szocializmusellenes és antidemokratikus volna. A kommunista pártoknak a társadalomirányítás tökéletesítésére megvannak a tulajdon módszereik és eszközeik, és a legfontosabb ilyen eszköz a kritika fegyvere, mint Lenin mondotta, az elvtársias és egyenes kritikáé, az igazságos és meggyőző, a kicsinyes számítá-

soktól idegen kritikáé. A kommunistáknak nem sajátjuk az önelégültség, holmi burzsoá „tanácsadóknál" jobban látják fogyatékosságaikat és nehézségeiket. Éppen a hibák és zavarok leküzdése végett törekednek a bírálat és önbírálat kibontakoztatására, s ennek fejlettségi fokát úgy tekintik, mint a szocialista társadalom érettségének kritériumát, saját erőibe és végtelen tökéletesedési lehetőségeibe vetett bizalmának mutatóját. S a szocialista társadalom megújhodik, egészségesebbé válik és erősödik. A testvéri országok kommunista pártjai nem rejtik véka alá fogyatékosságaikat és nehézségeiket. Nemrégiben lefolyt kongresszusaikon nyíltan, saját népeik és az egész világ előtt megvitatták őket.

„Igen – mondotta Leonyid Brezsnyev az SZKP XXV. kongresszusán –, tudatában vagyunk annak, hogy vannak még megoldatlan feladatok. Valamennyi bírálónknál jobban ismerjük saját hiányosságainkat, látjuk a nehézségeket. De sikeresen megbirkózunk velük. Látjuk és ismerjük azt az utat, amely társadalmunk további fejlődéséhez és tökéletesítéséhez vezet."[15]

Ami pedig a szocialista társadalom politikai struktúráját „bíráló" és a „pluralizmust" hirdető burzsoá ideológusokat illeti, őket természetesen nem a szocializmus fejlődésének gondja vezérli. Álláspontjuk osztálylényege ezzel homlokegyenest ellentétes. Ők arra törekszenek, hogy lejárassák a valódi néphatalom rendszerét, kisebbítsék a szocializmus által kidolgozott társadalomirányítási módszereknek és szervezetnek a jelentőségét. Jól látható az is, hogy a fő céltábla, amelyet a „pluralisták" el akarnak találni: az a marxista–leninista elv, hogy a szocialista társadalomban és állami vezetésben a kommunista párté maradjon a vezető szerep.

Ebben az esetben a velünk szemben ellenséges ideológusokat nem csalja meg osztályösztönük. A kommunista párt – a szocializmusban az uralkodó osztály politikai élcsapata – vezető szerepének megerősítése mind a szocializmus társadalmi-gazdasági haladásának, mind demokráciája továbbfejlesztésének, mind nemzetközi tekintélye fokozásának kulcskérdése.

Azt, hogy lankadatlanul kell törekednünk a kommunista párt szerepének fokozására, a szocialista és a kommunista építés objektív feltételei diktálják. A jelenlegi szakaszban az ilyen feltételekhez és tényezőkhöz tartozik egyrészt az, hogy mind nagyobb szükség

[15] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 103. old.

van a fejlett szocialista társadalom tudományos irányítására, s hogy minden párt fokozott felelősséggel tartozik saját népével, valamint a szocialista világrendszerrel és a nemzetközi kommunista és munkásmozgalommal szemben abban a korban, amikor a szocialista rendszer döntő hatással van a világ társadalmi fejlődésére, amikor a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet kérdése egyre több országban került, illetve kerül majd napirendre.

Napjainkban a kommunista pártok tevékenységének jellemzője a formák és a módszerek növekvő sokfélesége, a tudományos alapon megoldásra kerülő problémák és feladatok egyre táguló köre. A pártok tevékenységét nagy dinamizmus jellemzi; éppen a kommunisták pártja serkenti a legnagyobb mértékben a megújhodást, harcol minden konzervativizmus ellen, a tömegek igazi élcsapataként. Éppen a párt testesíti meg leginkább a demokratizmus szellemét – vonatkozik ez mind belső felépítésére, mind pedig a társadalmi demokrácia kiszélesítésére irányuló törekvésére. A kommunisták közvetlenül összekapcsolják a pártdemokrácia fejlesztését az egész társadalom demokratizmusának fejlesztésével. Ezek a folyamatok kölcsönösen meghatározzák, kiegészítik és gazdagítják egymást. A marxista–leninista párt mint a munkásosztály s általában a dolgozók leghaladóbb, legöntudatosabb és legszervezettebb része irányítja és előrelendíti a szocialista demokrácia fejlődését nemcsak azzal, hogy kidolgozza és valóra váltja a megfelelő politikát, hanem a pártélet demokratikus szervezésével, saját tevékenységének példájával is. Ebben az értelemben a dolgozók valamenynyi tömegszervezete az egész társadalom előtt felvázolja a mai élet demokratikus normáinak mintaképét és a majdani szocialista demokrácia előképét.

A párt szerepének fokozását meghatározó objektív tényezők közé kell sorolnunk annak szükségességét is, hogy harmonikusan összekapcsoljuk az olyan dialektikus folyamatokat, mint az állami szervek megerősítése és az irányítás társadalmi elveinek erőteljes fejlesztése; a nemzetek egyre nagyobb mérvű tömörülése soknemzetiségű államokban, a nemzeti öntudat és kultúra felvirágzása; az irányítás közigazgatási módszereinek tökéletesedése és gazdasági módszereinek fejlődése, az anyagi ösztönzők alkalmazása az erkölcsiek mellett; a felelősségtudat, a fegyelem fokozása és a tömegek alkotó kezdeményezéseinek sokirányú fejlesztése stb.

A szocialista országok testvéri kommunista és munkáspártjai

– a marxizmus–leninizmus klasszikusainak elméleti hagyatékára támaszkodva, a szocialista demokrácia, a néphatalom gazdag tapasztalatait általánosítva és továbbfejlesztve – sikeresen oldják meg ezeket a bonyolult problémákat.

Lenin hangsúlyozta, hogy „a teljes szocializmus az *egész* világ proletárjainak forradalmi együttműködéséből" jön létre, utalva arra, hogy az egyes országokban tett kísérletek közül „mindegyik, önmagában véve, egyoldalú, bizonyos mértékig diszharmonikus lesz".[16]

Ugyanakkor minden egyes párt, amelyet a marxizmus–leninizmus vezérel, a szocialista építés egyik vagy másik aspektusát értékes és eredeti hozzájárulással gazdagítja. Nem fér kétség ahhoz, hogy ez a tétel módszertanilag a szocialista demokrácia problémáinak vizsgálatára is alkalmazható. Kiváltképpen ezért olyan fontos a szocialista demokrácia fejlesztése során felhalmozott tapasztalatokat nemzetközi szinten közkinccsé tenni, ami lehetővé teszi a szocialista demokrácia mintegy általánosított képmásának megrajzolását a szocialista közösség országaiban elért legjobb eredmények alapján.

Miféle összefoglaló kép ez? Ez: a lényegét tekintve egységes szocialista demokrácia képe; a valamennyi ország számára közös törvényszerűségek alapján rajzolódik ki, amely törvényszerűségek mindamellett különféle megjelenési formákat öltenek az egyes országok konkrét viszonyaitól függően.

A mondottak természetesen nem jelentik azt, hogy egy konkrét szocialista ország demokratikus irányítási rendszerét fel lehet építeni valamiféle eleve kiagyalt elvont séma alapján, ebből önkényesen kiválasztva az egyik vagy másik részletet. Másról van itt szó. A szocialista demokráciának a marxizmus–leninizmus alapján általánosított, tipizált képe segíti annak elemzését és megítélését, amit ezen a téren a szocialista rendszer már valóban elért. Ezenkívül a különböző szocialista országok legjobb eredményeire való orientálódás hozzásegít bennünket ahhoz, hogy a fölmerült problémákat és nehézségeket a testvérpártok gyakorlati tapasztalatai alapján megoldjuk, világosabban lássuk a fejlődés távlatait, a szocialista demokrácia jövőjének körvonalait. Végül a szocialista demokráciának ilyen összefoglaló képét fontos szem előtt tartani a

[16] Lásd *Lenin* Összes Művei. 36. köt Kossuth Könyvkiadó 1972. 287. old.

szocialista világrendszerben kibontakozó integrációs folyamatok miatt, amelyek távlatilag kétségkívül ki fognak terjedni a gazdaságon kívül a társadalmi élet más szféráira is. Az egyes pártok az új társadalom építésének általános törvényszerűségeit figyelembe véve s az egyes országokra jellemző konkrét sajátosságokból kiindulva gondosan válogatnak más országok értékes tapasztalataiból, s ezeket alkotó módon felhasználják tevékenységükben.

AZ ÚJ TÍPUSÚ NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKRÓL

A szocializmus mint társadalmi-gazdasági rend törvényszerűségeinek két csoportja van: az egyes országokban és a világrendszer keretei között érvényesülő törvényszerűségek. A két csoport szoros összefüggésben van egymással.

A törvényszerűségek első csoportját a marxista–leninista tudomány viszonylag régóta tanulmányozza. Ami a szocializmus mint világrendszer fejlődési törvényszerűségeit, azaz az új típusú nemzetközi kapcsolatok objektív törvényeit illeti, a tudományos kommunizmusnak az az ága, amely ezeket vizsgálja, érthető okokból, jóval fiatalabb. Ennélfogva tehát e törvények is azok közé tartoznak, amelyeket eddig kevésbé tanulmányoztak.

Miért is kell tanulmányozni a szocialista világrendszer fejlődési törvényszerűségeit, amelyek felhalmozzák magukban az egyes országok szocialista fejlődésének tapasztalatait és egyúttal feltárják előrehaladásuk közös távlatát? A következő okok miatt:

1. a szocialista országok közötti sokoldalú kapcsolatok mechanizmusának tudományos megismerésétől függ e mechanizmus tudatos felhasználása a kormányzó pártok által;

2. a felhalmozott gazdag tapasztalatok elméleti feldolgozása a szocialista világrendszerben rejlő új lehetőségek feltárásának fontos feltétele;

3. fontos ez abból a szempontból, hogy le tudjuk leplezni az antikommunisták, a jobboldali és „baloldali" opportunisták ellenséges propagandáját és hamisításait.

Melyek az új típusú nemzetközi kapcsolatok alapvető fejlődéstörvényei?

A szocialista közösség fejlődésére vonatkozó, elméletileg jórészt

feldolgozott tapasztalatok lehetővé tették, hogy az alkotó marxista–leninista gondolat számos közös törvényszerűséget emeljen ki. Ezek közül elsősorban a következőket soroljuk fel: a szocialista nemzetek és államok egymáshoz való közeledése a proletár internacionalizmus elvei alapján; a szocialista gazdasági integráció; az, hogy a nemzetközi szintű tervszerűség egyre jobban gyökeret ver a szocializmus gazdasági fejlődésében; az országok fejlettségi szintjének fokozatos kiegyenlítődése; az, hogy folyamatosan kicserélik a szocialista, a kommunista építésre vonatkozó tapasztalatokat, amelyek a szocialista nemzetek közkincsévé válnak; a szoros külpolitikai, valamint katonai együttműködés; a kulturális és ideológiai téren való együttműködés.

„Valamennyi szocialista nemzet virágzásával – hangsúlyozta az SZKP XXV. kongresszusán Leonyid Brezsnyev –, a szocialista államok szuverenitásának erősödésével együtt, mind szorosabbakká válnak kapcsolataik. Egyre több a közös elem politikájukban, gazdaságukban, társadalmi életükben, fokozatosan kiegyenlítődnek a fejlettségi szintek. A szocialista országok egymáshoz való fokozatos közeledésének ez a folyamata ma egész határozottan, törvényszerűségként nyilvánul meg."[17]

Lenin, amikor elemezte azokat a változásokat, amelyek a világban annak folytán következtek be, hogy a kapitalizmus belépett utolsó, imperialista szakaszába, s általánosította a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak és a szocialista építés első éveinek tapasztalatait, hangsúlyozta, hogy amilyen mértékben az államok eltávolodnak a tőkés rendszertől és a szocializmus útjára lépnek, egyre szorosabb együttműködés fog kialakulni közöttük. Mint ennek objektív alapjára, rámutatott „a világ minden nemzetének proletariátusa által közös terv szerint szabályozandó egységes világgazdaság létrehozásának tendenciájára, amely már a kapitalizmus idején is egészen világosan megmutatkozott, és amelyet a szocializmusban feltétlenül tovább kell fejleszteni és teljesen meg kell valósítani".[18] A szocialista nemzetek és államok egymáshoz való közeledése fejlődő, növekvő objektív folyamat, amelynek eredményeképpen sokoldalú és egyre szorosabb kapcsolatok jönnek létre közöttük.

[17] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 10. old.

[18] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 160. old.

Miben látja a marxizmus–leninizmus az ilyen közeledés eszközét? Abban, hogy szigorúan valóra váltják a proletár internacionalizmus elveit, amelyek az egyes országok fejlődésében mutatkozó közös és sajátos vonások figyelembevételén alapulnak.

A marxizmus–leninizmus klasszikusai arra tanították a kommunistákat, hogy mindig őrizzék meg a nemzetközi osztályszolidaritást, mert ez a kommunista mozgalom erejének és legyőzhetetlenségének forrása; rámutattak arra, hogy a mozgalom „köteles harcolni a kis nemzetekre jellemző szűkkeblűség, elzárkózás, elkülönülés *ellen*..."[19] Ugyanakkor félreérthetetlenül leszögezték, hogy „nemzetközi egyesülés csak *nemzetek* között állhat fenn, amelyeknek létezése, anatómiája és a belügyekben való függetlensége ennélfogva már magában a nemzetköziség fogalmában bennfoglaltatik".[20]

Ezeknek a gondolatoknak nagy módszertani jelentőségük van. Meg kell jegyeznünk, hogy olykor kísérletek történnek arra, hogy a figyelmet Marxnak, Engelsnek és Leninnek csupán azokra a kijelentéseire hívják fel, amelyek a nemzeti érdekek figyelembevételének szükségességét hangsúlyozzák. Az effajta nézetek követői arra hivatkoznak, hogy elsősorban a belső fejlődés problémáit kell megoldani, mellőzve a nemzetközi kapcsolatokat. Ám az egész kérdés azon fordul meg, miképpen fogjuk fel a nemzeti érdekeket. Ha ezeket közvetlenül vagy közvetve, akarva vagy akaratlanul elszakítják a nemzetközi feladatoktól, ezzel ártanak mind az adott országnak, mind pedig a közös ügynek: a népek szocialista fejlődésének.

Másfelől vannak, akik igyekeznek kisebbíteni a nemzeti-állami érdekek szerepét, s egyoldalúan arra helyezik a hangsúlyt, hogy a belső fejlődés feladatait alá kell rendelni a világforradalmi folyamat feladatainak. Az ilyen nézetek hívei ráadásul a marxista–leninista örökségre hivatkoznak, egyoldalúan felhasználva belőle azokat a tételeket, amelyekben arról van szó, hogy nemzeti áldozatokat lehet és kell hozni a nemzetközi tőke megdöntése érdekében. Ám az ilyen esetekben rendszerint „megfeledkeznek" azokról a tételekről, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy maga a szocialista or-

[19] *Lenin* Összes Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 43. old.

[20] *Marx–Engels* Werke. 39. köt. Dietz Verlag 1968. 86. old.

országok létezésének a ténye és ezeknek az országoknak gazdasági sikere „gigászi erő és... forradalmi tényező..."[21]

Nem érthetünk egyet sem az előbbi, sem az utóbbi nézettel, s a klasszikusok megállapításaira való hivatkozások nem teszik meggyőzőbbé őket, mivel ennek során a marxizmus–leninizmust megfosztják „lelkétől" – a dialektikától, s mesterségesen, metafizikusan kidomborítanak egyes tételeket, míg másokat lebecsülnek vagy teljességgel figyelmen kívül hagynak.

Mint ismeretes, Lenin nemegyszer hangsúlyozta a nemzeti és a nemzetközi feladatok közötti megbonthatatlan kapcsolatot. Az államilag szervezett proletariátus nemzetközi feladatairól szólva Lenin többször kifejtette, hogy ezek egyáltalán nem korlátozódnak csupán arra, hogy a munkásosztály segítse más országok forradalmi erőit a számukra nehéz időkben. Lenin arra tanította a kommunistákat, hogy állandóan legyenek internacionalisták, a szocialista építés minden kérdését úgy oldják meg, hogy egyúttal vegyék figyelembe a forradalmi harcnak, a világszocializmus fejlődésének közös érdekeit.

Ezek az útmutatások ma is időszerűek. Nincs más út arra, hogy elkerüljük az egyoldalúságot a nemzetközi és a nemzeti közti viszony problémájának felfogásában, mint az, hogy alkotóan felhasználjuk a marxista–leninista metodológiát, amely nem egyeztethető össze sem a szűk látókörű nacionalizmussal, sem a nemzeti nihilizmussal.

Ez annál is fontosabb, mert a kommunistaellenes, burzsoá propaganda elsősorban a szocialista országok nemzeti érdekeinek és nemzetközi feladatainak szembeállításába helyezi reményét. Egy amerikai polgári szerző, aki úgy tünteti fel a szocialista országokat, mint amelyek „előbb nacionalisták s csak másodsorban kommunisták", állhatatosan végigviszi azt a gondolatot, hogy éppen a „probléma ilyen felfogásának" kell az imperialista politika vezérfonalául szolgálnia, amikor a szocialista közösségben szakadást akar előidézni. A könyvnek, amelyben a szerző ezt a tézist kifejti, maga a címe is *(Nacionalizmus – a kommunizmus utolsó szakasza*[22]*)* arról tanúskodik, hogy milyen nagy reményeket fűznek az imperializmus ideológusai, az antikommunisták a szocializmus

[21] *Lenin* Összes Művei. 42. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 115. old.

[22] *E. Lengyel:* Nationalism – the Last Stage of Communism. New York 1969.

belülről való bomlasztásához oly módon, hogy nacionalista érzelmeket szítanak és a szocialista országok közötti kapcsolatok lazítására, s mindenekelőtt a Szovjetuniótól való „függetlenségre" buzdítanak.

A nemzeti és a nemzetközi dialektikus ötvözetének szilárdsága először a Szovjetunióban állta ki a próbát, a több mint fél évszázada egyetlen soknemzetiségű államban egyesült népek közötti kölcsönös kapcsolatok gyakorlatában. Amikor hangsúlyozzuk a szovjet tapasztalatok nemzetközi jelentőségét, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek egy adott államon belüli kapcsolatokra vonatkoznak, s az államok közötti kapcsolatok területén való felhasználásuk nagy tudományos és gyakorlati problémát jelent.

Lenin, amikor végiggondolta, hogy miként jött létre az első szocialista közösség a volt Orosz Birodalom kereteiben, hangsúlyozta, hogy e közösség fejlődésének alapelvei: a kölcsönös bizalom és a béke, a nemzeti szabadság és egyenlőség, a népek békés egymás mellett élése és testvéri együttműködése. A felsorolt elvek mind alkalmazhatók a szocialista államközi kapcsolatok szférájában is.

Nyilvánvaló viszont, hogy a szocialista országok belső állami kapcsolatainak elvei és gyakorlata teljes egészükben ezen országok államközi kapcsolataira nem alkalmazhatók. A belső állami kapcsolatok struktúráját – akár egynemzetiségű, akár soknemzetiségű államról van szó – nemcsak horizontális kapcsolatok (nemzeti egyenlőség, testvéri együttműködés, munkamegosztás, kölcsönös segítség stb.) alkotják, hanem vertikális kapcsolatok is. Ez utóbbiak feltételezik vezető szervek létezését egy központi államhatalom formájában. Világos, hogy a kapcsolatoknak az a vertikális struktúrája, amely a nemzeti-állami képződmények keretei közt szükséges és törvényszerű, az államközi szférára nem vihető át. Szó lehet az azonos típusú, szuverén, egyenjogú államok közötti kapcsolatok elveiről, együttműködésük mechanizmusának a kölcsönös érdekek, a kölcsönös tisztelet, a szocialista közösség megszilárdítására való közös törekvés alapján való tökéletesítéséről.

A szocialista világrendszer fejlődése hipotetikusan három szakaszra osztható. Az első szakaszban annak a ténynek, hogy a Szovjetunióban egy új társadalmat teremtettek meg, valóban egyedülálló jelentősége volt. (A népi Mongólia értékes tapasztalatai fő-

képpen a nem kapitalista fejlődési út sajátosságával voltak összefüggésben.) A szovjet tapasztalatok felhasználása lehetővé tette a fiatal népi demokratikus államoknak, hogy a társadalom szocialista átalakítása során egy sereg hibát elkerüljenek. E tapasztalatok nemzetközi jelentőségének hangsúlyozása objektíve törvényszerű és indokolt volt. Ámde e tapasztalatok nem alkotó szellemű átvételéért, azokért a próbálkozásokért, hogy a nemzeti sajátosságok figyelmen kívül hagyásával gépiesen másolják őket, elég nagy árat kellett fizetni.

Az ötvenes évek derekán a népi demokratikus államok kommunista pártjai maguk is tapasztalatokra tettek szert az új társadalmi viszonyok kialakításában. Továbbra is a szocializmus szovjetunióbeli építésének tapasztalataira támaszkodva, kezdték nagyobb mértékben számításba venni országaik nemzeti sajátosságait, gazdasági, politikai és kulturális életének hagyományait. Mindez jó eredményeket hozott mind a szocialista országok belső fejlődésében, mind pedig a szocialista államközi kapcsolatok fejlődésében. Csakhogy ezzel együtt – mint az néhány testvérpárt dokumentumaiból kitűnik – bizonyos negatív mozzanatok is jelentkeztek: eltúlozták a nemzeti sajátosságokat, és a saját tapasztalatokat megkísérelték szembeállítani más országok kollektív tapasztalataival, a nemzeti érdekeket a nemzetközi érdekekkel.

A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a szocialista világrendszer új szakaszba lépett, amely megkövetelte a szocialista országok gazdasági, politikai és műszaki-tudományos együttműködésének elmélyítését, a kölcsönös segítségnyújtás erősítését, az integrációs folyamatok kibontakoztatását. Nem egyesek szubjektív akarata, hanem a szocialista rendszer fejlődésének objektív feltételei, a kapitalizmussal folyó versengése és párharca vezettek el ahhoz a határhoz, ahol a nemzetközi tényezők egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert minden egyes országra, az egész világszocializmusra nézve.

Ez az oka annak, hogy a szocialista közösség államainak kommunista pártjai annyira fontosnak tartják a nemzetközi és a nemzeti-állami érdekek összekapcsolására vonatkozó elméleti és gyakorlati problémák további kidolgozását, és ezeket a problémákat politikai és elméleti tevékenységük elsőrendű kérdéseinek kategóriájába sorolják.

A szocialista országok közötti kapcsolatok természetesen ma-

gukban foglalják a népek egyenjogúságának, kölcsönös bizalmának, az állami szuverenitás és a nemzeti függetlenség tiszteletben tartásának, az államok kölcsönösen előnyös együttműködésének általános demokratikus elveit, de nem szorítkoznak ezekre, nem takaróznak ezekkel. Együttműködésük feltételezi a kölcsönös testvéri segítségnyújtást és a közös gazdasági erő fokozására irányuló szocialista munkamegosztást, a világszocializmus vívmányainak együttes védelmét is.

„A szocialista országok testvéri szolidaritása megsokszorozza mindegyikük erejét, az egyenjogú gazdasági együttműködés saját forrásaikat új, hatalmas lehetőségekkel egészíti ki – mondotta Leonyid Brezsnyev az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján –. A pártok, az állami szervek, a vállalatok és a tudományos kollektívák, a társadalmi szervezetek, az állampolgárok milliói és milliói között kialakuló szoros, szerves és állandóan növekvő baráti kapcsolatok alapján egy elvileg új jelenségről beszélhetünk: az egységes meggyőződés és a közös célok révén összeforrott népek valódi testvéri szövetségéről."[23]

A marxisták–leninisták határozottan és megalkuvás nélkül küzdenek az ellen, hogy nacionalista célok érdekében „hatályon kívül helyezzék" a proletár internacionalizmus elveit a szocialista országok közötti kapcsolatokban, egyidejűleg küzdenek az általános demokratikus elvek lebecsülése ellen.

Az egyik legfontosabb és amellett legátfogóbb tevékenységi terület, amely megköveteli a nemzeti és az internacionális érdekek kölcsönös egybehangolását, kétségkívül a gazdasági építés, a szocialista országok közötti gazdasági kapcsolatok területe. A szakosodás és az együttműködés elmélyítésének, a szocialista munkamegosztás tökéletesítésének feladatát objektíve az határozza meg, hogy korunkban nagymértékben megnövekedett a gazdasági, a műszaki-tudományos és más tényezők nemzetközi összefonódásának és kölcsönhatásának jelentősége. E feladat megoldása megkívánja az alapvető természeti erőforrások komplex felhasználását, a nagyszabású terveknek közös erőfeszítéssel való megvalósítását az energetikában, a vízi és légi közlekedésben, az űrkutatásban, valamint az atomenergia békés felhasználása terén.

[23] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 48. old.

Az adott esetben szó van a szocialista országoknak arról a lehetőségéről és képességéről is, hogy tudományos alapon koordinálják népgazdasági terveiket, többek közt a távlati terveket. Arról van szó, hogy sok problémát a legésszerűbb és leggazdaságosabb módon oldjanak meg, olyan megoldást találjanak, ami a leginkább megfelel az adott ország és az egész közösség érdekeinek.

Mint ismeretes, a KGST-nek tevékenysége első szakaszában (1949-ben történt megalakulása után) az volt a célja, hogy a népi demokratikus országok és a Szovjetunió között szoros gazdasági kapcsolatokat teremtsen, s ezzel elősegítse az iparosodást a sikeres szocialista építés érdekében. Ám a figyelem középpontjába kezdettől fogva az a kettős feladat került, hogy behozzák a fejlett tőkésországokkal szembeni lemaradást és egyúttal közelebb hozzák egymáshoz a KGST-országok színvonalát.

Az elmúlt évtizedek során mindkét feladat megoldásában jelentős eredményeket értünk el.

Korunk tudományos-technikai forradalma azáltal, hogy óriási anyagi erőket hoz létre, hogy bonyolultabbá teszi a társadalmi folyamatok irányításának feladatait, hogy kihatással van az emberek tudatára és gondolkodására, óriási jelentőségűvé tesz egy olyan tényezőt, mint a társadalom képessége saját fejlődésének széles körű tudományos szabályozására, a rendkívüli mértékben növekvő termelőerők ésszerű felhasználására. Amikor a szocialista közösség a KGST 1971. évi XXV. ülésszakán elfogadta a KGST-országok további együttműködésének elmélyítésére és tökéletesítésére, a szocialista gazdasági integrációjuk fejlesztésére vonatkozó Komplex Programot, gyakorlatilag hozzáfogott az elméleti és gyakorlati feladatok e bonyolult komplexumának megoldásához. Egyebek között éppen ezt célozza a KGST-országok által az 1976–1980. évekre előirányzott sokoldalú integrációs intézkedések egybehangolt terve, amelyet a KGST XXIX. ülésszaka (Budapest, 1975) hagyott jóvá. Ez a dokumentum a szocialista közösség gazdasági fejlődésének új szakaszát foglalja össze.

Ebben a szakaszban jelentős mérföldkő volt a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának 1976 júliusában megtartott XXX. ülésszaka. Itt hozták azt az elvi fontosságú döntést, hogy közös célprogramokat kell készíteni a fűtőanyag-energetikai és nyersanyagtermelő ágazatokban, a gépgyártás terén, a dolgozóknak alapvető élelmiszerekkel, közszükségleti iparcikkekkel való ellátá-

sában, a közlekedés fejlesztésében. A 15–20 évre szóló programok azt jelentik, hogy a KGST keretében folyó gazdasági együttműködést a hosszú távú tervezés alapjára helyezik át. A KGST-országok ezzel a döntésükkel kifejezték abbeli készségüket, hogy nemzeti és közös érdekeikben együttesen használják fel természeti kincseiket, anyagi és munkaerőforrásaikat összhangban a szocialista internacionalizmus szellemétől áthatott együttműködés elveivel.

A kölcsönös gazdasági kapcsolatok bővítésének és elmélyítésének, a szocialista integráció fejlesztésének általános hatását szemléletesen jellemzi az a tény, hogy a KGST-tagországok együttes gazdasága az ipari termelés volumenét tekintve túlszárnyalta a Közös Piacot is, az Amerikai Egyesült Államokat is. A testvéri szocialista államok együttműködése pedig lényeges tényezőnek bizonyult minden egyes szocialista ország gazdasági fejlődésének meggyorsításában.[24]

Politikai téren a nemzeti és a nemzetközi dialektikája kifejeződik többek között abban, hogy mindegyik szocialista országnak erősödik az állami szuverenitása, függetlensége, növekszik a nemzetközi tekintélye, s egyúttal fokozódik az egész közösségnek mint a világpolitika fontos szubjektumának, mint olyan tényezőnek a szerepe, amely meghatározó befolyással van az államközi kapcso-

[24] „A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának keretében megvalósult gazdasági együttműködés valamennyi tagországban növeli a szocialista építőmunka lendületét és semmi mással sem pótolható segítség számunkra, a Magyar Népköztársaság számára. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa keretében megvalósuló együttműködés nyújtotta és fogja nyújtani a jövőben is hazai építőmunkánk szilárd nemzetközi támaszát." (A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1975. 96. old.)

„Az NDK további szilárd gazdasági és társadalmi fejlődésének egyik alapvető feltétele – mondotta 1976 májusában Erich Honecker, az NSZEP Központi Bizottságának első titkára a párt IX. kongresszusán – a szocialista gazdasági integráció elmélyítése a Szovjetunióval és a többi testvéri KGST-országgal... Szilárd meggyőződésünk, hogy a szocialista gazdasági integráció további megszilárdítása és elmélyítése a jövőben az eddiginél sokkal nagyobb mértékben lesz országunk és a többi szocialista ország stabil és tervszerű fejlődésének döntő feltétele." (A Német Szocialista Egységpárt IX. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 63–64. old.)

Kuba Kommunista Pártjának I. kongresszusán tartott beszámolójában Fidel Castro leszögezte, hogy Kubát a KGST-országokhoz elszakíthatatlan szálak fűzik. „E szálakat megerősíti a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában való részvételünk is, amely két évre tekinthet vissza, s amelynek igen fontos eredménye lesz Kuba számára..." (Kuba Kommunista Pártjának I. kongresszusa. 1975. december 17–22. Kossuth Könyvkiadó 1976. 198. old.)

latok globális rendszerének fejlődésére és átalakítására. A szocialista közösség – hangsúlyozza Leonyid Brezsnyev – „olyan szövetség, amely az álláspontok és cselekedetek állandó egységére támaszkodik; ez további erőt ad mindegyik résztvevőjének nemzeti feladatainak megoldásához, és megsokszorozza együttes súlyukat és befolyásukat a világ ügyeire".[25]

A burzsoázia széltében-hosszában terjeszti azt a tézist, amely szerint az internacionalizmusnak mint a szocialista közösség kereteiben kialakult nemzetközi kapcsolatok elvének a fogalma valamiféle „korlátozott szuverenitás doktrínájával" egyenlő. Az ilyen állításokat maga az élet cáfolja meg. Az utóbbi évtizedek tapasztalatai cáfolhatatlanul bebizonyították, hogy a testvéri országok nemzetközi politikai együttműködése semmiképpen sem csorbította önállóságukat, sőt ellenkezőleg, elősegítette nemzeti érdekeiknek a nemzetközi kapcsolatok világrendszerében való legjobb biztosítását, tetemesen növelte súlyukat és befolyásukat a világpolitikában.[26] Önmagukért beszélnek az olyan események, mint az NDK nemzetközi elismerése, mint az, hogy Csehszlovákia kivívta annak nemzetközi jogi rögzítését, hogy a müncheni diktátumegyezmény kezdettől fogva érvénytelen volt, mint annak az elszigeteltségnek a megszüntetése, amelyet az imperializmus Kubára akart kényszeríteni, mint a vietnami nép nemzeti szuverenitása ellen támadó agresszor győzelmes visszaverése.

Minden olyan állítás ellenére, amely igyekszik eltorzítani a nemzeti és a nemzetközi dialektikáját a szocialista nemzetközi kapcsolatokban, a testvéri országok és vezető pártjaik politikai együttműködésének elmélyítésében tett minden egyes lépés gazdagítja, nem pedig szegényíti nemzeti szuverenitásuk valóságos tartalmát. Ilyen jellegűek voltak például a szocialista közösség államai-

[25] VII szjezd Polszkoj objegyinyonnoj rabocsej partyii. 127. old.

[26] Gustáv Husák, Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára az európai kommunista és munkáspártok konferenciáján elhangzott felszólalásában hangsúlyozta: „Pártunk rendkívüli jelentőséget tulajdonít a kölcsönös együttműködés fejlesztésének és elmélyítésének, a szocialista közösség tevékenysége összehangolásának. A szocialista országok egységének szilárdítása megsokszorozza a mi gazdasági és politikai erőnket; benne egyszersmind a békéért és a szocializmusért vívott harc további sikereinek is biztosítékát látjuk." (Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 123. old.)

nak erőfeszítései annak érdekében, hogy összehangolják külpolitikai kezdeményezéseiket és akcióikat.

A testvéri szocialista országok nemzetközi lépéseinek egybehangoltsága, szövetségük szilárdsága viszont hozzájárult ahhoz, hogy politikájuk fokozott mértékben befolyásolja az események általános menetét. Amint azt Leonyid Brezsnyev hangsúlyozza, most „gyakorlatilag mindazok a lépések, amelyeket a békéért és az államok kölcsönösen előnyös együttműködésének fejlesztése érdekében tesznek, közvetlenül vagy közvetve összefüggnek a szocialista országok kezdeményezéseivel és közös akcióival".[27]

A Varsói Szerződés szervezetéhez tartozó államok nemzetközi politikájának összehangolása végett hatékony mechanizmust hoztak létre, amelynek központi láncszeme a Politikai Tanácskozó Testület. Az a nyilatkozat, amelyet e testület 1976. novemberi ülésén Bukarestben elfogadott, újabb lökést adott a nemzetközi enyhülés elmélyítéséért, az európai biztonság megszilárdításáért és az együttműködés fejlesztéséért folyó harcnak.

A szocialista államok egységének megszilárdításában kulcsszerepe van az ezeket az államokat vezető pártok közötti testvéri kapcsolatok minden irányú fejlesztésének. A marxizmus–leninizmus, a proletár internacionalizmus, a kölcsönös elvtársi megbecsülés alapján tevékenykedő pártok politikájától döntő mértékben függ az, hogy helyesen kapcsolják-e össze a nemzeti és a nemzetközi tényezőt a szocialista államok között létesülő kapcsolatok minden területén.

A szocialista országokban kormányzó marxista–leninista pártok következetesen arra törekednek, hogy mennél teljesebben érvényesüljön a szocializmus világára jellemző törvényszerűség: a szocialista közösséget alkotó államok és népek egyre szorosabb összeforrottsága. E törvényszerűség egyik legfontosabb megnyilvánulása: maguknak a testvérpártoknak nemzetközi összeforrottsága. „Egészében – mondotta az SZKP XXV. kongresszusán Leonyid Brezsnyev – a szocialista országok pártjainak többségéhez való viszonyunkat a teljes egység és a gyümölcsöző együttműködés jellemzi. Mint ismeretes, egyes pártok számos kérdésben külön nézeteket vallanak, de az általános irányzat kétségkívül a szocia-

[27] *L. I. Brezsnyev:* O vnyesnyej polityike KPSZSZ i szovjetszkovo goszudarsztva. Recsi i sztatyi. 748. old.

lista országok összeforrottságának erősödése. Ezt az irányzatot nagyra értékeljük és fejlődését – akárcsak korábban – minden eszközzel előmozdítjuk. Ennek útja a testvérpártok közös erőfeszítése a marxizmus–leninizmus kipróbált elvei, a szocialista internacionalizmus, az egyenjogúság és az elvtársi együttműködés alapján."[28]

A szocialista rendszer története igazolta annak a lenini tézisnek a helyességét, hogy a szocializmus, bár kiküszöböli az antagonizmusokat, nem küszöböli ki az ellentmondásokat. „A szocializmus, mai világsikereivel és távlataival, minden problémájával egyetemben még fiatal, növekvő társadalmi organizmus, amelyben még nem minden szilárdult meg, amelyben még sok minden az elmúlt történelmi korszakok nyomait viseli. A szocializmus világa egészében mozgásban van, állandóan tökéletesedik. Ez a fejlődés természetesen az újnak a régi ellen vívott harca, a belső ellentétek megoldása útján folyik."[29]

A szocialista világrendszer fejlődésében rejlő ellentmondások jellemző vonása az, hogy ezek, mivel nem antagonisztikusak, teljes mértékben megoldhatók az új rend keretei között „a proletár internacionalizmus alapján, elvtársi megvitatás és önkéntes, testvéri együttműködés útján".[30] Ez a szocialista világrendszer fejlődése során felmerülő ellentmondások kérdésének elvi fölvetése. Ámde ez a kérdésfeltevés nem meríti ki a probléma minden oldalát; elméleti elképzeléseinket természetesen tovább kell fejleszteni, konkretizálni kell.

A kommunista és munkáspártok 1969. évi nemzetközi tanácskozásán egyes szónokok ezt a problémát különbözőképpen értelmezték. Elhangzottak olyan vélemények is, hogy „egyes szocialista országok közt ellentmondások, sőt *antagonizmusok* keletkeznek"[31], ami háborús összeütközések formáját öltheti, s „a szocialista államok közötti háború éppúgy lehet nukleáris, mint az imperialista agresszor ellen vívott háború".[32]

[28] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 12–13. old.

[29] *L. I. Brezsnyev*: Az SZKP és a szovjet állam külpolitikája. Kossuth Könyvkiadó 1974. 311. old.

[30] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 18. old.

[31] Ugyanott. 108. old.

[32] Ugyanott. 513. old.

Az adott szakaszban, amikor a szocializmus még nem aratott teljes győzelmet a szocialista világrendszer valamennyi országában, a fejlődésére jellemző objektív ellentmondások természetesen osztályidegen erők befolyására kiéleződhetnek. Ennek következtében a szocialista országok közötti nem antagonisztikus ellentmondások olykor átcsaphatnak elvi nézeteltérésekbe és konfliktusokba, ha az egyik vagy másik ország vezetői eltávolodnak a marxizmus–leninizmus és a proletár internacionalizmus elveitől, ahogy ez például Magyarországon történt 1956-ban az ellenforradalom idején, vagy Csehszlovákiában az 1968-as események során.

Ami pedig a fent idézett kijelentéseket illeti, figyelembe kell vennünk, hogy a szocialista világrendszerben a régi típusú nemzetközi kapcsolatokról azok új típusára való áttérés még most van folyamatban és fejlődésének az a sajátszerűsége, hogy az egyes országok külpolitikájában a szocialista elvek nem egyforma ütemben gyökeresednek meg. Ha pedig valamelyik ország belső társadalmi viszonyai lényegesen deformálódnak, és külpolitikai irányvonalában eluralkodnak a szocializmustól idegen célok és elvek, akkor ez az irányvonal éles ellentétbe kerülhet a szocialista világrendszer más országainak politikájával. És ha – tegyük föl egy pillanatra – ez az állam a szocialista országok elleni háború kirobbantásának útjára lép, vajon beszélhetünk-e róla továbbra is úgy, mint szocialista államról?

Az ellentmondások kiéleződése, az antagonizmus formáját öltő heves, nyílt politikai harcig való fokozódásuk a szocialista világrendszer általános kialakulási folyamatában rendellenesség. Az új típusú nemzetközi kapcsolatok fejlődésében a norma: az alapvető érdekek, az alapvető harci célok egybeesése. Ez határozza meg az időnként jelentkező nem antagonisztikus ellentmondások megoldásának jellegét is: ezeket a különböző álláspontok egybevetése és összehangolása, a nemzeti, állami és a nemzetközi érdekeknek a marxista–leninista elvek alapján való összekapcsolása során küszöbölik ki, ami az igazi és önkéntes egység megszilárdulásához vezet.

A marxisták–leninisták éppen ebben az elméleti összefüggésben vizsgálják a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság viszonyát. A Szovjetunió nemegyszer hangsúlyozta: abból indul ki, hogy ebben a viszonyban nincsenek olyan problémák, amelyeket ne lehetne megoldani – ha mindkét fél kívánja – a jószomszédság szellemé-

ben, a kölcsönös előnyök alapján, mindkét fél érdekeinek figyelembevételével. Az SZKP XXV. kongresszusa megerősítette, hogy Kína vonatkozásában a Szovjetunió szilárdan követi azt az irányvonalat, amely az egyenjogúság, a szuverenitás és a területi integritás tisztelete, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás, az erőszak alkalmazásától való tartózkodás elveinek megtartásából adódik. A kongresszus ismét kinyilvánította a Szovjetunió abbeli készségét, hogy normalizálja kapcsolatait a Kínai Népköztársasággal, s hangsúlyozta, hogy ha Kína a szocialista világgal való együttműködés és szolidaritás útjára fog lépni, ezzel megnyílik a lehetőség az internacionalizmus elveinek megfelelő szovjet kínai jó viszony fejlesztéséhez.

A marxisták–leninisták világosan látják azokat a problémákat a szocialista világrendszer fejlődésében, amelyek számos évszázados hagyománynak az összes osztály és társadalmi csoport érdekeit érintő gyökeres felszámolásával, a teljesen új típusú társadalmi kapcsolatok megteremtésével, az új módon gondolkodó, új világszemléletet valló emberek nevelésével függenek össze.

Nézzük például a következő kérdést. A szocialista közösség országainak népei joggal büszkék gazdasági eredményeikre. Gazdasági fejlettségi szintjük azonban egyelőre nem azonos. Ebből a talajból fejlődhet ki ezután a „gazdasági fölény" vagy – ellenkezőleg – valamiféle „megsértett érdekek" érzete, ami tűrhetetlen a marxista–leninista világnézet és a kommunista erkölcs szempontjából. Ezért a testvérpártok arra törekednek, hogy a társadalmi tudatban szilárdan gyökeret verjen az a tulajdonképpen egyszerű igazság, hogy a különböző országokban a szocialista fejlődés más és más szintről indul ki, hogy a szocialista fejlődés során felmerülő problémák és nehézségek nem azonos jellegűek, hogy az egyes szocialista országok népgazdaságán kívül napjainkban létezik egy olyan komplexum is, mint a világszocializmus a maga úgynevezett bevételeivel és kiadásaival. Ez pedig arra kötelez bennünket, hogy ne csak minden egyes ország gazdasági eredményeit vegyük figyelembe, hanem az egyes országoknak a közös szocialista „perselyhez" való hozzájárulását is. A szocializmus törvényszerűen a gazdasági fejlettségi szintek kiegyenlítődéséhez vezet. De ameddig ezt a célt még nem értük el, a testvérpártok igyekeznek elkerülni, hogy együttműködésüket és kölcsönös segítségüket megmérgezzék hol-

mi „gazdasági gőgnek" vagy a „sértett hiúságnak" a megnyilvánulásai.

Felhozhatunk egy másik példát is. Amikor a hazafias érzelmek kialakításáról, a hazafias nevelésről van szó, teljes joggal fordulunk a Szovjetunió történetéhez. S itt elsőrendű fontosságúak Lenin útmutatásai arra vonatkozóan, hogy milyen történelmi örökséget vesz át és milyenről mond le a győztes proletariátus. Lenin megközelítésének lényege a világos osztályálláspont. A vizsgált problémát illetően a marxistákat–leninistákat ez arra kötelezi, hogy a propagandában olyan történelmi anyagot használjanak fel, amely a szocialista hazafiságot, nem pedig a „vaskalapos" patriotizmust fejleszti. Az új társadalom politikai és szellemi légköre, egész életmódja megteremti az objektív feltételeket ahhoz, hogy kialakuljon az emberekben a minőségileg új hazafias tudat, melynek osztálytartalma nem egyszerűen a haza szeretete, hanem a szocialista haza szeretete, vagyis a szocialista hazafiság, amely szervesen egybeolvad a proletár internacionalizmussal, a kommunista eszmeiséggel, annak megértésével, hogy a szocialista államok munkásosztályának és népeinek közösek az érdekei.

Ilyenformán azok a problémák, amelyek a szocialista társadalmi rendszer fejlődésében mutatkozó internacionális és nemzeti érdekek összekapcsolásával függnek össze, óriási nemzetközi jelentőségűek. Helyes megoldásuk nagymértékben meghatározza a világszocializmus haladását, előnyeinek érvényesítését a kapitalizmussal való történelmi vetélkedésben, semlegesíti ez utóbbinak azt a próbálkozását, hogy aláássa a szocialista államok erejét és befolyását, s a maga javára változtassa meg az erőviszonyokat.

A VALÓSÁGOS SZOCIALIZMUS – VERSENYBEN A KAPITALIZMUSSAL

A verseny a szocializmus és a kapitalizmus között – e két rendszer egymás mellett élése és harca a jelenkori történelem középpontjában áll – korunk alapvető nemzetközi osztályellentmondásának objektív fejlődési formája.

E világtörténelmi párviadal mostani szakaszának számos sajátossága van. Ezek közül a legfontosabb abból fakad, hogy a két ellentétes társadalmi-gazdasági rendszer eljutott arra a határra,

amelyen a globális erőviszonyok a szocializmus javára változtak meg. E harc jelenlegi fázisának egy másik megkülönböztető vonása azzal a fordulattal függ össze, amely a nemzetközi kapcsolatok rendszerében a békés egymás mellett élés elveinek realizálása irányában történt. A harmadik mozzanat – amely minőségileg más természetű, de szintén nagy befolyással van a tőkés és a szocialista világ harcának és versengésének menetére és formáira – az, hogy az emberi tevékenység valamennyi területén nagyfokú internacionalizálódás ment végbe. Végül fontos tényezővé váltak a két társadalmi rendszer közötti nemzetközi osztályellentmondás fejlődésében a tudományos-technikai forradalom vívmányai.

Amint azt Lenin előre látta, a világ arculata egyre inkább függ „két formáció, két gazdaság – a kommunista és a tőkés gazdaság" harcától és versengésétől.[33]

A két rendszer között folyó versengés mostani szakaszát jellemző vonásokkal függ össze az a sajátszerűség, hogy a nemzetközi enyhülés elmélyülésével lényegesen bővül az ellentétes társadalmi rendszerű államok gazdasági és műszaki-tudományos együttműködése. Versengés és együttműködés: nem egymást kizáró jellemzők. Ellenkezőleg, az együttműködést csupán azok az eredmények tették lehetővé, amelyeket a szocializmus a kapitalizmussal való gazdasági versengésben elért, az tette lehetővé, hogy a szocialista országok békés egymás mellett élési politikája sikereket aratott. Az ellentétes rendszerű államokkal való gazdasági és műszaki együttműködés bővülése a kapitalizmussal folyó verseny további sikereinek egyik fontos feltételévé vált. Mindez gazdagítja a két rendszer közti küzdelem, a világforradalmi folyamat dialektikus tartalmát.

Amikor a verseny és az együttműködés kölcsönös kapcsolatáról beszélünk a két rendszer harcának általános összefüggésében, abból indulunk ki, hogy ez nem új elméleti kérdés. Ezt a kérdést már kidolgozta Lenin. Gondoljunk például azokra a szavaira, hogy mi készen állunk az együttműködésre, hogy a szocialista köztársaságnak gazdasági megállapodásokat kell kötnie az imperialista államokkal, különben nem létezhetne, „hacsak el nem repülne a holdba".[34] Mindez így van. De Lenin - a mai marxistákhoz-leninistákk-

[33] *Lenin* Összes Művei. 42. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 71 old.

[34] Lásd *Lenin* Összes Művei. 35. köt Kossuth Könyvkiadó 1972. 404. old.

hoz hasonlóan – amikor fölvetette a verseny és az együttműködés kérdését, sohasem gondolt osztályegyüttműködésre, a kapitalizmus és a szocializmus mint rendszerek közötti együttműködésre. Szocialista és tőkésországok közötti, népek közötti, nemzetek közötti együttműködésről volt szó. Fontos aspektusa ez a nemzetközi osztályharc dialektikájának. Együttműködés – országok, esetleg országok csoportjai között. De verseny – a rendszerek között A feszültség enyhülése idején sincs és nem is lehet semmiféle együttműködés a szocializmus és a kapitalizmus, a két társadalmi rendszer között. Közöttük csak osztályharc volt, van és lesz. Nem társadalmi rendszerek, hanem államok működnek együtt, s a gyakorlatban – főleg tőkés részről – cégek, termelési szervezetek stb. is. Ez az egyik dolog. A másik, hogy különbséget kell tenni az ilyen együttműködés gazdasági hatása és társadalmi következményei között, amelyek a kapitalizmusban rendkívül összetettek. A szocialista megrendelések például némileg enyhítik a foglalkoztatottság gondját. Ez a munkások, a dolgozók számára közvetlen nyereség.[35] Ugyanakkor az együttműködés a legcsekélyebb mértékben sem változtatja meg a tőkés rend alapjait, sem tulajdonformáit, sem más társadalmi intézményeit és struktúráit.

Más szóval, megmaradnak mindazok az ellentétek, amelyek előidézik és kiélezik a válságot. Nem is lehet ez másként: a válságot, akárcsak a forradalmat, nem lehet exportálni; s ugyanígy leküzdésének kérdése nem a különböző rendszerű államok együttműködése révén, hanem a burzsoá társadalom belső erőinek harcában oldódik meg. Tehát az enyhülés nem képes megváltoztatni a társadalmi formációk fejlődéstörvényeit. Ez vonatkozik a kapitalizmusra és a szocializmusra egyaránt. Ebből pedig az következik, hogy a két rendszer versenyének menetét is a természetükhöz tartozó tényezők viszonya határozza meg.

Más dolog, hogy a szocialista és a tőkésországok együttműködésének kibontakozása megfelel a gazdasági élet világszerte végbemenő internacionalizálódása által támasztott követelményeknek,

[35] Az NSZK-ban végzett hivatalos számítások azt mutatják, hogy 1974-ben a szocialista országok megrendelései 200 000 embernek adtak munkát. 1975-ben a nyugatnémet termékek exportjával valamilyen módon kapcsolatban álló ágazatokban foglalkoztatottak (4,5 millió fő) 10 százaléka munkahelyét a szocialista országokkal való kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése folytán tarthatta meg. (Lásd *Pravda*, 1975. november 6.)

s eredményesen szolgálja a szocialista gazdaság fejlődésének érdekeit, a szocialista gazdasági hatékonyságnak a nemzetközi munkamegosztás előnyeiből fakadó fokozását. Hasonlóképpen műszaki-tudományos vonatkozásban, azzal a küzdelemmel párhuzamosan, amely a tudomány és a technika fejlesztésének irányításáért, eredményeinek a termelésben és a fogyasztásban való felhasználása területén folyik, kibontakozik az államok közötti együttműködés az olyan, az egész emberiség számára fontos feladatok megoldásában, mint az atomenergia békés célú felhasználása, a természeti környezet védelme, az energiaforrások birtokbavétele, a közlekedés és a hírközlés fejlesztése, a legveszedelmesebb betegségek megelőzése és legyőzése, a világóceán tanulmányozása, az űrkutatás. A Szojuz–Apollo-program megmutatta, milyen óriási lehetőségek rejlenek az országok és a népek közötti tudományos és műszaki kapcsolatok fejlesztésében. A szovjet és az amerikai űrhajósok együttes repülését a nemzetközi közvélemény joggal tekintette a világunkban végbemenő jelentékeny változások jelképének.

A kapitalizmus, érthető módon, igyekszik a tudományos-technikai forradalmat saját céljaira felhasználni, s mivel sok évszázados tapasztalatai vannak a tudomány és a technika alkalmazásában, ezt eredményesen meg tudja tenni. De azt is tudjuk, hogy a tudományos-technikai forradalom vívmányainak felhasználásában való együttműködés és versengés útján a szocialista társadalom nemcsak saját előnyeit hasznosíthatja gyorsabban, hanem a tudomány és a technika világszerte elért eredményeit is, és ez nagy nyereség számára.

A verseny és az együttműködés dialektikájának egy másik, de szintén figyelmet érdemlő oldala a következő. A tőkésországokkal fenntartott gazdasági kapcsolatok bővítése a szocialista államok számára a nemzetközi munkamegosztás folytán számottevő nyereséget biztosít. Ámde a gazdasági együttműködés mechanizmusa a kapitalizmus gazdaságára jellemző negatív jelenségeknek is közvetítője lehet: általános ingatagságának, valutáris-pénzügyi labilitásának, az inflációs folyamatoknak. Az effajta veszély világosan megmutatkozott a hetvenes évek elején, amikor is a súlyos válság a világkapitalizmus egész gazdasági rendszerére kiterjedt. A szocialista gazdaság az efféle tendenciák ellen hatékony fegyverekkel védekezhet, amelyeket a kapitalizmus leküzdhetetlen ellentmondásai teremtenek meg a nemzetközi gazdasági kapcsolatok szférá-

jában. Ilyen fegyverek: a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a tervgazdaság, a külkereskedelmi és valutáris monopólium, a szocialista integráció. Ám ez nem jelenti azt, hogy nem kell fokozott – mondjuk úgy – gazdasági éberséget tanúsítania, lankadatlanul törekednie a szocialista gazdasági szervezet előnyeinek hatékony felhasználására avégből, hogy elkerülje vagy legalábbis a minimálisra csökkentse azokat a hátrányokat, amelyekkel a jelzett okoknál fogva a tőkésországokkal való együttműködés járhat.

Fentebb már szemügyre vettük a nemzetközi enyhülés és az ideológiai harc közötti viszony problémáját. Ez igen sokrétű kérdés, és van egy olyan oldala, amelyre éppen a két rendszer versenyének és az ellentétes társadalmi rendszerű államok együttműködésének dialektikája szempontjából kell kitérnünk. Mert mind a verseny, mind az együttműködés bizonyos mértékben kiterjed a kultúrának, azaz az emberek szellemi életének a területére is. Ezen a téren a verseny végső soron nem más, mint ideológiai harc. Ami pedig az együttműködést illeti, ennek tartalma mindenekelőtt kulturális értékek cseréje.

Leonyid Brezsnyev az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján ezt mondotta:

„Az államok között a tartós békéhez szükséges bizalom légkörének megteremtéséhez elengedhetetlen, hogy a népek egyre jobban megismerjék és megértsék egymást. Éppen ebből a szempontból közelítjük meg a kulturális csere és az emberi kapcsolatok kérdéseit teljes sokrétűségükben.

Hogyan is áll az ügy ebben a vonatkozásban? Mi a Szovjetunióban fontosnak tartjuk, hogy embereink többet tudjanak más népek múltjáról és jelenéről, alaposabban megismerjék kultúrájukat, tisztelni tudják más országok történelmi tapasztalatait és eredményeit.

Ezért a szovjet állam mindenképpen ösztönzi a kulturális cserét – kormányközi megállapodásokban rögzíti –, és évről évre szélesíti azt. Jelenleg országunk 120 országgal tart fenn kulturális kapcsolatokat. A helsinki konferencián elfogadott záróokmánynak megfelelően további intézkedéseket tettünk a könyvek, filmek és műalkotások cseréjének növelésére. Mint ismeretes, ugyanezt az irányelvet követik ezekben a kérdésekben az európai biztonsági konferencián részt vevő más szocialista országok is.

Ami viszont a tőkésállamokat illeti, tőlük meglehetősen sok

szép szót hallottunk a szellemi értékek cseréjéről, de valóságos tetteket bizony keveset láttunk."[36]

A polgári ideológusok unos-untalan azt bizonygatják, hogy a szocialista országok akadályokat gördítenek az ilyen csere, vagyis a kulturális, szellemi együttműködés fejlesztésének az útjába. Évtizedek óta emlegetik azt a bizonyos „vasfüggönyt", amely állítólag elzárja a szocialista államok népeit a világ kultúrájától. A tények azonban azt mutatják, hogy ha létezik „vasfüggöny", akkor azt a tőkésországok állították fel, és ennek folytán a szellemi értékek cseréje egyoldalúvá válik: a szocialista államok sokkal szélesebb körben, sokkal alaposabban ismertetik meg népeikkel a tőkésországok kultúráját, mint fordítva.[37]

[36] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29-30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 13–14. old.

[37] A Szovjetunióban 1917 és 1974 között amerikai szerzőktől 6305 művet adtak ki. Az Egyesült Államokban az 1917 óta eltelt idő alatt összesen körülbelül 500 könyvet adtak ki forradalom előtti orosz és szovjet szerzőktől. 1972 és 1974 között az amerikai filmforgalmazó cégek egyetlen szovjet filmet sem mutattak be. (Lásd *Daily World*, 1974. július 11.)

A Szovjetunió a kulturális cserében és az információk cseréjének sok más területén is megelőzte a Nyugatot. 1975-ben a 15 szövetséges köztársaságból 180 művészcsoport, egyénileg pedig legalább 300 művész járt Nyugaton. 1976-ban a szovjet színházakban mai nyugati szerzők 129 művét adták elő, nem szólva a klasszikusokról. (Lásd *Lityeraturnaja Gazeta*, 1976. január 21.) A nyugati országokban előadott mai szovjet darabokat egy kezünkön megszámolhatjuk. 1972–1973-ban szovjet színpadokon 40 amerikai darabot játszottak, míg az Egyesült Államokban a forradalom előtt alkotó szerzőktől 4 színdarabot, mai szovjet szerzőktől pedig egyetlen-egyet sem mutattak be (*Daily World*, 1974. július 11.)

A Lengyel Népköztársaságban 1945 és 1971 között 407 amerikai színdarabot mutattak be, míg az Egyesült Államokban lengyel drámaíróktól csupán 4 darabot hoztak színre. Lengyelországban 828 amerikai szépirodalmi művet adtak ki, az Egyesült Államokban viszont csupán 90 lengyel mű jelent meg. Lengyelországban 354 francia filmet, Franciaországban csupán 54 lengyel filmet mutattak be, francia íróknak 1249 könyve jelent meg lengyel kiadásban, de lengyel szerzőknek csak 119 műve francia kiadásban. A lengyel színpadokon francia szerzők 1073 darabját, francia színházakban lengyel íróknak mindössze 13 darabját hozták színre. (Lásd *Béke és Szocializmus*, 1974. 12. szám, 16. old.)

Csehszlovák szerzőknek Nyugaton lefordított és kiadott 1 könyvére a CSSZSZK-ban 75 nyugati klasszikus vagy mai író könyve jut. 1971 és 1974 között a köztársaságban belga szerzőktől 20 művet jelentettek meg, míg ezalatt az idő alatt Belgiumban csak két cseh mű látott napvilágot. 1974-ben a CSSZSZK-ban francia szerzők 85 művét adták ki 2 700 000 példányban, míg Franciaországban cseh és szlovák nyelvről három könyvet fordítottak le; a nézők Csehszlovákiában 30 francia drámát és 38 egész estét betöltő filmet láthattak ebben az esztendőben.

Jól tudjuk, hogy bár azok az előnyök, amelyekre a szocialista társadalom a két rendszer versenyében és az államok közötti együttműködésben támaszkodik, önmagukban véve a szocializmus nagy erejét mutatják, mégsem oldják meg automatikusan a problémát, annál kevésbé, mert a kapitalizmus is igyekszik a maga számára hasznot húzni a versenyből és az együttműködésből. A verseny és az együttműködés kimenetelét sok tekintetben a szubjektív tényező határozza meg: az, hogy a kommunisták, a munkásosztály, a dolgozók képesek felhasználni a kialakult helyzetet arra, hogy visszafordíthatatlanná tegyék azt a folyamatot, amelynek során az erőviszonyok folytonosan a szocializmus javára változnak, hogy ezt a folyamatot gyorsítsák, és minden területen fölénybe jussanak a kapitalizmussal szemben.

Fölmerül a kérdés, hogy melyek a két rendszer versenyének tudományos ismérvei. Ez elméletileg és gyakorlatilag egyaránt fontos és ugyanakkor rendkívül összetett probléma.

Természetes, hogy a szocializmus és a kapitalizmus versenyének fő területe: a gazdaság, a termelőerők, az anyagi termelés. A verseny szférájáról szólva mindig figyelembe vesszük azt a lenini tételt, hogy az új társadalmi rend győzelme végső soron az általa létrehozott magasabb munkatermelékenységtől függ.[38] Ez a fő gazdasági kritérium. Jól tudjuk azonban, hogy Lenin a szocializmus építését általában, de a szocialista gazdaság fejlesztését sem szűkítette le a kérdésnek merőben termelési oldalára. Ő sokkalta mélyebb és bonyolultabb feladatot tűzött ki: „a kapitalizmusnál magasabb rendű társadalmi alakulat" megteremtését, amelynek feltétele a magasabb munkatermelékenység, „a munka magasabb színvonalú megszervezése".[39] Hangsúlyozta, mennyire fontos, hogy értsünk a *„gyakorlati szervezéshez is"*, s azt írta: „Ez a legnehezebb feladat, mert arról van szó, hogy új módon megszervezzük

míg a franciaországi filmforgalmazó vállalatok a CSSZSZK-tól mindössze 3 egész estét betöltő filmet vásároltak a televízió számára. (Fakta a argumenty. Konference obezpčnosti a spolupraci v Evropé. Prága 1975. 42.old.)

[38] Az ENSZ adatai szerint az európai KGST-országok iparában a munka termelékenységének növekedése az ötvenes évek közepétől a hetvenes évek elejéig körülbelül 1,4-szer gyorsabb ütemű volt, mint a fejlett tőkésállamokban. (Lásd *U. N. Statistical Yearbook, 1973.* New York 1974. 42. old.) Az 1971–1975. években a KGST-országokban az ipari termelés növekedésének mintegy 80 százaléka a munkatermelékenység növekedéséből adódott.

[39] *Lenin* Összes Művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 174. old.

tíz- és tízmilliók életének legmélyebb alapjait – gazdasági alapjait."[40]

A két rendszer versenye kiterjed a társadalmi életnek kivétel nélkül minden szférájára – a gazdaságra, a tudományra és a technikára, a kultúrára és a közoktatásra, s érint sok más területet is. Ebből fakad a verseny ismérveinek sokfélesége is.

Ide tartoznak elsősorban azok a mutatók, amelyek visszatükrözik a kapitalizmus, illetve a szocializmus természetéből fakadó gyökeres különbségeket. Jellemzik azokat a változásokat, amelyeket a szocializmus a társadalom életében előidéz, végérvényesen biztosítva ezzel fölényét a kapitalizmussal szemben. Miről van itt szó?

– Arról, hogy a szocializmus felszámolja az elnyomás és a kizsákmányolás valamennyi formáját; a kapitalizmus számára viszont ezek létezésének feltételei;

– arról, hogy a szocializmus biztosítja a társadalom minden tagjának valódi szociális és politikai egyenlőségét, a kapitalizmus viszont állandóan újratermeli a gazdagság és a szegénység polarizálódását, konzerválja az uralkodó kisebbség hatalmát és kiváltságait, a néptömegek kizsákmányolását;

– arról, hogy a szocializmus – mint ezt Lenin előre látta – a világban eddig soha nem tapasztalt ütemű társadalmi fejlődést példázza, és ezt minduntalan igazolják a gazdasági növekedés eredményei – például a hetvenes években, amikor az ipari termelés a KGST-országokban folyamatosan emelkedett, míg a tőkés világban válság és hanyatlás következett be;

– arról, hogy a szocializmus valóban biztosítja a társadalom minden tagjának a munkához való jogot, míg a kapitalizmusban sem a legkedvezőbb gazdasági konjunktúra, sem az állami politika különleges intézkedései nem képesek munkát biztosítani az egész népességnek; vajon nem a verseny alakulásának mutatója-e a vezető imperialista államok munkanélküli hadserege, amely a hetvenes években 15 millióra duzzadt?

Tovább folytathatnánk az ilyen mutatók vagy ismérvek felsorolását. Hangsúlyoznunk kell, hogy ezek változatlanul megőrzik jelentőségüket a két rendszer versenyének elemzésében, bár az antikommunisták és a reformisták minduntalan „megfeledkeznek" ró-

[40] Ugyanott, 160. old.

luk, vagy pedig elferdítik ezeket a rájuk nézve kedvezőtlen tényezőket.

Az ismérvek másik csoportja az idők folyamán a világ gazdasági és műszaki haladása során elért foknak megfelelően változik. A tudományos-technikai forradalom korszakában, amikor a gazdasági folyamatok egyre intenzívebbé válnak, mind nagyobb jelentőségre tesznek szert azok a mutatók, amelyek a tudományos kutató- és a kísérleti konstrukciós munkák méreteit, a tudományos és technikai vívmányok sikeres termelési hasznosításának képességét, s végül a káderek általános műveltségi színvonalát és szakmai képzettségét jellemzik.

A szocialista országok fejlődésük mai szakaszában elsőrendű jelentőséget tulajdonítanak azoknak a kérdéseknek, amelyek a termelés hatékonyságának növelésével és a termékek minőségének javításával függnek össze. Ezt bizonyítják az e téren már elért eredmények, s a testvérpártoknak azok a határozatai is, amelyek az ilyen irányú munka jelentős fokozását célozzák. A hatékonyságra való törekvés igen fontos része az SZKP egész gazdasági stratégiájának.

„Ahhoz, hogy sikeresen oldjuk meg az ország előtt álló szerteágazó gazdasági és társadalmi feladatokat – állapítja meg az SZKP Központi Bizottságának a párt XXV. kongresszusa elé terjesztett beszámolója –, nincs más út, mint a *munka termelékenységének gyors növelése, a társadalmi termelés hatékonyságának nagymértékű fokozása.*"[41]

Az SZKP gazdasági stratégiájának tengelye, amely a tizedik ötéves tervnek is, a hosszú lejáratú terveknek is középpontjában áll: az ország gazdasági erejének szakadatlan növelése, a termelési alapok bővítése és gyökeres megújítása, a gazdaság fundamentumát képező nehézipar kiegyensúlyozott fejlődésének biztosítása. Amint az SZKP XXV. kongresszusa megállapította, a termelési hatékonyság emelésének kérdései között elsőrendű helyet foglal el a műszaki-tudományos haladás gyorsítása, a tervezés további javítása, az irányítás szervezeti struktúrájának és módszereinek tökéletesítése, a termelőerők ésszerű elosztása. Az SZKP azt tartja, hogy a népgazdaság hatékonyságának igen fontos tartaléka a népgazdasági szintű tervcélok végrehajtására való szilárd orientáló-

[41] Az SZKP XXV kongresszusa Kossuth Könyvkiadó 1976. 52. old

dás, azoknak a gazdasági ösztönzőknek és emelőknek szakszerűbb alkalmazása, amelyek elősegítik a munka minőségének minden irányú javulását a gazdasági élet valamennyi láncszemében.[42] Merőben gazdasági szempontból a szocializmus több mutató tekintetében elmarad még a kapitalizmustól. De helytelen volna megfeledkezni a dolog társadalmi oldaláról. Amikor a két rendszer versenyéről beszélünk, teljes mértékben figyelembe kell vennünk, hogy a szocialista gazdaság egész termelése és nyeresége a népé, a dolgozóké, és az ő érdekükben használják fel, viszont a leghatékonyabb tőkés termelés is elsősorban a monopoltőkések meggazdagodásának forrása és a munkásosztály kizsákmányolásának területe.

Mindez megint csak azt mutatja, hogy amikor a két rendszer versenyének problémáit elemezzük, nem szorítkozhatunk olyan ítéletekre és értékelésekre, amelyek a kritériumok valamiféle korlátozott készletére támaszkodnak és nem tükrözik vissza a kapitalizmus és a szocializmus társadalmi-gazdasági viszonyainak egész komplexumát. Ellenkező esetben szükségképpen olyan leegyszerűsített kritériumok bűvkörébe kerülünk, amelyek egyáltalán nem segítik elő ezen a téren a komoly, alapvető munkát.

A két rendszer közötti verseny kérdéseinek lenini megközelítése azt jelenti, hogy világosan látjuk ennek a folyamatnak a történelmi méreteit, tudjuk, hogy itt a kampányok semmit sem döntenek el. Bármilyen rohamos ütemben fejlődik is a szocializmus, a tőkés rendszerrel folytatott versenyben nem egy csapásra jut túlsúlyra. Ehhez hosszabb időszakra van szükség, és ennek során nem csu-

[42] A szocialista országok testvérpártjainak az elmúlt években tartott kongresszusai a hatékonyság és a minőség problémáját a gazdaságpolitika homlokterébe állították. Todor Zsivkov, a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára a Központi Bizottságnak a párt XI. kongresszusa elé terjesztett beszámolójában ezt mondta: „Erőfeszítéseinket nemcsak a népgazdasági komplexum hatalmas fejlesztésére kell irányítanunk, hanem a minőségi változtatásokra is. Elsőrendű fontosságú feladat, hogy biztosítsuk az ipari termelés további koncentrációját és a népgazdaság intenzifikációját, egyre szélesebb körben alkalmazzuk a komplex gépesítést és az automatizálást – később pedig fokozatosan a komplex automatizálást is –, vezessük be a munka magas termelékenységét garantáló új technológiákat. Egyszóval, minőségileg új alapon, a tudományos-technikai forradalom legújabb és távlatokkal rendelkező vívmányainak alapján kell teljesen kiépítenünk és fejlesztenünk a szocializmus anyagi-műszaki bázisát." (A Bolgár Kommunista Párt XI. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 66. old.)

pán a szocialista és a tőkés gazdaság abszolút mutatóinak arányai alkotják a szocializmus sikereinek fontos mércéit, hanem az ezen a téren uralkodó tendenciák is. A tendenciák összevetése bizonyára egy újabb elengedhetetlen és lényeges kritérium, amellyel számolni kell és amely lehetővé teszi a szocializmus vitathatatlan előnyeinek feltárását.[43]

A termelés szakadatlan növekedése, ami együtt jár az egész népgazdasági folyamat minőségi javításával és a társadalmi-gazdasági rendszerben rejlő belső tartalékok mind hatékonyabb felhasználásával, ilyenformán a fő, meghatározó vonása a szocializmus mostani gazdaságfejlesztési szakaszának, kidomborítja a szocializmus előnyeit a kapitalizmussal szemben.

A tudományosan megalapozott ismérvek alkalmazására szükség van mind a verseny során már elért eredmények helyes értékelése, mind pedig a verseny távlatainak ismerete szempontjából.

Beszélünk például a nemzetközi erőviszonyoknak a szocializmus javára történt megváltozásáról. Világos, hogy ennek a változásnak az alapja a gazdaság. Úgy véljük azonban, hogy ezt a kér-

[43] A gazdasági verseny legáltalánosabb tendenciáinak értékelése szempontjából érdeklődésre tarthatnak számot az ENSZ összehasonlító statisztikai adatai a szocialista és a tőkés gazdaság növekedésének ütemére vonatkozólag. Ezek az adatok megmutatják például, hogy 1958-tól 1973-ig az európai KGST-országok feldolgozó iparának termelési volumene 3,8-szeresére nőtt, miközben a fejlett kapitalista országok ezt a volument csupán 2,5-szeresére növelték (a Közös Piachoz tartozó országok pedig 2,2-szeresére). A nehéziparban ezek a mutatók 4,9-et, illetve 2.8-et tettek ki. A szocializmus hasonló előnyei mutatkoztak meg a mezőgazdasági termelés területén is. Így például az élelmiszer-termelés egy főre eső indexe (1963 = 100) a KGST-országokban 1972-ben 129-re emelkedett, miközben Nyugat-Európában 112-t, Észak-Amerikában 108-at tett ki, a világ más térségeiben pedig jóval alacsonyabb mutatói voltak. (*U. N. Statistical Yearbook, 1973.* New York 1974. 24., 26., 32. old.)

A Szovjetunió nagy sikereket ért el az Egyesült Államokkal folytatott gazdasági versengésben. Az ipari termelés volumene a Szovjetunióban már 1950-ben – a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának számításai szerint – nem egészen $^1/_3$-dal maradt el az Egyesült Államok szintjétől, 1975-ben pedig már meghaladta ennek $^4/_5$-ét. Javultak az arányok az egyes termékfajták előállításában is. A Szovjetunió már a hatvanas évek végén bármely országnál többet termelt nyersvasból, vasércből, mangánércből és krómércből, szénből és kokszból, cementből, kálisóból és foszfátnyersanyagból, traktorokból, Diesel-mozdonyokból és villanymozdonyokból, gyapotból, gyapjúból, lenből és néhány más termékfajtából. A Szovjetunió a kilencedik ötéves terv eredményei alapján a világon az első helyre került az érc, a kőolaj, az ásványi műtrágyák termelését tekintve is.

dést nem lehet leegyszerűsítve, mechanikusan tárgyalni, nem lehet a dolgot főként vagy kizárólag a szocializmus voltaképpeni gazdasági sikereire, vagy pedig a szocialista országok védelmi potenciáljának növekedésére és jelentős megerősödésére visszavezetni. Természetesen ez is, amaz is nagyon fontos. De ha reálisan akarjuk értékelni a világ erőegyensúlyában végbement változás jellegét és jelentőségét, mindazoknak a sokrétű tényezőknek komplex elemzéséből kell kiindulnunk, amelyek a mai világ életében meghatározzák az imperializmus és a szocializmus súlyát és befolyását. Így gazdasági területen nemcsak az jelent fontos változást a szocializmus javára, hogy termelőerői a tőkés szinthez hasonló színvonalra emelkedtek. Beigazolódott (most nemzetközi méretekben), hogy a szocializmus olyan stabil gazdasági fejlődést biztosít, amely nem ismeri a válságos visszaeséseket. A szocialista országok népgazdasága bebizonyította azt a képességét is, hogy gyors haladást érjen el olyan termelési ágazatokban, amelyek a legbonyolultabb, legtőkeigényesebb technikai és technológiai bázist igénylik. A szocialista világrendszer keretei között rövid idő alatt létrejött egy olyan hatékony nemzetközi gazdasági mechanizmus, amely lehetővé tette, hogy mozgósítsák és a szocialista, a kommunista építés szolgálatába állítsák az összes számára szükséges alapvető anyagi-műszaki erőforrást. A szocializmusnak ezek és más gazdasági eredményei alapjában ásták alá azt az imperialista politikát, amely az új társadalmi rend gazdasági lejáratását és blokádját tűzte ki céljául. Mi több, létrejöttek azok a feltételek, amelyek közepette az egész világgazdaság fejlődésére mindinkább hatással van a szocialista gazdaság aktív részvétele.

A katonai erőviszonyokat szintén a kérdés társadalmi-politikai oldalának figyelembevételével kell vizsgálni. Az imperializmus rövid ideig tartó atomfegyver-monopóliumának felszámolása természetesen önmagában véve is rendkívül nagy jelentőségű volt. Tisztán katonai szempontból ez nyilvánvaló korrekciókat tett szükségessé azokban a számításokban, amelyek egy esetleges háború kimenetelére vonatkoztak. De politikai síkon ez mindenekelőtt azt jelentette, hogy a szocializmus katonai megsemmisítésében reménykedő imperialista stratégia tarthatatlannak bizonyult; az imperialisták kénytelenek voltak figyelembe venni, hogy egy új világháború óhatatlanul pusztulással fenyegeti saját rendszerüket.

Bár a két rendszer harcában a döntő ütközetek ma a gazdaság

területén bontakoznak ki, a párharc természetesen nem korlátozódik a voltaképpeni gazdasági tevékenység szférájára, hanem átfogja a társadalmi viszonyokat a társadalom szellemi életében. A gazdasági versengés szétfeszíti kereteit, s egyúttal a két életforma versenyévé is válik. Közeledik az idő, amikor a szocialista országokban az anyagi életszínvonal eléri és meghaladja majd a fejlett kapitalizmus szintjét az egy főre jutó átlagot tekintve (itt nem vesszük figyelembe a tőkésországokban a lakosság egyes kategóriáinak életszínvonalában mutatkozó óriási különbséget, a tömeges munkanélküliséget stb.). A szocialista közösség országai ebben az irányban haladnak, s ennek mindannyian örülünk, mert a marxisták–leninistáktól távol áll az ember anyagi szükségleteinek nihilista szemlélete, távol áll tőlük a fanatikus aszketizmus, amelyet időnként az erény rangjára emelnek. De a nép jólétének emelkedésével fölmerül az a fontos kérdés, hogyan alakítsuk ki azt a szocialista életformát, amely nem engedi meg, hogy a fogyasztás növekedése öncélúvá váljék.

A két rendszer közötti verseny kérdése tehát nem az lesz, hogy mennyit fogyasztanak, hanem az, hogy milyen – ha szabad így kifejezni magunkat – a fogyasztás szociális és kulturális minősége. Viszonylag nincs már messze az a történelmi mezsgye, amikor igen nagy hangsúlyt kap majd az a kérdés, miként lehet felhasználni a szabad időt úgy, hogy a legtágabb teret biztosítsa a személyiség harmonikus fejlődéséhez. De az anyagi javak bősége és a szabad idő mértéke megint csak a munka termelékenységének szintjétől függ; s ehhez már ma meg kell teremteni az alapokat. Ezért fontos, hogy a szocialista országok széles körű intézkedéseket tegyenek a termelés automatizálására (amely átnő kibernetizálásba), az új energiaforrások birtokbavételére, a kemizálásra, a makrotechnológiáról a mikrotechnológiára való áttérésre, olyan intézkedéseket tegyenek, amelyek révén a tudomány egyetemes és vezető termelőerővé válik. „Túlzás nélkül mondhatjuk – állapította meg Leonyid Brezsnyev –, hogy éppen ezen a területen, a műszaki-tudományos haladás területén húzódik ma a két rendszer történelmi versenyének egyik fő arcvonala."[44] Ez a kérdésfeltevés felel meg a szocializmus hosszú távú stratégiai feladatainak.

A két világrendszer párharcában és versenyében sűrítetten feje-

[44] *L. I. Brezsnyev:* Lenyinszkim kurszom. Recsi i sztatyi. 2. köt. 346. old.

ződik ki korunk alapvető ellentmondása: a szocializmus és a kapitalizmus közti ellentmondás. Az egyik fő pólus: a szocializmus évről évre fejlődő és erősödő világa, amely egy felemelkedőben levő új társadalmi-gazdasági formációt képvisel, amely az államok egész rendszerét öleli fel és amely előtt gyakorlatilag beláthatatlan történelmi távlat nyílik. A másik fő pólus: a gazdaságilag és technikailag fejlett kapitalizmus, amely elérkezett utolsó szakaszába, a monopolkapitalizmus szakaszába, és általános válságba került, de még mindig befolyásos pozíciói maradtak meg a világon. A marxisták–leninisták előtt nem kétséges ennek a párharcnak végső kimenetele. Ez a harc bonyolult lesz és feszültségekkel terhes, de tudományos bizonyossággal valljuk, hogy a jövő a szocializmusé és a kommunizmusé.

IV. fejezet

A demokráciáért, a szocializmusért

Béke, demokrácia, szocializmus – ez a hármas jelszó tízmilliókat, nagy néptömegeket toborzott és toboroz ma is az antiimperialista, antimonopolista világmozgalomba, tevékeny társadalmi és politikai akciókra késztetve őket. A harc mindhárom irányának a tartós békéért és az egyetemes biztonságért, a társadalmi élet demokratikus normáiért, a szocializmusért folyó küzdelemnek – megvan a maga problematikája. Ugyanakkor ezek a mai körülmények között elválaszthatatlanok egymástól. Erről már meggyőződtünk, amikor a békés nemzetközi változások és a szocializmus világpozícióinak erősödése közötti dialektikus kapcsolatokat vizsgáltuk. Most vegyük szemügyre azt a kérdést, hogy milyen kapcsolat áll fenn a demokratikus és a szociális átalakítások, a néptömegek antimonopolista küzdelme és a proletariátus osztályharca között.

Ez a kérdés ma jelentős helyet foglal el az eszmei-politikai harcban. Mint láttuk, az a tétel, hogy a békés egymás mellett élés nem egyeztethető össze a forradalmi harccal, kulcsszerepet játszik azokban a burzsoá koncepciókban, amelyek az osztályellentétek fejlődésének és kiéleződésének viszonyai közötti béke problémáival foglalkoznak. S ugyanígy a nép demokratikus érdekeinek és a dolgozók osztályérdekeinek szembeállítása az alapja azoknak az ideológiai konstrukcióknak, amelyekre a monopóliumok, a burzsoázia, a szociálreformisták próbálnak támaszkodni a forradalmi mozgalom elleni harcban. Ideológiai ellenfeleink fáradhatatlanul azt szajkózzák, hogy a munkásosztály és kommunista élcsapata nem törődik a társadalmi élet demokratikus formáinak és intézményeinek megóvásával, sőt azok megsemmisítését tűzi ki céljául.

Más jellegű, de lényegében ugyanilyen alaptalan és a forradalmi munkásosztályt rágalmazó következtetésekre jut a „baloldali" opportunizmus is. Álláspontja: a demokráciának, a nép követelésének, azoknak az érdekeknek a semmibevevése, amelyek a népesség különböző rétegeit és csoportjait egyesítik a harc különböző sza-

kaszaiban. Azok a balos felhívások, hogy valósítsák meg az „azonnali szocializmust", mégpedig antidemokratikus módszerekkel, anélkül, hogy a nép többségére, a szervezett politikai tömegmozgalomra támaszkodnának, végső soron ugyanabból a hibás premisszából indulnak ki, tudniillik a demokráciának és a szocialista forradalomnak a szembeállításából.

A kommunisták elvi álláspontja ebben a kérdésben jól ismert. Ezt az álláspontot már a marxizmus megalapítói megfogalmazták, Lenin pedig alaposan és sokoldalúan kidolgozta műveiben. Egyik híres tétele így szól: Aki a szocializmushoz más úton akar haladni, elkerülve a politikai demokratizmust, az óhatatlanul mind gazdasági, mind politikai értelemben képtelen és reakciós következtetésekhez jut el. Halálos ítélet ez azok fölött is, akik a szocializmusért küzdőket jobbról rágalmazzák meg, a „demokrácia ellenségeinek" tüntetve fel őket, s azok fölött is, akik a reakciót „balról" segítik, túlhajtott forradalmiságuk mámorában megfeledkezve a tömegek demokratikus érdekeiről és óhajairól.

Az a kérdés, hogy milyen kölcsönös kapcsolatok állnak fenn a korunkban folyó forradalmi harc általános demokratikus és osztálytartalma között, roppant sokrétű. Ebben a fejezetben csak három, ehhez a problematikához tartozó kérdéscsoportot fogunk megvizsgálni: mi az oka annak, hogy a demokráciáért folytatandó harc problémái a jelenkori kapitalizmus viszonyai között – sok évtizeddel, számos országban pedig egy egész évszázaddal a polgári demokratikus forradalmak után – ismét óriási jelentőségre tettek szert, s a politikai élet homlokterébe kerültek; milyen jelleget ölt a demokráciáért folyó harc, amikor – eltérően a XVII–XVIII. századi polgári forradalmak korszakától – ebben a küzdelemben a munkásosztályé a vezető szerep; mi a lényegük azoknak a problémáknak, amelyek annak kapcsán merülnek fel, hogy a kommunisták következetesen megvalósítják a demokratikus erők széles körű egységére orientálódó stratégiai irányvonalukat.

AZ IMPERIALISTA REAKCIÓ SOKOLDALÚSÁGA

A burzsoá ideológia változatlan tézise az, hogy a demokrácia a tőkésországok mai társadalmi rendszerének lényege és fő megkülönböztető vonása. A propagandában a vezető imperialista államokat egyszerűen „demokráciáknak" nevezik. A tőkés kizsákmányolás szférájához tartozó országok összességét „szabad világként" jelölik meg. Az utóbbi esetben különösen szembetűnő, hogy milyen hamisan játszanak a szabadság és a demokrácia fogalmával. A „szabad" és a „demokratikus" országok közé sorolnak olyan államokat is, amelyeknek politikai rezsimjei katonai, rendőri, fajgyűlölő diktatúrák. A burzsoá politológia úgy talál kiutat a helyzetből, hogy kijelenti: ezek csupán kivételek, mégpedig időleges, múló jellegűek. Kijelenti, hogy a szabály, a „norma", amelyhez a kapitalizmus fejlődése vezet: a nyugat-európai, az észak-amerikai országok, Japán, Ausztrália parlamentáris struktúrái, ezek „pluralista demokráciája". Ezzel rögzíti azt az általános „törvényt" is, amely a demokrácia sorsát irányítja: mennél magasabb, úgymond, a kapitalizmus fejlődési szintje, annál teljesebben bontakoznak ki a társadalmi élet demokratikus formái és intézményei, annál hatékonyabban biztosíthatók a népesség, a személyiség jogai és szabadságjogai.

A kapitalizmus története azonban ennek az ellenkezőjét bizonyítja. Ismeretes, hogy a legdemokratikusabbnak létezése legkorábbi, kezdeti szakaszaiban mutatkozott, amikor még gyönge volt, tartott a feudális restaurációtól és ezért létérdeke volt, hogy a széles néprétegek támogassák. Miután megerősödött és meghonosította saját kizsákmányoló rendszerét, ezzel éles antagonizmust idézve elő a munka és a tőke között, a burzsoázia nyomban megváltoztatta álláspontját és konzervatív osztályként lépett fel, amely szembehelyezkedik a politikai demokrácia bárminemű elmélyítésével vagy kiterjesztésével. Elég, ha arra emlékeztetünk, hogy milyen ellenállást fejtett ki a XIX. és a XX. században évtize-

deken át az általános választójog demokratikus követeléseivel szemben.[1]

Amikor a világkapitalizmus a fejlődés imperialista szakaszába lépett, erősen előtérbe kerültek a reakció és az erőszak elemei a burzsoázia politikájában, az osztályuralmát biztosító politikai intézmények, eszközök és módszerek egész komplexumában. A fejlett tőkésországok belső életében ez a polgári demokrácia korlátozásának tendenciájában fejeződött ki, aminek szélsőséges, de törvényszerű megnyilvánulása a fasiszta rezsimek létrejötte volt. Az imperializmus külpolitikája terén ez az antidemokratikus irányzat a Föld népességének többségét alkotó népek nemzeti szabadságának durva elnyomásához és agresszív háborúk kirobbantásához vezetett.

Az, hogy a tőkés társadalom uralkodó osztálya elfordult a demokráciától s érdekeinek védelmében reakciós és erőszakos módszerekhez kezdett folyamodni, egyenes következménye volt annak, hogy a monopóliumok váltak a kapitalizmus társadalmi-gazdasági alapjává. Lenin rámutatott arra: „Mihelyt a monopólium létrejött és milliárdokat forgat, teljesen elkerülhetetlenül áthatja a társadalmi élet *valamennyi* területét, a politikai rendszerre és bármely egyéb »részletkérdésre« való tekintet nélkül".[2] Más szóval az imperializmusban a monopólium határozza meg a társadalomnak mind az alapját, mind pedig a felépítményét, beleértve politikai

[1] Angliában még a XVIII. század ötvenes éveiben is csak a lakosság 5 százalékának volt választójoga. Az 1832. évi „reformtörvény" szintén vagyoni cenzushoz kötötte a választójogot. Angliában csupán a XIX. század második felében terjesztik ki a választójogot a népesség nagy tömegeire. Ugyanakkor kiszélesítik a választójogot Franciaországban, Svájcban, Németországban, Görögországban, Spanyolországban, Belgiumban és más nyugat-európai államokban is.

Az első világháború előtt a nők – Norvégia és Finnország kivételével – egész Európában meg voltak fosztva a választójogtól. Angliában 1918-ban, Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban és Belgiumban pedig csupán a XX. század harmincas éveiben kaptak választójogot.

Sok tőkésországban korlátozzák a választójogot. Az Egyesült Államokban – abban az országban, amely demokratikus szabadságjogaival kérkedik – a 18 és 21 év közötti személyeknek csupán 1970-ben adták meg a választójogot; megfosztják ettől a jogtól a katonai szolgálatot teljesítőket, azokat a személyeket, akik nem felelnek meg a helybenlakási cenzus követelményeinek, a külföldieket stb. Az Egyesült Államokban a különféle cenzusok alapján mindmáig mintegy 20 millió embernek nincs szavazati joga.

[2] *Lenin* Összes Művei. 27. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 338. old.

struktúráit is, amelyek természetesen különböző formákat ölthetnek. Lenin többször és nyomatékosan hangsúlyozta: „Az új gazdasági rendszer, a monopolkapitalizmus (az imperializmus: monopolkapitalizmus) politikai felépítménye a fordulat a demokrácia*tól* a politikai reakció *felé*. A szabad konkurrenciának a demokrácia felel meg. A monopóliumok – a politikai reakció."[3] Ebben az értelemben ... vitathatatlan – folytatja –, hogy az imperializmus általában a *demokrácia, az egész demokrácia* »tagadása«."[4]

Azok, akik ma megkísérlik vitatni ezeket a lenini megállapításokat, akik azt bizonygatják, hogy a jelenkori kapitalizmus viszonyai között a társadalmi élet politikai formáinak önálló, a monopóliumok uralmától független létük van, érvként azt a tényt hozzák fel, hogy az utóbbi évtizedeket a világ nem szocialista részén főképpen a reakció visszavonulása és a demokrácia sikerei jellemezték.

Vegyük szemügyre ezt az érvet.

Ez az érv több alkotórészre bontható, amelyek ilyen vagy amolyan kombinációban föllelhetők a polgári és reformista ideológusok koncepcióiban.

1. A fasizmus németországi és olaszországi szétzúzásával – úgy mondják – megszűnt az a tendencia, hogy az állam és a politika irányításában a totalitárius diktatúra formáit alkalmazzák. A demokratikus intézmények életképesnek mutatkoztak annak ellenére is, hogy megszilárdultak a monopóliumok gazdasági pozíciói és bővültek a gazdasági és társadalmi folyamatok állammonopolista szabályozásának szférái. A legutóbbi idők fejleményeit – a portugáliai fasiszta diktatúra megdöntését, a demokratizálás útján való előrehaladást Görögországban, a francoizmus bukását és a politikai evolúció jeleit Spanyolországban – ezek szerint az ideológusok szerint úgy kell tekinteni, mint a jelenkori kapitalizmus törvényszerű demokratikus fejlődésének bizonyságát.

2. A polgári társadalom „demokratikus pluralizmusa" szerintük biztosítja a politikai életben való részvételt a legheterogénebb társadalmi erők számára, többek között azok számára is, akiknek az érdekei gyökeresen eltérnek az uralkodó osztály, a monopóliumok érdekeitől. Mi több, a legutóbbi időben jelentős mértékben

[3] *Lenin* Összes Művei. 30. köt. 91–92. old.

[4] Ugyanott, 92. old.

megnövekedett a dolgozók, a munkásosztály képviselete – a kommunistákat is beleértve – a legfelsőbb államhatalom és a helyi hatalom választott szerveiben.

3. Azt állítják, hogy az imperializmus gyakorlatában túlhaladott dolog a más országok és népek nemzeti függetlenségének elnyomása; a norma immár az, hogy elismerik valamennyi nemzet jogát az önrendelkezésre, az állami szuverenitásra.

Mindezek a tézisek együttesen az imperializmus valamiféle demokratikus „átalakulásának" képévé állnak össze. Valójában ez nem egyéb, mint a reális politikai folyamatok eltorzított, a monopoltőkés burzsoázia osztályérdekeihez hozzáidomított értelmezése. Annak a módszernek, melynek révén ilyesfajta következtetésekhez jutnak, az a lényege, hogy a szükségből erényt kovácsolnak. A mai polgári társadalom érdemének tudnak be olyan jelenségeket, amelyek nem monopoltőkés természetéből adódnak, hanem ellenkezőleg, az antimonopolista, antiimperialista erők küzdelme folytán jöttek létre, ők kényszerítették rá azokat a burzsoá társadalomra.

Az utóbbi évtizedekben nem azért sikerült megfékezni azt a tendenciát, hogy a társadalmi-politikai vezetés az erőszakos-diktatórikus módszerekhez folyamodjék, nem azért sikerült megőrizni a polgári demokrácia intézményeit, mert a monopoltőke ezt szívügyének tekintette, hanem azért, mert a munkásosztály forradalmi mozgalma, a dolgozó tömegek és általában a demokratikus erők küzdelme hatalmas akadályt gördített a reakció, a fasizmus és az újfasizmus útjába.

A dolgozók nagyobb arányú képviselete a törvényhozó állami szervekben, a helyi hatalom községi és más intézményeiben nem annak köszönhető, hogy a burzsoázia támogatni és fejleszteni kívánja a „demokratikus pluralizmust", hanem annak, hogy a munkásosztály, az egész bérmunkás hadsereg politikai súlyának jelentős növekedése folytán az állammonopolista kapitalizmus gépezete sok országban képtelen volt ezt megakadályozni.

A nemzeti önrendelkezés demokratikus elvének világszerte aratott diadala, az ázsiai, afrikai, latin-amerikai országok nemzeti szuverenitásának megszilárdulása nem annak köszönhető, hogy az imperializmus tudatos fordulatot tett a dekolonizáció és a népek függetlenségének tiszteletben tartása felé, hanem annak a sokéves megfeszített és mérhetetlen áldozatokat követelő felszabadító

harcnak, amely a gyarmatrendszerek, az imperialista terjeszkedés ellen folyt, annak a harcnak, amelyet támogattak a szocialista közösség országai és mindenekelőtt a Szovjetunió, támogattak a kommunista pártok és a tőkésországok haladó erői.

Lenin rámutatott arra, hogy „a burzsoázia minden országban elkerülhetetlenül a kormányzás két rendszerét, az érdekeiért vívott harcnak és uralma védelmének két módszerét dolgozza ki, és ez a két módszer hol váltakozik, hol pedig különféle kombinációkban összefonódik egymással. Az egyik ilyen módszer az erőszak, minden engedmény megtagadása a munkásmozgalomtól, minden régi és elavult intézmény támogatása, minden reform kérlelhetetlen tagadása... A másik módszer, a »liberalizmus«, a politikai jogok fejlesztése, a reformok, az engedmények irányában tett lépések."[5] Mi szabja meg azt, hogy a burzsoázia politikai hatalmának e két formája közül az egyik vagy a másik dominál-e? Vajon megállapítható-e egy olyan törvényszerűség, amely megmagyarázza, hogy miért nyomul előtérbe hol az egyik, hol a másik? Igen, a marxista–leninista elmélet feltárja, a történelmi tapasztalat pedig teljes egészében igazolja ezt a törvényszerűséget. Ez a törvényszerűség pedig a következőkben rejlik. A burzsoázia akkor válik „liberálisabbá", amikor osztályuralmát nem kérdőjelezik meg, amikor a tőkés kizsákmányolás alapvető intézményei nem forognak veszélyben. És ellenkezőleg, minden olyan válságos helyzetben, amely ezt az uralmat és ezeket az intézményeket megingatja vagy fenyegeti, a burzsoázia igyekszik működésbe hozni érdekei védelmének legantidemokratikusabb, erőszakosan diktatórikus módszereit.

„A forradalmi mozgalom tapasztalatai az elmúlt években megmutatták, – olvashatjuk az SZKP Központi Bizottságának a párt XXV. kongresszusa elé terjesztett beszámolójában –, hogy amikor a monopoltőkének és politikai uszályhordozóinak uralmát reális veszély fenyegeti, az imperializmus semmitől sem riad vissza, még a látszatát is elveti bármiféle demokráciának. Kész lábbal tiporni az államok szuverenitását, minden törvényességet, nem is beszélve a humanitásról. Rágalom, a közvélemény félrevezetése, gazdasági blokád, szabotázs, ínség és romlás előidézése, megvesztegetés és fenyegetés, terror, politikusok meggyilkoltatása, fasiszta típusú pogromok – ezekből áll a fegyvertára a mai ellenforradalomnak,

[5] *Lenin* Összes Művei. 20. köt. Kossuth Könyvkiadó 1969. 61. old.

amely mindig a nemzetközi imperialista reakcióval szövetségben lép fel."[6]

Ez az általános törvényszerűség. De érvényesülése természetesen a konkrét történelmi feltételeknek megfelelően bizonyos kiigazításoknak van alávetve. Az egyik ilyen „kiigazítás", amelyet korunk eszközölt, roppant lényeges. A megváltozott nemzetközi erőviszonyok, a népek széles körben kibontakozó antimonopolista, antiimperialista nemzeti felszabadító mozgalma megfosztotta a burzsoáziát attól a lehetőségtől, hogy – mint korábban – szabadon válassza meg a politikai kormányzás leginkább kedvére való formáit és módszereit. Lépten-nyomon kénytelen „liberálisnak" és engedékenynek lenni olyan szituációkban, amelyekben a múltban erőszakhoz folyamodott.

De vajon azt jelenti-e ez, hogy az imperializmus, még ha kényszerből is, még ha akarata ellenére is, „megtisztult" az eleve benne rejlő reakciós jellegtől? Vajon joggal állítható-e, hogy a demokratikus erők sikerei nyomán olyan helyzet alakult ki, amely kizárja azt a veszélyt, hogy a mai kapitalizmus politikai életében az uralkodó osztály erőszakhoz folyamodik, tekintélyuralmi formákat alkalmaz.

Hogy helyes választ adjunk ezekre a kérdésekre, mindenekelőtt nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy a mai polgári társadalom politikai felépítményének eltolódásai, változásai és tendenciái, bármilyenek legyenek is azok, nem változtatják meg az imperializmus társadalmi-gazdasági alapját. Ez az alap továbbra is a monopólium marad, a monopóliumok uralma a gazdasági és a társadalmi életben. Ráadásul a fejlett kapitalizmus ma: állammonopolista kapitalizmus. A monopóliumok gazdasági hatalmának az államigazgatási apparátussal való egyesítése objektíve meghatározza a tartalmát bármely politikai formának, amelyet a monopoltőkés burzsoázia osztályuralmának ad vagy adhat. Valaha a monopoltőkés rendszer a szabad verseny tagadásaként honosodott meg. De sohasem korlátozta olyan mértékben, mint most, sohasem nyomta el olyan következetesen, mint ma a gazdasági és politikai erők „szabad játékát".

Az utóbbi évtizedekben minőségi változás ment végbe abban, ahogy a burzsoá állam funkciói kiszélesedtek, lényegesen fokozó-

[6] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 38. old.

dott az állam beavatkozása a gazdasági és a társadalmi folyamatokba. Az általános gazdasági struktúrában megnövekedett az állami tulajdon részaránya, azoknak a vállalatoknak a részaránya, amelyeket a kormányberuházások révén létesítettek, vagy kapitalista államosításnak vetettek alá. A központi és a helyi bürokratikus gépezet eddig soha nem látott mértékben tölti be a gazdasági szabályozás szerveinek szerepét. Az ilyen irányú változások következményei nem egyértelműek, sőt ellentmondók. Egyfelől érzékenyen sújtják magát a magántulajdon elvét, a magánvállalkozás fő fundamentumait. Ebben rejlik haladó jellegük. De ez az értékelés természetesen nem jelenti azt, hogy a kapitalizmusban az állami tulajdonformák elterjedésének folyamata ezt a tulajdont magántulajdonból társadalmi, majdhogynem szocialista tulajdonná változtatja. A gazdaság állami szektorának növekedése önmagában véve mit sem változtat annak a társadalomnak szociális lényegén, amelyben a monopoltőke uralkodik. Hiszen a dolog másik oldala az, hogy az állam kezében minden eddiginél nagyobb hatalom koncentrálódik, amellett a pénzügyi, technikai és egészében véve a gazdasági erőforrások minden eddiginél nagyobb mértékben összpontosulnak maroknyi mammutvállalat ellenőrzése alatt, s ez objektíve korlátozza azt a lehetőséget, hogy a polgári demokrácia hagyományos intézményei befolyásolják a társadalmi életet. És ez a politikai fejlődés fő tendenciája, amely az állammonopolista kapitalizmusból fakad. E tendencia lényege: a demokratizmus elemeinek folyamatos kiszorítása a politikai irányítás megmaradó struktúrájának valóságos tartalmából.

Ennek a folyamatnak általános sémája olyan, hogy egyre nagyobb súlyt kapnak benne az olyan irányzatok, amelyeknek érvényesülése nyomán a meghatározó jelentőségű országos döntések egyre kevésbé függnek a politikai szervektől és egyre inkább a hatalmas gazdasági szervezetektől, s a végrehajtó hatalom egyre nagyobb fölénybe kerül a törvényhozó hatalommal szemben.

Ebben a tekintetben beszédes illusztrációként szolgálhat azoknak a nagyarányú politikai és gazdasági akcióknak a sorozata, amelyeket az Egyesült Államok kormánya a kongresszus megkerülésével hajtott végre. Így például a legfelső törvényhozó szerv jóváhagyása nélkül, sőt tudatosan szervezett dezinformálásával kezdte el a kormány a háborút Vietnamban. Hasonló módon járt el, amikor csapatokat küldött a Dominikai Köztársaságba, ké-

sőbb pedig, amikor Kuba ellen az ismert diverziót végrehajtotta. A kormány, nem törődve a kongresszus előjogaival, 1975 elején fegyverekkel és pénzzel kezdte segíteni az angolai reakciós, szakadár csoportosulásokat.

Az állammonopolista kapitalizmusban mértéktelenül felduzzadt hadiipari komplexum szintén hatalmas önálló erővé vált, amelyet ténylegesen nem ellenőrizhet a parlamenti gépezet. A titokzatossággal körülvett hadiipari komplexum, amely az állami megrendelések révén virágzott fel, s a maga részéről jólétet és politikai hatalmat biztosít a katonai bürokráciának, a rendőri apparátusnak, a biztonsági szerveknek, olyan hatékony eszközzé vált, amelynek segítségével korlátozzák a polgári demokrácia intézményeinek valóságos jogait.

Ebben az általános helyzetben a pártok „pluralizmusának", a választási szervek szerteágazó rendszerének és a polgári demokratikus politikai struktúra más attribútumainak fennmaradása a legkevésbé sem mond ellent a monopoltőkés felső réteg érdekeinek, ellenkezőleg, a legnagyobb mértékben megfelel ezeknek az érdekeknek. Hiszen ez biztosítja azt a rugalmasságot, manőverezési lehetőséget, amelynek révén az állammonopolista kapitalizmus megbonthatja a vele objektíve szemben álló társadalmi erőket, sőt bizonyos támogatásukat is biztosíthatja a maga számára. Az ilyen „demokrácia" megfelel az uralkodó osztálynak.

Természetesen, noha a tőkés társadalom életében csökken a képviseleti intézmények valóságos politikai szerepe, e társadalom egyetlen osztálya számára sem lehet közömbös, hogy milyen erők – jobboldaliak vagy baloldaliak – kerülnek túlsúlyra a választott állami szervekben. A választási hadjáratokat, a parlamenti vitákat, a törvényhozó hatalom alkotmányos gépezetét igen jól fel lehet használni a tömegekkel való kapcsolatteremtésre, a tömegek meggyőzésére. És – aminek figyelembevétele különösen fontos – még ha megfigyelhető is az a nyilvánvaló tendencia, hogy csökken a burzsoá állam törvényhozó szerveinek tényleges hatalmi köre, ezek mégis fontos intézményei maradnak a társadalom irányításának, megőrzik súlyukat a társadalom politikai életében.

Ezért az uralkodó osztály felső rétege továbbra is mindent elkövet, hogy a politikai vezetés képviseleti intézményeiben biztosítsa az olyan konzervatív vagy akár „demokratikus" erők túlsúlyát, amelyek a monopoltőke érdekeit védelmezik, s hogy a vele szem-

ben álló pártok kisebbségi helyzetben maradjanak. Ha a monopóliumoknak ez az erőfeszítése sikerrel jár, ez természetesen bizonyos nyereséget jelent az imperialista reakció számára. De miként az a fentebb elmondottakból következik, nem lehet a dolgot úgy felfogni, hogy a mai burzsoá társadalom életében a reakciós és a demokratikus irányzatok viszonyának kérdése csak arra jó, hogy megállapítsuk, milyen kormányok voltak többségben, mondjuk, a negyvenes, azután az ötvenes, hatvanas és végül a hetvenes években a fejlett tőkésországokban: jobboldaliak, mérsékeltek, nyíltan burzsoák, szociáldemokraták stb. Ha így közelítenénk meg a kérdést, valóban arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a kapitalizmus egészében politikailag „demokratizálódik". Hiszen, mint megállapítottuk, a monopolista hatalom demokratikus ellenzékének növekedése visszatükröződött a választók szavazatainak megoszlásában is, a dolgozók, a néptömegek parlamenti képviseletének növekedésében, abban, hogy több országban is olyan kormány alakult, amely politikai „liberalizmusra", reformokra törekedett.

Világosan látnunk kell azonban, hogy a problémának más a lényege, hogy elvben hosszú távon nem annyira a fennálló politikai struktúrák keretei közt végbemenő jobbra- vagy balratolódások a fontosak, mint inkább e struktúrák változó tartalma, vagyis végső soron magának a polgári demokráciának a sorsa az imperializmusban.

Ebben az összefüggésben ki kell térnünk a monopolkapitalizmus és az állammonopolista kapitalizmus reakciós lényegéből fakadó legnagyobb veszélyre: a fasizmus veszélyére, kiváltképpen a mai körülmények között, amikor minőségi változás megy végbe a kapitalizmus általános válságának fejlődésében.

A fasiszta típusú szélsőjobboldali rezsimek fennállása: a hetvenes években a tőkés világ politikai életének realitása. S ugyanilyen realitás a „pluralista demokrácia" viszonyai között tényked jobboldali radikális, újfasiszta erők nem csökkenő, sőt éppenséggel növekvő aktivitása. Mintegy 60 tőkésország közéletében vannak képviselve fasiszta irányzatú pártok és csoportok. Közülük sokan nemzetközi szervezetekben egyesültek. Ezek tekintélyes anyagi eszközök birtokában vannak, befolyásos pártfogókra számíthatnak az uralkodó osztály egyes rétegei körében, az államapparátusban, különösen a hadseregben, a csendőrség, a rendőrség

soraiban. Sok jel arra mutat, hogy erősödnek a reakciós elemek a polgári demokrácia jobbszárnyán elhelyezkedő pártokban. Felszívják magukba az egykori nyíltan fasiszta szervezetek maradványait, állandó vagy időleges politikai koalícióra lépnek a fasisztabarát mozgalmakkal.

A valóságosan és potenciálisan fenyegető fasiszta veszélyre számos tény utal. Ilyenek: Chile tragédiája; az uruguayi reakciós államcsíny, az, hogy a nemzetközi imperializmus támogatást nyújt a brazíliai fasiszta katonai rezsimnek, a paraguayi diktatúrának, Bolívia, Guatemala, Haiti szélsőségesen reakciós erőinek, Indonéziában üldözik a kommunistákat és más demokratákat, Izraelben és az általa megszállt arab területeken lábbal tiporják a demokráciát és az emberi jogokat, Olaszországban egyre nagyobb erőre kap az újfasizmus, az NSZK-ban aktivizálódnak a régi szélsőjobboldali, revansista szervezetek és lázas tevékenység folyik újabb hasonló szervezetek alakítása céljából. Portugália ellenforradalmi erői kísérleteket tesznek a konszolidálódásra és arra, hogy megfosszák a népet az 1974. április 25-i antifasiszta fordulat gyümölcseitől.

Mégis találkozunk olyan nézetekkel, hogy a mai viszonyok között nincs ok arra, hogy komoly jelentőséget tulajdonítsunk a fasiszta veszélynek. Ennek az „optimista" álláspontnak az alátámasztására számos érvet sorakoztatnak fel.

Ilyen érv például az, hogy a mostani jobboldali radikális mozgalmak csak kevéssé hasonlítanak a hagyományos, „klasszikus" fasizmushoz. Hangsúlyozzák például, hogy az újfasisztáknak nincsenek tömegpártjaik. Ezzel azt szeretnék bizonyítani, hogy az újfasizmus nem jelent olyan veszélyt a demokráciára nézve, mint amilyet a múltbeli fasizmus jelentett.

Nyilvánvaló, hogy az efféle elmefuttatásokban a jelenség formájára, nem pedig a lényegére helyezik a hangsúlyt. Hiszen az újfasiszta mozgalmak osztály- és politikai tartalmukat, társadalmi funkcióikat tekintve nem különböznek az ismert, háború előtti fasizmustól. Az újfasizmus nem egyéb, mint a monopoltőke legreakciósabb szárnyának szervezett törekvése arra, hogy feltartóztassa a régi rend visszafordíthatatlan bomlási folyamatát, mégpedig nem csupán a demokratikus jogok és szabadságjogok eltiprása, kegyetlen rendőri megtorlások és üldözések, munkásellenes törvényhozás útján, hanem a nyíltan terrorista, ellenforradalmi dik-

tatúra bevezetése révén is. Az arra való hivatkozások, hogy az újfasizmusnak ma nincsenek tömegpártjai, a tényeket tekintve helyesek, de komoly fenntartással kell élnünk velük szemben, mert az ilyen pártok létrehozására irányuló próbálkozások tovább folynak, ezenkívül az újfasiszták igyekeznek más módszereket találni és felhasználni a hatalomra jutáshoz, a reakciós diktatúra bevezetéséhez. Ilyenek: a katonai összeesküvések és puccsok, az államgépezet belülről való birtokbavétele, a kormányzó bürokrácia megfélemlítése, megvásárlása és maguk alá rendelése, befolyásos pozíciók elfoglalása a jobboldali polgári pártokban. Ráadásul a történelmi tapasztalatok megmutatták, hogy a fasizmus nem egyik napról a másikra üti fel a fejét. Sokáig megbújhat és erőt gyűjthet; embrionális fejlődése évekig és évtizedekig elhúzódhat. De azután rohamos ütemben kerül felszínre és gyorsan terjed, akár a pestis.

A mai jobboldali szélsőségnek természetesen megvannak a maga sajátosságai a háború előtti időszak fasizmusához képest. Ezeket a világban végbemenő általános társadalmi-politikai változások, az új nemzetközi erőviszonyok határozzák meg. Napjainkban az imperialista reakció szélsőjobb szárnyának fenyegetésével a szocializmusnak, a nemzetközi munkásosztálynak, a béke és a demokrácia szervezett erőinek mérhetetlenül megnövekedett hatalma áll szemben. A monopoltőkés burzsoázia, amelynek érdekeit az újfasiszta mozgalmak szolgálják, kénytelen számolni az általános helyzettel. Kénytelen ezeket a mozgalmakat főképpen politikai tartalékának szerepére szorítani szélsőségesen válságos helyzetek esetére, addig pedig tevékenységüket olyan formákra korlátozni, amelyeket a polgári demokráciával összeegyeztethetőknek tartanak.

A jobboldali radikális táborban mind ez ideig folyik az erők átcsoportosítása a fasizmusnak a második világháborúban bekövetkezett szétzúzása nyomán. Ez a folyamat azt a veszélyt rejti magában, hogy olyan újfasiszta pártok lépnek színre és erősödnek meg, amelyek alkalmazkodtak az új politikai valósághoz a monopoltőke szükségletei szerinti – huzamos ideig tartó és még mindig folyó – „természetes kiválasztódás" után. A monopóliumoknak elengedhetetlenül szükségük van ultrabalos szervezetekre is. Ezeknek provokációs tevékenysége végső soron ugyancsak jobboldali veszélyt rejt magában. Amikor a „balosok" zavargásokat szítanak, lényegében a fennálló rend malmára hajtják a vizet.

Az újfasizmus tehát nem egyéb, mint a kapitalizmus általános válságának jelenlegi szakaszához, a tőkés világban és a nemzetközi küzdőtéren létrejött új erőviszonyokhoz alkalmazkodó fasizmus. Az újfasizmusnak és a fasizmusnak azonos a természete, és az újfasizmus ugyanúgy a demokrácia megfojtásának a veszélyét rejti magában, mint a „klasszikus" fasizmus.

Azok, akik hajlamosak a mai fasiszta veszély lekicsinylésére, egy másik, mondjuk úgy, földrajzi érvet is tartogatnak. A fasizmust és az újfasizmust olyan lokális jelenségnek tüntetik fel, amely a nemzeti életforma sajátosságaiból sarjad ki, nem pedig a tőkés társadalmi rend alapjaiban gyökerező okokból fakad. Ennek megfelelően azt javasolják, hogy a fasizmus történetében különböztessük meg az európai (háború előtti) és a jelenlegi időszakot, amikor a nemzeti felszabadító harc övezetében figyelhető meg leginkább a szélsőséges jobboldali csoportosulások aktivitása és ebben az övezetben terjednek a diktatórikus rezsimek.

Igaz, hogy az Európában (azaz Németországban és Olaszországban) szétzúzott fasizmus a háború utáni években elsősorban ázsiai, afrikai, latin-amerikai országokban kezdte felütni a fejét. De nyilvánvaló tény, hogy az újfasizmus a fejlett európai tőkésországokban és az Egyesült Államokban is létezik, fejlődik és működik. Ugyanakkor (és ezt fontos hangsúlyozni) az újfasizmus a fejlődő országokban az imperialista hatalmak cinkostársa, csatlósa, fontos eszköze a nemzeti felszabadító mozgalom és a társadalmi haladás erői ellen folytatott harcban. Világos, hogy már csak ezért sem lehet az egykori gyarmati és félgyarmati országokban kialakuló terrorista hatalom jellegének kérdését csupán ezen országok nemzeti viszonyaiból kiindulva vizsgálni. Sokkal fontosabb arra fordítani a figyelmet, hogy a rezsimek fő támasza: a nemzetközi tőke.[7] A nemzetközi imperialista kapcsolatok rendszerében ezek a rezsimek a neokolonializmus eszközei, az imperialista burzsoázia diktatúrájának eszközei a fejlődő országok népeivel szemben. A terrorista rezsimek ezekben az országokban a finánctőkének és az imperialista hatalmak militarista köreinek a támogatását élve-

[7] Hatvan ország antifasiszta erői 1975 decemberében Patnában (India) nemzetközi konferenciát rendeztek, s kiadott nyilatkozatukban hangsúlyozták: „Az imperializmus, a helyi reakciós erőkkel blokkra lépve, fasiszta tendenciákat hívott életre a fejlődő országokban." (*New Age*, 1975. dec. 21.)

zik, s ugyanakkor, hogy tömegbázist szerezzenek, igyekeznek elnyerni a kispolgárság támogatását is.

A monopoltőkés oligarchia akaratának ilyen teljesítése a kispolgárságnak mint társadalmi tömegbázisnak a megszervezésével együtt – ez a fasizmus lényege. Nincs itt semmiféle nemzeti specifikum, semmiféle „földrajzi" sajátosság. A fasizmusnak és az újfasizmusnak, bármilyen formában és bárhol jelentkeznek is, Európában vagy Latin-Amerikában, egyazon társadalmi-politikai természetük van. A jobboldali radikalizmus a világimperializmus torzszüleménye. És teljesen alaptalan az a vélekedés, hogy a fasiszta veszély egyes országokat kevésbé, másokat jobban fenyeget csupán azért, mert a világ különböző részein helyezkednek el.

A jobboldali veszélynek, a fasiszta és újfasiszta fenyegetésnek a lebecsülése néha olyan elképzelésekből fakad, hogy napjainkban a műveltség és a kultúra növekedésével a tömegek kevésbé hajlanak az antidemokratikus, soviniszta, fajgyűlölő és militarista eszmék befogadására, és ezért a jobboldali radikalizmus befolyása semmivé válik, spontán módon megszűnik. Mondják azt is, hogy olyan országokban, ahol több nemzedék nevelkedett demokratikus hagyományokon, nem kell félni a fasizmustól. Csakhogy a tapasztalat éppen az ellenkezőjéről győz meg bennünket. Hitler hatalomra jutása előtt szintén elhangzottak olyan vélemények, hogy Németországban a fasizmus győzelme lehetetlen, mivel ez magas fejlettségű, nagy kultúrájú ország, ahol a munkásmozgalomnak szilárd hagyományai vannak. És a fasizmus mégis éppen ebben az országban mutatkozott a legbestiálisabbnak.

Elterjedt az a nézet is, hogy a hitlerizmus politikai és katonai veresége után, azután, hogy nyíltan mutatkozott a fasiszta ideológia embergyűlölő lényege, a jobboldali radikális áramlatok nem hatolhatnak be mélyebben a dolgozók, a néptömegek társadalmi tudatába. Persze igaz, hogy a közelmúlt történelmének tapasztalatai nyomán a tömegek ellenséges érzülettel viseltetnek a nyíltan fasiszta jellegű ideológiai sémák iránt. Ezt azonban teljes mértékben figyelembe veszik azok is, akik az újfasiszta mozgalmakat sugalmazzák és tervezik. A jobboldali extrémizmus ma elég hajlékonynak mutatkozik a jelszavak megválasztásában, és nem tárja a világ elé antidemokratikus természetét olyasfajta doktrínák hirdetésével, amilyeneket Hitler a *Mein Kampf*ban megfogalmazott. Azonkívül – és ebben az értelemben az újfasizmus következetesen tartja

magát a „klasszikus" fasizmus hagyományaihoz – a szélsőséges jobboldali reakció okozta ideológiai fertőzés sajátosságait az határozza meg, hogy ez az ideológia tudománytalan, apriorisztikus, eklekticista, elvtelen és primitív. Nem a teoretikus értelemhez, hanem a politikailag éretlen társadalmi tudathoz szól, a dolgozók és más néprétegek egy részének elmaradottságára és tapasztalatlanságára spekulál, a tőkés társadalom különféle ideológiai bomlástermékeit szívja magába.

Az újfasiszta ideológia fölveszi fegyvertárába például az etnocentrizmus szociálpszichológiai előítéleteit: a különféle jelenségek morális értékelése annak alapján történik, hogy a saját nemzeti vagy vallási életforma előnyben részesül-e valamennyi többivel szemben, az önkényesen kiválasztott történelmi és kulturális hagyományok alapján, amelyeket egyetemleges mérceként ráerőszakol a tömegek tudatára.

A mai fasiszták úgy tüntetik fel magukat, mint az „európaiság" és az „amerikanizmus" szellemének hordozóit, azt az eszmét hirdetik, hogy a nyugat-európaiak vagy az észak-amerikaiak kulturális és erkölcsi fölényben vannak más népekkel szemben, s „megindokolják", hogy miért van „joguk" a világ sorsának irányítására. Az „európaiság" és az „amerikanizmus" jelszava, amely a sovinizmus veszélyes válfaja, arra szolgál, hogy alátámassza a „társadalmi integráció", vagyis a „belső társadalmi béke" eszméit, hogy szembeszálljanak a „külső ellenséggel" – a szocialista országokkal, a felszabadító mozgalommal.

Az újfasizmus által hirdetett másik veszélyes gondolat az, hogy a tömegek eltávolodtak a történelmi felelősségtől, és ezt egy olyan elit kezébe kell adni, amely tudományos, szakmai ismeretek birtokában van, akaraterős, megérti, felismeri a közérdeket. A tömegeknek azt sugallják, hogy nem illetékesek arra, hogy önállóan oldják meg a társadalom életében fölmerülő problémákat, nekik csupán az a dolguk, hogy az elitre bízzák sorsukat.

A fasiszta ideológia efféle „modernizált" változatai visszhangra találhatnak és találnak is a népesség bizonyos köreiben, amelyeket alkalmassá tesz erre társadalmi helyzetük labilitása, s amelyek ideológiailag és politikailag ingatagok. Az újfasizmus propagandáját helyeslő nyárspolgárok többnyire őszintén hiszik, hogy ennek a propagandának semmi köze sincs Hitler, Mussolini és a velük egyívásúak örökségéhez.

A marxisták–leninisták hangsúlyozzák, hogy sem a nemzetközi helyzetben a szocializmus javára bekövetkezett gyökeres változások, sem az enyhülés irányában végbement fordulat, sem a munkásosztálynak, a dolgozó tömegeknek a tőkésországokban a demokráciáért és a haladásért vívott harcban elért sikerei nem vezethetnek és nem is fognak önelégültséghez, az éberség csökkenéséhez vezetni, mivel a jobboldali, s így a fasiszta veszély mértéke és lényege az imperializmus társadalmi-gazdasági természetéből fakad. A kommunista és munkáspártok 1969. évi nemzetközi tanácskozása közleményében hangsúlyozta: „Az imperializmus szülötte a fasizmus, a politikai terror és a haláltáborok rendszere. Az imperializmus, ahol csak teheti, támadást indít a demokratikus jogok és szabadságjogok ellen, csorbítja az emberi méltóságot, fajgyűlöletet szít."[8] Ennek a megállapításnak elvi jelentősége van, mert hozzásegít annak felismeréséhez, hogy a fasizmus nem rendellenesség a jelenkori kapitalizmus életében, nem véletlenszerű kitérő politikai fejlődésében. Ellenkezőleg: olyan jelenség, amely törvényszerűen sarjad ki az imperializmus belső lényegéből fakadó reakciós jellegéből.

Az európai kommunista és munkáspártok Berlinben tartott konferenciájának résztvevői az ott elfogadott dokumentumban hangsúlyozták: „A demokrácia és a társadalmi haladás érdekében, a béke és a kölcsönös bizalmon és baráti együttműködésen alapuló nemzetközi kapcsolatok fenntartása érdekében ki kell irtani a fasizmust, meg kell akadályozni akár nyílt, akár álcázott újraéledését, harcolni kell a fasiszta és neofasiszta terrorista szervezetek és csoportok létrehozása és tevékenysége ellen, valamint a munkásosztályt és más haladó erőket megosztó rasszista propaganda és akciók ellen."[9]

A kommunista pártok arra hívnak fel, hogy ébernek kell lenni, sohasem szabad megfeledkezni a szélsőjobboldali veszélyről, s hogy a demokratáknak össze kell fogniuk a fasiszta veszély elleni harcban. A kommunisták ezzel talán azt mondják, hogy a történelem tehetetlen? Nem. A kommunisták, akik mindig elsőként estek

[8] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 15–16. old.

[9] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 255. old.

áldozatul a jobboldali reakciónak, a fasizmusnak, jól tudják, hogy korántsem csupán a történelemről van szó, hanem napjainkról is, nemcsak az eltemetett múltról, hanem az élő jelenről is. Hiszen a kommunistákkal szemben alkalmazott politikai diszkrimináció, az üldözések, a kínvallatások, amelyeket a börtönökben és a koncentrációs táborokban elszenvednek: ez a hetvenes évek tőkés társadalmi rendjének realitása. A kommunista párt a világ nem szocialista részének csaknem harminc országában illegális vagy félillegális helyzetben van.

Még azokban a tőkésországokban is, ahol formálisan nem korlátozzák tilalmakkal a kommunisták politikai tevékenységét, ahol az alkotmányos törvényhozás biztosítja az úgynevezett demokratikus pluralizmust, a kommunista pártokkal szemben minduntalan különféle diszkriminációkat alkalmaznak. Az NSZK-ban például hatályban van a „radikálisokról szóló törvény". Ennek alapján a kommunistákat elbocsátják a munkahelyükről, egyes foglalkozásokat nem engedélyeznek nekik. Angliában börtönbe vetik azt a szakszervezeti aktivistát, akinek annyi a „bűne", hogy az általános sztrájk idején „mozgó sztrájkőrség" élén állt. Franciaországban, jóllehet törvény biztosítja minden választott személy nyilvános szereplési jogát, a kommunistáktól ezt megvonják. „Az ország vezetői, a jobboldali politikusok, a televízió és a rádió, a nagy napilapok, a vállalkozók sajtója, röviden a nagyburzsoázia összes tömegkommunikációs eszköze mozgósítva van ellenünk" – hangsúlyozzák a francia kommunisták.[10]

Ezért amikor a forradalmi munkásmozgalom képviselőihez fordulva azt mondják, hogy „felnagyítják" a jobboldali reakció részéről fenyegető veszélyt, egyszerűen gúnyt űznek azoknak a szenvedéseiből és kiontott véréből, akik önfeláldozóan küzdenek a dolgozók érdekeiért, az emberiség jobb jövőjéért.

Természetesen a demokrácia és a fasizmus közötti erőviszonyok ma gyökeresen különböznek azoktól az erőviszonyoktól, melyek a húszas-harmincas években Európában fennállottak. De semmiképpen sem lehet ebből a tényből olyan következtetést levonni, hogy a szélsőséges jobboldali erők részéről fenyegető veszély teljesen megszűnt. Már rámutattunk több olyan mozzanatra, amelyek érthetővé teszik, miért indokolatlan az a politikai közöny, amely

[10] *L'Humanité*, 1975. május 29.

az ilyen nézeteket táplálja. Hadd hívjuk fel a figyelmet egy olyan körülményre, amely a fasiszta veszély elleni harc problémáját különösképpen időszerűvé teszi napjainkban, a hetvenes években.

Az imperializmus a polgári demokráciát következetesen korlátozza, a kapitalizmus általános válságának részét alkotó kiúttalan válság állapotába taszítja. Egy hosszas, gyötrelmes evolúció során a burzsoázia politikai rendszerének demokratizmusa lassan, fokozatosan gyöngül, megsemmisül. Más dolog, amikor a helyzet olyannyira kiéleződik, hogy maga a politikai rendszer létezése válik kérdésessé. Ilyen helyzetet teremtett a válságjelenségek felhalmozódása a hetvenes évek társadalmi életében.

Napjainkban, amikor a termelés erősen visszaesik, az infláció ijesztő méreteket ölt, rohamos ütemben nő a tömeges munkanélküliség, szétzilálódik a valutáris-pénzügyi rendszer, energetikai nehézségek merülnek fel, akadozik a nemzetközi kereskedelem és jelentősen elmélyülnek az alapvető ellentmondások a fejlett tőkésállamok és a fejlődő országok között, a polgári demokrácia elhúzódó, évtizedek óta tartó válsága új vonásokkal és jellegzetességekkel gyarapodik. A tőkésországokban az általános politikai labilitás folyamata felerősödött, mindez abban fejeződik ki, hogy gyakoribbá váltak a kormányok bukásai, az idő előtti kényszerű választások, sok országban kisebbségi kormány alakul, amelynek nincs parlamenti támasza. Felszínre kerültek és súlyos politikai megrázkódtatásokat okoztak a végrehajtó és a törvényhozó hatalom között régóta érlelődő konfliktusok. A Watergate-botrány, a CIA bűnös (még a polgári demokrácia szabályai szerint is bűnös) tevékenységének leleplezése, az államapparátus hallatlan korrupciójáról tanúskodó üzelmek napfényre kerülése az Egyesült Államokban és más tőkésországokban – mindezek a burzsoá politikai rendszer súlyos betegségének tünetei a hetvenes években.

A helyzet annyira kiéleződött, hogy maguk a burzsoázia ideológusai kezdtek fennhangon beszélni arról, hogy a tőkés világban a demokrácia mély válságon megy keresztül, sőt halálra van ítélve.[11]

[11] A számos példa közül megemlítjük az amerikai, francia és japán polgári szociológusokból alakult háromoldalú bizottságnak az általános helyzet hosszas tanulmányozása után mondott szakvéleményét: „Alapos megfigyelők mindhárom kontinensre vonatkozóan megállapítják, hogy a demokratikus igazgatási rendszer sötét jövőnek néz elébe." (Lásd *International Herald Tribune*, 1975. június 11.)

Egyúttal számos receptet ajánlottak a baj orvoslására; ezekben a központi helyet „a fegyelem és az önfegyelem erősítésére", a kialakult politikai intézmények hatáskörének kiszélesítésére, az ilyen intézmények „megszilárdítására", a „szükséges arányok helyreállítására" és különösen a sajtószabadság korlátozására való felhívások foglalják el. Ezek mögött az ajánlások mögött könnyű felismerni azt az irányvonalat, amely a demokrácia védelmének leple alatt annak megnyirbálását helyezi kilátásba.

A probléma, amellyel a monopoltőke a kiéleződött válságban valójában szembekerül, az, hogy két lehetséges irányvonal között kell választania: megőrizze-e a polgári demokrácia gépezetét, amely elromlott és képtelen hatékonyan szolgálni az uralkodó felső réteg érdekeit, vagy pedig felcserélje ezt a gépezetet a politikai vezetés más nevezetesen totalitárius formájával.[12] Hangsúlyoznunk kell, hogy az imperializmus csak ezt a dilemmát látja és ismeri el, s eleve elveti a harmadik megoldást: azt, amelyet a demokratikus tömegek, a munkásosztály, a dolgozók harcának következetes kibontakozása hoz magával. Lehet, hogy a fasiszta típusú diktatúra egyben-másban nincs ínyére a monopoltőkés burzsoáziának, de nincs ellentétben alapvető osztályérdekeivel. A valódi politikai néphatalom bármely formája viszont alapjában elfogadhatatlan a monopóliumok számára.[13]

Ez az oka annak, hogy a hetvenes években – amikor a burzsoá társadalmat sújtó gazdasági, társadalmi és politikai válság kiéleződése és összefonódása figyelhető meg – különösen megengedhetetlen a fasiszta kalandorpolitika veszélyének bármiféle lebecsülése. Éppen erre figyelmeztetett a kommunista és munkáspártok 1969. évi tanácskozása, amely hangsúlyozza: „Amikor az imperializmus

[12] Arról, hogy a dolog lényege éppen ebben a választásban rejlik, nyíltan beszél például Joseph Luns, a NATO főtitkára. Kijelenti, hogy osztja a nyugati vezetők aggodalmát, „akiket nyugtalanít a demokratikus intézmények sorsa a mostani gazdasági visszaesés fokozódása esetén", és így folytatja: „Lehetséges-e jelenlegi demokráciánk viszonyai között, hogy a parlamentek elfogadjanak, a kormányok pedig végrehajtsanak olyan intézkedéseket, amelyek csökkentik az életszínvonalat? Ez a fő probléma." (Az amerikai *United Press* hírügynökség 1975. január 12-i brüsszeli tudósítása alapján.)

[13] Ugyancsak Luns ezt dicséretes őszinteséggel elismeri, kijelentve egyik interjújában: „A baloldali diktatúra általában ellentétes a nyugati demokráciák érdekeivel, míg az a diktatúra, amelyik korábban Portugáliában uralkodott, nem keresztezte az Atlanti Szövetség érdekeit." (*La Croix* 1975 május 28.)

válsága éleződik, s erősödik a reakció törekvése, hogy a demokratikus és forradalmi erők durva elnyomásának eszközeit alkalmazza – a fasizmus fokozza aktivitását".[14]

Az imperializmus: „reakció az egész vonalon".[15] E lenini jellemzés jelentőségén nem változtat az, hogy konkrétan hogyan alakul a politikai helyzet a tőkésországok társadalmi fejlődésének ebben vagy abban a szakaszában. A demokratikus erők sikerei, növekvő befolyása folytán körünkben időnként sajnos olyan, általunk már említett elképzelések terjednek el, hogy a monopoltőke, mivel bizonyos engedményekre kényszerült, immár kevésbé reakciós. Azok a politikai és ideológiai tendenciák, amelyeket a hetvenes években a kapitalizmus általános válságának fejlődésében végbemenő minőségi változás idézett elő, világosan megmutatják, hogy ez illúzió, hogy a monopoltőke bármely válságos pillanatban kész a legkegyetlenebbül leszámolni a demokráciával, durván szétzúzni mindazokat a formáit és intézményeit, amelyek már nem szolgálják hatékonyan.

Válaszolva a *Pravda* tudósítójának azzal kapcsolatos kérdésére, hogy több tőkésország megegyezett abban, hogy gazdasági nyomást fejtenek ki Olaszországra, ha a kommunisták belépnek a kormányba, Leonyid Brezsnyev többek között ezt mondta: „A kapitalista országok politikai személyiségei gyakran magasztalják, többek között különböző nemzetközi fórumokon, a demokrácia mutatójaként a szavazatok számát az urnákban. A jelen esetben mi történik a valóságban? Hiszen éppen a szavazás útján fejezte ki bizalmát az olasz választók több mint egyharmada a kommunista párt iránt. Az olasz nép akaratát azonban nem akarják figyelembe venni.

Kiderül, hogy azoknak a szemében, akiknek nem tetszenek az olaszországi választások eredményei, olcsó az ilyen demokrácia."[16]

Találóan és pontosan jellemzik ezek a szavak annak az álláspontnak a lényegét, amelyet a tőkés társadalom uralkodó osztálya a polgári demokrácia normáival szemben elfoglal.

[14] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 28. old.

[15] *Lenin* Összes Művei. 27. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 396. old.

[16] Lásd *Népszabadság*, 1976. július 30.

A PROLETARIÁTUS HEGEMÓNIÁJA ÉS A DEMOKRÁCIA

Az imperializmus a szocialista forradalom előestéje. E lenini megállapításnak óriási jelentősége van a forradalmi világmozgalom szempontjából. Meghatározza a szociális perspektíváját minden harcnak, amelyet a XX. században a társadalmi haladás erői vívnak. Ez szocialista perspektíva, és nem egyszerűen a dolgozó nép által óhajtott, önkényesen választott, s az érdekeinek megfelelő cél, hanem az objektíve determinált és egyedül lehetséges kimenetele annak a következetesen fejlődő harcnak, amely a mai burzsoá társadalomban az elnyomás és a kizsákmányolás összes formája ellen folyik. Éppen ebben az értelemben mondotta Lenin, hogy az imperializmusban minden felszabadító, demokratikus, haladó mozgalom része egy olyan világfolyamatnak, amelynek tartalma: a világ szocialista átalakítása.

A probléma lenini értelmezése ma rendkívül fontos. Lehetővé teszi, hogy méltóképpen értékeljük azoknak a viharos forradalmi változásoknak a mélységét és jelentőségét, amelyek az Októberi Forradalom nyomán több országban végbementek és a világban most, a hetvenes években is folyamatban vannak. Lehetővé teszi annak világos felismerését, hogy a szocializmus ügye számára nyereség minden olyan siker, amelyet a munkásság az osztálycsatákban elér, nyereség a demokratikus, felszabadító mozgalmak minden vívmánya.

A demokrácia és a szocializmus közötti viszony, a néptömegek általános demokratikus harca és a forradalmi osztályharcos mozgalom közötti viszony tudományos elemzése, véleményünk szerint, csakis a polgári demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átnövéséről szóló lenini tanítás alapján lehetséges. Lenin ezt a koncepciót alaposan kidolgozta századunk első éveiben, figyelembe vette a világkapitalizmus fejlődésében végbement minőségi változásokat és szoros kapcsolatukat az oroszországi forradalmi harc feladataival.

Mi a lényege ennek az elméletnek, amely a leninizmus nagy tudományos fölfedezései közé tartozik?

Kiindulópontul az a megállapítás szolgált, hogy a kapitalizmus fejlődésében új korszak kezdődött. Ez elvi fontosságú tétel volt, amelyet Lenin később sokoldalúan továbbfejlesztett az imperializ-

musról mint a világ szocialista átalakításának előestéjéről szóló tanításában. De Lenin már itt hangsúlyozza, hogy Európa (vagyis a tőkés világ akkor legfejlettebb része) számára „megkezdődött a politikai megrázkódtatások és a forradalmak időszaka"[17], és hogy „a forradalmi korszak új feladatokat tűzött ki..."[18] A proletariátus és pártja számára elsősorban az a feladat kerül előtérbe, hogy meghatározza viszonyát az új körülmények között kibontakozó forradalmakhoz. Amint erre Lenin rámutatott, a XX. században a munkásosztály képes és köteles is volt vezető erejévé válni nemcsak a szocialista, hanem a polgári demokratikus forradalomnak is, rányomni erre a forradalomra saját, proletár bélyegét, biztosítani számára a népi forradalom jellegét és átnövését szocialista forradalomba.

Valóban, a munkásosztály már a kapitalizmus fejlődése folytán a társadalom fő termelő osztályának helyzetébe került; az imperializmusban pedig, a termelés monopolizálódása következtében nemcsak tovább bővülnek sorai, hanem gyors ütemben fokozódik a munkástömegek koncentrációjának foka és mértéke is, ez pedig elősegíti osztálytudatuk, összefogásuk, szervezettségük fokozódását. A munka és a tőke közötti antagonizmus korábban ismeretlen mélységet ér el, s ebben az alapvető társadalmi konfliktusban a burzsoázia olyan társadalmi erőnek bizonyul, amely mint történelmileg haladó osztály elvesztette korábban reális létjogosultságát. Még az a része is, amelyik továbbra is érdekelt a demokratikus átalakításokban és kész részt venni a megvalósításukért folyó harcban, a politikában csupán felemás, következetlen akciókra képes.

Az az eszme, amely szerint a proletariátus vezető szerepet tölt be a polgári demokratikus forradalomban, lehetővé tette, hogy új módon vessük fel e forradalom jellegének, hajtóerőinek és távlatainak a kérdését. A munkásosztály hegemóniája, először is, a forradalmat valóban népi forradalommá változtatja, mert a proletariátus „az egész nép ügyéért, az egész nép élén"[19] küzd. Továbbá a demokráciáért folyó harcban, még a polgári keretek között is „csak a proletariátus képes arra, hogy mindvégig következetes marad-

[17] *Lenin* Összes Művei. 11. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 16. old.

[18] Ugyanott, 88. old.

[19] Ugyanott, 94. old.

jon, mert a proletariátus sokkal messzebb megy a demokratikus forradalomnál".[20] Az általános demokratikus harcba a munkásosztály beleviszi a politikai tevékenység legerélyesebb és leghatékonyabb – sajátságosan proletár – formáit és módszereit. Mindez egészében véve azt jelenti, hogy – eltérően az előző polgári forradalmaktól, amelyek megálltak a félúton, s számos engedményt tettek a reakciónak – az olyan forradalom előtt, amely a munkásosztály hegemóniája mellett bontakozik ki, lehetőség nyílik a teljes győzelemre abban az értelemben, hogy megvalósíthatja legmesszebbmenő demokratikus követeléseit. Az ilyen teljes győzelem a lenini elmélet fényében nem a forradalom befejezése, hanem új szakaszának, a szocializmusért folyó közvetlen harc szakaszának a kezdete. Éppen a proletariátus hegemóniája biztosítja, hogy e folyamat nem szakad meg.

Lenin kimutatta – és ez új eredménye volt a marxizmusnak –, hogy a demokratikus forradalom győzelmének elengedhetetlen feltétele az igazi néphatalom bevezetése. Ennek a forradalmi hatalomnak az osztálylényegét az határozza meg, hogy ez a dolgozók politikai hatalma egy olyan társadalomban, amelynek társadalmi-gazdasági alapját továbbra is a tőkés viszonyok alkotják. E hatalom forradalmisága abban rejlik, hogy a reakció az elkerülhetetlen erőszakos ellenállásra kész ennek az ellenállásnak ugyancsak erőszakos elfojtásával válaszolni, abban, hogy már nem csupán síkraszáll a tömegek demokratikus követeléseinek teljesítéséért, hanem ezt ki is kényszeríti. Demokratizmusa abban rejlik, hogy a nép dolgozó többségének az akaratát és érdekeit fejezi ki, következetesen végigviszi a demokratikus harci szakasz feladatainak a megoldását. A néphatalom politikai rendszere „felülről" támogatja és vezeti a kizsákmányolt tömegek „alulról" jövő mozgalmát. Megteremti a szükséges előfeltételeket ahhoz, hogy a dolgozók felismerjék valódi társadalmi érdekeiket, s ezek kielégítésére nyíló lehetőségeiket. Ennélfogva a demokráciáért folyó csata győztes kimenetele a hatalom kérdésének megoldásától függ. És a néphatalom ilyen vagy amolyan politikai formájának bevezetése (hogy milyen formájáé, az a konkrét helyi viszonyoktól függ) a forradalmat magasabb fokra emeli, átvezeti a szocializmusért való közvetlen harc szakaszába.

[20] Ugyanott, 80. old.

Lenin ezt a gondolatát, amely a társadalom forradalmi fejlődésének lényegét ragadja meg, szembeszögezte azokkal a reformista koncepciókkal, amelyeknek szerzői azt erősítgették, hogy a proletariátus és pártja számára a hatalom eszközeinek birtokbavétele feltétlenül valamiféle általános népszavazás eredménye kell hogy legyen, amelyben a többség igennel szavaz. Lenin kimutatta, hogy az effajta koncepciók hajmeresztő módon kiforgatják a demokrácia és a forradalmi folyamat lényegét. Szarkasztikusan megjegyezte, hogy olyan ez, mintha valaki azt javasolná, „hogy mondjunk le a gyülekezési szabadság tényleges megvalósításáról, amíg az alkotmányozó gyűlés nem ismeri el ezt a szabadságot –, s javasolná ezt azzal az ürüggyel, hogy az alkotmányozó gyűlés esetleg nem ismeri el a gyülekezési szabadságot!"[21]

Az Októberi Forradalom, valamint az Európában, Ázsiában, Kubában végbement más győztes szocialista forradalmak teljes mértékben igazolták annak a lenini eszmének az életerejét, hogy a munkásosztály hegemóniája, a néphatalom a legfontosabb hajtóereje az antiimperialista és antidemokratikus átalakításokra vonatkozó program megvalósításának, nélkülözhetetlen feltétele a forradalom sokoldalú fejlődésének.

A demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövéséről szóló lenini elméletet manapság elmélyülten tanulmányozzák és figyelembe veszik a nem szocialista világ országainak kommunista és munkáspártjai, s a konkrét helyzetből kiindulva kidolgozzák harcuk stratégiáját és taktikáját. Egyik-másik pártnak a polgári demokratikus forradalomért való harc az elsőrendű feladata. Másutt, ahol ez a forradalom már győzött, a szocialista átalakítások kerülnek napirendre. A pártok véleménye szerint az ilyen átalakítások csak úgy valósíthatók meg, ha a demokratikus erők szövetségére támaszkodó államhatalom megteremtése mellett mélyreható változtatásokat hajtanak végre a társadalom szociális és gazdasági struktúráiban.

A fejlett tőkésországokban tevékenykedő kommunista pártok az utóbbi években jelentős tapasztalatokat gyűjtöttek az olyan politikai harc terén, amelyet az említett eszmék szellemében folytatnak országuk konkrét feltételeihez alkalmazkodva. Gyakorlatukba sok új, kreatív elemet vittek be, s ezek számottevően gazdagít-

[21] Ugyanott, 14. old.

ják a tőke hatalma ellen intézett osztályharcos munkásoffenzívának, a tömegek demokratikus mozgalmának formáit és módszereit. Ezek a tapasztalatok joggal hívták fel magukra a világ kommunistáinak figyelmét. Feltétlenül fontos hozzájárulásnak kell őket tekinteni a szocialista forradalom elméletéhez, a szocializmusért folyó harci formák gyakorlatához a mostani szakaszban.

E tapasztalatok nagyban elősegítik azt, hogy a szocializmusért vívott harc érdekében gyakorlatilag megvalósítsák az utóbbi évtizedekben objektíve kialakult új lehetőségeket. Elsősorban arról van szó, hogy kihasználják a kedvező nemzetközi feltételeket, vagyis a szocializmus javára megváltozott erőviszonyokat, a hidegháborútól az enyhülés felé tett fordulatot, a szélsőséges imperialista reakció, az agressziós erők pozícióinak jelentős mértékű gyöngülését. Másrészt arról, hogy tovább mélyült az ellentét a maroknyi monopoltőkés egyesülés és a burzsoá társadalom többi része között, s ennek folytán lényegesen megnövekedett az a tendencia, hogy a társadalmilag legheterogénabb erők közös demokratikus platformon együttes politikai akciókat hajtsanak végre.

Ilyen körülmények között sok kommunista párt, a demokráciáért folyó harcot helyezve politikai stratégiájának középpontjába, jelentősen növelni tudta a tömegek körében élvezett tekintélyét és befolyását, sok országban pedig (Olaszország, Franciaország) olyan helyzetet tudott elfoglalni, amelyben a társadalom további fejlődése elképzelhetetlen részvétele nélkül. Persze kell még bizonyos idő e tapasztalatok mindenoldalú gyakorlati ellenőrzéséhez. De a kommunista mozgalomban már ma is széles körben elismerik kétségtelen jelentőségüket a forradalmi harc fejlődése szempontjából, azoknak az elméleti nézeteknek szempontjából, amelyek a világ szocialista átalakításának útjaira és formáira, a demokráciáért való harcnak a munkásság osztályharcában elfoglalt helyére vonatkoznak.

A kommunista pártok hangsúlyozzák dokumentumaikban, hogy az állam demokratikus megújításával, a monopóliumok politikai és gazdasági uralmának aláásásával összefüggő feladatok még nem alkotják a társadalmi rendszer szocialista átalakításának programját. De harcolni kell e feladatok megoldásáért, mert ilyenformán elérhetjük, hogy a tömegek érdekeiket fölismerve tudatosan részt vegyenek az elkövetkező osztályütközetekben; s ezekben a központi helyet óhatatlanul a tőkés rend szocializmussal való fel-

váltásának kérdése fogja elfoglalni. A kommunista és munkáspártok 1969. évi nemzetközi tanácskozása hangsúlyozta: „A monopóliumok gazdasági uralma és politikai hatalma ellen vívott harcban elérendő mélyreható demokratikus átalakulások elő fogják segíteni, hogy még szélesebb tömegek ismerjék fel a szocializmus szükségszerűségét."[22]

Vajon csupán arról volna itt szó, hogy ismét jogaiba helyezzük a monopoltőke által lábbal tiport polgári demokráciát? Természetesen nem. A demokráciáért való harc marxista–leninista koncepciójának a mai viszonyok között semmi köze sincs a demokratikus mozgalom néhány kispolgári részvevőjének az illúzióihoz, akik úgy vélik, hogy elegendő megszabadítani a társadalmat a monopóliumok és a nekik engedelmeskedő bürokratikus állam nyomasztó mindenhatóságától, a gazdasági és politikai erőknek a korai kapitalizmusra jellemző konkurrenciájához való visszatérés jegyében. Ha ilyen célt tűzünk ki, ez annyi, mintha vissza akarnánk fordítani a történelem kerekét. A demokráciát illetően a kommunisták nem abban látják a feladatot, hogy visszaadják azt a korábbi tartalmát, amelytől az imperializmus megfosztotta, hanem, hogy új tartalmat, új vonásokat kölcsönözzenek neki.[23] Ezért világosan látni kell, milyen óriási különbség van olyan fogalmak között, mint a „polgári demokrácia" és az „antimonopolista demokrácia". Az első a politikai irányítási rendszer lényegét fejezi ki a tőkés társadalom stabilitásának és relatíve nyugodt fejlődésének viszonyai között. A második azt a dinamikus folyamatot határozza meg, amelynek során minőségi változások mennek végbe a politikai erők csoportosulásában, a gazdasági struktúrákban, a társadalmi viszonyok terén – olyan változások, amelyek valóban korlátozzák a burzsoázia monopoltőkés felső rétegének hatalmát. Ebben az értelemben az antimonopolista demokrácia bizonyos mértékig burzsoáellenes demokrácia; mindenesetre olyan demokrácia

[22] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 18–19. old.

[23] A Francia Kommunista Párt ezzel kapcsolatos álláspontját megvilágítva Georges Marchais, a párt főtitkára ezt mondja: „. . . minthogy a közös program által előirányzott demokratizálás messzebb megy mindannál, amit országunk valaha is ismert, ezt a politikai változást »haladó demokráciának« neveztük el." (*L'Humanité*, 1974. október 25.)

ez, amely a legmesszebbre megy, egészen a szocializmusig, ahová a burzsoáziának még a legliberálisabb csoportjai sem akarták sohasem, de nem is akarhatják elvezetni, hiszen osztályérdekeik és ösztöneik béklyózzák őket.

Azoknak a követeléseknek a megvalósítása, amelyekből a demokratikus, antimonopolista erők közös platformja kialakul, a kommunisták szerint nem öncél, hanem igen fontos lépés a szocializmushoz vezető úton, egyik lehetséges formája a közvetlenül szocialista átalakításokra való átmenetnek.[24] Nyilvánvaló, hogy ennek az átmenetnek a konkrét vonásai, időtartama, a megvalósulásáért folytatott harc módszerei nem lehetnek mindenütt egyformák. Napjaink nemzetközi kommunista mozgalma teljes mértékben figyelembe veszi Lenin alábbi útmutatását: „Az átmeneti követelésekért úgy kell harcolni, hogy a szükséges fenntartásokkal éljünk e követeléseknek a hely és az idő konkrét feltételeitől való függését illetően."[25] Ámde a legfontosabb az, hogy a marxisták–leninisták emellett figyelembe veszik a kölcsönös kapcsolatot a forradalmi átalakítások általános demokratikus és közvetlenül szocialista szakaszának feladatai között, valamint mellé- és alárendeltségüket. Ebben a vonatkozásban nagy jelentőségük van Lenin következő szavainak: „... ne téveszd szem elől a *legfőbbet* (a szocialista forradalmat); ezt tedd az első helyre...; ennek alárendelve, ezzel koordinálva, ennek mellérendelve tűzd ki az *összes* demokratikus követeléseket..."[26] Nem abszolutizálni a demokráciáért folyó harcot, egy pillanatra sem megfeledkezni végső osztálycéljáról – ez Lenin gondolata, amely napjainkban is meghatározza a marxisták–leninisták stratégiai pozícióit, és alapvetően megkülönbözteti őket a reformistáktól, akik „a szocializmus felé irányuló evolúciót" tűzik ki célul.

A fékevesztett antikommunizmus, éppúgy, mint a körmönfont

[24] Például a Német Kommunista Pártot vezérlő egyik programtétel így szól: *„Az NKP a mostani szakaszban folyó osztályharc feltételeiből kiindulva azt tartja, hogy a legkedvezőbb út a szocializmus felé annak a harcnak az eredményeképpen nyílik meg, amelyet a munkásosztály és más demokratikus erők az állam és a társadalom demokratikus megújításáért, az antimonopolista demokráciáért vívnak."* (A Német Kommunista Párt esseni [1969] és düsseldorfi [1971] kongresszusa. Moszkva, 1973. 294. old. [oroszul].)

[25] *Lenin* Összes Művei. 54. köt. Moszkva 1965. 348. old. (oroszul).

[26] *Lenin* Összes Művei. 49. köt. Kossuth Könyvkiadó 1977. 363. old.

szociálreformizmus archívumaiban az egész XX. század folyamán elegendő „érv" gyűlt össze, amelyekkel megkísérelték bebizonyítani, hogy a szocializmus és a demokrácia között áthidalhatatlan szakadék tátong. Az az új, amit a hetvenes évek hoztak magukkal, nem új érvek és eredeti gondolatmenetek kieszelésében áll, hanem korábbi, a történelemben már ismert álteoretikus tézisek intenzívebb kidolgozásában és terjesztésében. A polgári ideológusok azonban jelentős erőfeszítéseket tettek avégett, hogy megújítsák és napjainkhoz idomítsák az elavult eszméket. Ennek következtében e standard propaganda-konstrukciók egynémelyike befolyásolja bizonyos társadalmi csoportok tudatát, többek közt a demokratikus mozgalom soraiban is érezteti befolyását.

Az ezzel összefüggésben fölmerülő problémák egyike arra vonatkozik, hogy hol a helye a demokráciának az osztályharcban, mi a sorsa a proletariátus hegemóniájának körülményei között.

A polgári ideológia kedvelt tézise az, hogy a proletariátus hegemóniája mind a kommunisták elméletében, mind megfelelő politikai gyakorlatában egyenértékű a demokrácia tagadásával, elnyomásával. Úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a marxista–leninista felfogásban a proletariátus hegemóniája nem jelentene egyebet, mint a kommunista párt politikai hegemóniáját, ez pedig szerintük egyet jelent az egypártrendszerű diktatúra bevezetésével és a szabadságjogok, a demokrácia megsemmisítésével.[27]

Kezdjük azzal, hogy a munkásosztály hegemóniája nem olyan tényező, amelyet bármely párt saját belátása szerint bevihet a politikai harcba vagy kivonhat belőle. Már Lenin rámutatott arra, hogy a munkásosztály hegemóniája „ennek az osztálynak (és kép-

[27] Hadd álljon itt egy tipikus példája a proletár hegemónia ilyen értelmezésének. A *The Christian Science Monitor* című nagy amerikai polgári napilap azt magyarázza olvasóinak, hogy a marxisták–leninisták szerint „nem lehetséges igazi forradalom a »proletariátus hegemóniája« nélkül, vagyis a kommunista párt diktatúrája nélkül... Nem lehet a forradalomnak olyan időszaka, amikor a nem kommunista pártok működhetnek és szabad választásokat tarthatnak." (*The Christian Science Monitor*, 1975. október 13.) Hasonló „magyarázatokkal" szolgál a *The New York Times* hasábjain P. Whitney, aki elég hosszú időt töltött Moszkvában az Associated Press hírügynökség tudósítójaként, s már csak ezért is jobban ismerhetné a marxista-leninista elméletet annál, mint amiről az az állítása tanúskodik, hogy a proletariátus hegemóniájának fogalma csupán a pártnak azt a szándékát leplezi, hogy „kezdettől fogva bevezesse uralmát valamennyi társadalmi erő fölött". (*The New York Times*, 1975. november 28.)

viselőinek) a lakosság más elemeire gyakorolt politikai befolyását jelenti..."[28] Amint látjuk, *politikai, nem pedig adminisztratív,* erővel kikényszerített befolyásról van szó. Az, hogy a munkásosztály rendszeresen, mélyrehatóan és sokoldalúan befolyásolja a világforradalmi folyamatot, ennek a kor középpontjában, s így a fejlett tőkésországok közéletének középpontjában álló osztálynak objektív helyzetéből adódik. A társadalmi haladást, a demokratikus, felszabadító mozgalom összes formáját illetően a munkásosztály hegemóniája elsősorban azt jelenti, hogy a munkásosztály részvétele nélkül, vagy éppenséggel a munkásosztály ellenére a mai körülmények között nem valósíthatók meg forradalmi változások, nem érhetők el tartós vívmányok akár a nemzeti függetlenségért, a politikai demokrácia kiszélesítéséért folyó harcban, akár pedig a dolgozó néprétegek gazdasági követeléseinek kielégítéséért folyó harcban.[29]

Amikor egyesek a proletariátus hegemóniáját a demokrácia antitéziseként tüntetik fel, állításuk annál is inkább képtelenség, mert a valóság az, hogy a XX. században világszerte felhalmozott tapasztalatok mind ennek ellenkezőjéről tanúskodnak, nevezetesen arról, hogy minden olyan mozgalom, amely felhasználta a munkásosztály gyöngeségét és ellene irányult, egy antidemokratikus, vagy éppenséggel fasiszta mozgalomba torkollott, és ellenkezőleg, a demokratikus erők minden győzelme elsősorban a soraikban és élükön haladó munkásosztálynak volt köszönhető.[30] Ez vonatkozik a tőkésországokban a néptömegek által kivívott társa-

[28] *Lenin* Összes Művei. 20. köt. Kossuth Könyvkiadó 1969. 119. old.

[29] Egyébként a *The New York Times* szerzőjének együgyű koholmányaira (lásd a 193. oldalon levő 27. számú lábjegyzetet) válaszolva az Egyesült Államok Kommunista Pártjának lapja, a *Daily World* hangsúlyozta, hogy a probléma voltaképpen abban rejlik, melyik osztály képes vezető szerepet betölteni a tőkés kizsákmányolás elleni harcban. És a továbbiakban: „Az »új baloldaliaknak« azok a kísérletei, hogy erre a szerepre más jelölteket – különféle jelölteket, de a munkásosztálytól különállókat – keressenek, a történelem során zátonyra futottak. A proletariátus hegemóniája – az, hogy a munkásosztály vezesse az antimonopolista, távlatilag pedig a kapitalizmusellenes erőket – marad továbbra is az egyetlen történelmileg életképes alternatíva." (*Daily World,* 1975. december 17.)

[30] Általánosítva a hazájában folyó politikai harc tapasztalatait és jellemezve távlatait, Gordon McLennan, Nagy-Britannia Kommunista Pártjának főtitkára az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján hangsúlyozta: „A

dalmi és gazdasági jogokra. Ez vonatkozik a fasizmus szétzúzására és a polgári demokrácia intézményeinek megóvására. Az utóbbi esetben a munkásosztály vezető szerepe helyi osztagainak akcióiban is megnyilvánult és – ami döntő volt – abban a harcban is, amelyet az államilag szervezett proletariátus: a világszocializmus folytatott.

A vizsgált probléma egy másik oldala azzal függ össze, hogy a proletariátus hegemóniája nem determinálja a demokrácia voltaképpeni politikai formáit. Természetesen a munkásosztály vezető szerepe mellett a demokratikus harc, a néphatalomért való harc feltételezi a tömegek forradalmi alkotásának kibontakozását, ami nem mehet végbe úgy, hogy nyomot ne hagyjon a politikai intézményeken. A történelmi tapasztalatok és a jelen objektív elemzése meggyőzően mutatja, hogy a munkásosztály sokkal következetesebben és szívósabban harcol az összes demokratikus intézmény megóvásáért, megszilárdításáért és fejlesztéséért, mint a vele együtt a baloldali tömbben, az általános demokratikus koalícióban stb. részt vevő többi erő. Ezért a demokrácia körül folyó vita valódi tárgya egyáltalán nem a demokrácia, hanem az a kérdés, hogy melyik osztályé lesz az uralom a társadalomban.

Világos, hogy a proletariátus hegemóniája a demokratikus harcban még nem biztosítja a munkásosztály számára ezeket az uralkodó pozíciókat. De ez a hegemónia már veszélyezteti a monopoltőke mindenhatóságának a rendszerét. Nem a demokratikus intézmények ellen indít offenzívát, hanem új társadalmi tartalommal tölti meg őket, megváltoztatja osztályfunkcióikat. A valóságban ez készteti a monopóliumok érdekeinek eszmei-politikai képviselőit a munkásosztály vezető szerepének marxista–leninista koncepciója ellen intézett támadásaikra. S világos, hogy ugyanez a félelem szüli azt a számos opportunista doktrínát, amelynek hangsúlyozásával megkísérlik lebecsülni a munkásosztály vezető szerepét a demokráciáért és a szocializmusért folyó harcban, s megkísérlik ezt a küldetést más társadalmi erőknek tulajdonítani.

Egy másik probléma, amely különleges figyelmet érdemel abban a vitában, hogy milyen kapcsolat áll fenn a demokráciáért folyó

demokráciát Nagy-Britanniában nem balfelől, hanem jobbfelől fenyegetik." (Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29 30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 114. old.)

harc és a szocializmusért folyó harc között: a demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövésének időpontja és tényezői.

Lenin több ízben hangsúlyozta, hogy a forradalom demokratikus és szocialista szakasza között az imperializmus korszakában nincs „válaszfal", nincs időbeli megszakítás, amelynek szükségességével a forradalmároknak számolniuk kellene. Ellenkezőleg, a két szakasz feladatai összefonódnak; minthogy a szocialista forradalom feltételei teljesen megérlelődtek, e feladatok egyidejűleg is megoldhatók.

A demokráciától a szocializmushoz vezető lenini út: forradalmi út. A „válaszfal" hiánya a két szakasz között nem jelenti azt, hogy az egyik szakaszból a másikba való átmenet nem bizonyos minőségi határ. Ellenkezőleg, a szakaszok közötti különbség éppen abban áll, hogy elvi változás megy végbe az osztályerők csoportosulásában, megváltozik a harc társadalmi tartalma, vagyis fordulat, minőségi ugrás következik be, amely az egyik társadalmi rendnek egy másikkal való felváltását jelenti.

A munkásmozgalomban van egy álláspont, amely a demokráciáért való harcnak szocialista forradalomba való átnövését másképpen képzeli el, nevezetesen sima evolúcióként, amely kizárja a fejlődés fordulatot jelentő, ugrásszerű pillanatait. Mint ismeretes, hagyományosan erre az álláspontra helyezkednek a szociálreformista áramlatok képviselői.[31] Ez az álláspont abban különbözik a burzsoázia nyíltan apologetikus koncepcióitól, amelyek a szocializmust a demokrácia ellenségének nyilvánítják, hogy követői abból indulnak ki: a „szocializmus" és a „demokrácia" fogalma vitathatatlanul elválaszthatatlan egymástól. Ők ezt a logikát követik: a szocializmus olyan társadalmi rend, amely a demokrácia legerőteljesebb fejlődését biztosítja. A kapitalizmus a monopóliumok uralmának viszonyai között korlátozza a demokráciát. En-

[31] Utalhatunk akár Karl Kautskynak, az opportunizmus szellemi atyjának egyik kijelentésére, amelyet a szocializmus békés úton való győzelmének összetevőivel kapcsolatban tett: „ a proletárság társadalmi forradalma egészen más alakot olt, mint a polgárságé, ... a proletárforradalmat a burzsoáziáéval ellentétben gazdasági, törvényhozó és erkölcsi természetű »békés« eszközökkel és nem a fizikai erőszak eszközeivel fogják kivívni mindazokban az országokban, ahol a demokrácia meggyökeresedett" (*Kautsky Károly*: A proletárság diktatúrája. Népszava Könyvkereskedés 1919 27–28 old.)

nélfogva a demokrácia felvirágoztatására törekedni annyi, mint ezáltal automatikusan győzelmet aratni a kapitalizmus fölött és megalapozni a szocialista társadalmat.

Kialakulhat egy olyan benyomás, hogy nincs lényeges különbség az efféle nézetek és azon lenini tézis között, amely szerint a demokrácia szükséges a szocializmus érdekében, és mennél teljesebb, mélyrehatóbb lesz, annál hamarabb, szélesebben és erélyesebben fog kibontakozni a harc az új társadalomért, a szocializmusért. A valóságban van közöttük különbség – mégpedig elvi jelentőségű különbség. Lenin elgondolása szerint ugyanis a demokratikus átalakításoknak éppen teljességük és következetességük adja meg azt a jellegüket, hogy nem korlátozódnak a politikai szabadságjogok és intézmények fejlesztésére, hanem kiterjednek az alaphoz tartozó társadalmi-gazdasági viszonyokra is.

A kérdés tudományos megközelítése természetesen nem is lehet más. Mert vajon a kapitalizmus viszonyai között a „mindenki számára" meghirdetett szabadságot nem éppen azok fogják-e a leginkább felhasználni, akik a gazdasági hatalom döntő emelőit tartják kezükben? Kétségtelenül azok. S ezt maga az élet bizonyítja minduntalan. Vajon a demokratikus szabadságjogok, amelyeket a chilei forradalom kiszélesített és garantált, elegendő feltételét alkották-e a forradalom fejlesztésének és elmélyítésének? Nem, ezeket a jogokat nemcsak a haladó erők használták fel, hanem a jobboldali erők is, amelyek végezetül utat törtek a fasiszta államcsínyhez. Vajon az 1974. április 25-én a portugál nép által kivívott szabadságjogok kirekesztették-e az ország politikai életéből a reakció ellenforradalmi támadásainak reális veszélyét?

Az antikommunisták azt a koncepciót, hogy a demokrácia fejlesztése és elmélyítése elegendő feltétele a szocializmusért, a társadalom szocialista átalakításáért való harcnak, gyakran szembeállítják a szocialista forradalom lenini elméletével, beleértve azt a tételét is, hogy a forradalmi demokratikus harc átnő a szocializmusért vívott harcba. S ezt azzal magyarázzák, hogy ezeknek a lenini eszméknek az alkalmazását korlátozzák a meghatározott történelmi és nemzeti keretek.

A marxisták–leninisták jól tudják, hogy azokban az országokban, amelyekben régen zajlottak le polgári demokratikus forradalmak, mások a viszonyok, mint amelyek Oroszországban a századelőn kialakultak; sohasem gondolták és nem gondolják most sem,

hogy a forradalmi harc feladatai a fejlett polgári társadalom mai körülményei között teljesen megegyeznek azokkal a feladatokkal, amelyekkel az orosz forradalmároknak kellett megbirkózniuk. Természetesen van különbség, s nem is csekély. A monopolkapitalizmus, mint már erre rámutattunk, korlátozta a demokráciát, s egyre mélyebbre süllyedt a társadalmi és a politikai reakció mocsarába. Az imperializmusban nemcsak elmélyült a munka és a tőke közötti konfliktus, hanem a társadalom életében megszületett, növekedett és óriási jelentőségre tett szert egy újabb ellentmondás is: az antagonizmus „a demokráciát tagadó imperializmus és a demokráciára törekvő tömegek között".[32] Ezzel a monopolkapitalizmus mintegy hátravetette a polgári társadalmat, ismét olyan viszonyok alakultak ki, amelyeknek sajátossága, hogy a társadalmi haladást a demokrácia megoldatlan problémái akadályozzák. Ugyanezen oknál fogva a monopoltőkére mért minden csapás, még ha az általános demokratikus mozgalomtól származik is, egyúttal az uralkodó osztály, a burzsoázia egy meghatározott részét is sújtja. Mindez így van.

De vajon helyes-e az a vélemény, hogy Lenin idejében a forradalmi harc résztvevői a demokráciát olyan célnak látták, amely *előttük* áll, míg a fejlett kapitalizmus mai viszonyai között ezek a harcosok a polgári demokrácián *belül* vannak? Természetesen a cári Oroszországban nem voltak meg azok a polgári szabadságjogok, amelyek ma sok fejlett tőkésországban megvannak, és az orosz proletariátus előtt az a feladat állt, hogy kivívja ezeket a szabadságjogokat. Ezt senki sem vitatja. A vita másról folyik. Vajon azok a forradalmi erők, amelyek „a polgári demokrácián belül" harcolnak, leküzdhetik-e ennek a demokráciának a fogyatékosságait, s a gazdaság és a morál terén végrehajtott törvényhozási változások segítségével megszabhatják-e a forradalmi harc „új tartalmát" és „új távlatait". Természetszerűleg felvetődik a kérdés: mi a neve annak a társadalomnak, melynek a megőrzött és megerősödött *polgári demokrácia* marad a politikai struktúrája, bármilyen is e demokrácia karaktere, s akárhogy nevezik is. Az biztos, hogy ez nem szocializmus, mivel meggyőződésünk, hogy az igazi demokrácia a szocialista forradalom győzelmével kezdődik, akkor,

[32] *Lenin* Összes Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 70. old.

amikor az az államhatalom szavatolja, amely a munkásosztály vezette dolgozó tömegek kezében van.

Ilyen álláspontról kiindulva azzal vádolják a marxista–leninistákat, hogy a demokratikus szakaszt „csupán azért választják külön, hogy mielőbb túlhaladják". Márpedig ez a szakasz szerintük önálló értéket képvisel. Ebben a szakaszban halmozódnak föl fokozatosan a szocializmus elemei, ennélfogva semmi szükség arra, hogy mielőbb túl akarjunk haladni rajta.

Aligha érthetünk egyet az ilyen nézetekkel. Mint már említettük, a marxisták–leninisták határozottan ellenzik a demokratikus szakasz átugrását, a kalandorpolitikát, az események erőszakos siettetését. De azt vallják, hogy határozottan emelni kell a harc színvonalát, mégpedig nemcsak a szocialista célok elérése végett, hanem azért is, mert meg kell szilárdítani magukat a demokratikus vívmányokat, szilárd politikai és társadalmi-gazdasági biztosítékokra van szükség a reakció restaurálása ellen. Ezért a kommunisták harcolnak a demokratikus átalakításokért (mind gazdasági, mind pedig szociális területen), hiszen ezek megnyitják az utat a szocializmusba való átmenethez.

Ezzel kapcsolatban szükségképpen vissza kell térnünk arra a problémára, amely azokkal az említett próbálkozásokkal függ össze, hogy a korábbi (a már megvalósult) és az elkövetkező szocialista forradalmak útjait szembeállítsák egymással, s úgy tüntessék föl, mintha valamiféle alapvető különbség volna köztük mint „nem demokratikus" és „demokratikus" forradalmak között. Maga ez a kérdésfeltevés feltételezi, sőt állítja is, hogy szocialista forradalom lehet nem demokratikus, vagyis a néptömegek érdekeivel ellentétes. Ezt a tézist a burzsoá ideológusok axiómának tekintik, mert ezt diktálják nekik a tőke osztályérdekei. Éppen ezért nem is érdemes komolyan foglalkozni vele. De mivel a szocializmushoz vezető „demokratikus" út hívei más eszmei álláspontról indulnak ki, logikus feltételezés, hogy a szocialista forradalomnak nem a tartalmára, hanem csupán a formájára gondolnak. Nyilvánvalóan azt szeretnék bebizonyítani, hogy a mostani körülmények kedveznek annak, hogy a hatalom békés úton menjen át a munkásosztály kezébe, a kialakult parlamenti és egyéb demokratikus intézmények és politikai formák felhasználásával, fegyveres erőszak stb. alkalmazása nélkül. Ha erről van szó, akkor, úgy látszik, a vita úgyszólván tárgytalan.

Úgyszólván – mert jóllehet a marxista–leninista elmélet sohasem tagadta a forradalom békés fejlődésének lehetőségét, jóllehet mindegyre hangsúlyozta, hogy a forradalmaknak éppen ezt az útját kell előnyben részesíteni: Marx is, Engels is, Lenin is óva intettek e gondolat abszolutizálásától. A múlt forradalmi tapasztalatai is sajátos módon arra figyelmeztetnek, mennyire veszélyes dolog, ha nem vesszük figyelembe a szocialista forradalom fejlődésének minden lehetséges változatát – beleértve a korántsem békés változatokat is. Ha viszont a mai viszonyokról beszélünk – ezek kétségkívül jelentős mértékben javították a szocializmusba való békés átmenet esélyeit –, akkor bizonyára senki sem állíthatja azt, hogy a mai feltételek már biztosították a társadalom szocialista átalakulásának sikerét éppen ezen az úton és ebben a formában.

Ellenkezőleg. A monopoltőke, amely természetesen ellensége a szocialista forradalomnak, ma mozgósítja óriási politikai és gazdasági erőforrásait annak érdekében, hogy meggátolja e forradalom békés formában való megvalósulását. Ideológiai apologétái igyekeznek szakadást előidézni a demokratikus tömegmozgalomban, hogy ne alakulhasson ki olyan népi többség, amely összefogva harcol az elnyomás ellen. Ezért a kommunisták jól tudják, hogy nem táplálhatnak illúziókat és nem téveszthetik szem elől, hogy válságos pillanatokban a fejlemények folytán az általuk vezetett munkásosztály, a néptömegek olyan akciókra kényszerülhetnek, amelyek, noha lényegüket tekintve mélységesen demokratikusak maradnak, formájukban szükségképpen együtt járnak a nyílt erőszakkal.[33]

[33] Harilaosz Florakisz, Gorogország Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, az SZKP XXV kongresszusán hangsúlyozta „Gorogország Kommunista Pártja, amely hiven védelmezi a nép érdekeit, minden tőle telhetőt megtett és meg fog tenni azért, hogy polgarhaború nelkul megvalosítsa a szukseges demokratikus és szocialista átalakitasokat" Beszédet a kovetkezokeppen folytatta „Országunk és sok más állam tapasztalatai alapján arra a kovetkeztetésre jutunk, hogy a forradalomnak meg kell tudni védenie magat Erre utalt az SZKP XXV. kongresszusán tartott beszámolójában L I Brezsnyev elvtars Ismétlem tulajdon tapasztalatunkból kiindulva tudjuk, hogy a forradalom arra valo, hogy győzzön és megállja a helyét, a forradalomnak meg kell vedenie onmagat az ellenforradalmi erőkkel, a kapitalizmus restauralasara torekvó erokkel szemben" (Az SZKP XXV kongresszusa Kossuth Konyvkiadó 1969 269 old.)

„Mi nem zárjuk ki annak lehetoségét – mondotta Santiago Carrillo, Spanyolorszag Kommunista Pártjának főtitkara –, hogy erő alkalmazásával kell meg-

Egyébként ha már a szocializmusba való békés átmenet politikai formáiról beszélünk, tisztáznunk kell egy kérdést, amely az első pillantásra merőben terminológiai jellegűnek látszik, de valójában komoly elméleti jelentőségű. Arra a különbségre gondolunk, amely „a szocializmushoz vezető parlamenti út" és „a parlamenti intézmények felhasználásával a szocializmusért vívott harc" fogalma között van. Amikor „a szocializmushoz vezető parlamenti útról" beszélnek, akarva-akaratlanul a harc szűken értelmezett konkrét formáját állítják homloktérbe és figyelmen kívül hagyják osztálytartalmát. A választók szavazatainak számát, a parlamenti mandátumok arányát és a politikai gyakorlat ehhez hasonló (önmagukban véve jelentéktelen) mozzanatait helyezik előtérbe, s teljesen a háttérbe szorulnak az osztályharcnak éppen azok a döntő tényezői, amelyektől mind az osztályerők általános csoportosulása, mind pedig végső soron a párharc kimenetele függ.[34] Ezzel szemben, amikor a marxisták-leninisták azt mondják, hogy a szocializmushoz vezető út lehetséges a parlamenti intézmények felhasználásával, ezzel – korántsem kisebbítve ezeknek a választott szerveknek a jelentőségét – a hangsúlyt mégis áthelyezik magára a forradalmi folyamatra, az ezt átható osztályharcra, amely különböző politikai formákat ölthet.

Végül még egy kérdést figyelembe kell venni, amikor arról beszélünk, hogy milyen útjai vannak a demokrácia és a szocializmus kivívásának. A harci formákra, az erők átcsoportosulására gondolunk. A marxisták–leninisták számára elemi igazság, hogy a szocializmusért küzdve minden párt megválasztja ehhez a maga sajátos formáit, hogy a kispolgári szövetségesek soraiban ingado-

védenunk a demokratikus szabadságjogokat, ha a választáson vereséget szenvedett reakciós kisebbség veszélyeztetni fogja őket, államcsíny végrehajtásával kíséreltezve" (*Mundo Obrero*, 1976 július 14., Melléklet, IV. old.)

[34] Korunkban a marxista–leninista pártok azokban a tőkésországokban, ahol polgári parlamentarizmus van, teljes joggal hangsúlyozzák, hogy a választásokon kialakuló többségtől függetlenül a társadalomban azoké az uralom, akik a tényleges hatalmat birtokolják a gazdasági életben, s ezzel együtt kulcspozíciókat foglalnak el az ország életének más területein is. A dán kommunisták lapja ezzel kapcsolatban megállapította, hogy a parlamenti többség és az országban ténylegesen gyakorolt hatalom közti viszony ismertetésekor „rá kell mutatni például arra, milyen befolyása van a tőkések kis létszámú osztályának a fejlett kapitalista országokban gazdasági erejénél és a tömegkommunikációs eszközök fölötti ellenőrzésénél fogva" (*Land og Folk*, 1975 augusztus 23–24.)

zásokra, egy részük elvesztésére kell számítani (az erők átcsoportosulása). Ez objektív folyamat. Feltétlenül így kell történnie (sajátos formában), minden olyan országban, amely a szocializmus felé tart – természetesen ha az elnyomástól és kizsákmányolástól mentes szocialista társadalom megteremtéséről van szó. Ez nincs és nem is lehet ínyére a tőkés rend mai védelmezőinek. Azzal a szándékkal, hogy szakadást idézzenek elő a kommunista mozgalomban, azt állítják, hogy a kommunisták közül egyesek a harc demokratikus, parlamenti eszközeinek hívei, mások pedig a forradalmi, nem demokratikus akciók hívei. Sőt olyan hangok is hallatszanak, hogy korunkat a „mérséklet" jellemzi, hogy a Nyugaton egyetlen párt sem tűzi napirendre a forradalmat, mivel ez most nem vezethet a tőkés rendszer megváltoztatásához.[35] Mit mondhatunk erre? Ez nem új és nem eredeti gondolat. Annak idején az opportunista Kautsky „forradalmi pártért, de nem egy forradalmat véghez vivő pártért"[36] harcolt, s ezt, mint ismeretes, a burzsoázia lelkesen üdvözölte.

Forradalom nélkül, társadalmi erőszak nélkül (függetlenül attól, hogy ez fegyveres vagy fegyvertelen lesz-e; az utóbbi változatot a kommunisták előnyben részesítik) a munkásosztály, a dolgozó tömegek nem hódíthatják meg a hatalmat. Úgy véljük, ez a megállapítás rendkívül fontos. S nem azért, mert – a burzsoázia kedvelt szóhasználatával – „ezek a dogmák meg vannak írva a marxista könyvekben", nem azért, mert a kizsákmányolt osztályok jellegüknél fogva „lázadók" (ez a szó ismét fel-feltűnik a Nyugaton megjelenő cikkekben és könyvekben), hanem azért, mert az uralkodó osztályok önként nem adták és nem is fogják átadni a hatalmat. S amikor a hatalom kicsúszik a kezükből, elsőkként támadnak és elkeseredett ellenállást tanúsítanak.

S mi a helyzet az erők átcsoportosulásával a szocializmusért folyó harc során? Ezt a kérdést külön kell taglalni, mert a mai körülmények között a forradalomnak nincs is minden esetben két szakasza, ezek, mint már említettük, egyes országokban időben egy-

[35] Lásd *Frankfurter Rundschau*, 1975. szeptember 23 ; *L'Express*, 1975 augusztus 24., *International Herald Tribune*, 1975. július 24., augusztus 14 , *Neue Zürcher Zeitung*, 1975. augusztus 30–31.

[36] *K Kautskv*. Puty k vlasztyi (Polityicseszkije ocserki o vrasztanyii v revoljucsju.) Szlavjanye i revoljucija. Moszkva 1959. 65. old.

beesnek, más országokban, ahol a polgári demokratikus forradalom már régen végbement, teljesen elmaradhatnak. S ennek ellenére átcsoportosulásra feltétlenül sor fog kerülni, mert a demokráciáért és a szocializmusért folyó harc céljai és feladatai nem azonosak. S mivel a tőkés társadalom különféle osztályokból és rétegekből áll, egyesek megelégszenek majd az első szakasszal, másoknak viszont a teljes felszabaduláshoz feltétlenül szükségük van a másodikra. Amikor pedig a két szakasz időben egybeesik, az erők átcsoportosulása igen dinamikus folyamattá változhat, ez lényegében harci folyamat, függetlenül attól, hogy fegyveres, gazdasági vagy ideológiai jellegű lesz-e. Ez a harc óhatatlanul fokozódni fog minden olyan lépéssel, amely az új rend megszilárdítására irányul, mert igencsak naiv az a politikus, aki arra számít, hogy a tőkés társadalom valamennyi osztálya és rétege a szocializmus híve lesz. De hiszen jól tudjuk, hogy a hatalomra jutás ténye önmagában még nem jelenti a forradalom befejezését: a fő dolog a győzelem megszilárdítása, a hatalom megtartása, az új, a szocialista társadalom felépítése.

A KOMMUNISTÁK SZÖVETSÉGE MÁS PÁRTOKKAL

A különböző társadalmi erők érdekközössége a monopóliumok elleni harcban törvényszerűen kifejeződik abban a tendenciában, hogy az adott erőket képviselő politikai pártok és szervezetek szorosabb együttműködésre, egyesülésre, szövetségre törekednek. Ez objektív tendencia, s megszabja a tőkésországok kommunista pártjainak a széles antimonopolista koalíciók, baloldali egységtömbök stb. alakítására vonatkozó stratégiai irányvonalát. Az ilyen szövetségek persze az egyes országokban különböznek egymástól az erők összetételét, tartalmukat és formájukat tekintve, de céljuk az, hogy döntően korlátozzák a monopóliumoknak az ország gazdasági életében játszott szerepét, véget vessenek a nagytőke hatalmának, és olyan mélyreható politikai és gazdasági átalakulásokat valósítsanak meg, amelyek a legkedvezőbb feltételeket biztosítják a szocializmusért vívott harc folytatásához.

Az antimonopolista mozgalomban részt vevők társadalmi összetételének sokfélesége érthető módon bizonyos nézeteltérések-

hez vezet. Bizonyos baloldali erők még ha úgy vélik is, hogy tevékenységük a szocializmusra irányul, a marxistáktól–leninistáktól eltérő módon értelmezik annak a társadalmi rendnek a lényegét, amelyért a harc folyik és amely megfelelne a munkásosztály, a dolgozó nép valódi érdekeinek.

A gyakorlat megmutatta, hogy az antimonopolista mozgalom végső céljairól alkotott eltérő vélemény nem leküzdhetetlen akadálya a demokratikus, baloldali erők egységének, többek között olyan egységének sem, amelyet meghatározott pártközi megállapodások rögzítenek és együttesen kidolgozott politikai platformok képviselnek.[37]

Franciaországban például a közélet realitásává és jelentékeny tényezőjévé vált a baloldali pártok egyesülése. A francia kommunisták, szocialisták és baloldali radikálisok 1972 óta olyan közös programmal lépnek fel, amely meghatározza az általuk létrehozni kívánt baloldali egységkormány tevékenységének alapvető irányait. Az FKP napirendre tűzte a *Franciaország népének szövetségéért* jelszót, célként megjelölve egy széles körű népi, az egész nemzetre kiterjedő mozgalom megszervezését, amelyben nemcsak a baloldali blokk pártjai vennének részt, hanem más ideológiai és politikai áramlatok által képviselt erők is, beleértve a keresztény irányzatú demokratákat, a gaulle-istákat, a centristákat. „Egyesíteni akarjuk a nemzet életképes erőit a nagytőke mágnásai ellen, Franciaország népének szövetségét akarjuk"[38] – ezt a jelszót adta ki a Francia Kommunista Párt XXII. kongresszusa (1976. február).

A forradalmi fejlődés bonyolult körülményei között harcolnak az antifasiszta, demokratikus erők tömörítéséért Portugália kommunistái. Nem csekély eredményt értek el annak ellenére, hogy azok az erők, amelyek igyekeztek felszítani az országban a kommunistaellenes hisztériát, komoly ellenakciókat fejtettek ki. „Nem

[37] A tőkésországok kommunistáinak – mondotta Jean Terfve, Belgium Kommunista Pártjának elnökhelyettese az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján – „ma azon kell fáradozniuk, hogy szövetséget keressenek és kössenek lehetőleg mindazokkal, akik különböző okokból és még nem azonos tudati fokon, de kétségbe vonják azt, hogy a hatalmon levő rendszer az előtte tornyosuló nagy problémák valódi megoldását tudja adni; ez azután ezeket az erőket rövid időn belül arra készteti, hogy harcba induljanak maga a rendszer ellen." (Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 145. old.)

[38] *L'Humanité*, 1976. február 5.

kíméljük – mondta Alvaro Cunhal, a Portugál Kommunista Párt főtitkára az SZKP XXV. kongresszusának szónoki emelvényéről – a munkás- és népi mozgalom fejlesztéséért, a szakszervezetek, paraszti ligák erősítéséért, a széles tömegek harci mozgósításáért, a portugál antifasiszták, demokraták és a haladó nézetű emberek egymáshoz való közelítéséért és egyesítéséért tett erőfeszítéseket. Véleményünk szerint különösen nagy jelentősége van a kommunisták és a szocialisták egymáshoz való közeledésének, kölcsönös megértésének és közös akcióinak."[39]

Olaszországban a kommunista pártnak lényeges szerepe volt abban, hogy a különböző politikai orientációjú szakszervezeti központok megegyezése és akcióik koordinálása alapján erősödött a munkásosztály szervezeti egysége. Az Olasz Kommunista Párt időszerűnek és megvalósíthatónak tartja egy országos méretű, széles körű koalíció létrehozását. „Az út, amelyen haladni akarunk – jelentette ki felszólalásában Enrico Berlinguer, a párt főtitkára –, egy erős, egységes tömegmozgalom útja. Olyan mozgalomé, amely mélyreható társadalmi változásokért küzd a szocializmus irányában."[40]

Spanyolország Kommunista Pártjának erőfeszítései arra irányulnak, hogy megoldja a közélet demokratikus megújításáért síkraszálló erők tömörítésének problémáját. „Ma már kijelenthetjük – mondotta Dolores Ibarruri, Spanyolország Kommunista Pártjának elnöke az SZKP XXV. kongresszusán –, hogy az antifasiszta egység, amelyért annyi éven át küzdött a kommunista párt más demokratikus erőkkel karöltve, kezd realitássá válni."[41]

Görögországban, jegyezte meg Harilaosz Florakisz, a párt „a tömegek körében eszmei és pólitikai nevelő munkát végez, a demokratikus erők összefogására törekszik..."[42] Az események azt mutatják, hogy a kommunisták ebben a munkában észrevehető haladást értek el.

A dolgozók különféle szervezeteivel és a baloldali, demokratikus pártokkal való együttműködés hatékony formáinak keresése a hetvenes években tekintélyes helyet foglal el az Egyesült Államok,

[39] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 237–238. old.
[40] Ugyanott. 261. old.
[41] Ugyanott. 283. old.
[42] Ugyanott. 269. old.

Finnország, az NSZK, Dánia, Nagy-Britannia és más országok kommunistáinak tevékenységében.

Hangsúlyoznunk kell, hogy itt nem valami időleges blokkokról van szó, amelyeket csak valamely politikai – például választási – kampány idejére hoznak létre. A kommunista pártok szerint az egységfront politikája nem kérészéletű manőver, hanem a nép túlnyomó többségének, a dolgozók összességének érdekközössége által meghatározott, szilárd alapokon nyugvó stratégia. Éppen ezért a széles antimonopolista koalíciók alakításával összefüggő problémák olyan méretűek és olyan jellegűek, hogy megoldásuk nemcsak a konkrét körülmények figyelembevételét kívánja meg minden adott helyzetben, hanem egy általánosabb elméleti analízist is megkövetel. A marxista–leninista elmélet az ilyen elemzés alapján több elvet is kidolgozott.

Az egyik ilyen elv az, hogy a demokratikus egységért folyó harcot össze kell kapcsolni a marxista–leninista párt eszmei-politikai önállóságának megóvásával.

Amint erre már utaltunk, a végső harci célok különbözősége nem akadálya annak, hogy a társadalmilag és politikailag heterogén erők egyetlen közös, antimonopolista irányzatú frontban egyesüljenek. Ezt a tézist egy sor példával támasztottuk alá, amelyeket a demokratikus, baloldali egység fejlesztése terén szerzett pozitív tapasztalatokból vettünk. De föl kell figyelnünk arra, hogy a történelemből, valamint a forradalmi mozgalom mostani gyakorlatából ellenkező, negatív jellegű tapasztalatok is leszűrhetők. Sok esetben a burzsoáziának – a szociálreformisták segítségével – sikerült és még most is sikerül elhitetni a népességnek a szocialista eszmék befogadására még nem képes számottevő tömegeivel, hogy nem haladhatnak a kommunistákkal közös politikai utakon. Igen egyszerű és jól ismert példa az a próbálkozás, hogy a hivő dolgozókat a kommunisták ellen hangolják, állandóan hangsúlyozva ez utóbbiak ateista világnézetét. Más esetekben a burzsoázia igyekszik úgy feltüntetni a dolgot, hogy a kommunisták, amikor ideológiájuk és politikájuk osztályjellegéről beszélnek, ezzel mintegy szembehelyezkednek a nemzet egészével, a nemzeti érdekekkel. Egy szó mint száz, így vagy amúgy megkísérlik az emberekkel elhitetni, hogy a politikai világnézetben és a társadalmi eszményekben fennálló különbségek áthághatatlan korlátot alkotnak a kommunisták, a szocialisták, a monopoltőke uralmával szem-

ben álló más pártok és csoportok együttműködése előtt. Ugyanerről az álláspontról, de más oldalról indulnak ki a baloldali szektás nézetek. A forradalmárok soraiban helyet foglaló képviselőik, miközben szintén a munkásosztály és más társadalmi rétegek alapvető érdekei közötti különbségeket domborítják ki, arra a következtetésre jutnak, hogy nem lehetséges és nem is kívánatos a széles demokratikus erők egyesítése a monopóliumok hatalma elleni harcban.

Helytelen volna azt állítani, hogy nincs semmiféle ellentmondás a társadalmilag és ideológiailag heterogén erők politikai egysége, valamint az ilyen módon egyesülő pártok önállóságának megőrzése között. Ilyen ellentmondás valóban fennáll. Ez objektív ellentmondás, amely a forradalmi harc belső dialektikájából következik. Csak az a kérdés, hogy megoldása milyen utakon, milyen osztályérdekeknek megfelelően történik.

Az egyik javasolt megoldás, mint láttuk az, hogy szembe kell helyezkedni a széles körű demokratikus vagy baloldali egységgel, amely szerintük eleve vereségre van kárhoztatva, mivel az ilyen koalíció részvevői megtartják osztály- és ideológiai önállóságukat. Mindegy, hogy az ilyen megoldás receptjei jobbról, a burzsoáziától, vagy „balról", az ultraforradalmároktól indulnak-e ki. Lényegüket tekintve mindenkor a monopóliumok politikai céljainak felelnek meg, mivel arra irányulnak, hogy szétforgácsolják az antimonopolista, demokratikus erőket, meggátolják akcióik összehangolását és a munkásosztály politikai élcsapatával való egyesülésüket. Az adott esetben kiforgatják, ad abszurdum viszik a proletárpárt önállóságának fogalmát.

Van egy másik megoldás is: ennek hívei és hirdetői az előbbivel ellentétben a politikai szövetség gondolatát abszolutizálják, s azt követelik, hogy ennek a szövetségnek az oltárán a kommunisták áldozzák fel a párt önállóságát. Ennek megfelelően a legkülönfélébb javaslatokat teszik, amelyeknek lényege az, hogy a kommunisták pártjának, más pártokkal szövetségre lépve, késznek kell lenni a szövetségben való feloldódásra. A pártnak nincs joga arra, hogy megőrizze sajátos arculatát egy ideológiailag amorf koalícióban. A szövetség közös céljai kizárják azt, hogy a szövetséget alkotó pártok bármelyikének is külön céljai legyenek.[43]

[43] Ebben a kérdésben harc lángolt fel például Norvégiában, ahol a baloldali

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy azokat, akik ilyen javaslatokat tesznek, az egység megszilárdításának szempontja vezérli. Ám ha kissé figyelmesebben szemügyre vesszük a dolgot, azt látjuk, hogy a párt önállóságának a szövetségen belüli korlátozására való felhívásaik más értelmet kapnak. Ezek főleg vagy kizárólag a kommunistáknak szólnak, más pártok önálló politikai vagy ideológiai állásfoglalásainak a kérdése föl sem merül. Ennélfogva a párt önállóságának az egység nevében való tagadása valójában nem egyéb, mint kísérlet a szövetség legharcosabb részének – a munkásosztály élcsapatának – gyöngítésére. Ez pedig egyet jelent az ilyen szövetség antimonopolista élének tompításával.

Ilyenformán a burzsoázia és a szociálreformisták által az említett ellentmondásra talált megoldások végeredményben erre a primitív képletre redukálódnak: vagy a pártok szövetsége, vagy a pártok önállósága. Elméleti síkon ezt tarthatatlan sematizálásnak kell minősítenünk, a társadalom életében, a politikai harcban végbemenő valóságos folyamatok végletes leegyszerűsítésének. Ennek az álláspontnak az osztályhátterét teljes egészében az uralkodó monopoltőkés felső réteg érdekei határozzák meg.

A marxista–leninista elmélet ugyanerre az ellentmondásra más megoldást talál. A politikai szövetségek kommunista stratégiája a demokratikus erők egysége és a proletárpárt önállósága közötti viszony kérdésének mélyreható lenini kidolgozására épül.

Lenin rámutatott arra, hogy a munkásosztály pártja, „a burzsoá társadalom talaján... nem vehet részt a politikában anélkül, hogy... ne menne *együtt* a burzsoá demokráciával..., a forradalmi és köztársasági burzsoáziával".[44]

Lenin kimutatta, ha a demokratikus mozgalom széles körű föl-

erők, beleértve a kommunista pártot, előbb a *Szocialista Választási Szövetség*ben egyesültek, majd megállapodásra jutottak egy közös szervezet – a Szocialista Baloldali Párt – létesítésére vonatkozólag. Közben azonban kiderült, hogy pártbeli partnereik azt kívánják a kommunistáktól, mondjanak le elvi ideológiai és politikai állásfoglalásaikról. Ilyen körülmények között ült össze 1975 őszén Norvégia Kommunista Pártjának XV. kongresszusa, amely jóváhagyta az ország más baloldali, demokratikus erőivel való egység és együttműködés irányvonalát, de egyúttal nyomatékosan hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a párt megőrizze szervezeti önállóságát, hű maradjon a marxista–leninista eszmékhez, s továbbra is mint a norvég munkásosztály élcsapata, mint aktív, kezdeményező politikai erő tevékenykedjék.

[44] *Lenin* Összes Művei. 11. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 30. old.

lendülésének viszonyai között a párt lemond a politikai koalíciókban való részvételről és azzal próbálkozik, hogy a harcot csak saját erőivel és csak a proletariátus tisztán osztályjellegű követeléseiért vívja, ez egyértelmű azzal, hogy lemond a forradalmi tevékenységről, az uszálypolitika pozícióira helyezkedik, s minden reményét elveszti a politikai sikerre. Lenin élesen bírálta a mensevikeket, a trockistákat, valamint az oroszországi és a nemzetközi opportunizmus más képviselőit, akik azt állították, hogy a proletárpártnak nem kell külön aktivitást kifejtenie az általános demokratikus harcban, mert ennek feladataival maguk a polgári és kispolgári mozgalmak is meg fognak birkózni. Az efféle koncepciók, még ha szerzőik arról beszélnek is, hogy a munkásosztály pártjának meg kell őriznie önálló irányvonalát, valójában – mint arra Lenin rámutatott – oda vezetnek, hogy a proletariátus tudatos, harcos élcsapata céhjellegű szervezetté válik, s elveszti minden jelentőségét a politikai életben.

Lenin ugyanakkor leszögezte: „A forradalomban korántsem az legyen az ideálunk, hogy minden párt, minden irányzat, minden árnyalat egyetlen forradalmi káosszá olvadjon össze."[45] Más szóval, a munkásosztály pártja nem az általában vett koalícióért harcol, hanem a közös frontért egy meghatározott politikai irányzattal, amely a szervező elv szerepét játssza és nem engedi meg, hogy ez a front „káosszá" váljon. Ilyen szempontból vizsgálta Lenin a proletárpárt önállóságának kérdését a politikai szövetségekben.

Senki olyan következetesen, mint Lenin, nem hangsúlyozta, milyen fontos „a proletariátus pártja teljes osztályönállóságának követelménye".[46] De Lenin felfogásában ez az önállóság nem más erők által képviselt forradalmi, demokratikus mozgalmaktól való elhatárolódásból adódott, hanem a munkásosztály pártjának abból a képességéből, hogy hasson ezekre a mozgalmakra, hogy a közös harcra rányomja a „proletár bélyeget". Az önállóságról való minden beszéd üres szalmacséplés lesz, ha a párt nem a közös harcra fog törekedni, azaz ha általában lemond a más forradalmi demokratikus erőkkel való koalícióról, vagy pedig alárendeli tevékenységét egyetlen célnak: annak, hogy megőrizze az elért egysé-

[45] *Lenin* Összes Művei. 9. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 254. old.
[46] *Lenin* Összes Művei. 11. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 32. old.

get és ne lépjen túl azoknak a követeléseknek keretein, amelyek megfelelnek valamennyi résztvevőnek, még a legingatagabbaknak és legkövetkezetlenebbeknek is.

Ennélfogva a proletárpárt önállósága a politikai koalícióban nagy fontosságú tényező – hangsúlyozta Lenin –, amely biztosítja a proletár, baloldali erők egyesülésének irányát és szervezettségét, olyan tényező, amelytől az elérendő egység forradalmi hatékonysága függ.

Amint látjuk, Lenin koncepciója szerint a koalíciós egység és a párt önállósága közötti ellentmondás nem mechanikusan, nem a „vagy az egyik, vagy a másik" formula szerint oldódik meg, hanem dialektikusan, mint a két elv eleven, dinamikus összekapcsolása és kölcsönhatása. Az ilyen megoldás politikai és osztálytartalma megfelel mind az általános demokratikus, mind a voltaképpeni proletárharc feladatainak.

A mai viszonyok között a politikai szövetségek stratégiájának további kidolgozása és eredményes megvalósítása csakis úgy képzelhető el, hogy a kommunisták ezekre az alapvető lenini eszmékre támaszkodnak.

Ezeket az eszméket továbbfejlesztve a kommunisták két fontos következtetésre jutnak.

Az első az, ha helyesen összekapcsoljuk a két irányvonalat, vagyis az egység, az együttműködés irányvonalát össze tudjuk egyeztetni a párt önállóságának megőrzésével, akkor ez kizárja a demokratikus, baloldali erők szövetségére vonatkozó olyan elképzeléseket, amelyek szerint az ilyen szövetség majdhogynem öncélú. A heterogén politikai erők szövetsége természetesen mindig feltételez bizonyos kompromisszumokat, bizonyos kölcsönös engedményeket. De elvi jelentőségű az a kérdés, hogy minek a jegyében? Az egység jegyében! – hangzik lépten-nyomon a reformisták válasza. A kommunisták nem így közelítik meg a dolgot. Jóllehet óriási jelentőséget tulajdonítanak az egység megszilárdításának, mégsem hiszik azt, hogy a demokratikus koalíció, a baloldali blokk érdekei önmagukban annyira jelentősek, hogy ezeknek teljes mértékben alá kellene rendelni a párt politikai és ideológiai tevékenységét. A kommunisták a politikai szövetségben nem célt látnak, hanem eszközt, utat, módszert, fegyvert, amelynek segítségével megvalósítható az egyesülő pártok és szervezetek közös érdekeit

kifejező program.[47] Ezért számukra nem létezik önmagáért való egység. Szilárdan és következetesen csakis az olyan egység mellett szállnak síkra, amelynek világos iránya van és amely hatékonyan szolgálja a szabatosan megfogalmazott politikai és társadalmi célokat.

A második következtetés, amely a koalíciós egységnek és a párt önállóságának összekapcsolására vonatkozó lenini koncepcióból adódik, az, hogy a heterogén politikai erők egyesülése nem zárja ki a köztük folyó harcot.

A mai gyakorlat igazolja ennek a tételnek rendkívüli időszerűségét. A demokratikus koalíciók, a baloldali egység tömbjei a polgári társadalom fokozódó ellentmondásainak, az osztályharc éleződésének körülményei között alakulnak ki és működnek. Természetes, hogy a társadalom politikai életének új problémái a szövetségekben részt vevő különböző pártokból nem egyforma reakciót váltanak ki. Franciaországban például, miután az egyesült baloldali erők az 1974. évi elnökválasztásokon jelentős sikert arattak, a burzsoázia összpontosított ellentámadást indított, és ezzel nagymértékben kiélezte a helyzetet az országban. Az általános politikai egység fennmaradása mellett a kommunista párt és a szocialista párt között nézeteltérések támadtak, s ezeket egy olyan polémia során küzdötték le, amely törvényszerű és elkerülhetetlen a pártok között, ha egyikük a tudományos szocializmus elmélete alapján áll, a másik pedig a reformizmus hagyományaiban született és nőtt fel.

A közös ellenség – a monopóliumok – elleni együttes harc és a szövetség keretei között az egység, a közösen kidolgozott feladatok megoldásáért folyó harc: ezek megint csak dialektikusan elválaszthatatlan elemei az egység kommunista stratégiájának. Szó sem lehet itt az egyiknek a másikkal való szembeállításáról. Nincs olyan probléma, hogy „melyik a fontosabb". Magától értetődik, hogy a monopoltőkés burzsoázia közös ellensége mindazoknak az erőknek, amelyek a baloldali demokratikus egységet alkotják. Az egyesült demokratikus mozgalomban részt vevők ideológiai munkájában a fő feladat a monopoltőkés burzsoázia ellen, annak kép-

[47] „Az egység – mondja Georges Marchais – önmagában véve semmit sem jelent, az egység eszköz. Eszköz a dolgozók, a nép és az ország érdekeit szolgáló új politika megvalósítására." (*L'Humanité*, 1975. március 19.)

viselői, apologétái ellen vívott harc. A kommunisták ebben a tekintetben is példát mutatnak azzal, hogy kompromisszumokat nem ismerve leleplezik a kizsákmányolásnak és a politikai elnyomásnak a monopóliumok által létrehozott rendszerét.

De éppen mert az olyan hatalmas ellenség, mint a monopóliumok ellen vívott harc megköveteli, hogy maximálisan mozgósítsák mindazokat az eszközöket, amelyekkel az egyesülő pártok rendelkeznek – így az ideológiai eszközöket is –, szükségessé válik a következetes offenzív antimonopolista irányvonal biztosítása magának az egységnek a keretei között. És ebből a kommunisták azt a következtetést vonják le, hogy megengedhetetlen az ideológiai semlegesség szövetségeseik reformista ingadozásainak megítélésében. Azt tartják, hogy ha eszmei téren mindent megbocsátanak, közömbösen fogadják a közös programtól való elpártolást (azokban az országokban, ahol van ilyen program), akkor a munkásosztály pártja lényegében reformista szintre süllyedne.

Ez az álláspont világosan kifejeződött az európai kommunista és munkáspártok berlini fórumán:

„A konferencia résztvevői üdvözlik azokat a sikereket, amelyeket számos országban és nemzetközi síkon a kommunista és a szocialista vagy a szociáldemokrata pártok együttműködésének fejlesztésében elértek. Az a véleményük, hogy a munkásosztály és valamennyi dolgozó létérdekei megkövetelik azoknak az akadályoknak leküzdését, amelyek az együttműködés útjában állnak és nehezítik a dolgozó tömegeknek a monopoltőke, a reakciós és konzervatív erők elleni harcát.

A konferencián részt vevő kommunista és munkáspártok újólag megerősítik, hogy elutasítanak minden olyan politikát és világnézetet, amely lényegét tekintve alárendeli a munkásosztályt a kapitalista rendszernek. Hangsúlyozzák, hogy következetesen munkálkodni akarnak pártjaik erősítésén és kapcsolataik bővítésén a munkásosztállyal és minden dolgozóval. Egyúttal ismét hangsúlyozzák, hogy készek az egyenjogú együttműködésre valamennyi demokratikus erővel és kiváltképpen a szocialista és szociáldemokrata pártokkal a békéért, a demokráciáért és a társadalmi haladásért vívott harcban."[48]

[48] Az európai kommunista és munkáspártok konferenciája. Berlin, 1976. Kossuth Könyvkiadó 1976. június 29-30. 249. old.

Így tehát az egység és a harc nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő tényezők a baloldali és demokratikus pártok és szervezetek szövetségének fejlődésében.

A szövetségek kommunista stratégiájának egy másik alapvető elve: annak biztosítása, hogy a proletárpárt a demokratikus koalícióban, a baloldali blokkban ne csak önálló, hanem aktívabb szerepet töltsön be. Ez a kommunista álláspont törvényszerűen következik a proletariátus hegemóniájáról mint a XX. század forradalmi, demokratikus, antiimperialista harca fejlődésének objektív és döntő feltételéről szóló marxista–leninista tanításból.

Az a perspektíva, hogy olyan széles körű ellenzéki egyesülések jönnek létre, amelyekben a kommunista párt erős pozíciókat hódít meg, érthető módon igen nagy nyugtalanságot és félelmet kelt a burzsoázia körében. Ezért a burzsoázia ideológusai, s velük együtt a reformisták, erőnek erejével azon vannak, hogy eltorzítsák a kommunisták stratégiai irányvonalának lényegét: azt, hogy növeljék a kommunista pártok szerepét más olyan pártok és szervezetek között, amelyek közös platformon, együttes politikai akcióprogrammal lépnek fel a monopóliumok hatalma ellen.

Az érvelés szokásos sémája az, hogy a kommunisták számára a demokratikus, baloldali erők egységének politikája nem más, mint konjunkturális manőver. A kommunisták – így mondják – csak abban az esetben hajlandók együtt harcolni, ha a többi párt teljesen aláveti magát nekik, elismeri a döntő szóra való jogukat. Valódi céljuk pedig az, hogy fokozatosan kiszorítsák a többi pártot a politikai életből, s végső soron felszámolják őket. Az efféle koholmányok kiagyalói – nyilvánvalóan hallgatóságuk tudatlanságára számítva – esetről esetre arra hivatkoznak, hogy a kommunisták szövetségi politikájának e rágalmazó interpretálása egybevág Leninnek a más pártokkal való együttműködésről vallott nézeteivel.

A továbbiakban tüzetesebben kell foglalkoznunk azzal, hogy melyek a fő aspektusai a bolsevikok által a demokratikus, baloldali szövetségekkel kapcsolatban követett gyakorlatnak, többek között a munkásosztály hatalomra jutásának körülményei között. Látni fogjuk, hogy – ellentétben a burzsoáziától és a jobboldali opportunistáktól származó koholmányokkal – Lenin és a leninisták, bár vezető helyzetet akarnak biztosítani a munkásosztály pártjának a forradalmi mozgalomban, e feladat megoldásáért harcolva sohasem alkalmaztak „diktátumot", „erőszakot" a mozga-

lom többi résztvevőjével szemben. Mi itt most az SZKP dokumentumai alapján, figyelmünket három fő mozzanatra fogjuk összpontosítani; ezek lényegesek a szövetségi stratégia helyes megértése szempontjából, és rávilágítanak arra, mennyire nem helytállóak azok a burzsoá és reformista állítások, amelyek szerint a proletárpártnak a saját szerepe növelésére irányuló törekvése összeegyeztethetetlen a különféle politikai erők egyenjogú együttműködésével egy közös front keretei között.

Az első mozzanat arra vonatkozik, hogy egyáltalán jogos-e ennek a két elvnek a szembeállítása, vagyis hogy a szövetséghez tartozó pártoknak egyenlő jogaik (és egyenlő kötelezettségeik) vannak, valamint a forradalmi proletárpárt vezető helyzetet foglal el a szövetségben. Azok számára, akik az „önmagáért való egység" formuláját követik, ez természetesen megoldhatatlan dilemma. Vagy élcsapat, vagy jogegyenlőség – mondják. És a megegyezés feltételeként azt követelik, hogy a kommunisták mondjanak le egy igen fontos eszmei-politikai elvről, nevezetesen arról, hogy a pártot a munkásosztály élcsapatának tekintik.

Akik így vetik fel a kérdést, nyilvánvalóan felcserélik a fogalmakat. A „párt–osztály–tömeg" viszonyt azonosítják a pártok közötti kapcsolatokkal. Ámde a monopóliumok hatalma ellen, az imperializmus ellen folytatott harc körülményei között a kommunisták sohasem tartottak és nem is tartanak igényt arra, hogy a többi pártot vezessék. A kommunista párt a munkásosztály élcsapata, amely igyekszik a tömegek harcának az élére állni. Ezzel kapcsolatban figyelembe kell vennünk azt, hogy a kommunista párt szerepét és tekintélyét a tömegmozgalomban elfoglalt tényleges objektív helyzete határozza meg. Ezt a szerepet és ezt a tekintélyt a kommunisták nem deklarálják, hanem a harcban vívják ki. Kivívják először is azzal a képességükkel, hogy helyesen mérik fel a fennálló helyzetet, megfelelő kezdeményezéseket tesznek a dolgozó tömegek érdekében; másodszor azzal, hogy ők a demokrácia legelszántabb harcosai, s ugyanakkor következetesen törekednek a munkásság, valamennyi dolgozó forradalmi, szocialista céljainak megvalósítására; harmadszor azzal, hogy lelepleznek minden néven nevezendő eltérést az elvi demokratikus és forradalmi irányvonaltól, s ugyanakkor áldozatokat hoznak ennek az irányvonalnak a megvalósításáért.

A kommunista párt vezető, élcsapat szerepét, amelyet a balol-

dali erők egységfrontjának létrehozásáért és antimonopolista programjának megvalósításáért vívott harcban betölt, Lenin szavaival értékelhetjük a legjobban: „Csak a hegemónia kispolgári, alkuszi értelmezése tekinti a hegemónia lényegének a megegyezést, a kölcsönös elismerést, a szóbeli feltételeket. Proletár szempontból a háborúban azé a hegemónia, aki a legerélyesebben harcol, aki minden alkalmat megragad, hogy lesújtson az ellenségre, aki azt teszi, amit mond..."[49] Ezzel kapcsolatban fölmerül az a kérdés, milyen szerepe van a választási hadjáratnak abban, hogy meghatározzuk a párt által az általános politikai harcban elfoglalt helyét. A kommunistákat gyakran vádolják azzal, hogy elhanyagolják ezt a „számtani" mutatót. Ez nem igaz. Amint ez a marxista–leninista pártok dokumentumaiból kitűnik, a kommunisták mindig tisztelték és tisztelni fogják az általános szavazás útján hozott döntést. De a kommunisták a tömegekért folyó harcot nem korlátozzák csupán a parlamenti harcra, mivel azt tartják, hogy a választási többség és az össznépi többség a kapitalizmus, sőt még a demokratikus forradalom körülményei között sem egy és ugyanaz. Miért? Először is azért, mert ha a kommunisták egyidejűleg nem szilárdítják meg tömegpozícióikat, az uralkodó burzsoázia reakciós erői mindig gátolhatják ezeket a vívmányokat; másodszor közismert, hogy a burzsoázia, ha kezében van a hatalom, minden lehetőt el fog követni, hogy megakadályozza a valóban szabad választásokat. Ez az oka annak, hogy a kommunisták erélyesen küzdenek a tömegek többségének megnyeréséért.

A másik mozzanat azzal függ össze, hogy – mint már említettük – elkerülhetetlen az erők átcsoportosulása a demokratikus, antimonopolista harc fejlődésének és sikereinek arányában. Minden előrehaladás természetesen új feladatokat tol előtérbe. Mivel ezeket meg kell oldani, a tegnapi szövetségesek útjai elválhatnak egymástól. A kommunisták ezt teljes egészében figyelembe veszik, amikor hangsúlyozzák, hogy egyes politikai erők, amelyekkel koalícióra lépnek, esetleg csupán időleges résztvevői lesznek a szövetségnek. De ez arra az esetre vonatkozik, ha a szövetségesek eltávolodnak az együtt kidolgozott programtól vagy éppenséggel átállnak a program ellenségeinek oldalára. A blokkbeli szövetségesek között keletkezhetnek nézeteltérések az együtt elfogadott

[49] *Lenin* Összes Művei. 9. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 164. old.

program végrehajtása után is, amikor a kommunisták támogatta néptömegek a pártoktól a haladás irányában való további előrehaladást, a forradalmi folyamat elmélyítését fogják kívánni. Aki nem veszi számításba azt a lehetőséget, hogy az események ilyen fordulatot vesznek, az nem látja józanul, realista módon a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit.

A burzsoázia ideológusai sietnek kijelenteni, hogy a marxista–leninistáknak éppen ebből az álláspontjából következik számos más párttal és politikai szervezettel való szövetségük időleges jellege, és ez az álláspont cáfolhatatlan tanúbizonysága a kommunista egységpolitika „konjunkturális" voltának. De hát miféle érv is ez? Vajon azért, hogy valamelyik párt eltávolodik az együtt kidolgozott platformtól, az akcióegységtől, miért nem saját maga, miért a másik, a kommunista párt a felelős? A valóságban a kommunisták politikája éppen a politikai szövetségeseikkel való huzamosabb együttműködésre épül, s ennek nem szabnak semmiféle időbeli határt. Ennek a politikának semmi köze sincs ahhoz a cinikus formulához, amely szerint a szövetségest ki kell használni, s azután félre kell dobni. Ellenkezőleg, a kommunisták célja: a lehető legszilárdabb és leghosszabb ideig tartó egység mindazokkal az erőkkel, amelyek érdekeltek a társadalmi haladásban, s a néptömegek érdekeit szolgálják.

Mi több, a marxisták–leninisták kidolgoztak és sikeresen megvalósítanak egy olyan politikát, amelynek segítségével korlátok közé szoríthatják a szövetségben részt vevő kispolgári, reformista pártok ingadozó és habozó magatartását, elháríthatják azt a próbálkozásukat, hogy egy-egy részletkérdésben keletkező, nem elvi jellegű nézeteltérések miatt szakítsanak a közös fronttal. Ennek a politikának az a lényege, hogy a kommunisták az egység problémáját nem korlátozzák a merőben pártközi viszonyokra, vagy éppenséggel a különböző pártok vezető politikai szervei közötti érintkezésre, megállapodásokra és vitákra. Azt tartják, hogy a baloldali és demokratikus pártok egyezsége csak abban az esetben lehet eredményes, ha szélesebb osztályszövetségekre támaszkodik, mély gyökereket ereszt az alsóbb néprétegekben, a tömegek sűrűjében születik meg mint a tömegek társadalmi aktivitásának kifejezése. A kommunisták a szocialista dolgozókat osztálytestvéreiknek tekintik, és igyekeznek velük elvtársias viszonyt kiépíteni.

A „felülről" és az „alulról" jövő akciók szerves összekapcsolása,

vagyis nemcsak pártközi összehangolásuk, hanem a reakció elleni közvetlen megmozdulások koordinálása is a gyárakban, a falvakban, az egyetemeken, az utcai tüntetéseken: kipróbált és mindig időszerű harci módszer, a forradalmi tevékenység igen fontos elve, melyet Lenin sokoldalúan kidolgozott és amely jól bevált a XX. századi győztes forradalmak során.

Az egység mindenekelőtt maguknak a dolgozóknak az ügye. Annak a tömegharcnak a fejlődése során alakult ki, amely biztosítja a következetesen antimonopolista politikát, a gyakorlatban ellenőrzi a politikai pártok programnyilatkozatait és ígéreteit.

Ha valamely párt nem állja ki ezt a próbát, az nem a kommunisták hibája, és nem is lehet az. Ez csak azt mutatja, hogy az illető párt nem tud tovább haladni a dolgozók, a néptömegek közös céljainak és érdekeinek megvalósítása útján, amely célok és érdekek alapján a politikai szövetség megalakult és fejlődik.[50]

A harmadik mozzanat: a demokratikus, baloldali pártok kormányszinten való együttműködésének kérdése. Napjainkban ez egyre időszerűbbé válik. A burzsoá világ politikai köreiben az a szilárd meggyőződés alakult ki, hogy – különösen Olaszországban és Franciaországban – egyre reálisabb a perspektívája annak, hogy a kommunisták részvételével alakulnak kormányok. A nemzetközi monopoltőke képviselői nem ok nélkül nyugtalanok. Washington már 1976-ban megkísérelte, hogy hivatalos nyilatkozatok formájában közvetlenül beavatkozzék a nyugat-európai államok belügyeibe: azt követelte tőlük, hogy a kommunista pártok előtt zárják el a politikai életben kormányszinten való részvétel útját. Az imperializmusnak ez az újabb antikommunista akciója, mint mindig, most is durva merénylet volt az európai tőkésorszá-

[50] Meggyőzően kifejezik ezt a gondolatot Luis Corvalánnak, Chile Kommunista Pártja főtitkárának következő szavai: „Mi, kommunisták, mindig arról beszéltünk, hogy a munkásosztály szövetségeseinek két típusa van: az állandó és az időleges szövetségesek. Ez objektív tény. A történelem nem áll meg. A társadalom, miután elérte ezeket vagy azokat a célokat, újabb lépésekkel akar előrehaladni. Ezen a ponton új ellentmondások keletkeznek, új feladatok születnek, és velük összefüggésben változások mennek végbe a politikai álláspontokban, megváltoznak az erőviszonyok: bizonyos erők reakciós álláspontra térnek át, a többség azonban előre kíván haladni, előre megy. És ilyen körülmények között nem a kommunisták azok akik rosszindulatból vagy valamiféle aljas indítékokból eltaszítják azokat a csoportokat, amelyek eddig szövetségeseik voltak." (*Luis Corvalán:* Puty pobedi. Moszkva 1971. 167–168. old.).

gok népeinek általános nemzeti és demokratikus jogai ellen. És az a széles körű tiltakozás, amelyet kiváltott, megmutatta, hogy ezeknek az országoknak a társadalmi erői minden bizonnyal megvédik államaik szuverén érdekeit és nem vetik alá magukat a tengerentúli diktátumnak, továbbá azt is, hogy a kommunista pártokat itt tekintélyes és befolyásos politikai szervezetnek, a nemzeti élet fontos és szerves elemeinek ismerik el.

A marxisták–leninisták a kormányban való kommunista részvétel problémájáról azt tartják, hogy ha forradalmi demokratikus típusú kormányokról van szó, amelyek valamilyen formában a néphatalomnak szereznek érvényt, akkor ez az együttműködés elengedhetetlen, mivel a társadalmi haladás elmélyítésének egyik fontos politikai tényezőjévé válhat és kell, hogy váljon. Ez határozza meg azt a fő kritériumot, amelytől az ilyen kormányban való pártegyüttműködésnek maga a lehetősége és a hatékonysága is függ.

A kommunisták mindamellett látják e probléma másik aspektusát is, amely a polgári demokratikus kormányokban való részvételükkel kapcsolatos. A marxisták–leninisták számára nem kétséges, hogy elvileg megengedhető a munkásosztály pártjának részvétele ilyen kormányokban is[51], ha ez lehetővé teszi a munkásosztály, valamennyi dolgozó érdekeinek eredményes képviseletét.

Ámde azt, hogy az ilyen részvétel elvileg megengedhető, a kommunisták nem keverik össze azzal kérdéssel, hogy ez gyakorlatilag célszerű-e. Ez utóbbi kérdést minden egyes esetben konkrétan döntik el, mert nem lehet előre kész recepteket adni. Ha mégis megkísérlünk itt is kiemelni valami közös mozzanatot, akkor vitathatatlan elvnek tekinthető az, hogy a kommunisták egyáltalán nem azért lépnek be koalíciós kormányokba, hogy a monopoltőke érdekeit védelmezzék, hogy uralmát megerősítsék.

Ilyenformán a nép széles körű egyesítésére, a baloldali erőknek a demokratikus, monopóliumellenes harcban való tömörítésére irányuló, a szocialista forradalom lenini elméletéből fakadó kommunista stratégia világos osztályalapra épül. Nem kendőzi el az általános nemzeti mozgalmon belüli osztályellentéteket. A munkásosztály pártjának részvételét ebben a mozgalomban és a közös

[51] Ismeretes, hogy a második világháború után Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Norvégia, Olaszország és több más ország kormányainak voltak kommunista tagjai. Néhány burzsoá államban később is részt vettek kommunisták a kormányban.

harc perspektíváit az szabja meg, hogy ez a párt azt az osztályt képviseli, amely a leginkább érdekelt a demokratikus erők sikerében és a legkövetkezetesebben kész küzdeni győzelmükért.

A munkásosztály pártja teljesen önálló politikai erő. Ez a párt a lelke az együttműködés, nem pedig a vetélkedés alapján forradalmi harcra kész baloldali erők tömbjének. A munkásosztály pártja a derékhada a demokratikus erők általános nemzeti arcvonalának; ezek az erők társadalmilag heterogének, de egyesítik őket a politikai reakció ellen, a monopóliumok mindenhatósága ellen folytatott harc közös érdekei.

Leonyid Brezsnyev az SZKP Központi Bizottságának 1976. októberi plénumán a kommunista pártok munkáját igen pozitívan ítélte meg. „Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a szívós osztályharcok során számos tőkésországban a kommunista párt az utóbbi időben nagy eredményeket ért el. Kibővült e testvérpártok tömegbázisa, megszilárdult a tekintélyük, növekedett a súlyuk a politikai életben."[52]

[52] *L. I. Brezsnyev.* Recs na Plenume Centralnovo Komityeta KPSZSZ 25 oktyabrja 1976. 43. old.

V. fejezet

A nemzeti önrendelkezéstől a társadalmi út megválasztásáig

Az ázsiai, afrikai, latin-amerikai népek nemzeti felszabadító mozgalmának, forradalmi harcának problematikája az utóbbi évtizedekben roppant nagy tudományos és politikai jelentőségre tett szert. Tudományos szempontból már csak azért is igen nagy érdeklődésre tarthat számot, mert a társadalmi élet olyan új jelenségeinek területére vonatkozik, amelyek csakis korunkban jöhettek létre és csupán viszonylag nemrégiben váltak alapos kutatás tárgyává. Politikai szempontból azért tarthat számot érdeklődésre, mert több mint száz országnak és területnek, a szuverén államok kétharmadának mai nemzetközi kapcsolataival és belső fejlődésével összefüggő legfontosabb kérdéseket érinti. Ezekben az államokban a világ népességének több mint a fele él.

Az utóbbi időkben jó néhány olyan nagy jelentőségű esemény és változás ment végbe, amely megmutatta, hogy a nemzeti felszabadító erők önállóan, ténylegesen és kézzelfoghatóan kiveszik részüket az emberiség társadalmi-politikai jelenének és jövőjének alakításából. Ilyenek: az indokínai országokban a vietnami népnek az imperialista agresszor fölött aratott nagyszerű győzelme nyomán bekövetkezett forradalmi változások; az idegen uralom megdöntése a volt portugál gyarmatokon; az arab országok népeinek eredményei az Izrael és külföldi pártfogói ellen vívott harcban; a dél-afrikai felszabadító, antirasszista, haladó mozgalmak sikere; az a tény, hogy számos latin-amerikai országban lehetőség nyílt a jenki imperializmus és az újfasizmus ellen irányuló népfrontok és kormányok alakítására.

„Az ázsiai, afrikai és latin-amerikai népek hozzájárulása a béke és a haladás ügyéhez – mondotta Leonyid Brezsnyev az európai kommunista és munkáspártok berlini konferenciáján – vitathatatlanul egyre növekszik. A szocializmus már mélyen meggyökerezett

sok országban, amely lerázta az imperializmus gyarmati igáját és a szabad, független fejlődés útjára lépett."[1]

Természetesen figyelembe kell vennünk a nemzeti felszabadító harc övezetét alkotó három kontinens közül mindegyiknek a helyzetét, sőt a kontinensminden egyes országának helyzetét is. Mindamellett a marxista–leninista elemzés lehetővé teszi, hogy kiemeljünk bizonyos problémákat és törvényszerűségeket, amelyek a világ e nagy kiterjedésű részének mostani forradalmi fejlődését jellemzik. A nemzetileg sajátszerűnek és nemzetközileg közösnek a dialektikáját szem előtt tartva figyelmünket olyan kérdésekre összpontosítjuk, amelyek – úgy véljük – kulcsfontosságúvá váltak annak megértése szempontjából, hogy mi a nemzeti felszabadító mozgalom mai és távlati szerepe a világforradalmi folyamatban.

EGY „FOGAS KÉRDÉS" MEGOLDÁSA

A marxista gondolkodás kezdettől fogva nagy figyelmet fordított arra a kérdésre, hogy milyen a viszony az osztályérdekek és a nemzeti érdekek, az osztályharc és a nemzeti harc között. Marx és Engels műveikben lerakták ennek az elemzésnek módszertani alapjait. Hivatkozhatunk például arra a nevezetes tételükre, hogy a proletariátus mint osztály érdekelt a nemzetileg elnyomott népek felszabadításában, mert ez megfelel humanista eszményeinek, saját társadalmi szabadságának.

Korunk valóságából kiindulva, a tudományos kommunizmus megalapítói a nemzeti harcot olyan mozgalomnak tekintették, amely demokratikus (népi, tömeges jellegénél, szabadságszereteténél fogva) és egyúttal polgári is (mivel a tőkés társadalom normái korlátozták). Ezért merült fel az a kérdés, amelyet Marx így fogalmazott meg: „A súlyos probléma számunkra ez: a kontinensen küszöbön áll a forradalom és nyomban szocialista jelleget is fog ölteni. Vajon nem fogják-e szükségszerűen eltiporni ebben a kis zugban, mikor sokkal nagyobb területen a polgári társadalom mozgása még emelkedő irányú?"[2] Más szóval, nem az történik-e, hogy a

[1] A kommunista és munkáspártok berlini konferenciája. Berlin, 1976. június 29–30. Kossuth Könyvkiadó 1976. 52. old.

[2] *Marx–Engels* Művei. 29. köt. Budapest 1972. 339. old.

nagy kiterjedésű gyarmati és félgyarmati periféria országaiban, azokban az országokban, amelyek nem érték még el az egész társadalmat felölelő burzsoá viszonyok fejlett formáit, egy fiatal kapitalizmus emelkedik fel, telve friss erőkkel, amely képes ismét vállalni a történelmi kezdeményezést, s ezt szembeállítani a proletariátus, a szocializmus forradalmi vívmányaival? A XIX. századi viszonyok nem tették lehetővé ennek a kérdésnek kimerítő tudományos megoldását és még kevésbé a politikai megoldáshoz vezető út megjelölését. A nemzeti felszabadító forradalmak társadalmi perspektívája korlátozottnak látszott. Minden amellett szólt, hogy határa a polgári demokratizmus marad, legfőbb vívmánya pedig csupán az, hogy előkészíti a talajt a kapitalizmus fejlődése számára.

Amikor a kapitalizmus átnőtt az imperialista szakaszba, a nemzeti harcnak a felszabadító világmozgalomban betöltött szerepe és helye minőségileg megváltozott. Ma már ez nyilvánvaló tény, a kommunisták, általában a haladó gondolkodású emberek számára. De akkor, a XX. század elején, a nemzeti mozgalomnak ezek a rejtett lehetőségei alig mutatkoztak meg, s feltárni sem volt könnyű őket. Annál kevésbé, mert nemcsak a burzsoá ideológusok, hanem az akkori európai jobboldali szociáldemokraták (az olyanok, mint Bernstein, Vandervelde és mások), valamint távol-keleti, szociálreformista nézeteket valló politikusok is (például Baars Indonéziában) kijelentették, hogy a nemzeti-gyarmati kérdésnek nincs jelentősége a világ „civilizált" része szempontjából, hogy a gyarmatok népessége tovább alussza álmát. Ebben a kérdésben nem tudták észrevenni az újat a marxizmus olyan jeles propagandistái és teoretikusai sem, mint Rosa Luxemburg, Franz Mehring, G. V. Plehanov és mások. Csak Lenin géniusza volt képes új megvilágításban látni a nemzeti felszabadító mozgalom szerepét az imperializmusban, felmérni forradalmi töltését, fölfedezni és elméletileg megindokolni, hogy a népek nemzeti felszabadító harca elkerülhetetlenül egybeolvad a proletariátusnak a kapitalizmus megdöntéséért vívott osztályharcával.[3]

[3] Leninnek 1917 októbere előtt a nemzeti kérdésről írt munkái közül megemlítjük a következőket: *Az „Örmény Szociáldemokraták Szövetségé"-nek kiáltványáról* (1903), *A nemzeti kérdés programunkban* (1903), *A munkásosztály és a nemzeti kérdés* (1913), *Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdésre vonatkozóan* (1913), *A nemze-*

Lenin meggyőzően kimutatta, hogy az imperializmus maga rombolta le azt a „korlátot", amelyik a tőkés szempontból fejlett országok munkásosztályát elválasztotta a nemzeti mozgalmak alapját képező, zömében paraszti és kispolgári tömegektől. A XX. század viszonyai között a világon a barikádnak ugyanarra az oldalára kerültek a proletárforradalom és a nemzeti-gyarmati elnyomás elleni harc erői; egyetlen világforradalmi folyamatban olvadtak össze. A nemzeti felszabadulásért folyó harc, miközben alapjában véve megőrzi nem proletár, társadalmilag heterogén természetét, objektíve a nemzetközi antiimperialista mozgalom részévé, a kapitalizmusból a szocializmusba világszerte végbemenő átmenet részévé válik.

Ezekkel az új körülményekkel kapcsolatban Lenin

– a gyarmatok és félgyarmatok népeinek felszabadító mozgalmát olyan társadalmi-politikai erőnek tekintette, amelyre a nemzetközi burzsoázia végső soron nem számíthat mint tartalékára a proletariátussal való párharcában;

– bebizonyította, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom – heterogén szociális összetétele és bizonyos belső ellentmondások ellenére – óriási forradalmi potenciállal rendelkezik, aktív és önálló erő a világforradalmi harcban; ennélfogva a proletariátusnak, a szocializmus erőinek hozzá való viszonya csakis az együttműködés és a szövetség alapjára épülhet;

– kimutatta, hogy a népek antiimperialista felszabadító harcának nemcsak nemzeti tartalma, nemcsak általános demokratikus töltése van, hanem ez a harc elkerülhetetlenül „a kapitalizmus és az imperializmus ellen fordul majd..."[4]

– tudományosan megindokolta, hogy a gyarmati iga alól felszabadult népeknek az új történelmi helyzetben lehetőségük van a tőkés fejlődési szakasz megkerülésével a szocializmusba való átmenetre;

– hangsúlyozta, hogy a marxisták a nemzeti-gyarmati kérdés megközelítésekor nem szorítkozhatnak csupán a nemzetek önrendelkezési jogának elismerésére. Egyúttal a leghatározottabban tá-

tek önrendelkezési jogáról (1914), *A szocialista forradalom és a nemzetek önrendelkezési joga* (1916), *Junius brosúrájáról* (1916), *Az önrendelkezés körül folyó vita eredményei* (1916).

[4] Lásd *Lenin* Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 35. old.

mogatniuk kell a gyakorlatban, erkölcsileg is, anyagilag is a nemzeti felszabadító mozgalmak forradalmi elemeit.[5]

Az a körülmény, hogy több tucat gyarmati és félgyarmati sorban tengődő ázsiai és afrikai ország politikai önállóságra tett szert, további társadalmi sorsukat a világ eszmei-politikai polémiájának egyik sarkalatos kérdésévé tette.

Az utóbbi években a latin-amerikai országok forradalmi harcának is kialakultak a maga sajátszerűségei. A kapitalizmus ezeknek az országoknak egész sorában elérte a fejlettség közepes szintjét, bár a polgári demokratikus forradalmak sok feladatát még nem oldották meg, egyszer már mindegyikük kivívta függetlenségét a spanyol és a portugál uralom elleni harcban. Ámde az Egyesült Államoktól való függés, az, hogy az észak-amerikai tőke félgyarmataivá változtak, gyakorlatilag csaknem valamennyiüket az elé a feladat elé állította, hogy újból kivívják nemzeti, valamint társadalmi felszabadulásukat is. Ezekben az országokban, a konkrét feltételektől függően, különösen széles körűek a demokratikus követelések, melyek óhatatlanul közelednek a szocialista követelésekhez, és a latin-amerikai országok kommunista pártjai szerint csak a szocialista fejlődési perspektíva kapcsán oldhatók meg véglegesen.[6]

Ennek megfelelően hihetetlenül időszerűvé vált Leninnek az a megállapítása, hogy forradalmi korunkban a nemzeti felszabadító mozgalom elválaszthatatlan, szerves része annak a harcnak, amely az emberiség társadalmi életének szocialista átalakításáért folyik világszerte.

Mindamellett, még ha ilyenformán kialakul is a következetesen

[5] Lásd erről *Lenin* Összes Művei. 27. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 243. old.

[6] Ezeknek a problémáknak mélyreható marxista–leninista elemzését megtaláljuk a latin-amerikai és karib-tengeri kommunista és munkáspártok 1975. június 10-től 13-áig Havannában tartott tanácskozásának *Latin-Amerika harcban az imperializmus ellen, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a nép jólétéért, a békéért és szocializmusért* című dokumentumában. Ez hangsúlyozza, hogy a jelenlegi helyzetet „az imperialista uralom elleni sokkal szélesebb körű és erélyesebb harcra való közvetlen áttérés jellemzi egész Latin-Amerika viszonylatában... Ideje fokozni a harcot a második, igazi és végleges függetlenség kivívásáért, mert ez a felszabadulással együtt megnyitja az utat a mi Amerikánkban élő férfiak és nők óriási többségét új reménységgel eltöltő szociális átalakulások széles horizontjai felé. Előre, országaink teljes nemzeti felszabadulása és teljes függetlensége felé, a demokrácia és a népjólét, a világbéke és a szocializmus felé!"

mélyülő nemzeti felszabadító harc végső osztályperspektívája, természetét és közvetlen céljait tekintve ez általános demokratikus jellegű harc marad. Ez a helyzet bizonyos mértékig ellentmondásos, és vagy mert képtelenek ennek az ellentmondásnak a megoldására, vagy pedig mivel tudatosan el akarják torzítani a lényegét, napjainkban számos olyan (gyakran az elmélet rangjára igényt tartó) koncepcióval és doktrínával hozakodnak elő, amelyek a nemzeti felszabadító harc övezetében levő országok jövőjét így vagy úgy elválasztják a munkásosztály forradalmi vívmányaitól, a valóságos szocializmustól.

Ezek mindenekelőtt burzsoá ideológusok elméleti konstrukciói. Bármennyire sokfélék is, egyetlen közös célnak vannak alárendelve: annak, hogy megindokolják, miért kell a fejlődő országoknak (állítólag saját érdekükben) a világkapitalizmus szférájában maradniuk. Az adott esetben az említett ellentmondást a fejlődő országok társadalmi fejlődésében az osztálytudat és a nemzeti tudat között csak látszólag oldják meg a nemzeti javára, a valóságban kifejezetten osztályjellegű, polgári megoldást javasolnak. Ennek oka a fejlődő országokban végbemenő forradalmaknak a XVII–XVIII. századi polgári forradalmakkal való azonosítása. Ennek az azonosításnak egyszerű „magyarázatát" adják: ezek a forradalmak és amazok is általános demokratikus jellegűek, céljuk megszabadulni a feudális elnyomástól, egyes országokban leküzdeni a rendi maradványokat. Az efféle elméleti konstrukciók rugója elég egyszerű: nem szabad megengedni, hogy a forradalmak túllépjék a burzsoá kereteket. Így az elméletben. Hát a gyakorlatban? Az imperializmus eltűri a forradalmakat, látszólag megbékél a nemzeti felszabadító mozgalmakkal, amíg nem áll fenn az a veszély, hogy gyöngítik a kapitalista világrendszert. Erre tömérdek példa van, közöttük az a fasiszta államcsíny, amelyet az Egyesült Államok Chilében szervezett, továbbá az imperialista erőknek a független Angola megsemmisítésére, a dél-afrikai fajgyűlölő rezsimek megerősítésére tett kísérletei.

Kevésbé nyilvánvaló formában, de ugyanez a megközelítés – és ugyanez a végkövetkeztetés – található meg azokban a sémákban, amelyeket a nemzetközi reformizmus javasol. E sémák szerzői tudatában vannak annak, hogy nem lehet egyenlőségjelet tenni a különböző korszakokban végbemenő forradalmak közé, és a nemzeti felszabadító harc övezetében levő országoknak és népeknek a

„szocialista fejlődés" receptjét javasolják. Ámde ezzel kapcsolatban, általános eszmei hagyományaikkal összhangban, nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy a felszabadult országokban a szocializmushoz vezető útnak nem kell az osztályharc fejlődésén át vezetnie. A szociálreformisták állításai szerint a tőkés világrendszernek mind a fejlett, mind pedig a gazdaságilag elmaradott részében az osztálybéke alapján végbemenő fokozatos evolúció a szocializmus útja.[7] A szociálreformizmus már azzal is, hogy elkeni a fejlődő országok társadalmi haladásának osztályaspektusát, azoknak a kialakult alapvető struktúráknak a konzerválását kívánja elérni, amelyeken mind a fejlődő országok imperialista kizsákmányolása, mind pedig a helyi kiváltságos osztályok és csoportok uralma nyugszik. Ilyenformán a jobboldali opportunizmus, szocialista frazeológiája ellenére, valójában a volt gyarmatok és félgyarmatok kapitalista jövőjéért küzd.

Magának a nemzeti felszabadító mozgalomnak az ideológiájában, kiváltképpen Ázsiában és Afrikában, az elmúlt évtizedben számos olyan doktrína jött létre, amelyeknek a szerzői valamilyen formában megkísérelték megoldani azt a kérdést, amely a teljes nemzeti függetlenségért folyó harc általános demokratikus tartalma és objektív osztályperspektívája közötti ellentmondás folytán merül fel. Rá kell mutatnunk arra, hogy e doktrínák túlnyomó többsége axiómaként nyilvánítja ki, hogy a felszabadult gyarmatok és félgyarmatok jövője nem lehet kapitalista. Ezért a „szocialista mintájú társadalom", a „pragmatikus szocializmus", az „afrikai", az „arab", a „muzulmán szocializmus" stb. különféle koncepcióit javasolják. Érthető, hogy mindezek a koncepciók, kiváltképpen kialakulásuk első időszakában, hangsúlyozottan nemzeti

[7] Jellemző e tekintetben a Szocialista Internacionálé ideológiai, sőt politikai szervező munkája is. Ez a szervezet a hatvanas évek közepe óta igyekszik betölteni az afrikai szocialista fejlődés legfőbb irányítójának szerepét. 1975 júliusában a Szocintern védnöksége alatt Tuniszban összehívták 26 afrikai ország konferenciáját *A tervszerű fejlődés és a szocializmus afrikai útjai* címmel megjelölt kérdések megvitatására. Azok a szónokok, akiknek – a szervezők számításai szerint – meg kellett adniuk a konferencia általános hangnemét, felszólításaikban kiemelték, hogy a marxizmus–leninizmus „nem alkalmazható" az afrikai valóságra, és hangsúlyozták, mennyire értékesek azok az erőfeszítések, amelyek a szociáldemokrata formuláknak az afrikai viszonyokhoz való gyakorlati hozzáidomítására irányulnak. (Lásd erről *Béke és Szocializmus*, 1975. 12. sz. 75–77. old.)

színezetet öltöttek. Ám az idő múlásával az efféle doktrínák nemzeti burkán át törvényszerűen áttör és előtérbe nyomul igazi társadalmi-politikai tartalmuk.

Ma a „nemzeti szocializmus" afroázsiai talajon kialakult koncepciói három csoportra oszthatók. Az egyikhez azok a doktrínák tartoznak, amelyek nacionalista (vagy vallási-fanatikus) formulák gyűjteményévé fajultak el, s amelyeknek semmi közük sincsen sem a tömegek szocialista, sem pedig demokratikus törekvéseihez, hanem csupán az uralkodó csoportoknak azt a törekvését vannak hivatva leplezni, hogy megtartsák a hatalmat és megőrizzék kiváltságaikat.[8]

A második csoportot azok a koncepciók alkotják, amelyeknek hívei őszintén meg vannak győződve a szocializmushoz vezető nemzeti utak „sajátszerűségéről". Ezek hangsúlyozzák, hogy antikapitalista intézkedéseket kell életbe léptetni, megindokolják és kidolgozzák a társadalom radikális átalakításának programjait, amelyek objektíve a burzsoá viszonyok fejlődése ellen irányulnak. Az ilyen álláspontra helyezkedő ideológusok elismerik a szocialista országok kiemelkedő vívmányait, tisztelettel tekintenek a tudományos szocializmus elméletére. Csakhogy az ilyen elméleti konstrukciók a nemzeti adottságok specifikumát annyira felnagyítják, hogy ez gátjává válik valóban tudományos fejlesztésüknek és elmélyítésüknek.

Végül a harmadik csoportba azokat a nemzeti ideológiai áramlásokat kell sorolnunk, amelyek – túllépve a kezdeti, mondhatnánk előkészítő elméleti kutatásokat – a marxizmus–leninizmus elveihez való közeledés útján haladnak. Ezeknek az áramlatoknak bizonyos gyökereik és hagyományaik vannak magában a nemzeti felszabadító mozgalomban, amelynek számos kiemelkedő vezetője nemegyszer hangsúlyozta, milyen óriási a jelentősége a marxista–leninista tanításnak mint olyan elméletnek, amely nagymértékben hatott az ő saját eszmei-politikai orientációjukra és elősegítet-

[8] Ezekben az esetekben a „szocialista" frazeológia gyakran olyan politikai gyakorlattal párosul, amely közvetlenül kezére játszik az imperialista reakciónak. A dolognak erre az oldalára hívta fel a figyelmet Cheddi Jagan, a Guyanai Népi Haladó Párt főtitkára, aki pártjának az SZKP XXV. kongresszusán részt vevő küldöttségét vezette. Ezt mondotta: „Az »afrikai szocializmus« néhány bajnoka nem volt hajlandó támogatni az MPLA-t, és ezek egy táborba kerültek az imperializmussal." (Privetsztvija XXV szjezdu KPSZSZ, 120. old.)

te a népeik által vívott harc történelmi perspektívájának tisztázását.[9] A haladó, demokratikus ázsiai és afrikai körökben a nemzeti forradalmak győztes fejlődése során lényegesen megnőtt a tudományos szocializmus iránti érdeklődés. A forradalmi demokrácia néhány vezetője lassanként arra a következtetésre jutott, hogy a felszabadult gyarmatok további haladása a szocialista társadalom létrehozásának útján – sajátos társadalmi struktúrájuk és kulturális hagyományaik ellenére – csakis a tudományos szocializmus elméletében megfogalmazott általános törvényszerűségek alapján lehetséges.[10]

A nemzeti felszabadító harc övezetében tehát bonyolult ideológiai harc képe tárul elénk, s ez a harc annál is inkább bonyolult,

[9] Dzsavaharlal Nehru például Lenint „a kor legnagyobb emberének" nevezte, különösen hangsúlyozva, hogy őt magát Lenin műveinek, éppúgy, mint Marx munkáinak tanulmányozása segítette abban, hogy új megvilágításban lássa a történelmet és kora életét egyaránt. (*Nehru:* The Discovery of India. 1946. 13. old.) Írt arról is, hogy a marxizmus „segít minket abban, hogy megértsük napjaink társadalmi jelenségeit, és utat mutat a cselekvéshez, a menekvéshez". (*Dzsavaharlal Nehru:* Autobiography, 592. old.)

Ahmed Sékou Touré hangsúlyozta, hogy a világ mai képe nem érthető meg, ha nem vesszük figyelembe, hogy 1917 októbere után a nemzetközi küzdőtéren minden nagyszabású változás „a marxizmus nagy klasszikusainak tudományos elemzésével összhangban ment végbe". (*Ahmed Sékou Touré:* Le pouvoir populaire. XVI. köt., 3. kiad. 1972. október. Genf, 20. old.)

„Lenin halhatatlan, egyedülálló lángelméje, Lenin tanítása – hangsúlyozta Amilcar Cabral, Bissau-Guinea és a Zöld-foki-szigetek Afrikai Függetlenségi Pártjának főtitkára – hatalmas erő, amely támogatja mindazokat, akik harcolnak az imperializmus ellen, és kiapadhatatlan forrása számukra az ihletnek." (*Amilcar Cabral:* Revoljucija v Gvinyeje. Izbrannije sztatyi i recsi: Moszkva 1973. 219. old.)

[10] Kwame Nkrumah azt írta, hogy az afrikai forradalom ideológiája, bár a konkrét afrikai viszonyok terméke, „ugyanakkor a tudományos szocializmus elveire épül". (*Kwame Nkrumah:* Class Struggle in Africa. London 1970. 40. old.) Megállapította továbbá, hogy „a tudományos szocializmus elvei egyetemesek és állandók". (Ugyanott, 26. old.)

Nasszer arra a kérdésre, hogy mi a tudományos szocializmus, ezt felelte: „Azt jelenti, hogy nincs szentimentális vagy fantasztikus szocializmus, hanem tudományos elveken alapuló egyetemes szocializmus van..." (Madzsumuat al-Hutub va at-Taszrihat lir-raisz Gamal Abdel Nasszer, Kairó, 1967. [arabul])

Abdul Fattah Iszmail, a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság Nemzeti Frontja Központi Bizottságának főtitkára, az SZKP XXV. kongresszusán ezt mondta: „Mi, elvtársak, őszintén hiszünk a tudományos szocializmusnak mint az olyan egyedüli forradalmi koncepciónak az eszméiben, amely lehetővé teszi a valóság alkotó elemzését és fokozatos javítását népünk legszélesebb tömegeinek érdekében." (Privetsztvija XXV szjezdu KPSZSZ, 430. old.)

mert nemcsak a monopoltőke és a nemzetközi reformizmus, hanem más erők is – a fejlődő országokon kívül állók és ellentétes érdekeltségűek – megpróbálják önző céljaik érdekében kihasználni mind a helyi nacionalista illúziókat és szenvedélyeket, mind pedig a köztudat általános fejletlenségét, aminek oka a tömeges analfabetizmus és az anyaországok által évszázadokon át fenntartott tudatlanság.

E harc egyik példája annak a koncepciónak a propagálása, amely szerint a volt gyarmatok népeiből álló „harmadik világnak" szövetségese a „második világ", amely magában foglalja a volt gyarmattartó hatalmakat, vagyis az imperialistákat is. A fejlődő országok ellenségének pedig az „első világot" nyilvánítják, s ide sorolják az imperialista Egyesült Államokkal együtt a Szovjetuniót – a nemzeti felszabadító erők igaz barátját is. Közös nevezőre hoznak olyan országokat, amelyek az osztálybarikádok különböző oldalain állnak. Ebben a koncepcióban a „harmadik világ" fogalma maga is formális, nem osztályjellegű. Figyelmen kívül hagyja, mennyire heterogén ez az övezet, ahol vannak olyan országok, amelyek elvetik a kapitalizmust mint társadalmi rendszert, vannak burzsoá államok, amelyek antiimperialista politikát folytatnak, vannak továbbá olyan államok, amelyek a szomszédos országokkal szemben expanziós politikát folytatnak, és vannak nyilván fasiszta rezsimek is.

Ugyanígy figyelmen kívül hagyják az elsődleges alapot, az osztályalapot a „két szuperhatalom", a „szegény és a gazdag országok", az „egyenlő távolságtartás", a „lavírozás" stb. koncepciói.

Mindez magától értetődően bizonyos mértékben megnehezíti azt, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom kidolgozza a fejlődő országok teljes nemzeti felszabadulása, gazdasági és egész társadalmi haladása érdekeinek legjobban megfelelő ideológiai orientációit. Ráadásul az eszméknek Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában kibontakozó harcában korántsem csupán az elméleti érveknek van súlyuk. E csata kimenetelére meghatározó módon hatnak a társadalmi-gazdasági, a politikai erőviszonyok. De nem lehet lebecsülni azt sem, hogy a szellemi felépítmény visszahat a társadalmi alapra. A helyes ideológiai döntéseknek óriási jelentőségük van a társadalmi és politikai harcban, s így a fejlődő országok körülményei között is az eszmei pozíciók megválasztásának, elhatárolásának problémái szorosan összefüggnek a teljes nemzeti független-

séghez vezető út megválasztásának, s ugyanígy a kapitalizmus és a szocializmus közötti választásnak a problémájával.

Ezért olyan fontos az a harc, melyet az ázsiai, afrikai, latin-amerikai országok kommunista pártjai, a nemzetközi kommunista mozgalom folytatnak avégett, hogy tudományos elméleti megoldást találjanak arra a kérdésre, milyen viszony áll fenn a felszabadító, antiimperialista forradalmakban a nemzeti (általános demokratikus) elv és az osztályelv között. Az ilyen megoldás Leninnek azoknak az elvi megállapításaiból következik, amelyek figyelemmel vannak korunk forradalmi folyamatának egész dialektikájára. Ez a megoldás nem engedi meg az afrikai, ázsiai és latin-amerikai országokban a nemzeti jelleg egyoldalú eltúlzását, s a társadalmi rétegeződés és az osztályellentétek ennek megfelelő lebecsülését, az egyes országok társadalmi-gazdasági különneműségének lebecsülését. De kizárja a probléma olyan álforradalmi megközelítését is, amikor is figyelmen kívül hagyják az imperialista elnyomással szembeni nemzeti tiltakozás potenciálját, s olyan tanácsokat adnak, amelyek egyértelműek a szükséges fejlődési fokok „átugrására" való felszólításokkal. Csak Lenin tanításának világánál érthetjük meg, hogy milyen úton oldható fel a jelenkori felszabadító forradalmakban a nemzeti és osztálytartalmuk között objektíve meglevő ellentmondás, mind a volt gyarmatok és félgyarmatok szuverenitásának, önállóságának megszilárdítása érdekében, mind pedig társadalmi haladásuk, a kizsákmányolás valamennyi formájának felszámolása érdekében.

AZ OSZTÁLYHARC ÉS A HAZAFIAS EGYSÉGFRONT

A nemzeti, azaz az általános demokratikus mozgalom fő vívmánya kétségtelenül a gyarmati rezsimek megdöntése, az, hogy tucatnyi ország és nép megszabadult a közvetlen külföldi uralomtól, megszilárdította politikai függetlenségét, állami szuverenitását. Helytelen, ha korunk e hatalmas forradalmi változásáról szólva csupán azokra az országokra gondolunk, amelyeket az imperializmus egykor jogfosztott gyarmati sorba süllyesztett. Hiszen széttörték a félgyarmati függőség számos béklyóját is, és a népek nemzeti önrendelkezési joga mint nemzetközi elv diadalmaskodott, ezt

nem egyszerűen proklamálták, hanem a megváltozott nemzetközi erőviszonyok biztosították is. Ez a lényege annak a történelmi fordulatnak, amely Ázsia, Afrika, Közép- és Dél-Amerika sorsában végbement. Régebben egy gazdaságilag gyönge – bárha formálisan önálló – ország előtt egyetlen perspektíva nyílt: az imperializmustól való egyre nagyobb függőség. Most a politikai szuverenitás reális tartalommal telítődött, hatékony tényezőjévé vált a teljes nemzeti szabadságért való küzdelemnek. Így megérthetjük, miért van a gyarmati rendszer (és nemcsak a gyarmatbirodalmak) összeomlásának elvi jelentősége az összes fejlődő ország számára, beleértve azokat is, amelyek évezredeken (mint Etiópia, Irán) vagy századokon át (mint a latin-amerikai államok többsége) megőrizték az önállóság külső jegyeit.

Ilyen tehát általánosságban ez a változás, amelynek jelentőségét nem hangsúlyozhatjuk eléggé, sem a világszerte folyó antiimperialista harc szempontjából, sem a felszabadult országok belső fejlődésére kifejtett hatása szempontjából.

De nézzük meg, hogy mi következik ezután, milyen változásokra számíthatunk az imperializmus volt gyarmati és félgyarmati perifériáján levő országok közéletében.

Az általános demokratikus mozgalomnak a gazdaság terén mindig alapvető, világosan kifejezett követelése volt a gazdasági elmaradottság leküzdése, a népesség életszínvonalának emelése, hiszen a kolonializmus a népesség zömét nyomorra és éhezésre kárhoztatta. Az országok többsége a gazdasági fellendülés útjára lépett. De ezt korántsem mindenütt kísérte a dolgozó néprétegek anyagi jólétének észrevehető emelkedése.[11]

A függetlenség éveiben a társadalmi viszonyok rendszerében fontos átalakulások mentek végbe. Számos országban történtek

[11] Példaképpen arra, hogy milyen kirívó ellentét van a gazdaság általános jelentős fellendülése és a dolgozó tömegek nyomorúságos helyzete között, a termelés volumenének növekedése és a nép társadalmi-politikai érdekeinek csorbítása között, utalhatunk a brazíliai helyzetre. A latin-amerikai és karib-tengeri országok kommunista pártjainak havannai nyilatkozata (1975. június) a „brazil csodát" a következőképpen jellemzi: „Ezt a gazdasági növekedést főképpen úgy érték el, hogy a felhalmozások növelése és a beruházások bővítése céljából a munkabért arra a minimumra csökkentették, amely csupán a biológiai létre elegendő; az infláció ütemét évi 20 százalék körüli szinten tartották (1973-ig); ösztönözték a külföldi tőkeberuházások széles árját, és a nemzetközi konszernek behatolását; olyan állami

intézkedések a külföldi tőke birtokában levő vállalatok, bankok, ültetvények államosítására. Különböző mértékű agrárreformokat hajtottak végre. A népgazdaságban fejlesztették az állami szektort. Széles körben elterjedt a gazdasági folyamatok tervszerű szabályozása. Mindamellett ezek az egészében véve haladó jellegű intézkedések nem vezettek olyan folyamatokhoz, amelyek elősegítik a társadalmi ellentétek és antagonizmusok leküzdését, kiváltképpen ott, ahol ezeket az intézkedéseket nem radikális, nem forradalmi demokratikus, hanem burzsoá reformista úton hajtották végre. Azokban az országokban pedig, ahol a kapitalizmusnak sikerült gyökeret vernie, s ahol bizonyos fejlettségi szintet ért el (ez főként több közép- és dél-amerikai országra vonatkozik), a belső osztályellentétek jelentős mértékben kiéleződtek.

Végül a politikai életben, ahol a nemzeti mozgalom mindig igyekezett megvalósítani a szabadság és egyenlőség eszményeit, a tömegek „ébredése" jelentős mértékben meggyorsult. De ezen a területen sem tartották meg mindenütt a nép érdekében még a formális alkotmányos normákat sem. Sok országban a hatalom és a kiváltságok egy viszonylag szűk réteg kezébe kerültek.

Fölmerül a kérdés: mi az oka annak, hogy a nemzeti mozgalom, miután kivívta a gyarmati hatalom felszámolását, gyakran képtelen következetesen végrehajtani a többi feladatot?

Ez természetesen mindenekelőtt azzal az „örökséggel" magyarázható, amelyet a gyarmatosítók hagytak maguk után, mégpedig nemcsak gazdasági, hanem társadalmi-politikai, ideológiai, kulturális téren is (ilyen a csaknem teljes analfabetizmus, hogy az embereket évszázadokon át alázatos engedelmességre „nevelték" stb.).

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy itt forradalomról van szó, márpedig minden olyan forradalom, amely a régi rend szétzúzásával függ össze, óhatatlanul nehézségekkel jár együtt. Ezért a fejlődő államok sok baja annak rovására írható, amit a „növekedés betegségeinek" neveznek. Ezzel kell fizetni a társadalom gyors átépítéséért.

A nemzeti felszabadító forradalom általános demokratikus céljainak megvalósítását nagyban akadályozza az imperialista ellen-

intézkedéseket hajtottak végre, amelyek a gazdaság monopoltőkés szektorának jelentős erősítésére irányulnak; támogatták a nagybirtokrendszert és nagy imperialista konszernek kezébe adták át a természeti kincseket - a kiterjedt mezőgazdasági területeket is beleértve; ösztönözték a kivitelt a belső piac rovására."

állás, a külföldi monopóliumok és politikai ügynökségük próbálkozásai pozícióik megmentésére. Mint említettük, az imperializmus fő ellensége volt és maradt a fejlődő országoknak, társadalmi haladásuknak. Fennmarad a kizsákmányolás nemzetközi rendszere, amely a világkapitalizmus keretei között alakult ki. A monopoltőke jelentékeny erőforrásokat mozgósít, hogy támogassa a reakciót a fejlődő országokban, fasiszta rezsimeket segítsen hatalomra, kizsákmányolja ezeket az államokat, elrabolja a nemzeti kincseiket. Ennek folytán, kiváltképpen az utóbbi években, megfigyelhető az Egyesült Államok vezette nemzetközi imperializmus és az ázsiai, afrikai, latin-amerikai országok közötti ellentétek frontális kiéleződése, ezenkívül az az egyre erősödő tendencia a felszabadult országokon belül, hogy a népesség szélesebb rétegeit egyesítsék közös frontban a nemzeti kincsek védelmében és az elnyomó rezsimek ellen.

Ugyanakkor anélkül, hogy a legkevésbé is lebecsülnénk ennek a külső tényezőnek a jelentőségét, látnunk kell azokat a belső ellentmondásokat is, amelyek a fejlődő országok sajátosan nemzeti talajon végbemenő társadalmi fejlődése során keletkeznek. A nemzeti felszabadító mozgalom, társadalmi természeténél fogva, eleinte rendszerint nem lépi túl a kapitalizmus kereteit. Ámde ezek a keretek még a tényleges általános demokratikus követelések megvalósítására is túlságosan szűknek bizonyulnak. Bizonyos határok között megengedik a gazdaság növekedését, de nem teremtik meg a szükséges feltételeket a külföldi befolyás megszüntetéséhez és nem teszik lehetővé, hogy a néptömegek élvezzék a gazdasági haladás gyümölcseit. Lehetővé teszik a társadalmi reformokat, de csak olyan mértékben, hogy a feudális-gyarmati eredetű kiváltságokat a termelési eszközök magántulajdonából eredő kiváltságok váltják fel. Az ilyen keretek között kialakuló politikai struktúrák igen sok esetben teljhatalmat biztosítanak a burzsoá-bürokratikus köröknek, a földbirtokos és finánccoligarchiának, a feudális felső rétegnek.

Általában szólva, a nemzeti forradalom kátyúba juthat azáltal, hogy létrehoz egy olyan burzsoá államot, amelyet a gyöngén fejlett kapitalizmus torz vonásai jellemeznek, párosulva a feudalizmus megmaradt csökevényeivel. Ez nem kiagyalt elméleti változat. Ilyen fordulatot vett a nemzeti mozgalom fejlődése a latin-amerikai országokban, amikor megszabadultak a spanyol és portugál

gyarmatosítóktól, s bizonyos fenntartásokkal elmondhatjuk, hogy a legújabb időkben ugyanez ismétlődött meg számos ázsiai és afrikai országban. Egyszóval, a monopoltőkés országoknak nem érdekük, hogy a nemzeti felszabadító harc övezetében létezzenek olyan államok, amelyek velük azonos színvonalon állnak és versenytársaikká válhatnak. Mindent elkövettek és el is fognak követni avégett, hogy ezek az országok továbbra is függjenek tőlük. A volt gyarmatok és félgyarmatok csakis a szocialista fejlődés útjára lépve küzdhetik le elmaradottságukat és válhatnak fejlett, modern, független államokká. Ezért nem véletlen, hogy a nemzeti felszabadító forradalmak országútja mindenütt, ahol ezek a forradalmak mozgásba tudták hozni a néptömegeket: annak a harcnak az útja, amely nem csupán a prekapitalista viszonyok korlátozottsága ellen folyik, hanem a burzsoá rend ellen is, mert ezek gátolják az általános demokratikus harc céljainak teljes megvalósítását. Ezért elkerülhetetlen, hogy a nemzeti forradalmak átnőjenek szociális forradalmakba.

Mint arra már rámutattunk, a népek felszabadító harcában ezt a minőségi változást Lenin tárta fel, aki valóban prófétai előrelátással megmondta, hogy az idegen elnyomás elleni mozgalom (amelynek fejlődését közvetlenül megfigyelte és elemezte) szükségképpen az osztálykizsákmányolás, a tőkés kizsákmányolás rendszere ellen fog fordulni. S éppen napjainkban ment végbe a nemzeti felszabadító világmozgalomban az a minőségi változás, amely újólag igazolta a leninizmus tudományos mélységét és éleslátását: a nemzeti felszabadulásért folyó harc világosan kifejezett szociális tartalommal kezd telítődni. Ez a harc megtartotta általános antiimperialista irányát, de ugyanakkor egyre érzékenyebb csapásokat mér azokra a gazdasági, szociális és politikai struktúrákra, amelyek a kizsákmányoló osztályok uralmának alapját és mechanizmusát alkotják.

Tévedés volna azt hinni, hogy ennek következtében elhal a nemzeti felszabadító forradalom általános demokratikus elve. Ellenkezőleg, ez politikailag megmarad, sőt a legnagyobb mértékben ki is teljesedik, de immár más, új társadalmi bázison.

„Aki »tiszta« szociális forradalmat vár, *sohasem* fogja megérni"[12] – mondotta Lenin, hangsúlyozva ezzel, hogy még a szocia-

[12] *Lenin* Összes Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 52. old.

lista forradalomban is, amelyet a munkásosztály közvetlenül a burzsoázia ellen hajt végre, egybeolvadnak a legkülönbözőbb csoportok érdekeit képviselő általános demokratikus, nemzeti mozgalmak. Világos, hogy a nemzeti mozgalomból kisarjadó szociális forradalom még kevésbé válhat „tisztán" szocialista átalakulássá, nem szakadhat el általános demokratikus alapjától. De ez semmiképpen sem gátolhatja meg abban, hogy az országokat és a népeket elvezesse egészen azokig a határokig, amelyeken túl egyenes út nyílik a szocializmus felé.

Az a körülmény, hogy a nemzeti felszabadító forradalom általános demokratikus küldetését nem fejezte be, objektív alapot teremt a nemzet haladó, antiimperialista, egészséges erői széles politikai koalícióinak megalakulásához és együttműködéséhez. Az egyes társadalmi csoportok közötti ellentétek mellett is megmarad közös érdekeltségük az égető nemzeti problémák megoldásában. Az egységfront társadalmi-politikai határait természetesen minden esetben a helyi feltételek szabják meg. De egészében a marxisták–leninisták számára vitathatatlan igazság az, hogy a nemzeti forradalom további fejlődésének és elmélyülésének, szociális forradalomba való átnövésének sikere csak abban az esetben lehetséges, ha a nemzeti forradalomban részt vesznek a legszélesebb néptömegek, ha tevékenyen és érdekelten képviselve lesz benne az összes haladó és demokratikus társadalmi-politikai áramlat.

Az utóbbi évtizedekben a burzsoá ideológusok sokat beszéltek és írtak a „nacionalizmus robbanásáról" az ázsiai, afrikai, latinamerikai országokban. Ez a megfogalmazás legalábbis pontatlan volt, amikor a gyarmatok politikai felszabadulásának folyamatát és a fejlődő országok állami szuverenitásának megszilárdulási folyamatát jellemezték vele. Különösen helytelen ez a megfogalmazás ma, amikor a nemzeti forradalmak újabb, szociális tartalommal gazdagodtak. Ha a fejlődő országokban a különböző néprétegek érdekközössége fennmarad, s ennélfogva népeik társadalmi és politikai aktivitása, az imperializmus ellen a nemzetközi porondon folytatott akcióik továbbra is az általános nemzeti megmozdulások jegyeit viselik magukon, akkor itt a mozgatóerő nem a nacionalizmus, hanem a hazafiság.

Amikor ezt mondjuk, nem egyszerűen felcseréljük az egyik terminust egy másikkal. A fogalmak ilyen elhatárolásának lényegbevágó fontossága van. A nacionalizmus: a bezártság, a korlátozott-

ság pozíciója, mert arra kárhoztatja az országot, a népet, a nemzetet, hogy saját levében főjön, elzárja előle azt a lehetőséget, hogy felhasználja barátainak nemzetközi támogatását, segítségét. A lenini értelemben vett hazafiság, ezzel ellentétben, feltételezi a haza, a nép javáról való igazi gondoskodást. S ez a jólét nemcsak a sajátosság megőrzésének fokával mérhető, hanem azzal is, hogy mennyire mozgósítják az összes lehetséges – belső és nemzetközi – erőforrást a nemzeti haladás végett, amely a mai világban nem zárkózhat be „nemzeti keretek" közé, hanem a nép és az ország érdekében a más haladó népekkel és országokkal való nemzetközi kapcsolatok fejlesztésének és megszilárdításának irányába tart.

Ezért a társadalmi átalakítások pozitív programja, amelynek alapján a különféle összetételű erők egyesíthetők, joggal és helyesen jellemezhetők hazafias programként. Ez a program objektíve ilyen általános követelésekből tevődik össze:

– a külföldi monopóliumok kiszorítása a gazdasági kulcspozíciókból, radikális agrárreformok, az állami szektor megszilárdítása a népgazdaságban, a magánvállalkozás ösztönösségének megfékezése;

– a társadalmi és politikai demokrácia minden irányú fejlesztése, ami feltételezi a harcot a kizsákmányolás valamennyi formája ellen, annak biztosítása, hogy a nép, a dolgozó tömegek élvezhessék a gazdasági haladás előnyeit és nagyobb mértékben részt vehessenek a társadalmi és politikai életben, az államigazgatásban;

– a nemzeti szuverenitásnak a nemzetközi ügyekben való szabad megnyilvánulását gúzsba kötő imperialista béklyók széttörése, együttműködés a szocializmus és a haladás nemzetközi erőivel.

A nemzet haladó erőinek egységéért folyó mozgalom az osztályharc egyik legfontosabb formája Ázsia és Afrika, Közép- és Dél-Amerika jelenlegi viszonyai között. Mert az egységfront szilárdsága és hatékonysága nem kis mértékben attól függ, mennyire következetesen tudják elszigetelni a nyíltan reakciós elemeket, azokat a társadalmi és politikai csoportokat, amelyek elárulják a nemzeti érdekeket, lepaktálnak az imperializmussal; függ attól, mennyire tudják felhasználni a néptömegek antikapitalista potenciálját. Amint azt a tények – kiváltképpen az utóbbi időben – mutatják, sok országban egyre világosabban felismerik ezt a nemzeti demokratikus, haladó pártok és csoportok, s így máris jelentős haladást sikerült elérni azoknak a politikai erőknek az egyesítésében, ame-

lyek különféle szociális rétegeket képviselnek, és bár nem azonos ideológiai pozíciókból indulnak ki, de közös érdekeket tartanak szem előtt a társadalom életének radikális megújításáért folyó harcban. Ez az irányzat sok esetben szervezett formát öltő politikai szövetségek alakításához vezetett.[13] Más helyzetekben – például Indiában – a reakció és a haladó erők közötti elhatárolódás dinamikus folyamata bontakozik ki; ez objektíve megteremtette az alapot a széles demokratikus egység platformjához. Megvan a sajátszerűsége annak a harcnak is, amely a nyugati félteke fejlődő országaiban folyik[14] a demokratikus erők akcióegységéért és együttműködéséért.

Ezzel kapcsolatban nagy jelentőségre tesz szert a nemzeti demokratikus koalíciók szociális összetételének kérdése, az, hogy milyen helyet foglal el bennük a munkásosztály, továbbá, hogy miként működnek együtt a kommunisták, más politikai pártok és áramlatok a fejlődő országok társadalmi haladásáért vívott harcban.

A nemzeti felszabadító harc tartalmának megváltozása, egyre

[13] „Pártunk – hangsúlyozta az SZKP XXV. kongresszusán Aziz Mohamed, az Iraki Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára – az Iraki Arab Újjászületés Szocialista Pártjával és más progresszív nemzeti erőkkel fennálló szövetségét politikája alapjának tekinti. Küzd ennek a szövetségnek a megszilárdításáért és elmélyítéséért, a forradalom nemzeti demokratikus szakaszának sikeres befejezéséért, azért, hogy az ország nem kapitalista úton haladjon előre a szocializmus felé" (Privetsztvija XXV szjezdu KPSZSZ, 175. old.). Szaid Haidar, az Iraki Arab Újjászületés Szocialista Pártjának vezetőségi tagja a kongresszuson kijelentette: „A forradalom ezen az úton már megtette az első lépéseket. Először jött létre a nép nemzeti egysége, haladó erőinek egysége a Haladó Hazafias Nemzeti Front és a Nemzeti Front Alapokmányának keretei között." (Privetsztvija XXV szjezdu KPSZSZ. 425. old.)

[14] Chilében a Népi Egység tömbjéhez tartozó pártok mély illegalitásban harcolnak a fasizmus ellen. „A fasisztáknak nem fog sikerülni megbontani a néphez fűződő kapcsolatainkat" – jelentette ki az SZKP XXV. kongresszusán Américo Zorilla Trojas, Chile Kommunista Pártja Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára. – „A szocialisták és a kommunisták szövetsége, a Népi Egység pártjainak koalíciója továbbra is fennáll. A hazafias antifasiszta arcvonal megteremtésének útján haladunk." (Privetsztvija XXV szjezdu KPSZSZ. 365. old.)

Uruguayban, a megtorlások ellenére, továbbra is működik a Széles Front. Kolumbiában létrejött az Országos Ellenzéki Szövetség és jelentős súlyra tett szert az ország politikai életében. Venezuelában és Ecuadorban az antiimperialista erők egységének platformjául a nemzeti kincsek védelmének jelszava szolgál, Panamában pedig a csatornaövezet felszabadítása az Egyesült Államok ellenőrzése alól.

erőteljesebb antikapitalista, végső soron szocialista orientációja korántsem jelenti azt, hogy résztvevői közül teljesen kiszorulnak a népesség közbülső vagy középrétegei és csoportjai, továbbá, hogy vezetését feltétlenül a szervezett proletariátus és fő szövetségese, a parasztság veszi át, jóllehet a forradalom ilyen fejlődése természetesen radikálisabb és számos ország kommunista pártjai – főleg Latin-Amerikában – erre törekednek.

Ha szemügyre vesszük például az afrikai és az ázsiai államok többségének helyzetét, látnunk kell ipari elmaradottságukat, a proletariátus viszonylag csekély létszámát. Ezért teljesen törvényszerűnek véljük, hogy a radikális társadalmi átalakulások szakaszában a nemzeti felszabadító mozgalom vezetése itt gyakran olyan politikai erők kezébe kerül, amelyek más néprétegek érdekeit fejezik ki – nemcsak a dolgozók, hanem a kispolgári néprétegek érdekeit is.

Számos ázsiai, afrikai és latin-amerikai országban a haladó érzelmű katonák, a hazafias értelmiség soraiból – amelyeknek társadalmi gyökerei a nép sűrűjébe nyúlnak le – olyan személyiségek emelkedtek ki, akik a nemzeti mozgalom forradalmi magvát alkották (a marxisták–leninisták forradalmi demokratáknak nevezik őket), és akik ennek a mozgalomnak antikapitalista irányt tudtak adni. „Megtörténhet az is, ami Kubában történt – írja Rodney Arismendi, Uruguay Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára –, hogy a szocializmus eszméit átvevő forradalmi demokraták Fidel Castro vezetésével a marxizmus–leninizmus álláspontjára helyezkedtek és a munkásosztály régi pártjával egységes párttá forrtak össze."[15] Ugyanakkor tanúi vagyunk annak, hogy sok esetben a forradalmi demokraták együttműködnek a helyi burzsoáziával. De általában saját tapasztalataik alapján kell meggyőződniük arról, hogy a burzsoázia mint osztály csak egy bizonyos határig tud megbékélni vezetésükkel és hatalmukkal. Végső soron a burzsoáziának és a következetes forradalmi demokráciának az útjai elkerülhetetlenül szétválnak (természetesen itt nem a nemzeti burzsoáziának arra a részére gondolunk, amely áttér a forradalmi demokrácia támogatásának álláspontjára). Ebből adódik a következtetés: azok a vezetők, akik országuk szocialista fejlődését, a nemzeti erők lehető legátfogóbb egységét kívánják elér-

[15] *Béke és Szocializmus*, 1976. 1. sz. 7. old.

ni, nagy hibákat követhetnek el, ha a burzsoá elemekkel kötött kompromisszumban túlságosan messzire mennek.

A nemzeti forradalom sikere szempontjából igen fontos az, hogy miként közelíti meg a forradalmi demokrácia az ország fiatal, növekvő proletariátusának politikai élcsapatával való szövetség és együttműködés kérdését. Az utóbbi időben ennek a kérdésnek az időszerűsége igencsak megnőtt.

Miért tulajdonítanak a marxista–leninista pártok olyan nagy jelentőséget ennek a problémának? Azért, mert ez a forradalomnak és a szocializmusnak a sorsát érinti azokban az országokban, amelyek a nemzeti függetlenség kivívása után a legnagyobb eredményeket érték el a társadalmi haladás útján.

A kommunisták mindig az ázsiai, afrikai, latin-amerikai népek nemzeti és társadalmi felszabadulásáért folyó küzdelem élvonalában harcoltak. A kommunista mozgalom itt a legkegyetlenebb gyarmati és félgyarmati elnyomás körülményei között született meg és növekedett. De már a Komintern 1919 márciusában tartott I. kongresszusán több párt küldöttsége képviselte ezt a mozgalmat.

Az, hogy a kommunista mozgalom olyan lendületesen fejlődött a világnak ebben az övezetében, közvetlenül összefügg a külföldi elnyomók elleni offenzív és végső soron győztes harc kibontakozásával. A nemzeti harc kommunista derékhadának vezetésével a felszabadító forradalmak számos országban – Kínában, Vietnamban, Koreában – azonnal átnőttek társadalmi forradalmakba, véget vetettek a tőkés kizsákmányolás rendszerének. A függetlenség kivívása után a fejlődő országokban a kommunista mozgalomnak egyre újabb nemzeti osztagai alakultak meg, szervezetileg és eszmei-politikai vonatkozásban megerősödtek, soraik gyarapodtak. A kommunista és munkáspártok 1957. évi nemzetközi tanácskozásán már harminc kommunista küldöttség vett részt a nemzeti felszabadító mozgalom övezetének országaiból. Az 1960. és az 1969. évi nemzetközi tanácskozáson a küldöttségek száma meghaladta a negyvenet.

A kommunista mozgalom a forradalmi demokráciát a legszélesebb körű támogatásban részesíti. Ismeretes például, milyen jelentős segítséget kaptak a forradalmi demokratikus rezsimek a Szovjetuniótól és a szocialista közösség más országaitól. A fejlett tőkésországok kommunistái tevékenyen részt vesznek az ilyen rezsi-

mek megbuktatására törekvő imperialista mesterkedések és nyílt agresszív cselekmények elleni politikai harcban. Végül a kommunisták azokban az országokban is, ahol a hatalom a forradalmi demokraták kezében van, hazafias és osztálykötelességüknek tekintik a haladó átalakítások sikerének elősegítését. A kommunisták néha felhívják a figyelmet a forradalmi demokraták gyöngéire, határozatlanságára. De ez nem más, mint barátok, őszinte szövetségesek konstruktív tanácsa. Egyes forradalmi demokrata vezetők ezzel szemben olykor nem képesek vagy nem akarják megkülönböztetni a jóbarátot a rosszakaróktól, a szövetségest az ellenségtől. Sajnos, a kommunistákkal való együttműködésben – többen az egészében véve antiimperialista álláspontra helyezkedő állami vezetők közül – hajlamosak majdhogynem a nemzeti forradalom ügyétől való elpártolást, a hazai hagyományok elárulását látni. Ha a burzsoá vezetők nyíltan ilyen irányvonalat követnének, akkor a helyzet végtelenül egyszerű és világos volna. De így a kommunistákra bonyolult kettős feladat hárul: támogatniuk kell a forradalmi demokrata vezetőket, és egyúttal harcolniuk kell a demokratikus elveknek a belpolitikai életben való következetes alkalmazásáért. Ez a harc nem a forradalmi demokraták ellen folyik, hanem a velük való szövetségért, azért, hogy a szocializmusra való együttes törekvésük minden irányban és teljes mértékben kibontakozhassék.

Már említettük, milyen óriási jelentősége van az imperializmus és a reakció elleni harcban az ideológiának. A tudományos elméleten alapuló harcos és meggyőző ideológia a forradalmárok fontos fegyvere. A társadalmi tudat nem tűri meg a légüres teret. Ezért ha a forradalmárok az ideológia területén nem teszik meg a szükséges erőfeszítéseket, azt kockáztatják, hogy igen fontos pozíciókat engednek át az ellenségnek. A gyakorlat azt mutatja, hogy itt is lehetséges a kommunisták és a forradalmi demokraták közötti együttműködés. Számos elvi kérdést azonos módon közelítenek meg.

A fejlődő országokban a forradalmi ideológiai munkának természetesen megvan a maga sajátszerűsége. Jellemző, hogy az ottani társadalmi és politikai életben a művelt emberek viszonylag szűk rétegének nagyobb a szerepe, mint bárhol másutt. Ezért a forradalom nem kapitalista úton való sikeres fejlődése bizonyos mértékben attól függ, hogy ezeknek az embereknek a világszemlé-

letét milyen mértékben hatják át a tudományos szocializmus eszméi, mennyire sikerül tudatosan elfogadtatni velük a valóban forradalmi elméletet. Nyilvánvaló, hogy a forradalmárok nem maradhatnak és nem is maradnak közömbös szemlélői az egyik legfontosabb haladó folyamatnak, amely a volt gyarmatokon és félgyarmatokon a felszabadulás után kezdődött meg, nevezetesen a tömeges analfabetizmus felszámolásának, az elemi politikai ismeretek elterjesztésének a tömegek körében. Olyan embereket, akik csak most ülnek le az ábécés könyv mellé, teljes képtelenség volna arra felszólítani, hogy hatoljanak be a forradalmi elméleti gondolkodás mélységeibe. Ez a feladat még várat magára. De a forradalmárok már most teljesítik az ideológiai harcosok kötelességét azzal, hogy vállalják a tömegek felvilágosítását, politikai nevelését.

Tekintetbe véve a nemzeti felszabadító mozgalom mostani szakaszának sajátosságait, társadalmi forradalmakba való átnövését, több ázsiai és afrikai állam áttérését a fejlődés nem kapitalista útjára, a kommunistáknak – a tudományos szocializmus eszméi hordozóinak – aktív részvétele a nemzet haladó erőinek egységfrontjában elengedhetetlen feltétele annak, hogy az antiimperialista, általános demokratikus és végső soron szocialista célokért folyó népi harc eredményes legyen.[16]

A kommunisták úgy vélik (és mindent meg is tesznek azért), hogy az egységfront keretei közötti együttes munka érdekében a front résztvevőinek megértéssel kell lenniük partnereik eszmei állásfoglalásai és programdokumentumai iránt, számolniuk kell partnereik reális lehetőségeivel. A nemzeti mozgalmak szociális struktúrájáról való megfeledkezés, egyes fejlődési szakaszok indo-

[16] Ennek a megállapításnak az elvi jelentősége természetesen nem korlátozódik azokra az afrikai és ázsiai országokra, amelyeknek a fejlődése szocialista irányt vett. A marxisták–leninisták ugyanerre az álláspontra helyezkednek Latin-Amerikát illetően is. A latin-amerikai kommunista pártok 1975. júniusában tartott havannai tanácskozásának nyilatkozata többek közt leszögezi: „Ahol a kormány tovább megy az imperializmus által bitorolt nemzeti kincsek államosításánál, és a nemzetgazdaság fejlesztésének népi programját valósítja meg, mint Peruban, ott a kommunisták – ahogyan Peru kommunistái is – a leglojálisabban és legerélyesebben támogatják ezeket az intézkedéseket. Az a tény, hogy a társadalmi fejlődés kommunista koncepciója eltér attól a koncepciótól, amelyből ez a program kiindul, nem szabad, hogy csökkentse a kormány említett pozíciójának nyújtott támogatásukat és nem lesz akadálya a jövőbeli problémák együttes megoldásának."

kolatlan átugrása, a kommunistaellenesség és a szovjetellenesség egyaránt összeférhetetlen a társadalmi haladással, az antiimperialista harccal.

FORRADALMI KÖLCSÖNHATÁS ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS

A kommunisták jelszavai visszatükrözik elméletük fejlődését. „Világ proletárjai, egyesüljetek!" – adta ki a jelszót Marx és Engels. „És az elnyomott népek" – egészítette ki Lenin, mert az imperializmus és a szocialista forradalmak korszakában a munkásosztály és a nemzeti elnyomás igájában sínylődő tömegek küzdelme egy közös mozgalomban olvad össze, amely az emberiségnek az elnyomás és a kizsákmányolás minden fajtájától való megszabadítására irányul. Egyébként ez már régóta nemcsak elmélet, nemcsak jelszó, hanem gyakorlat is. Az a stratégiai gondolat, amely a nagy proletár jelszó lenini kiegészítésében foglaltatik, testet öltött a szocializmus és a nemzeti felszabadító harc erőinek sokrétű kölcsönhatásában és együttműködésében, erősödő szövetségében. Ezért olyan fontos a kommunista és munkáspártok 1969. évi nemzetközi tanácskozásának felhívása. *„Szocialista országok népei, proletárok, tőkésországok demokratikus erői, felszabadult és elnyomott népek! Egyesüljetek az imperializmus ellen, a társadalmi haladásért, a demokráciáért és a szocializmusért vívott közös harcban!"*[17]

A forradalmi erők együttműködése sokrétű és bonyolult kérdés. Egyik aspektusa a szocializmus és a tőkésországok munkásmozgalma közötti szolidaritás fejlesztéséért és erősítéséért folyó harc. Egy másik arra a kölcsönös támogatásra vonatkozik, amely mindig is fennállott a tőkésországok munkásosztálya és a nemzeti felszabadító erők között a monopóliumok gazdasági és politikai uralma elleni harcban. Napjainkban a fejlett tőkésállamok kommunista pártjai a nemzeti, gyarmati, neokolonialista elnyomás összes válfajának megszüntetéséért folyó harc első soraiban küzdenek, cselekvően támogatják az ázsiai, afrikai, dél-amerikai né-

[17] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 32. old.

pek antiimperialista követeléseit.[18] Abból a problémakörből, amely azzal függ össze, hogy ki kell alakítani és el kell mélyíteni az egységet korunk forradalmi mozgalmának három áramlata között, most csupán a szocializmus és a nemzeti felszabadító erők, a szocialista közösséghez tartozó országok és a fejlődő országok közötti szövetség kérdését emeljük ki, hogy alaposabban szemügyre vegyük.

Mire gondolunk, amikor e szövetség létezéséről, fejlődéséről beszélünk? Vajon nem az államközi szerződések rendszere ez? Nem a közös nemzetközi akciókban érdekelt felek szabatosan megfogalmazott megállapodásáról van-e szó? Természetesen mindezek a szocializmus erői és a nemzeti felszabadító erők közötti szövetség megnyilvánulásai, megkívánják a vállalt kötelezettségek kölcsönös teljesítését. De a dolog tudományos megközelítése olyan elemzést igényel, amely – figyelembe véve a szövetségnek ezeket a megnyilvánulási formáit – mindamellett elsősorban lényegének feltárására fog irányulni.

Ha a szocialista országok és a nemzeti felszabadító erők szövetségét ilyen szempontból nézzük, helyes volna hangsúlyoznunk, hogy e szövetség fő tartalmát, alapját az egységes világforradalmi folyamat három alkotórészének objektíve és törvényszerűen kialakuló kölcsönhatása képviseli.

[18] A tőkésországok kommunista pártjai határozottan elítélik azt a reakciós szerepet, amelyet a társadalmukban uralkodó monopoltőkés felső réteg a nemzeti felszabadulás övezetében betölt. „Az Egyesült Államok imperializmusa – hangsúlyozta Gus Hall, az Egyesült Államok Kommunista Pártjának főtitkára a párt XXI. kongresszusán (1975. június) – fő bázisát alkotja a Dél-afrikai Köztársaság és Rhodesia fajgyűlölő kormánya támogatásának... Éppen ennek következtében válik döntő jelentőségűvé az afrikai népek felszabadító harcával való antiimperialista szolidaritási mozgalom tevékenysége." (*Daily World*, 1975. június 26.)

Nagy-Britannia Kommunista Pártjának XXXIV. kongresszusa (1975. november) határozottan elítéli „a tovább folytatódó fegyverszállításokat Izraelnek. A kongresszus ezeket úgy ítélte meg, mint a közel-keleti béke további veszélyeztetését. A kongresszus elítéli az angol csapatok felhasználását az ománi nemzeti felszabadító mozgalom ellen és követeli azonnali kivonásukat ebből a térségből." (*Morning Star*, 1975. november 19.). Gordon McLennan, Nagy-Britannia Kommunista Pártjának főtitkára a kongresszuson megállapította: „Chilében, Cipruson, a Dél-afrikai Köztársaságban az imperializmus elkeseredett harcának tanújelei több mint nyilvánvalóak. Az imperializmusnak ezekkel az akcióival szembe kell állítanunk egy szolidaritási akciót itt, Angliában." (*Comment Special*, kettős szám, 1975. november 29. december 13. 387. old.)

Emellett az elméleti megállapítás mellett szólnak a régmúlt és a közelmúlt történeti tényei. Vegyük például a portugáliai eseményeket. Ebben az országban a progresszív erők demokratikus fordulatot hajtottak végre. Ennek sikerét előkészítette a portugál munkásosztálynak, a dolgozóknak, általában a fasiszta diktatúra ellenfeleinek hősies harca. Nyilvánvaló az is, hogy a portugál hadsereg átállását a nép oldalára, ami eldöntötte a fasiszta rezsim sorsát, a rezsimnek az afrikai népek elleni háborúkban elszenvedett súlyos vereségei determinálták. Így a fasiszta-kolonialista diktatúra ellen két fronton folytatott közös harc oda vezetett, hogy ez a diktatúra magában az anyaországban hamarabb omlott össze, mint ahogy a portugál gyarmatok felszabadultak. Amikor objektíven értékeljük a portugál gyarmatok népei által vívott nemzeti felszabadító harc kiemelkedő szerepét, figyelembe kell vennünk a szocialista közösség országainak politikai, gazdasági, katonai segítségét is.

Friss és eleven példája ez az osztályszempontból heterogén, földrajzilag egymástól távoli, de objektíve az imperializmus, a reakció, a gyarmati elnyomás elleni harcban a célok és az érdekek közössége által egyesített forradalmi erők kölcsönhatásának. Ez a példa ismét megerősítette azt a közös törvényszerűséget, amely már régen megnyilvánult a korunk történelmét alkotó, és a szocializmus és a nemzeti felszabadítás erői megszilárdulásának szakaszait jelentő legfontosabb eseményekben.

Az 1917. októberi oroszországi szocialista forradalom csapást mért a gyarmati uralom rendszerére, elősegítette, hogy a gyarmati országok dolgozó tömegei véglegesen a világtörténelem aktív tényezőjévé váljanak, olyan erővé, amely alámossa az imperializmus pilléreit. Ez pedig szükségképpen elősegítette a Szovjetunióban a forradalom győzelmének megszilárdítását és a szocializmus építését.

A német fasizmus és a japán militarizmus szétzúzása a második világháborúban, amiben oroszlánrésze volt a szocializmusnak, azaz a Szovjetuniónak, oda vezetett, hogy a tőkés rendszer befolyási köréből számos újabb ország vált ki, hogy az imperializmus pozíciói világszerte nagymértékben meggyöngültek. Ennek eredményeként létrejöttek a feltételek a nemzeti felszabadító forradalmak sikeréhez az imperializmus gyarmati perifériájának számos

országában. Ez pedig megint csak újabb előfeltételeket teremtett a tőke elleni forradalmi támadás fokozásához.

A szocializmus világrendszerének – a fő antiimperialista erőnek – megalakulása és megszilárdulása gyökeresen megváltoztatta a világhelyzetet, és óriási mértékben elősegítette a gyarmatbirodalmaknak a nemzeti felszabadító forradalmak hatására történt összeomlását. Ennek viszont nagy jelentősége volt a szocializmus erőinek megszilárdulása szempontjából, a kapitalizmus erőivel való párharcban.

A történelem tanulságai tehát – csakúgy, mint a jelenkor – megmutatják a szocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalmak közötti kölcsönhatást, érdekközösséget. Ilyen objektív alapra épül a világszocializmusnak a nemzeti felszabadító erőkkel való szövetsége.

Ennek a szövetségnek a koncepciója szerves része a világforradalom élvonalában haladó proletariátus és az összes antiimperialista erő széles körű osztályszövetségére vonatkozó lenini stratégiának, annak a stratégiának, amely nem zárkózik nemzeti-állami keretek közé, hanem kiterjed az egész világforradalmi folyamatra.

A kommunista és munkáspártok 1969. évi nemzetközi tanácskozása a lenini eszméket szem előtt tartva hangsúlyozta: *„Az imperialistaellenes harc szempontjából elsőrangú fontossága van a szocialista rendszer, a munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom közötti szövetség erősítésének."*[19]

Az SZKP-nak ebben a kérdésben elfoglalt elvi internacionalista álláspontját jellemezve Leonyid Brezsnyev az SZKP XXV. kongresszusán ezt mondta:

„A Szovjetuniónak a fejlődő országokban végbemenő bonyolult folyamatokkal kapcsolatos álláspontja világos és határozott. A Szovjetunió nem avatkozik be más országok és népek belügyeibe. Minden népnek, minden országnak szent joga, hogy megválaszthassa fejlődésének útját. E jog tiszteletben tartása a lenini külpolitika megingathatatlan elve. Mi azonban nem titkoljuk nézeteinket. A fejlődő országok tekintetében, miként mindenütt, itt is a haladás, a demokrácia és a nemzeti függetlenség erőinek oldalán állunk, barátainknak és harcostársainknak tartjuk őket.

[19] A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása. Moszkva, 1969. Kossuth Könyvkiadó 1969. 24. old.

Pártunk támogatást nyújt és fog nyújtani a jövőben is a szabadságukért küzdő népeknek. A Szovjetunió ennek során nem akar semmilyen előnyhöz sem jutni, nem törekszik koncessziók szerzésére, politikai uralomra, katonai támaszpontok kierőszakolására. Úgy cselekszünk, ahogyan forradalmi lelkiismeretünk, kommunista meggyőződésünk diktálja."[20]

Köztudomású, hogy a nemzeti felszabadító mozgalmak sok tekintélyes vezetője határozottan a szocializmussal való szövetség megszilárdítása mellett foglalt és foglal állást. Elméleti kiindulópontjaik gyakran mások, mint a marxizmus–leninizmus híveié, de nézeteiket objektíve az jellemzi, hogy igyekeznek mélyen behatolni a jelenlegi történelmi korszak lényegébe, józanul megítélni az erők átcsoportosulását a világporondon, a szocialista rendszer szerepét az antiimperialista harcban, és csak e globális tényezők elemzése alapján keresni az országuk nemzeti érdekeiért való harc legjobb útjait és módszereit. Az ilyen állásfoglalások kedvező eredményeket biztosítottak és biztosítanak a nemzeti felszabadulásért folyó harcban.

Ugyanakkor (ezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül) a fejlődő államok egyes befolyásos politikai köreiben időnként megfigyelhető az a tendencia, hogy másként gondolkodnak és másként cselekszenek: olyan döntéseket hoznak, amelyeket nem az objektív folyamatok alapos elemzése, hanem véletlenszerű impulzusok diktálnak. A forradalmi erők nemzetközi szövetségére nézve ebben jó adag veszély rejlik. De még nagyobb veszély fenyegeti magukat a nemzeti osztagokat, ha az efféle hibás ideológiai-politikai áramlatok befolyása alá kerülnek, mert ez óhatatlanul oda vezet, hogy pozíciókat adnak át a nemzetközi tőkének, az imperializmusnak.

Az élet folytonosan mélyíti a szocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom szövetségének tartalmát, gazdagítja formáit. Ennek következtében különös figyelmet érdemel két olyan kérdés, amely a nemzetközi életben, maguknak a nemzeti forradalmaknak a fejlődésében tapasztalható új jelenségekkel függ össze.

Az első kérdés arra vonatkozik, hogy miként hatnak egymásra a szocializmus és a nemzeti felszabadítás erői most, amikor megkezdődött az államközi kapcsolatok globális rendszerének békés átalakítása. Már utaltunk arra, hogy ez a nemzetközi jelentőségű

[20] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 17–18. old.

változás a szocializmus megnövekedett hatalmának, a haladó erők aktivitásának közvetlen eredménye. Utóbbiak közé tartozik a nemzeti felszabadító mozgalom is, amelynek antiimperialista pozíciói többek között abban mutatkoztak meg, hogy számos fejlődő országban aktív megmozdulásokra került sor a hidegháború, a fegyverkezési hajsza megszüntetése végett, a diktátumra, az intervenciókra, a faji diszkriminációra, a népellenes rezsimek támogatására épülő imperialista politika ellen. Az efféle követelések gyakran több tucat fejlődő ország közös külpolitikai platformjává álltak össze. Összességükben egy sor szocialista országgal együtt az el nem kötelezettség politikája néven ismert nemzetközi irányvonal haladó, antiimperialista tartalmát alkották. Az el nem kötelezett országok nagy csoportja a világimperializmusra jelentős hatással volt, s ez kétségtelenül előmozdította a kedvező fordulatot a nemzetközi életben. A fejlődő országok e politikájának és a szocialista közösséghez tartozó országok békeoffenzívájának összekapcsolódásában feltétlenül a világszocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom közötti szövetség megnyilvánulását és termékeny voltát kell látnunk.[21]

Ugyanakkor azok a változások, amelyek – megbénítva az imperialisták agresszív törekvéseit – kedvező hatással vannak a nemzetközi kapcsolatoknak a békés egymás mellett élés alapján történő rendezésére, előmozdítják a fejlődő országok nemzetbiztonságának és függetlenségének megszilárdulását, jelentős akadályokat emelnek a belügyeikbe való imperialista beavatkozás útjába. Ez pedig azt jelenti, hogy a szocializmus, amelynek döntő szerepe volt a világpolitika pozitív fordulatának biztosításában, már ezzel lényegesen elősegítette a volt gyarmatok és félgyarmatok nemzeti haladásának ügyét. Ez is szemléletesen bizonyítja a jelenkor két forradalmi ereje közti szövetség hatékonyságát, még jobban hangsúlyozza e szövetség jelentőségét a nemzeti felszabadító mozgalom szempontjából.

[21] „Bármely olyan kísérlet – mondotta Fidel Castro az el nem kötelezett országok államfőinek és kormányfőinek IV. konferenciáján (Algír, 1973. szeptember), – amely arra irányul, hogy az el nem kötelezett országokat szembeállítsa a szocialista táborral, mélységesen ellenforradalmi és az imperializmus érdekeinek védelmét célozza. Megfosztani bennünket a szocialista táborral való barátságtól – annyi, mint gyöngíteni az el nem kötelezett országokat, és az imperializmus egyelőre még hatalmas erőinek kényére-kedvére hagyni őket." (*Pravda*, 1973. szeptember 9.)

A második kérdés azzal függ össze, hogy a nemzeti forradalmak fejlődésében, mint már említettük, minőségileg új szakasz következett be, hogy ezek a forradalmak társadalmi forradalmakba nőnek át. Az egyik irányzat, amely ebből a valóban egyetemessé vált folyamatból fakad és közvetlenül érinti a szocializmus és a nemzeti felszabadító erők szövetségének sorsát, az, hogy az antiimperialista harcban e szövetséget összekovácsoló közös célokat kiegészíti a szociális, az osztályérdekek közeledése. Azokban az országokban pedig, ahol a forradalmi demokrácia vezetésével mélyreható antiimperialista átalakulások mennek végbe, ahol – és ez különösen fontos – egységes progresszív hazafias nemzeti frontok alakulnak, szélesebb társadalmi és politikai bázis jön létre a szocializmussal való kapcsolatok bővítésére. Ez egyaránt kifejeződik abban, hogy bővül ezeknek az országoknak a szocialista közösség országaival való gazdasági együttműködése, szorosabbá válnak államközi kapcsolataik, fejlődnek pártközi kontaktusaik.

Igen jól mutatta e kapcsolatok bővülését és a pártközi együttműködésre való készséget az a tény, hogy az SZKP XXV. kongresszusának munkájában 19 forradalmi demokratikus párt küldöttsége vett részt.

De nem hagyhatunk ki a számításból egy másik irányzatot sem. Hiszen a fejlődő országok között nem egy olyan akad, amelyben erősödik a burzsoázia gazdasági és politikai uralma. Vajon azt jelentené-e ez, hogy a szocializmussal való szövetségük az imperialista politika elleni harcban szükségképpen gyöngül, semmivé lesz?

Úgy véljük, e probléma helyes megközelítése csupán az esetben lehetséges, ha figyelembe vesszük, hogy a társadalmi fejlődés további útjának megválasztása sok egykori gyarmat és félgyarmat számára még nyitott kérdés. S eldöntéséért heves osztályharc, politikai harc folyik, amely a fejlődő országok egész közéletének tengelyében áll. Ám ez a harc olyan körülmények között bontakozik ki, amikor még a nemzeti politikai önállóság megerősítésének és a gazdasági függetlenség elérésének feladatai állnak előttük. A különböző osztályok és az őket képviselő különböző politikai erők e feladatok más és más megoldását kívánják. De minden esetben abban látják fő céljukat, hogy megszabaduljanak a nemzeti függőség megmaradt kötelékeitől. Mint már hangsúlyoztuk, még az antagonista osztályoknak is közös érdekük az imperializmussal való

szembehelyezkedés. Ez az oka annak, hogy a fejlődő országok burzsoá köreiben nem szűnik meg a szocializmussal, a kor legerősebb antiimperialista erejével való szövetség iránti érdekeltség.

A tények azt mutatják, hogy az olyan fejlődő országok közül, ahol a burzsoázia van hatalmon, egyre többen kapcsolatokat létesítenek a Szovjetunióval és a szocialista közösség más államaival. Vajon miért? Talán bizony a helyi burzsoázia elvesztette volna az osztályérzékét? Nem: ez józan számítás. Az ilyen kapcsolatok segítik most abban, hogy megvédje gazdasági függetlenségét. Mi több, a nemzeti burzsoázia tekintélyes része most csakis a szocializmussal való szövetségtől reméli azt, hogy megvédheti a tőkés fejlődésnek a világimperializmustól független változatát. Felvetődhet a kérdés: vajon a szocializmusnak az ilyen fejlődő országokkal való szövetsége nem mozdítja-e elő a tőkés viszonyok újratermelését, a kapitalizmus mint társadalmi rendszer tevékenységi szférájának és hatósugarának bővülését? Erre a kérdésre a helyes választ nyilvánvalóan nem lehet megadni anélkül, hogy ne vennénk figyelembe a szocializmus és az imperializmus közötti – a világfejlődés általános menetét meghatározó – harc sajátosságait és távlatait, a jelentős nemzeti burzsoá körök antiimperialista lehetőségeit, de természetesen figyelembe kell vennünk végső osztályérdekeiket, amelyek egy meghatározott szakaszban ellentétbe kerülnek a dolgozók, a széles néptömegek érdekeivel. A felszabadult országok valóban független fejlődésének körülményei között társadalmi viszonyai jellege nem határozható meg külső, államközi kapcsolatok által, hanem csakis a belső osztályharc menete által. Ezen a síkon a nemzeti felszabadító mozgalom számára különösen nagy jelentőségűvé válik a szocializmussal való szövetség mint olyan tényező, amely meggátolja, hogy az imperialista politika mesterségesen meghonosítsa a fejlődő országokban a gazdasági élet és a társadalmi viszonyok kapitalista struktúráit.

Visszahozhatatlanul letűntek azok az idők, amikor az imperializmus kénye-kedve szerint alakíthatta a fejlődésükben elmaradt országok gazdasági struktúráját, elreteszelhette gazdasági fejlődésüket. Napjainkban az imperialisták, az új nemzetközi erőviszonyok közepette, kénytelenek alkalmazkodni a felszabadult népek azon leküzdhetetlen törekvéséhez, hogy fejlesszék nemzetgazdaságukat. Mi több, a termelés mai technikai színvonalán a nemzetközi monopóliumok tulajdon érdekei is megkövetelik a gazdasági

mechanizmus bizonyos mértékű korszerűsítését azokban az országokban, amelyeket ezek a monopóliumok továbbra is szeretnének megtartani felvevő piacaikként, tőkebefektetési szférájukként. Teljesen nyilvánvaló az is, hogy az akár állami, akár magáncsatornákon át történő tőkeexport érdekei olyan konkrét viszonyok létrehozását kívánják meg, hogy a tőke ezekben az országokban funkcionálhasson. Többek között ezek azok a tényezők, amelyek az imperializmust ma arra indítják, hogy a fejlődő országoknak kölcsönöket nyújtson, műszaki segítséget adjon.

Az imperialisták avégett nyújtanak pénzügyi és műszaki segítséget, hogy megtartsák a fejlődő országokat a nemzetközi tőkés kizsákmányolás szférájában. Fenntartani a kapitalizmust ott, ahol gyökeret eresztett, fejleszteni ott, ahol még gyönge: ez az imperialista politika alapvető célkitűzése a fejlődő országokat illetően.

Egyszóval a neokolonializmus stratégiája abban áll, hogy az egykori gyarmati népeket megfossza a társadalmi fejlődési út megválasztásának szabadságától.

Ha figyelembe vesszük azoknak a problémáknak a komplexumát, amelyekkel ma a fejlődő országoknak mind a nemzetközi porondon, mind belső nemzeti életükben meg kell küzdeniük, akkor nyilván joggal mondhatjuk, hogy az imperializmussal való kapcsolataik középpontjába éppen a társadalmi fejlődés útjának szabad megválasztásáért való harc problémája került. Ez a következtetés abból is adódik, hogy a nemzeti forradalmak egyre mélyebb társadalmi tartalommal telítődnek, s abból is, hogy az utóbbi időben az imperializmusnak a fejlődő országok irányában követett stratégiája átalakulóban van. Az a szabadság, amelyért ma, a politikai függetlenség kivívása után a fejlődő országok népei küzdenek, éppen a társadalmi választás szabadsága.

A marxisták–leninisták szerint igazi szabadság nincs és nem is lehet a munkának a tőke igája alóli felszabadítása nélkül. Ebből fakad az a meggyőződésük is, hogy éppen a szocializmus felel meg a fejlődő országokban élő néptömegek alapvető érdekeinek. A szocialista államok azonban szilárdan kitartanak amellett az álláspont mellett, hogy a társadalmi fejlődés útjának megválasztása minden ország népének belső ügye. De hogy ez valóban szabad választás legyen, ahhoz rendkívül fontos, hogy a minimálisra korlátozzák, végső soron pedig teljesen kizárják a külső reakció, az imperializmus beavatkozásának lehetőségeit. Ezért minden úton-

módon erősíteni kell a fejlődő országok nemzeti függetlenségét, többek között gazdasági függetlenségüket.

Ezt előmozdítja egyebek között a szocialista és a fejlődő országok gazdasági-műszaki együttműködésének fejlesztése. Ha például azoknak a létesítményeknek és üzemeknek a komplexumát nézzük, amelyek ezekben az országokban a Szovjetuniónak és a szocialista közösség más országainak pénzügyi és műszaki segítségével épülnek, akkor nem kételkedhetünk abban, hogy ez hatékonyan elősegíti egy sokoldalúan fejlett, önálló gazdaság alapstruktúrájának kialakulását. A hitelek és a műszaki segítség zömét éppen azokba az ágazatokba irányítják, amelyek termelési eszközöket állítanak elő és joggal nevezhetők a függetlenség gerincének.

A szocialista világ az ilyenfajta együttműködést fejlesztve abból indul ki, hogy bármilyen segítséget nyújtson is egymásnak a két forradalmi áramlat, az nem egyoldalú, hanem kölcsönös segítség, a közös pozíciókat erősíti, vagyis javítja az erőviszonyokat az imperializmussal való történelmi párviadalban.

A burzsoá propaganda abbeli törekvésében, hogy ennek az együttműködésnek a jelentőségét kisebbítse, egyre azt hajtogatja, hogy ez volumenét tekintve meg sem közelíti a fejlett tőkésországoknak sok fejlődő országgal fenntartott gazdasági kapcsolatait. Igen, ha számokról beszélünk, ez megfelel a valóságnak. De amikor a nemzetközi gazdasági élet bonyolult folyamatairól van szó, akkor a dolognak elsősorban nem a mennyiségi, hanem a minőségi oldalát kell látnunk, nem a számokat mérlegelő könyvelés módszereire kell támaszkodnunk, hanem a számokat elemző politikai gazdaságtan módszereire. Ha tudományos álláspontról közeledünk ehhez a problémához, akkor minden statisztikai mutató mögött látnunk kell az osztályérdekek realitásait, a nemzeti és a nemzetközi méretű társadalmi-gazdasági ellentéteket.

Ezek a realitások pedig olyanok, hogy a szocializmus és a nemzeti felszabadítás erőinek szövetsége mind gazdasági formájában, mind pedig más formáiban az egyenjogúság, a kölcsönös támogatás, a kölcsönös előny alapján fejlődik. Erre a szövetségre nem vet árnyékot a múlt olyan öröksége, mint a gyarmatok szemérmetlen megrablása – ez a lemoshatatlan szégyenfolt az imperializmus és az ázsiai, afrikai, latin-amerikai népek közti kapcsolatok történetében. Ennek a szövetségnek semmi köze sincs a kizsákmányolás mechanizmusához, amely az imperialista monopóliumoknak meg

a bankoknak most is lehetővé teszi, hogy óriási összegeket szipolyozzanak ki a fejlődő országokból profitok és az állami vonalon nyújtott hitelek kamatainak formájában. S ami a fő, az imperializmus távlatilag igyekszik a fejlődő országok népei előtt elzárni azt a lehetőséget, hogy kitörjenek a nemzetközi kizsákmányolásnak ebből a rendszeréből, míg a szocializmus egész politikája arra irányul, hogy olyan feltételeket biztosítson számukra, amelyek között megszabadulhatnak az elnyomás minden fajtájától.

Ilyen szempont dönti el azt a gyakran fölmerülő kérdést is, hogy milyen ismérvek határozzák meg a szocialista és a fejlődő országok kölcsönös gazdasági kapcsolatainak hatékonyságát. Bármilyen sokra tartjuk e kapcsolatok jelentőségét, a fiatal államok gazdasági lehetőségeinek fokozásában betöltött szerepüket, mégsem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a fő dolog: elérni azt, hogy mindegyik ország önállóan fejlődjék nemzeti erőforrásai alapján. Nem az „önerőre való támaszkodásról" van itt szó, mint a két forradalmi áramlat közti szövetség aláásására felhasznált formula vulgáris értelmezésében. Az autarkia és a gazdasági elszigeteltség a tudományos-technikai forradalom korszakában nem egyéb, mint utópia. El kell azonban kerülnünk a másik végletet is, nehogy a külső segítség váljék az élet minden esetében a fő kivezető úttá. Ez a segítség csupán a fiatal országok tulajdon gazdasági erőfeszítéseivel egybekapcsolva lehet igazán hatékonyá.

Az utóbbi időben a nemzetközi helyzet javulása kapcsán a nemzeti felszabadító mozgalom némely köreiben gyakran fölmerül a kérdés: vajon a szocialista közösség országai és a fejlett tőkésországok közötti gazdasági kapcsolatok bővülése nem kerülhet-e ellentétbe az imperializmus elleni forradalmi harc feladataival, ezeknek a kapcsolatoknak a bővülése nem fog-e ártani a szocialista országok és a fejlődő országok közötti viszonynak? Mint már említettük, az enyhülés olyan tényező, amely kedvez a forradalmi folyamatoknak, az ellentétes társadalmi rendszerű államok közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztése pedig fontos anyagi összetevője a nemzetközi politikai élet egyetemes békés átalakításának. A külgazdasági kapcsolatok bővítése a szocializmus politikájának eszköze abban a harcban, amelyet a világbéke megszilárdításáért, az összes ország és nép – többek között gazdaságilag – független fejlődése feltételeinek megteremtéséért vív. A monopoltőke természetesen megkísérelte és meg fogja kísérelni általában a külgazda-

sági emelőket a maga érdekében felhasználni, és segítségükkel szakadást előidézni a szocialista és a fejlődő országok között. A szocialista államok és a felszabadult országok közös feladata, hogy határozottan szembeszálljanak ezzel a kísérlettel.

Ami a szocialista közösség országait illeti, a kölcsönös árucsere külkereskedelmi forgalmuknak csaknem kétharmadát alkotja. Ez lehetővé teszi számukra, hogy magabiztosan és függetlenül kereskedjenek a tőkés piacon, mind saját érdekeiket, mind barátaik érdekeit szem előtt tartva. Igen, a fejlett tőkésországokkal folytatott kereskedelem az enyhülés viszonyai között növekszik, de nem másoknak a rovására és semmiképpen sem a fejlődő országok rovására; az utóbbiakkal növekszik és erősödik a gazdasági együttműködés.

A szocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom erői közötti szövetség igen fontos feltétele, hogy mind a szocialista, mind pedig a fejlődő országok sorai egységesek legyenek. A szocialista országokat tekintve ez az egység napjainkban a szocialista közösségben öltött testet.

A szocialista és a fejlődő országok népei közötti baráti kapcsolatok megszilárdítását – mint azt az utóbbi évtizedek tapasztalatai bizonyítják – nem mindig eredménytelenül próbálják akadályozni.

Egy időben az ilyen kapcsolatok fejlesztésének ellenfelei megkíséreltek politikai tőkét kovácsolni abból, hogy Ázsiát, Afrikát, Latin-Amerikát a „viharok kontinenseinek" nyilvánították, kijelentvén, hogy ezek testesítik meg korunk fő forradalmi erejét. Egyes nacionalista körökben ez a tézis mindmáig visszhangra talál és kalandor politikai akciók előfeltételévé válik. Csakhogy maga az élet kétféleképpen is megmutatta ennek a tézisnek hamisságát és alaptalanságát. Igazolta a szocializmus vezető szerepét a világfejlődés minden nagyszabású, forradalmi méretű változásában. Rávilágított arra is, hogy a nemzeti-felszabadító harc övezetében a társadalmi és politikai ellentmondások elmélyülésének viszonyai között az állítólagos forradalmárok a valóságban a legreakciósabb imperialistabarát erők oldalán álltak.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, mennyire fontos a felszabadító mozgalom sorainak összeforrottsága. Ennek az egységnek a megőrzéséhez és megszilárdításához megvan az objektív alap, minthogy minden nehézség ellenére, e mozgalom osztagainak heterogén jellege ellenére mind ez ideig érvényben vannak a felszabadító

forradalmak általános demokratikus feladatai – a gazdasági függetlenség, a szuverenitás megszilárdítása –, s főképpen, megmaradt a közös ellenség, az imperializmus.[22] A nemzeti felszabadító harc különböző osztagainak tömörítése mind az egyes országokon belül, mind pedig az egész mozgalom keretei között növeli a szocialista országok és a nemzeti felszabadító mozgalom szövetségének lehetőségeit, erősíti a közös antiimperialista frontot.

A forradalmi mozgalom valamennyi osztagának aktív, céltudatos munkát kell végeznie, hogy összehangolják akcióikat, s együttesen verjék vissza az imperializmus, a reakció, a különféle rendű és rangú opportunista áramlatok és csoportok mesterkedéseit, harcoljanak a társadalmi haladásért. Ez a legfontosabb feltétele a világszocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom közötti szövetség megszilárdulásának, s annak, hogy együttműködésük magasabb szintre emelkedjék.

Csakis a szocialista rendszer, a nemzetközi munkásosztály és a nemzeti felszabadító forradalmak közötti tartós szövetség teszi lehetővé, hogy teljesítsék a világtörténelmi jelentőségű feladatot, végleges vereséget mérjenek az imperializmusra, megvalósítsák az egész emberiség társadalmi felszabadítását.

[22] S éppen az imperializmus, annak ideológusai tesznek egyre újabb erőfeszítéseket avégett, hogy a fejlődő országok között szakadást idézzenek elő; a közelmúltban például hatalmas gazdasági és politikai eszközöket vetettek be, hogy konfliktust robbantsanak ki az olajtermelő államok, valamint más afrikai, ázsiai és latin-amerikai országok között.

VI. fejezet

Ami igen lényeges az elkerülhetetlen jövőből

Az előző fejezetekben, bármely elméleti vagy politikai problémáról volt is szó, igyekeztünk ezeket szoros összefüggésükben vizsgálni századunk második felének konkrét történelmi körülményeivel, kiváltképp részletesen elemeztük a hetvenes évek társadalmi életében végbement legújabb változásokat. Ennek a fejezetnek a tárgya nem a mai valóság lesz, hanem a világforradalmi fejlődésnek immár a múltba tűnt, lefolyt szakasza.

Ez persze nem jelenti, hogy elszakadunk az időszerű problematikától. Folytatjuk a jelenkor eszmei-politikai vitáját, amely akörül forog, hogy a világforradalmi folyamatban milyen viszonyban van egymással az egyetemes törvényszerűség és a nemzeti sajátszerűség. A kérdés, amely e vita során előtérbe nyomul, az 1905–1907. évi és az 1917. évi oroszországi polgári demokratikus forradalmak gyakorlati tapasztalatainak időszerűsége, a Nagy Október tapasztalatainak nemzetközi jelentősége.

Tudjuk, hogy Lenin e probléma két oldalát különböztette meg. Az egyiket abban látta, hogy Oroszország munkásosztályának, dolgozó tömegeinek győzelmes harca, az Októberi Forradalom óriási hatással volt az egész világ, valamennyi nép társadalmi és politikai életére. Ma kevesen mernék ezt tagadni. De Lenin rámutatott a dolog másik oldalára is, nevezetesen arra, hogy forradalmunk egyes alapvető vonásainak „olyan értelemben kell nemzetközi jelentőséget tulajdonítani, hogy nemzetközi érvényűek, vagyis történelmileg elkerülhetetlen, hogy nemzetközi méretekben megismétlődjék az, ami nálunk megtörtént".[1] Ezt a marxisták–leninisták számára vitathatatlan megállapítást napjainkban minduntalan támadják a burzsoázia ideológusai. Fő érvük a következő: Az oroszországi viszonyok sajátszerűek, megismételhetetlenek, s ebből következik, hogy megismételhetetlenek azok az utak

[1] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 3–4. old.

is, amelyek Október győzelméhez vezettek, „lemásolásuk" lehetetlen és elképzelhetetlen.

Az efféle állítások már csak azért is célt tévesztenek, mert a tudományos felfogásban a jelenségek megismételhetőségében kifejeződő társadalmi törvényszerűség korántsem jelenti „másolatok" reprodukálását. Ellenkezőleg, ezek a törvényszerűségek csupán megnyilvánulásaik sokféleségében tárulnak fel, ragadhatók meg. Ámde nem annyira az ideológiai ellenfeleink által felvonultatott érvek elméleti tarthatatlanságáról van szó, mint inkább arról, hogy koncepcióik rendszerint spekulatív jellegűek, és teljesen elszakadtak a történelmi gyakorlattól. Sajnos, az oroszországi forradalmi harc eleven valóságáról alkotott nem eléggé világos elképzelések gyakorta még a mai munkásmozgalom néhány képviselőjét is meggátolják abban, hogy ebben a harcban többet lássanak, mint merő „sajátszerűséget".

Az olyan koncepciók, amelyek a tudatlanságon alapulnak, vagy tudatosan kihasználják a hallgatóság tájékozatlanságát, a legjobban a tényekkel cáfolhatók meg. Ezért tartottuk szükségesnek, hogy ebben a fejezetben a századunk első évtizedeiben lezajlott oroszországi események kifejtésével, a forradalmi fejlődés néhány alapvető vonásának elemzésével foglalkozzunk. Ennek a történelmi anyagnak megvan a maga logikája, amely minduntalan kísértésbe viszi a kutatót, hogy közvetlenül egybevesse a jelenkorral, párhuzamokat vonjon, kimutassa a múlt és a jelen bizonyos jelenségei közötti meghökkentő hasonlóságot. Mi azonban nem fogunk engedni a csábításnak és az olvasóra bízzuk, ítélje meg maga, hogy mennyire időszerűek az adott esetben a történelmi tanulságok.

Ennek a fejezetnek a címében Leninnek egy elvi fontosságú gondolatára utalunk, amely így szól: „. . . az orosz minta a világ *minden* országának mutat egyet-mást, méghozzá igen lényegeset, elkerülhetetlen és nem is távoli jövőjükből".[2]

[2] Ugyanott, 4. old.

Ideológiai ellenfeleink az első orosz forradalmat általában úgy tüntetik fel, mint történelmileg véletlenszerű jelenséget – olyannyira véletlenszerűt, hogy senki nem is várta és nem látta előre.[3] Másfelől néhány, az opportunista köröket képviselő szerző az 1905–1907. évi forradalmat továbbra is az olyan megszokott polgári demokratikus forradalmak kategóriájába sorolja, amilyenek a XVIII. és a XIX. században sok nyugati országban lezajlottak. Külföldi szerzők cikkeiben azt is olvashatjuk, hogy az oroszországi proletariátus abban az időszakban általában nem tűzött maga elé szocialista jellegű feladatokat, és történelmileg ezt nem is tehette meg.[4]

Az effajta állítások azt a gondolatot akarják sugallni, hogy az első orosz forradalom kívül esik a XX. század történelmének fő vonulatán, nem tükrözi vissza annak törvényszerűségeit, és semmiképpen sem kezdődhetett vele – mint azt Lenin vélte – „a politikai megrázkódtatások és a forradalmak időszaka".[5]

[3] Alberto Falcionelli olasz történész például ezt írja: „Ez kétségkívül a történelem egyik legkülönösebb forradalma, már csak azért is, mert – eltérően attól, amit mondanak róla – akkor tört ki, amikor senki sem készítette elő és még kevésbé látta előre." (*Alberto Falcionelli:* Storia della Russia contemporanea. Illusione del progresso. 1825–1917. Mondosa 1954. 319. old.)

Ugyanilyen nézeteket terjesztettek már az 1905–1907. évi események során maguk az oroszországi liberális-polgári szerzők. Egyikük például azt hangoztatta, hogy a („váratlanul") kitört forradalmat „valami végzetes gyöngeség és tehetetlenség jellemzi". (*P. Orlov:* Russzkaja revoljucija 1905–1906. gg. Davos 1906. 3. old.)

[4] A nemzetközi szociálreformizmus képviselői mindig is (mondhatnánk, hagyományosan) azt bizonygatják, hogy az első oroszországi forradalom nem tűzött maga elé szocialista feladatokat és célokat, s hogy ennélfogva ez a forradalom „idegen" az osztályjellegű proletármozgalomtól. Például – amint azt egy haladó olasz történész megjegyzi – az olaszországi reformista vezetők, főként Turati, közvetlenül az 1905–1907. évi események után azt hajtogatták, hogy „Oroszország semmire sem taníthatja a szocialistákat, mivel még középkori sötétségben él, és végre kell hajtania polgári forradalmát, »fejlődnie« kell, átmenve a kapitalizmus korszakán". (*C. Manarcorda:* Le ripercusioni nel movimento operaio italiano della Rivoluzione del 1905. *Rinascita,* 1955. 13. évf. 6. sz.)

Mellesleg Roger Garaudy, a marxizmus renegátja képtelen kísérletet tesz arra, hogy a történelemből kitörölje az első oroszországi forradalmat. Odáig megy, hogy azt állítja: „1917 előtt Oroszországban egyáltalán nem volt polgári forradalom". (*Le Monde,* 1976. július 9.)

[5] *Lenin* Összes Művei. 11. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 16. old.

De hogyan is fest a dolog a valóságban?

Az oroszországi kapitalizmus már a századfordulón, a feudális-monarchista rendszer súlyával terhelve, megőrizve a kizsákmányolás „ázsiai" formáit, a fejlődés imperialista szakaszába lépett.[6] A monopoltőkés burzsoázia színre lépésével párhuzamosan szakadatlanul bővültek a munkásosztály sorai.[7] Társadalmi helyzetük, alapvető társadalmi érdekeik tekintetében egészen közel álltak hozzá a falusi proletárok és félproletárok.[8] Ez az osztályerők nagyfokú polarizálódásához, a társadalmi antagonizmusok hallatlan kiéleződéséhez vezetett.

Ezzel létrejöttek a szükséges objektív előfeltételek a forradalmi robbanáshoz.

Engels az európai politikai és osztályharc távlatait mérlegelve hangsúlyozta, hogy „külső lökés a dolgok mostani állása szerint aligha jöhet máshonnan, mint Oroszországból", hogy Oroszországban a forradalom „bármelyik napon kitörhet", hogy ez „kezdete lenne az egyetemes társadalmi forradalomnak".[9]

A XX. század elején a forradalom várása és a forradalomra való felkészülés Oroszország egész szellemi és politikai életének középpontjává lett. Az 1905-öt megelőző évtizedre a sztrájkok, a parasztfelkelések, a diákság forradalmi erjedése nyomták rá bélyegüket. Lényegében senki sem kételkedett a forradalom elkerülhetetlenségében.[10]

[6] A múlt század nyolcvanas éveiben Oroszországban kezdtek kialakulni a monopóliumok, s egy évtizeddel később nagy arányokat öltött az ipari tőke és a banktőke összefonódása.

[7] A XX. század elején a bérmunka hadserege az iparban, a kereskedelemben és a közlekedésben meghaladta a 8 millió főt. Az ipari proletariátus gerincét a vasmunkások, a bányászok, a vasutasok, a textilgyári munkások alkották. A munkásoknak több mint a fele 500 munkásnál többet foglalkoztató üzemekben koncentrálódott. Az országban viszonylag kevés volt a nagy gyárváros, de ezekben koncentrálódtak a munkástömegek, ezek voltak a proletariátus tömörülésének és szervezésének központjai.

[8] Számuk csaknem elérte az 50 milliót, vagyis az ország földművelő lakosságának felét, az összlakosság mintegy 2/5-ét.

[9] *Marx–Engels* Művei. 36. köt. Budapest 1978. 254. és 307. old.; 37. köt. Budapest 1977. 6. old.

[10] Még a cári kormány is sokkal jobban megértette a kor valóságát, mint az orosz történelem sok mai burzsoá kommentátora. A kormány érezte, milyen vihar gyülekezik a feje fölött, s a maga módján felkészült rá. Plehwe belügyminiszter pél-

Amint látjuk, a forradalom nem véletlenszerű jelenség volt: előre látták és várták.

Vizsgáljuk meg most a forradalom jellegének és távlatainak kérdését.

Abban az időszakban az oroszországi és a nemzetközi szociáldemokrácia soraiban egyhangúlag megállapították, hogy az oroszországi forradalom polgári forradalom lesz. De vajon következett-e ebből az, hogy a múltbeli polgári forradalmak analógiájára egyetlen távlat nyílt előtte: a szilárd tőkés viszonyok kialakulása?

Ez volt a kulcskérdés. És ez botránykővé vált sokak számára, akik marxistáknak nevezték magukat Oroszországban is és határain túl is. Azt válaszolták a kérdésre: igen, a polgári forradalom csak megszilárdíthatja a burzsoázia hatalmát. Abból, hogy az ilyen forradalom előkészíti a talajt a kapitalizmus számára a gazdaságban, azt a következtetést vonták le, hogy a politikában a burzsoáziát vezető erővé változtatja. Ha pedig így áll a helyzet, akkor a forradalom közvetlen feladatának megoldását – a társadalom életének demokratikus átalakítását is, úgymond, a burzsoázia belátására kell bízni. Ennek kapcsán a mensevikek odáig süllyedtek, hogy kijelentették: a proletariátusnak egyáltalán semmi dolga sincs ebben a forradalomban, lévén ez polgári forradalom, s a munkásosztály harci megmozdulásaival csak elriaszthatja a burzsoáziát és ezzel gyöngítheti a demokratikus mozgalmat.

Szemben a mensevikekkel és más opportunistákkal, köztük Trockijjal, aki a „permanens forradalom" elméletét propagálta, Lenin fölvetette és tüzetesen kidolgozta azt a gondolatot, hogy a forradalomban a hegemónia a proletariátusé. Az első orosz forradalom tapasztalatai teljes egészében igazolták Leninnek a marxista gondolkodásban újat hozó tételét. 1905–1907-ben a burzsoázia egyetlen politikai csatát sem tudott megnyerni a cárizmus ellen. Ha a forradalom eredményeképpen az országban létrejött néhány képviseleti intézmény, ha ezáltal valamelyest kielégítették a burzsoázia alkotmányos ábrándjait, akkor a demokrácia e morzsáit a burzsoázia egyáltalán nem önmagának köszönhette, hanem a pro-

dául 1904 elején ezt sugallta Kuropatkin hadügyminiszternek: „Hogy visszatartsuk a forradalmat, egy kis győztes háborúra van szükségünk." (Lásd *Sz. J. Witte:* Voszpominanyija. 2. köt. Moszkva 1960. 291. old.)

letariátus harci akciói által a cárizmusra kifejtett erélyes nyomásnak. 1905 augusztusában például a burzsoázia hajlandó volt elfogadni a Buligin-dumát mint a cár melletti, szűkre szabott tanácskozási joggal felruházott legfelső képviseleti szervet. S csupán ennek az álparlamentnek a proletariátus által meghirdetett választási bojkottja és az országos munkássztrájk kényszerítette a kormányt további engedményekre, arra, hogy beleegyezzen egy másik duma összehívásába, amely szélesebb körű és ráadásul részben törvényhozó funkciókkal felruházott képviseleti szerv volt.[11]

A munkásosztály hegemóniájának eredményeképpen az első oroszországi forradalom, amely társadalmi tartalmát tekintve polgári volt, az imperializmus korszakának első népi forradalmává lett. Egységfrontban harcoltak benne a társadalom összes dolgozó és demokratikus erői, s közvetlen céljául olyan igazi néphatalom kivívását tűzte ki, amely biztosítja a polgári demokratikus forradalom átnövését szocialista forradalomba.

Az a kérdés, hogy miként teremthető meg egy olyan hatalom, amely a nép többségének politikai akaratát fejezi ki, azokban az években szintén viták középpontjában állott. A megalkuvó körökben az a vélemény uralkodott, hogy az ország állami-politikai berendezését egy általános szavazás eredményei alapján kell demokratizálni, ennek a szavazásnak kell megmutatnia, mit akar a népesség többsége. E koncepció híveinek balszerencséjére azonban az események tényleges menete szertefoszlatta azokat az illúziókat, hogy a cárizmus és a hozzá csatlakozó burzsoázia hajlandó figyelembe venni a nép szabad akaratnyilvánítását.

A konkrét harci tapasztalat egyre szemléletesebben igazolta, hogy a bolsevikok álláspontja a helyes, amely szerint be kell vezetni a munkásosztály és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúráját. Ez a diktatúra a társadalomban az igazi néphatalom és a maximálisan lehetséges demokratizmus megtestesülése lett volna, olyan társadalmi-gazdasági rend, amely még burzsoá viszonyokra épül. Biztosította volna a dolgozó tömegek mozgalmának támo-

[11] Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a proletariátus által az első orosz forradalom éveiben kivívott szabadságjogokat nem kizárólag és nem elsősorban a proletariátus élvezte, inkább az ellenforradalmi – köztük a legszélsőségesebb jobboldali – erők juttatták érvényre. Ebben az időben garázdálkodtak Oroszországban az úgynevezett feketeszázak. Ezek véres pogromokat rendeztek, forradalmár munkásokat gyilkoltak le és különféle provokációkra vetemedtek.

gatását és vezetését, megteremtette volna a szükséges feltételeket ahhoz, hogy felismerjék igazi társadalmi érdekeiket, valamint a megvalósításukért folytatott harc lehetőségeit. Ennek a néphatalomnak a politikai szerve – az ideiglenes forradalmi kormány – valóban lehetővé tette volna a népi többség akaratának kifejezését, egyebek közt képviseleti intézmények létrehozásával és tagjaik megválasztásának megszervezésével.

Ez természetesen nem az egyedüli lehetséges formája volt a néphatalomnak. A tömegek alkotóereje már az első orosz forradalom idején megteremtette a szovjeteket, amelyek révén a proletariátusnak sikerült 1905-ben – ha csak rövid időre is, ha csak korlátozott területeken is – kivívni a társadalmi rend igazi demokratizálását. A szovjetek bebizonyították, hogy a nép akarata csak akkor fejeződhet ki akadálytalanul, ha a nép kezében vannak a hatalom igazi eszközei.

Az 1905–1907-es forradalom elsőként tárta fel a XX. század viszonyai közötti forradalmi folyamat két fontos sajátosságát. Megmutatta, hogy korunkban a demokratikus forradalom megvalósítása csupán a más osztályokkal és társadalmi csoportokkal szövetséges munkásosztály vezető szerepe alapján képzelhető el a harc proletár módszereinek felhasználásával; példával szolgált arra is, hogy a demokratikus átalakításokért folyó harc győzelmes befejezése nem remélhető a forradalmi néphatalom bevezetése nélkül.

Ugyanakkor az 1905–1907. évi események megmutatták, hogy sem a proletariátus hegemóniája, sem a néphatalom nem jön létre automatikusan a forradalmi folyamatban, hogy a forradalom egész útja, magasabb fejlődési fokokra emelkedése a munkásosztály szervezettségi színvonalától és eszmei-politikai érettségétől függ, vagyis azoktól a tulajdonságoktól, amelyeket pártja testesít meg.

Valamivel több, mint két esztendővel a forradalom kezdete előtt a *Vorwärts*nek, a német szociáldemokrácia központi sajtószervének szerkesztője, válaszul a bolsevik M. N. Ljadov javaslatára, hogy tegyenek közzé egy értékelést az OSZDMP-nek a II. pártkongresszus (1903) utáni helyzetéről, kijelentette: „...lapunk nem szentelhet sok helyet egy külföldi mozgalomnak, különösképpen az orosznak, amely még olyan fiatal és olyan keveset nyújthat

az érett német mozgalomnak".[12] Ez az epizód a maga módján tipikus. Visszatükrözi azt az általános lenéző magatartást, amelyet a nemzetközi szociáldemokrácia opportunista szárnya a bolsevik párt megalakulása iránt tanúsított. A bolsevizmusban a legjobb esetben is vagy „tisztára orosz szenvedélyek" forrongását, vagy az oroszországi szociáldemokrata mozgalom tapasztalatlanságát volt hajlandó látni.

Márpedig az 1905–1907. évi események kézzelfoghatóan megmutatták, hogy egyáltalán nemcsak arról volt szó, hogy a bolsevikok személyében még egy párt lépett színre. Az első orosz forradalom szemléletesen feltárta a mélyen gyökerező és széttéphetetlen kapcsolatot e forradalmi párt keletkezése és a világ fejlődésében bekövetkezett új korszak kezdete között. Az a párt, amelyet először Leninnek és a leninistáknak sikerült alapítaniuk Oroszországban, olyan párt volt, amely mint teljesen önálló erő, egyúttal mint a baloldali blokknak határozott osztálypolitikai irányvonallal[13] rendelkező szerves része és mint az egész demokratikus mozgalom tevékeny résztvevője lépett színre. Az imperializmus körülményei között csakis ilyen párt tölthetett be döntő szerepet a polgári demokratikus forradalom sikerében, a forradalmi demokratikus állam megteremtésében, és vezethette el a tömegeket – aktív forradalmi megmozdulásaikra támaszkodva – a szocialista célhoz.

Az új feladatok új követelményeket is támasztottak a párttal szemben. Itt ezek közül azokat vesszük szemügyre, amelyek a pártnak mint az általános demokratikus és szocialista harc élcsapatának szerepével kapcsolatosak, vagyis azt a kérdést, amelyet az antikommunisták a leginkább felhasználnak a lenini nézetek és a bolsevikok által 1905–1907-ben követett gyakorlat eltorzítására.

Az első és fő követelmény, amelyet Lenin a proletariátus pártjával szemben az általános demokratikus mozgalomban támasztott, az volt, hogy a párt tevékeny szervezője legyen a munkásosztály és

[12] Iz isztorii szozdanyija partyii novovo tyipa. Doklad bolsevikov mezsdunarodnomu kongresszu v 1904 g. Moszkva 1963. 8. old.

[13] Az utóbbi időben a kommunista pártok politikai és ideológiai önállósága megőrzésének elve ellen ádáz támadásokat intéz a monopóliumok „nagy sajtója". Minduntalan olyan véleményeknek ad nyilvánosságot, amelyek a kommunistáknak tulajdon osztály- és politikai irányvonaluk tisztaságára való törekvését „álnokságuk" bizonyítékának tüntetik fel. (Lásd *Frankfurter Rundschau*, 1975. szeptember 23.; *The New York Times*, 1975. november 28.)

más demokratikus erők politikai akcióinak, a forradalmi harc fő útvonalán vezetve őket. Ez döntő módon meghatározta a mozgalom erejét és méreteit.[14]

A bolsevikok a forradalom vezető politikai erejévé akartak válni, de korántsem törekedtek arra, hogy más pártokra és csoportokra ráerőszakoljak vezetésüket. Ellenkezőleg, igyekeztek velük közös forradalmi akciókban az egyenlő jogok és egyenlő kötelezettségek alapján együttműködést létrehozni. És ez bizonyos gyümölcsöket termett. Így azokat a dokumentumokat, amelyek 1905 decemberében fegyveres felkelésre szólítottak, a tömegek nyomására a bolsevikokkal együtt aláírták a mensevikek és az eszerek is. Jóllehet az eszer és mensevik vezetők a tömegek gyakorlati vezetésében ingadozásról és következetlenségről tettek tanúságot, olyan politikát folytattak, amely a proletariátust gyakorlatilag alárendelte a burzsoá liberalizmusnak. Lenin és a bolsevikok a megegyezésben fontos tényezőjét látták a forradalom erői-

[14] A bolsevikok kezdeményezésére és vezetésével folytak le 1905-ben a nagy májusi tüntetések. Mint ismeretes, a bolsevikok álltak az élén az ivanovo-voznyeszenszki munkások 72 napos sztrájkjának és támogatták e sztrájk során a meghatalmazottak szovjetjének – a munkásküldöttek első szovjetjének – létrehozását. Ugyancsak ők vezették a moszkvai proletariátus szeptemberi sztrájkját, majd pedig az októberi sztrájkot, amely összoroszországi sztrájkba nőtt át. A bolsevikok készítették elő – katonai-technikai vonatkozásban is – az 1905. decemberi fegyveres felkelést, a forradalom tetőpontját. Aktívan irányították a bolsevikok a tömegek megmozdulásait 1906-ban és 1907-ben.

Ha e tényeket nézzük, jól látjuk, mennyire alaptalanok és rágalmazóak az orosz forradalom különféle „kutatóinak" az irományai. Így például Marcel Liebman, ez a szociálreformista nézeteket valló belga szociológus azt állítja, hogy a forradalom kitörése „váratlanul érte az orosz szocialista szervezeteket. Senki sem készítette fel őket arra, hogy hatékony választ adjanak az eseményekre", a bolsevikok még az ellenfeleiknél, a mensevikeknél is kevésbé voltak képesek az események menetét és a tömegek mozgásait előre látni és irányítani. Az ezt követő hónapokban továbbra is határozatlanoknak mutatkoztak..." (*Marcel Liebman:* Le léninisme sous Lénine. Párizs 1973. 21. és 8. old.)

Egyébként a mai burzsoá és opportunista szerzők ezeket a véleményeket egész egyszerűen átveszik olyan emberektől, akik mindig gyűlölték a forradalmat. A cári titkosrendőrség egyik volt tábornoka például azt írta, hogy 1905-ben a tömegek megmozdulásainak sok helyütt nem azért volt sikerük, „mert a forradalmi pártok erősek és szervezettek voltak, hanem mert a helyi hatóságok határozatlanok, fejvesztettek és szervezetlenek voltak". (*A. I. Szpiridovics:* Isztorija bolsevizma v Rosszii ot voznyiknovenyija do zahvata vlasztyi. 1883–1903–1917. Párizs 1922. 119. old.)

nek megsokszorozásához szükséges tömörülésnek. Az „alulról" jövő egység (a mensevikek egyes vidékeken, a központi vezetőség állásfoglalása ellenére, gyakran együttműködtek a bolsevikokkal a szovjetekben, részt vettek a sztrájkokban stb.) egyengette a „felülről" jövő szilárdabb pártközi megállapodások útját is, amire a bolsevikok törekedtek. És ha az OSZDMP két részének – a bolsevikoknak és a mensevikeknek – a IV. (egyesülési) kongresszusa (1906) által rögzített egyesülése formálisnak bizonyult, a felelősség ezért teljes egészében a mensevik vezetőséget terheli, amely ebben az egységben nem a forradalmi erők konszolidációjának tényezőjét akarta látni, hanem lehetőséget a bolsevikok gyöngítésére, arra, hogy leszámoljon velük mint vetélytársaival.[15] Az 1905–1907-es forradalomból a leninista bolsevikok azt az értékes tanulságot vonták le, hogy szó sem lehet politikai egységről azokkal, akik bár baloldalinak nevezik magukat, elárulják a dolgozó nép érdekeit, a forradalom visszaszorítására, vereségére spekulálnak.

A bolsevik párt egy olyan igazi népi forradalom részeseként, amelyben a heterogén társadalmi erők széles választéka volt képviselve, arra is törekedett, hogy előmozdítsa az össznemzeti mozgalom tömörülését, fejlődését. Ez – a népi politikai koalíció keretei között – bizonyos együttműködést tételezett fel a burzsoázia demokratikus szárnyával is. Ez a koalíció (ha csak rövid időre is) megmutatta életképességét és hatékonyságát.

Ennek kapcsán a bolsevikoknak szembe kellett szállniuk az opportunistákkal is, akik abból a tényből, hogy a proletariátusnak és a kispolgári tömegeknek – nem is szólva a burzsoáziáról magáról – különböznek az alapvető osztályérdekeik, azt a következtetést vonták le, hogy a forradalomban nem lehetséges „közös akaratuk" kifejeződése, Lenin meggyőzően kimutatta, hogy az általános demokratikus harc feladatai közel álltak az ország népességének túlnyomó többségéhez, s ez reális alapot teremtett ahhoz, hogy olyan erők fogjanak össze közös platformon, amelyek társadalmilag nem homogének, s eszmeileg és politikailag sok tekintetben eltérnek egymástól. A bolsevikok ezeket az eltéréseket teljes mérték-

[15] Így ítélte meg a IV. kongresszus határozatait a mensevik *F. Dan:* „A bolsevikoknak most végük van, még néhány hónapig rúgkapálnak, és teljesen fel fognak oldódni a pártban." (Lásd *A. V. Lunacsarszkij:* Voszpominanyija i vpecsatlenyija. Moszkva 1968. 40. old.)

ben figyelembe vették. Azt is kötelességüknek tartották, hogy bírálják forradalmi szövetségeseik minden következetlenségét, ingadozását vagy passzivitását. De ennek a bírálatnak a fő célja nem a többi párt lejáratása volt, hanem a velük való egység megszilárdítása éppen azon az alapon, amelyen ez az egység létrejött, vagyis a fő ellenség elleni együttes forradalmi harc alapján. Nem egység az egység kedvéért, hanem egység az önkényuralom megdöntése és a demokratikus köztársaság megteremtése végett: ez a formula határozta meg azt a bolsevik politikát, amely a széles népi erők szilárd, tevékeny arcvonalának megteremtésére irányult a forradalom polgári demokratikus szakaszában.

Ez az állásfoglalás lehetővé tette, hogy a bolsevikok olyan harci programot tűzzenek ki, amely a szövetségben részt vevő minden más párténál világosabban és teljesebben fejezi ki a dolgozók osztályérdekeit és a tömegek általános demokratikus követeléseit, s lehetővé tette, hogy a bolsevikok a forradalom tényleges élcsapatává, az ország egyetlen igazi forradalmi pártjává váljanak.[16]

Mint tudjuk, az 1905–1907. évi polgári demokratikus forradalom vereséget szenvedett. De vajon győzhetett volna-e? Ez az elvi kérdés már a forradalom legelején fölmerült, amikor a Palota téren 1905. január 9-én a békésen felvonuló munkások között rendezett vérfürdő után kibontakozott Oroszország dolgozóinak és néptömegeinek széles körű forradalmi mozgalma.[17]

[16] A bolsevikoknak a forradalmi mozgalomban meglevő politikai súlyát mutatja az a tény, hogy a forradalom idején létrejött 55 szovjetből 44-ben vagy vezető szerepük, vagy uralkodó befolyásuk volt.

Jellemző, hogy a bolsevikoknak a baloldali erők között betöltött vezető szerepét a maga módján még a cári rendőri ügyosztály egyik jelentése is elismeri: „Az összes oroszországi és külföldi forradalmi szervezet közül az egyedüli, amely nem maradt el a munkásmozgalom mostani fellendülésétől, amelynek sikerült eléggé tömörülnie és rögzítenie jelszavait és kapcsolatait, s elméletileg és gyakorlatilag nem elmaradni az általános felélénküléstől, az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt bolsevik frakciója." (Idézi a *Proletarszkaja revoljucija* című folyóirat, 1923. 2. sz. 144. old.)

[17] 1905. január 9-én hozzávetőleges számítások szerint összesen mintegy 4600 embert sebesítettek, illetve öltek meg (lásd *Lenin* Összes Művei. 9. köt. Kossuth Könyvkiadó 1960. 203. old.). Ez a tény egyébként igazolja, hogy éppen a polgári-földesúri kormány kezdett a munkásosztállyal, a dolgozó tömegekkel szemben kegyetlen, véres erőszakot alkalmazni, amelyre azok kénytelenek voltak ugyanilyen erőszakkal válaszolni. Lenin rámutatott arra, hogy a felkelés jelszavát a bolsevikok

Ahhoz, hogy ennek a mozgalomnak első, spontán nekilendülései szervezett harccá válhassanak, mindenekelőtt tisztázni kellett, milyen remények vannak a nép győzelmére a kibontakozott forradalomban. És a bolsevik párt az OSZDMP III. kongresszusán (1905. április–május) megjelölte a harc konkrét útját. Lenin 1905-ben írt munkáiban, a pártkongresszuson megsemmisítő bírálattal illette a hazai és a nemzetközi munkásmozgalomban tevékenykedő opportunisták álláspontját, akik Bernstein írásaiból merítve ihletet, „féltek a győzelemtől, el akarták ijeszteni tőle a proletariátust, bajt jósoltak belőle, kinevették azokat a jelszavakat, amelyek közvetlenül a győzelemre hívtak fel".[18]

Melyik forradalom győzelméről beszéltek a bolsevikok? Elsősorban a polgári demokratikus forradalméról. Lenin gondosan elemezte az első orosz forradalom fejlődését meghatározó objektív és szubjektív tényezőket, s levonta a következtetést: „Vitathatatlanul vannak olyan tendenciák, amelyek e győzelemhez vezethetnek".[19] A kirobbant politikai válság körülményei között a cárizmus ellen fordult „a proletariátus és a parasztság... ha a fő, a nagy erőket vesszük, s a falusi és városi kispolgárságot (ez is »nép«) e kettő között osztjuk el".[20] A munkásosztály és a parasztság így létrejött gyakorlati szövetségében, „együttes tömegerejükben, amely túlsúlyra tud kerülni az ellenforradalom összes erőivel szemben"[21], ebben rejlett elsősorban a nép harc győzelmes kimenetelének lehetősége.

Kedvezők voltak a nemzetközi viszonyok is. Egyfelől Oroszország népe, amely harcra kelt a társadalom demokratikus reformjaiért, a gyűlölt önkényuralom ellen, elnyerte az európai és más tőkésországok széles politikai köreinek rokonszenvét. Példája lelkesítő hatással volt a nemzeti szabadság ázsiai harcosaira is. Másfelől a cárizmus lejáratta magát a nemzetközi porondon a január 9-i véres megtorlásokkal és a Japán ellen viselt háborúban elszenvedett vereséggel.

időszerű feladatként csupán 1905. január 9-e után adták ki, amikor kitört az országos politikai válság. (Lásd *Lenin* Összes Művei. 17. köt. Kossuth Könyvkiadó 1968. 133. old.)

[18] *Lenin* Összes Művei. 11. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 90. old.

[19] Ugyanott, 40. old.

[20] Ugyanott, 39. old.

[21] Ugyanott, 66. old.

Arról, hogy a győzelem lehetséges volt, az 1905. évi forradalmi harc vívmányai maguk tanúskodnak. Történelmi tény, hogy a forradalom akkor, amikor elérte tetőfokát, a cári rezsimet a teljes csőd szélére taszította.[22] Ezért a legkevésbé sem volt igazuk a mensevikeknek (emlékezzünk vissza Plehanov szomorú hírnévre szert tett mondására: „Nem kellett volna fegyvert fogni!"), amikor megjósolták a forradalom állítólag elkerülhetetlen vereségét.

Az első orosz forradalom legfontosabb eseményeit általánosítva Lenin azt írta, hogy az a próbálkozás, hogy csalhatatlanul, teljes pontossággal felmérjük az osztályharc esélyeit, szélhámosság vagy reménytelen szőrszálhasogatás lenne, hiszen lehetetlen patikamérlegen lemérni, hogyan egyensúlyozódnak ki a növekvő és összefonódó új ellenforradalmi és az új forradalmi erők, amelyek állandóan bekapcsolódnak a harcba. Ezt – írta Lenin – teljesen csak a *tapasztalatok* fogják megvilágítani. És megállapította: „A forradalom élenjáró osztályának feladata az, hogy helyesen felismerje a harc *irányát* és maradéktalanul kihasználja a győzelem *valamennyi* lehetőségét, *valamennyi* esélyét. Ennek az osztálynak kell *elsőként* a közvetlenül forradalmi útra lépnie és csak *utolsóként* szabad letérnie erről az útról, hogy más, »hétköznapibb«, »kerülőbb« utakat keressen.[23]

Nincs igazuk azoknak sem, akik kijelentik, hogy az oroszországi proletariátus az első orosz forradalom éveiben nem tartotta feladatának a szocializmusért való harcot. A bolsevikok igen is tűztek maguk elé ilyen feladatokat, és ezek megoldhatók voltak. Nem kételkedve az orosz proletariátus szocialista győzelmének lehetőségében, a párt világosan látta, hogy a forradalmi fejlődés permanenciája az emberek millióit vonta be a harcba és nevelte politikailag. A proletariátus és a széles demokratikus tömegek – vagyis a népi többség – egyesült erőinek permanens harcáról volt szó. Figyelembe véve a harc szükséges átmeneti szakaszait, a bolsevikok világosan meghatározták a mozgalom célját, amelynek a maga permanenciájában közvetlenül a szocializmusért folyó osztálycsa-

[22] Később a cári rendőrség egyik embere beismerte: „Ha a forradalmárok csapása valamivel erősebb és kitartóbb lett volna, akkor a sorainkban már akkor is észlelhető bomlás folytán nem tarthattuk volna magunkat." (Idézi *Lenin* Összes Művei. 40. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 26. old.)

[23] *Lenin* Összes Művei. 14. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 146. old.

tákhoz kellett vezetnie. „A szociáldemokrácia viszonya a parasztmozgalomhoz" című híres cikkében (1905. szeptember) Lenin ezt írta: „. . . a demokratikus forradalomról mi rögtön megkezdjük az átmenetet, mégpedig erőnkhöz mérten, az öntudatos és szervezett proletariátus erejéhez mérten, megkezdjük az átmenetet a szocialista forradalomra. Mi a permanens forradalom mellett vagyunk. Nem állunk meg félúton."[24] És képletesen megjegyezte, hogy a demokratikus forradalom győzelme megkönnyítené a munkásoknak „a puskát egyik vállukról átvetni a másikra": áttérni a kapitalizmus elleni, a társadalom szocialista átépítéséért való közvetlen harcra.[25]

Kedvező feltételeket teremtett a forradalom győzelméhez az Oroszországban kialakult konkrét helyzet. Amint erre már rámutattunk, az országban adva volt az ipari fejlettség szükséges színvonala, s kettős társadalmi harc folyt: a feudális-monarchikus rend ellen és a tőke hatalma ellen. Olyan tényezők voltak ezek, amelyek kétségtelenül előmozdították volna a demokratikus forradalomnak (győzelme esetén) szocialista forradalomba való átnövését. Ennek az átnövésnek a záloga az új típusú párt vezette munkásosztály hegemóniája volt.[26] Igen nagy jelentőségű volt az a tény is, hogy a forradalom során létrehozott szovjetek mint a munkásosztály és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájának a szervei a proletárdiktatúra szerveivé válhattak.

A nyugat-európai proletariátusnak az orosz forradalom iránti rokonszenve és az általa nyújtott erkölcsi-politikai támogatás szintúgy fontos feltételévé válhatott annak, hogy a forradalom elérje a közvetlenül szocialista átalakítások szintjét. Lenin és a leninisták nagy jelentőséget tulajdonítottak ennek a külső tényező-

[24] *Lenin* Összes Művei. 11. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 212. old.

[25] Lásd ugyanott, 34–35. old.

[26] Az 1905–1907. évi polgári demokratikus forradalomnak a munkásosztály hegemóniájából fakadó sajátszerűségét, amelyet ennek a forradalomnak jórészt proletár tartalma adott meg, már abban az időben lenini módon fogták fel a nyugat-európai forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő vezetői. Így például Rosa Luxemburg megállapította, hogy az orosz munkások nem tűzik közvetlen célként maguk elé a szocializmusért való harcot. Mindamellett „ez mind tartalmát, mind harci módszereit tekintve a forradalom teljesen új típusa: formáját tekintve polgári demokratikus, lényegét tekintve proletár szocialista". (Lásd *Rosa Luxemburg:* Gesammelte Werke. 1/2. köt. Dietz Verlag Berlin 1970. 512. old.)

nek, ám a mensevikektől eltérően nem abszolutizálták azt. Lenin először is nyomatékosan hangsúlyozta, hogy Oroszországban a népi forradalom győzelmének lehetőségét az oroszországi társadalmi erők összetételének, a nálunk most végbemenő demokratikus fordulat feltételeinek kell meghatározniuk. Másodszor – mint azt Lenin az opportunisták ellenében kimutatta – a valóban forradalmi irányvonalnak abban kell állnia, hogy a párt kidolgozza a stratégiát és kiadja a gyakorlati jelszavakat „nemcsak arra az esetre, *ha* a forradalmat átvisszük Európába, hanem azért is, *hogy* átvigyük oda".[27] És ez korántsem egy és ugyanaz. Ennélfogva Lenin lényegében már akkor megfogalmazta a premisszáit annak a következtetésnek, hogy lehetséges a proletárforradalom győzelme eleinte néhány vagy akár *egy* országban is.[28]

Ilyenformán teljes joggal megállapíthatjuk, hogy Oroszországban a proletariátus 1905–1907-ben a demokratikus forradalom győzelme esetén, azt továbbfejlesztve, egyetlen napig sem késlekedve, megkezdte volna a harcot a szocializmusért. Ez volt a célja. Adva voltak ehhez a szükséges objektív és szubjektív feltételek is. Más kérdés, hogy a lehetőség nem vált valósággá, hogy az országban kibontakozott forradalmi válságot nem lehetett kihasználni.

A forradalom vereségét a bolsevikok nem úgy tekintették, hogy eltérés van a forradalom átnövésének új lenini elmélete és a gyakorlat között – amiről az oroszországi és a külföldi opportunisták beszéltek –, hanem olyan ténynek, amely kötelezi őket arra, hogy gondosan elemezzék azokat az okokat, amelyek meggátolták a győzelem kivívását, és hogy minden lehetőt megtegyenek ezeknek az okoknak a kiküszöbölésére.

1. A vereségből le kellett szűrni a helyes tanulságokat, többek között önkritikusan feltárni azokat a hibákat, amelyeket maga a párt követett el. Lenin hangsúlyozta, hogy a forradalom tanulsá-

[27] Lásd *Lenin* Összes Művei, 11. köt. 66–67. old. Jellemző, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban az internacionalista forradalmárok az orosz proletariátus sikereivel éppen a forradalomnak Európába való átvitelét kapcsolták össze. A német munkások lapja például hangsúlyozta, hogy az oroszországi forradalom győzelmében „a nemzetközi proletariátus a kapitalizmus fölötti saját győzelmének előfeltételét látja". (*Leipziger Volkszeitung*, 1905. január 23.)

[28] A későbbiekben tüzetesebben meg fogjuk vizsgálni azt a kérdést, hogy melyek a szocialista forradalom *egy* országban való győzelmének nemzetközi feltételei.

gait megvizsgálva, a súlypontot nem annyira annak leírására kell helyezni, „amit átéltünk, mint inkább azokra a tapasztalati útmutatásokra, amelyeket közvetlen gyakorlati tevékenységünk számára kapunk és kell kapnunk".[29] Lenin és a leninisták megállapították, hogy a forradalom során a proletariátusnak nem sikerült betöltenie élcsapat szerepét valamennyi osztagának határozott akcióegységében és a paraszttömegekkel való szilárd szövetségben, a munkásosztály politikai harcának a fegyveres erők forradalmi mozgalmával való egyesítésében. Elvi fontosságú volt az a megállapítás is, hogy a mensevikek álláspontja által az OSZDMP-ben előidézett szakadás megfosztotta a forradalmat az egységes vezető politikai központtól, korlátozta a proletárpárt tömegbefolyását.

2. A párt fölismerte, hogy az 1905–1907. évi események folytán Oroszország – Lenin meghatározása szerint – „a forradalmi proletariátus és a forradalmi nép Oroszországává vált".[30] Olyan országgá, ahol első ízben vetették gyakorlati ellenőrzés alá a tömegek a forradalomhoz vezető utakat és formákat, első ízben próbálták ki a proletárharc korunk követelményeivel összhangban levő stratégiáját és taktikáját. Ezért a párt kötelességének tartotta arra törekedni, hogy a tömegek megőrizzék harci szellemüket, a forradalmi harcképesség gigászi tartalékát, megőrizzék a már megszerzett harci készségeket, ne felejtsék el e harc konkrét módszereit és a szervezeti formákat. Az első forradalmat követő években Lenin nemegyszer felhívta a figyelmet arra, hogy ennek a veszélye nem zárható ki; ezt bizonyítja többek között Németország példája, ahol a reakciónak sikerült kitörölni a nép tudatából az 1848-as forradalmi korszak emlékeit és hagyományait.[31]

3. E következtetéseket és feladatokat szem előtt tartva, a bolsevikok intenzív munkát végeztek, hogy megszilárdítsák kapcsolataikat a proletár tömegekkel, szervezték a munkások politikai megmozdulásait, például 1912 őszén a pétervári sztrájkot, amelyben 100 000 munkás vett részt és amelynek nyomán a cári kormány kénytelen volt lemondani arról a próbálkozásáról, hogy megnyirbálja a dolgozók amúgy is igen korlátozott választójogát.

[29] *Lenin* Összes Művei. 39. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 328. old.

[30] *Lenin* Összes Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 297. old.

[31] Lásd *Lenin* Összes Művei. 16. köt. Kossuth Könyvkiadó 1968. 22., 408. old.; 17. köt. Kossuth Könyvkiadó 1968. 37. old.

A párt, felhasználva a politikai harc összes legális és nem legális formáit (beleértve a duma szószékét), mozgósította az ország forradalmi erőit, a proletariátus és a parasztság szorosabb összefogására törekedett, főképpen azon fáradozott, hogy a falusi dolgozók felismerjék a munkásosztállyal való érdekközösségüket. Elősegítette ezt annak az agrárprogramnak a propagálása, amelyet a bolsevikok nevében Lenin az OSZDMP IV. kongresszusán benyújtott. A párt egyre nagyobb figyelmet fordított a hadsereg körében végzendő munkára, a tömegek harci kiképzésére, „a forradalom művészetének" további kidolgozására.

Ugyanebben az időszakban Lenin vezetésével lendületes harc bontakozott ki azért, hogy megszilárdítsák a pártnak a munkásmozgalomban betöltött vezető szerepét. Sem a jobboldali opportunistáknak – a forradalmi munka elsorvasztására buzdító likvidátoroknak –, sem a tömegekkel való kapcsolatok legális formáit tagadó „baloldali" opportunistáknak, otzovistáknak – nem sikerült eltéríteniük a pártot a lenini irányvonaltól: a népi erőknek az új forradalom érdekében való összegyűjtésétől. Az 1912. évi prágai konferencia rögzítette a bolsevikok győzelmét az OSZDMP-ben. Ennek a győzelemnek nem egyszerűen a párt belső élete szempontjából volt jelentősége. A munkásmozgalom – mint Lenin írta – „rátért a jó útra, annak a széles körű, marxista elmélettel megvilágított, csorbítatlan jelszavakkal általánossá tett harcnak az útjára, amelyet az élenjáró osztály vív az emberiség elsőrendű történelmi feladatainak a megoldásáért".[32]

Így hát a bolsevikok munkájukban a legnagyobb mértékben felhasználták azt, amit Lenin úgy említ, mint „reakciós időszakok forradalmi szerepét".[33] Ennek folytán a forradalom oroszországi veresége időlegessé vált, s a lenini pártnak alig tíz év után sikerült a munkásosztályt, a dolgozó tömegeket a döntő és győzelmes ütközetbe vezetni. Az 1905–1907. évi forradalom „főpróbája" lett az 1917-es forradalomnak, mind a polgári februári forradalomnak, mind pedig a proletár Októberi Forradalomnak, amely új korszakot nyitott a világtörténelemben.

[32] *Lenin* Összes Művei. 25. köt. Kossuth Könyvkiadó 1970. 137. old.
[33] *Lenin* Összes Művei. 12. köt. Kossuth Könyvkiadó 1965. 316. old.

„A FELSŐ VEZETŐK ÁLLAMCSÍNYE", VAGY A NÉPI TÖBBSÉG AKARATA?

Már a II. Internacionálé opportunistái és az orosz mensevikek azt bizonygatták, hogy az oroszországi Októberi Szocialista Forradalom nem volt több „a felső vezetőség államcsínyénél", „bolsevik puccsnál", „egy összeesküvő csoport" akciójánál. A különféle színezetű antikommunisták sohasem fáradtak bele – mind a mai napig – ennek a koholmánynak a szajkózásába.[34]

Csakhogy tudjuk, hogy miképpen zajlottak le az események, és hogy milyen vonások jellemezték a lenini pártnak az Október előtti időszakban kifejtett tevékenységét, s ez eleven cáfolata annak a koholmánynak, hogy egy „összeesküvő csoport" vagy akár a bolsevikok 350 000 főnyi pártja hajtotta végre a forradalmat, felhasználva, hogy úgy mondjuk, az ellenforradalom „nemeslelkűségét", egy 150 milliós nép többségének tudta nélkül, ezt befejezett tények elé állítva.

A bolsevikok pártja – a proletariátus érdekeinek politikai kifejezője lévén[35] és kitűnően megértve, hogy az imperializmus időszakában a társadalmi forradalom támasza és ütőereje csak a munkásosztály lehet – fáradhatatlanul törekedett arra, hogy szervezetileg és politikailag tömörítse a munkásosztály sorait, egyesítse a munkásmozgalmat a tudományos szocializmussal, megszilárdítsa vezető szerepét a forradalmi aktivitásra ébredt tömegek körében.

Fentebb szó volt arról, hogy a munkásosztály nagymértékben

[34] Így például Herbert Marcuse kijelenti, hogy e forradalom idején „az ideológiailag tudatos élcsapat" a „tömegpártot" eszközként használta fel az államhatalomért folyó harcban, vagyis más szóval a forradalmat nem a tömegek vitték végbe, sőt nem is a párt, mert az csupán eszköz volt az „élcsapat" kezében. (*The New York Times*, 1972. augusztus 7.)

J. Dunn, a cambridge-i egyetem King's College-ének professzora azt írja, hogy az Októberi Forradalom csupán „az entellektüelek jelentéktelen csoportjának a puccsa" volt. (*J. Dunn:* Modern Revolutions. An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon. Cambridge 1972. 46. old.)

L. Reichhold osztrák publicista szerint az oroszországi szocialista forradalom nem a proletariátus műve volt, hanem inkább az „orosz nép forradalmi elitjének" a műve. (*L. Reichhold:* Abschied von der proletarischen Illusion. Das Ende eines revolutionären Mythos. Frankfurt am Main. Knecht, 1972. 191. old.)

[35] A bolsevik párt proletár jellege szociális összetételében is világosan kifejeződött: Október előestéjén a párttagok mintegy 3/5 része munkás volt.

koncentrálódott egyes üzemekben. Ezért érthető, hogy a párt fő erőfeszítéseit arra irányította, hogy elsősorban ezekben az üzemekben végezzen munkát a dolgozók körében. Azt tartotta, hogy így teremti meg a forradalom vasöklét. Ugyanakkor a bolsevikok tevékenységüket nem korlátozták a nagy ipari központokra (mert ilyen állításokkal is találkozunk). Arra törekedtek, hogy egész Oroszország proletariátusát megnyerjék a forradalomnak, tevékenyen dolgoztak a szakszervezetekben, az ifjúsági és a nőszervezetekben, a biztosító társaságokban és a betegsegélyző pénztárakban, a kisüzemekben és a kézműves műhelyekben. S ez kitűnő eredményekkel járt. „A bolsevikok mindenekelőtt azért győztek, mert a proletariátus óriási többsége, s ezen belül a proletariátus legöntudatosabb, legerélyesebb, legforradalmibb része, ennek az osztálynak igazi élcsapata őket követte."[36]

A proletariátus azért követte a bolsevikokat, mert a történelemben első ízben gyakorlatilag ők bizonyították be szemléletesen és cáfolhatatlanul, hogy mennyire igaz a marxizmus megalapítóinak az a megállapítása, hogy a kommunisták „mindig az összmozgalom érdekét képviselik".[37] Mégpedig egy olyan mozgalom érdekét, amely nemcsak a proletariátus összes osztagait, hanem a hatalmas ország bonyolult, sok szektorú társadalmának forradalmi harcra kelt vagy a forradalomba bevont más osztályait, rétegeit és csoportjait is egyesíti.

Hogy ezt a paraszti Oroszországban elérje[38], ahhoz a proletárpártnak falun óriási munkát kellett végezni. És valóban sok szervező és propagandista ment falura, ahol is pártsejteket, parasztbizottságokat alakítottak, külön röplapokat adtak ki, megjelentették a *Gyerevenszkaja bednota* (Falusi szegénység) című lapot; a bolsevikok részt vettek parasztkonferenciákon, kongresszusokon. A kapitalizmus fejlődése tönkretette a parasztokat és arra kényszerítette őket, hogy a városokba vándoroljanak kenyérkereset reményében; ez még felvilágosulatlan paraszti tömeg volt, amelynek politikai nevelésével úgy foglalkoztak a bolsevikok, hogy speciális

[36] *Lenin* Összes Művei. 40. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 5. old.

[37] *Marx–Engels* Művei. 4. köt. Budapest 1959. 453. old.

[38] Az ország lakosságának 66,7 százalékát (a kisiparosokkal és a kézművesekkel együtt, de a kulákok nélkül) a parasztság tette ki.

„zemljacsesztvókat", propagandista iskolákat és köröket szerveztek.[39]

Természetes, hogy a szocialista forradalom előkészítésekor a bolsevikok a fő figyelmet a két kizsákmányolt osztály – a proletariátus és a dolgozó parasztság – harci szövetségének megteremtésére fordították. Ám ez nem jelenti azt, hogy közömbösek lettek volna a népesség többi rétege és csoportja iránt.

A bolsevikok munkája nyomán aktívan részt vett a forradalomban az értelmiség, amelynek szociális érdekei egyre nagyobb mértékben összefonódtak a munkásosztály érdekeivel, alkotó törekvései pedig mindinkább ellentétbe kerültek a burzsoázia igényeivel. Lenin arról ábrándozott, hogy megnyeri a tudósokat; tulajdon – Gorkij által idézett szavaival szólva, „Mi minden orosz és európai Arkhimédészt magunk mellé fogunk állítani"[40]. A párt óriási figyelmet fordított a szellemi munkát végzők közötti munkára.[41] Felvette soraiba Oroszország haladó, becsületes értelmiségének színe-javát. S azt a kormányt, amelynek élén a forradalom után Lenin állt, nem hiába nevezték gyakorta „a világ legműveltebb és legképzettebb kabinetjének". Azonkívül a párt, követve azt a lenini útmutatást, hogy a burzsoá demokrácia alsó rétegeiben szövetségeseket kell keresni, igyekezett politikai kontaktust létesíteni a városi kispolgári tömegek képviselőivel és magának a burzsoáziának forradalmi érzelmű részével is.

[39] A zemljacsesztvo az egy vidékről származók kölcsönös segélyegylete. – *A ford.*

Az akkori Oroszország viszonyai között a forradalmi proletárpárt politikai munkájának több fő iránya lényegében szintén a parasztság problémájához kapcsolódott. Így a bolsevikoknak a hadseregben kifejtett tevékenysége nem volt egyéb, mint 10 millió, mundérba bújtatott paraszt politikai nevelése. Minthogy Oroszország nem orosz népességét, (az ország egész népességének 57 százalékát) főképpen a parasztok alkották, a bolsevikok által a nemzeti elnyomás felszámolásáért indított mozgalom (ebben több mint 100 000 párttag vett részt) szervesen összekapcsolódott a parasztkérdés megoldásáért folyó harccal.

[40] *Barbusse, Wells, Ludwig, Gorkij, Rolland:* Leninről. Magyar Helikon 1959. 115. old.

[41] Ezen a téren a pártnak gazdag hagyományai voltak; ezek visszanyúltak még az első orosz forradalom idejére, amikor az OSZDMP Pétervári Bizottsága külön csoportot hozott létre az értelmiséggel való kapcsolatok fenntartására, az Ogyesszai Bizottság pedig irányította az általa megalakított Szociáldemokrata Értelmiség Szövetségét.

Egyszóval, a lenini párt a forradalom fejlődésének általános útját abban látta, hogy elérje a forradalomban részt vevők egyesülését és aktivizálódását egy olyan platform alapján, amely a nép többségének érdekeit fejezi ki.

A bolsevikok meg voltak győződve arról, hogy a széles népi erők forradalmi blokkjának megteremtésére irányuló politikájuk feltétlenül a kitűzött célhoz vezet. Miért?

Először is azért, mert Oroszország, jóllehet gazdasági tekintetben elmaradott ország volt, fejlődésében elérte az imperializmus szakaszát. Társadalmi-gazdasági és politikai struktúrájában világosan kirajzolódtak az állammonopolista kapitalizmus vonásai. Ez pedig azt jelentette, hogy végbement a társadalmi erők elkerülhetetlen polarizációja, amelynek során a népesség zömének érdekei összeütközésbe kerültek az uralkodó osztályok szűk rétegének érdekeivel.

Másodszor azért, mert sem az 1905–1907. évi forradalom, sem a cárizmus 1917 februárjában történt megdöntése nem elégítette ki a nép általános demokratikus követeléseit. Akár az első orosz forradalom éveiben, az országban továbbra is két társadalmi csata bontakozott ki: az össznépi harc a földért, a szabadságért és a demokráciáért, és a proletár osztályharc a társadalom szocialista átalakításáért.

Ezeknek az objektív feltételeknek a megérésére támaszkodtak a bolsevikok. De természetesen nem hagyatkozhattak és nem is hagyatkoztak arra, hogy a történelem spontán módon fog alakulni, és hogy a néptömegeket a valóság ugyanolyan mélyreható, tudományos értékelése vezérli majd, mint amilyet a marxista–leninista eszme adott. Ezért a párt abban látta a legfontosabb feladatot, amelynek megoldásától a népi többség egyesítése és a forradalomba való bevonása függ, hogy olyan politikai programot terjesszen elő, amely világosan kifejezi ennek a többségnek a követeléseit. A történelmi materializmus, a politikai gazdaságtan, a tudományos szocializmus kategóriáit és terminusait olyan nyelvre kellett átültetni, amelyet a félanalfabéta ország meg tud érteni. Lenin és a bolsevik párt nagy érdeme az volt, hogy programjában, jelszavaiban, a néphez intézett felhívásaiban meg tudták találni azokat az egyszerű, mindenkihez közelálló, közérthető szavakat, amelyek a tömegek szociális és demokratikus követeléseinek és érdekeinek lényegét fejezték ki.

Az akkori Oroszország konkrét viszonyai között ezek a szavak a békéről szóltak, amelyre a háborútól elgyötört ország sóvárgott, a kenyérről, amelynek hiánya általános éhínséget idézett elő, a földről, amely nélkül a parasztság nem tudta elképzelni további létezését. Az Októberi Forradalomnak igen fontos tanulsága az, hogy az utat a nép szilárd forradalmi egységéhez és ebben a kommunisták vezető szerepének biztosításához csakis a világos cél és program jelölheti ki. Ez a cél a legfájóbb társadalmi, össznemzeti problémák megoldása volt. A program megvalósítása pedig oda vezetett, hogy az Októberi Forradalom időszakában nem a bolsevikok szigetelődtek el, hanem a burzsoázia és az opportunisták kormánya. E kormány ellen egységfrontban lépett fel a szovjetek többsége, követelve a hatalom átadását; a szakszervezetek és más munkásszervezetek, amelyek nem akartak megbékélni a tőkések diktátumával; a parasztság, amely földreformot akart; a nemzetiségi peremvidékek széles tömegei, amelyek nagyhatalmi elnyomás alatt éltek; egész ezredek és nagyobb katonai alakulatok, amelyek megtagadták az imperialisták által kirobbantott háború további folytatását. A bolsevikok a heterogén forradalmi erőknek ezt az áradatát egyesítették és politikailag közös cél felé irányították.

Ezért Lenin teljes joggal jelentette ki a Komintern III. kongresszusának szónoki emelvényéről: „Mi Oroszországban kis párt voltunk, de velünk volt az egész országban a munkás- és parasztküldöttek szovjetjeinek a többsége is... Velünk volt majdnem a fele a hadseregnek..."[42]

Ennélfogva, amikor a valósággal egybevetjük a szocialista forradalmat – amely nemcsak abban az értelemben volt népi jellegű, hogy a nép nevében és érdekében valósították meg, hanem elsősorban abban az értelemben, hogy maga a megvalósítására egyesült nép vitte végbe –, szertefoszlik a „vezetők államcsínyéről" terjesztett dajkamese, a nagy Október múltbeli és mai ellenfeleinek ez a koholmánya.

Ellenségeink úton-útfélen szajkózzák azt is, hogy az októberi „bolsevik kísérletet" nem demokratikus úton hajtották végre. Ennek bizonyítására általában két „érvük" van: először is, mondják, a szovjethatalommal szembehelyezkedett a nép többsége, ezt bizonyítja a polgárháború és az emigráció; másodszor, a bolsevikok

[42] *Lenin* Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 24. old.

szétkergették az Alkotmányozó Gyűlést, ezzel demonstrálva, hogy „semmibe veszik a nép akaratát".[43]

Alkalmaztak-e a bolsevikok a forradalom során erőszakos módszereket? Igen, alkalmaztak. Csakhogy ez nem a nép akarata ellenére, hanem a nép akaratából elkövetett erőszak volt, nem a többség – a munkások, a parasztok és más dolgozó néprétegek – elleni (az ilyen erőszak jellemző az osztályszempontból antagonisztikus társadalomalakulatokra), hanem éppen a nép többségével szembehelyezkedő megdöntött osztályok, egy kisebbség elleni erőszak. Ezek az erőszakos lépések maroknyi tőkés, földbirtokos és boltos ellen irányultak, a szabotőrök és ellenforradalmárok ellen, akik dühödten szembehelyezkedtek a társadalom szocialista megújításával. Ennek kapcsán a bolsevikok a Párizsi Kommün tapasztalataiból indultak ki, amely, mint tudjuk, többek között azért szenvedett vereséget, mert nem tanúsított elegendő erélyt az ellenséggel vívott harcban.

A bolsevikok számításba vették, hogy Oroszországban – mint mindenütt – a politikai hatalomból eltávolított burzsoázia ádáz ellenállást fog tanúsítani az új renddel szemben, s még rendelkezik egy ideig a nagytőkével, van gyakorlata az irányításban, van katonai tapasztalata és van lehetősége arra, hogy igénybe vegye a nemzetközi imperializmus támogatását és segítségét. Így is történt. A burzsoázia felforgató és szabotázscselekményeket szervezett, megszervezte a vállalkozók úgynevezett sztrájkjait; az új társadalom létrehozása során fölmerülő gazdasági nehézségekre spekulálva, megkísérelt elégedetlenséget szítani a népesség körében, kormányellenes megmozdulásokat provokálni. A burzsoázia egész tevékenysége arra irányult, hogy az országban gazdasági káoszt idézzen elő, polgárháborút robbantson ki. Ezek az ellenforradalmi akciók természetszerűleg arra kényszerítették a bolsevikokat, hogy a forradalom, a néphatalom megvédése érdekében rendsza-

[43] Efféle kiagyalások nemcsak burzsoá szerzők tudós értekezéseiben bukkannak fel. Felhasználják őket a legkülönfélébb rendű és rangú antikommunisták közvetlen politikai céljaik érdekében. Például az 1972. évi franciaországi választási hadjárat során Alain Peyrefitte, a polgári UDR párt tekintélyes tagja beszédeiben „tromfként" azt bizonygatta, hogy 1917 végén a bolsevikokra csak a választók 25 százaléka szavazott, így hát a többség akarata ellenére ragadták meg a hatalmat (*L'Humanité*, 1972. október 21.).

bályokat hozzanak, és jelentősen meggyorsították a kisajátítók kisajátítását.

Amikor ellenfeleink a bolsevik „erőszakról", a bolsevikok állítólagos romboló küldetéséről beszélnek, „megfeledkeznek" arról, hogy a bolsevikok a szocializmusért vívott harcban kezdettől fogva nem az erőszakra, még kevésbé a „rombolásra" törekedtek, hanem az építésre. A bolsevik párt úgy került hatalomra, hogy programjába iktatta az ország előtt álló problémák megoldását, a mélyreható társadalmi-gazdasági átalakítások megvalósítását, az egész népgazdaság gyökeres átépítését.[44] Kifejezetten konstruktív, alkotó jellegűek voltak a szovjethatalom első dekrétumai, a gazdasági és a társadalmi-politikai élet átalakítása érdekében tett első lépések.

A forradalom fejlődésében ezt az irányvonalat megszakította a polgárháború. Ám ez a háború korántsem annak kifejezése volt, hogy a nép valamiféle ellenállást fejtett ki a szovjetekkel szemben. A polgárháborút a megdöntött kizsákmányoló osztályok, a reakciós erők robbantották ki, ahogyan ezt nemegyszer megtették később is más forradalmak során. Lenin 1914–1917-ben kiadta és védelmezte azt a jelszót, hogy az imperialista háborút polgárháborúvá kell változtatni. Ebből ellenfeleink azt a következtetést vonják le, hogy a bolsevikok a polgárháború kirobbantására törekedtek. Márpedig, először is, Lenin azt tartotta, hogy az akkori körülmények között csak az imperialista háborúnak polgárháborúvá változtatásával lehet véget vetni az imperialista háborúnak, felszámolni a háborúkat szülő rendszert, másodszor, amikor Oroszországban lehetővé vált a forradalom békés fejlődése, éppen Lenin vonta vissza 1917 áprilisában ezt a jelszót. A Kornyilov cári generális szította lázadás leverése után, 1917. szeptember elején Lenin ismét a forradalom békés fejlődésének lehetőségéről beszélt, az ilyen fejlődés pedig kizárta volna a polgárháborút. Mint a történelemből tudjuk, a forradalom Petrográdban csaknem vértelenül indult meg, a polgárháború pedig csak akkor tört ki, amikor Ke-

[44] Leninnek ezekről a kérdésekről 1917 októbere előtt írt legfontosabb munkái: *Állam és forradalom*, *A fenyegető katasztrófa és hogyan harcoljunk ellene*, *Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat?*, *A forradalom feladatai* stb.

renszkij, az ideiglenes kormány megdöntött miniszterelnöke az általa félrevezetett csapatokat a főváros ellen vezette.[45]

Így áll a helyzet a polgárháborúval és tényleges kezdeményezőivel. Ami pedig az oroszországi emigrációt illeti[46], az lényegében abból a szétzúzott ellenforradalomból állt, amely nem tudott megbékélni a győztes néppel, nem akarta letenni a fegyvert, és arra számított, hogy imperialista pártfogói segítségével külföldről tovább harcolhat a forradalom ellen. Elsősorban a cári arisztokrácia kiszolgálói, a burzsoázia, a földesurak emigráltak, azok a tisztek, akik féltek, hogy felelősségre vonják őket a polgárháború idején elkövetett kegyetlenségekért, az értelmiségnek az a része, amely nem értette meg a forradalmat és távol állt a néptől, félrevezetett katonák, akik a Vörös Hadsereg ellen harcoltak. Mint ismeretes, az emigránsok közül sokan – főképpen a paraszti és munkás származásúak, vagy a dolgozó értelmiség köréből származók – később felismerték hibájukat és kifejezték azt a kívánságukat, hogy hazatérhessenek, hazatérésük után pedig támogatták a szovjethatalom politikáját és részt vettek a szocializmus építésében.

Vegyük most szemügyre ellenfeleink másik „érvét", amely szerint a bolsevikok 1918 januárjában nem tanúsítottak demokratikus magatartást az Alkotmányozó Gyűléssel szemben.

Kezdjük azzal, az az állításuk, hogy a bolsevikok ebben az időpontban „megragadták a hatalmat", egyáltalán nem állja ki a kritikát. Minek kellett volna a bolsevikoknak 1918 elején „megragadniuk a hatalmat", amikor a szovjetek azt már 1917 októberében meghódították. A hatalom a szovjetkormány kezében volt, ame-

[45] A petrográdi fegyveres felkelésnek 6 halálos és 50 sebesült áldozata volt. Hasonlíthatatlanul nagyobb veszteségekkel járt Kerenszkij néhány napig tartó ellenforradalmi zendülése, amelyet 1917. november 2-án (15-én) számoltak fel. A forradalmi alakulatok csak október 30-án (november 12-én), amikor az Alekszandrovszkaja állomásnál folyó csatában vereséget mértek Krasznov tábornok kozákjaira, mintegy 200 embert vesztettek; az ellenfél veszteségei még nagyobbak voltak. Már nem is szólunk azokról az áldozatokról, amelyeket a burzsoázia és a földesurak által kirobbantott polgárháború követelt. Nem teljes adatok szerint az intervenciósok és a fehérgárdisták közvetlen áldozatainak száma mintegy 8 millió volt. Azokon kívül, akiket a fronton megöltek, akik éhhalált szenvedtek vagy a járványok következtében haltak meg, az intervenciósok és a fehérgárdisták a börtönökben és a koncentrációs táborokban mintegy 112 000 embert kínoztak halálra.

[46] Az országot összesen mintegy 2 millió ember hagyta el, ami kevesebb volt Oroszország népességének 1,5 százalékánál.

lyet a forradalom napjaiban a II. összoroszországi szovjetkongresszus alakított meg, s ennek a kongresszusnak a küldötteit a tömegek törvényes úton választották meg még az Októberi Forradalom előtt. Ezen a kongresszuson pedig, mint tudjuk, a 673 mandátumból 390-et a bolsevikok szereztek meg. A kongresszuson az eszerek száma 160 volt – ezek főleg baloldali eszerek voltak. A baloldali eszerek támogatták a szovjetek hatalomátvételét, és tagjai voltak a kongresszus által alakított Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak, később pedig a kormánynak. Ilyenformán a kongresszusra megválasztott küldöttek között a bolsevikoknak és a baloldali eszereknek túlnyomó többségük volt (mintegy 80 százalék).

Ami pedig az Október után összehívott Alkotmányozó Gyűlést illeti, a legnagyobb frakciókat ebben is az eszer (370 küldött) és a bolsevik (175 küldött) frakció alkotta. És ez önmagában véve is azt bizonyítja, hogy az akkori Oroszország viszonyai között a nyíltan burzsoá pártokat a népesség egyáltalán nem támogatta (a kadetoknak csak 17 mandátumuk volt), az opportunisták pedig gyakorlatilag elvesztették politikai súlyukat a városi proletariátus körében (csak 15 mensevik küldöttet választottak meg).

A bolsevikok az Október előtti időszakban előre látták, hogy az alkotmányozó gyűlési választásoknak olyan eredményük lesz, amely csapást fog mérni a burzsoáziára, Kerenszkij ideiglenes kormányára, a jobboldali opportunistákra. De megérezték ezt az opportunisták is. Ezért a bolsevikok következetesen harcoltak a mielőbbi választásokért és az Alkotmányozó Gyűlés összehívásáért, míg a burzsoázia, szövetségben az opportunistákkal, ezeket mindenképpen halogatta. Október előtt csupán a jelöltek listáinak összeállítását és a választás időpontjának kitűzését sikerült elérni. E listák alapján és a kitűzött időpontban (1917 novembere) folyt le a szavazás, amely nem tükrözhette vissza az országban végbement legfőbb változásokat. Az új erőviszonyokat maguk a jelöltek listái sem tükrözték vissza, mert ezeket a forradalom előtt állították össze, amikor a burzsoázia és az opportunisták voltak hatalmon. Továbbá, noha a falun és a hadseregben (amelyben a parasztok voltak többségben) a bolsevikok mellett a politikai rokonszenvet

egyre inkább a baloldali eszerek nyerték el[47], a szavazatokat az eszerek pártjának egésze kapta, márpedig e párt vezetése a jobboldaliak kezében volt. Mi több, a választások előkészítését és lefolytatását intéző szervezeti-technikai apparátus – kezdve az összoroszországi választási bizottságtól egészen a helyi választási bizottságokig – jórészt a jobboldali eszerek ellenőrzése alatt állt. Így aztán a 370 eszer küldött közül mindössze 40 volt baloldali eszer.

Azok, akik jól ismerik a választási gépezet hasonló torzításait a mai burzsoá demokrácia viszonyai között, ebben még egy példáját láthatják annak, hogy a választásokon kapott szavazatok száma nem mindig pontos mércéje egy párt valóságos politikai erejének, nem mindig mutatója a nép akaratának. Az oroszországi Alkotmányozó Gyűlés ellenforradalmi része, a jobboldali eszerek által alkotott gerincével, megkísérelte szavazattöbbségét felhasználni arra, hogy elárulja a nép többségének érdekeit. Csakis így lehet értékelni azt, hogy az Alkotmányozó Gyűlés nem ismerte el a szovjeteknek a nép által létrehozott hatalmát, s csakis így érthető meg az, hogy ez a parlamenti köntösbe burkolt ellenforradalom megtagadta annak a valóban népi társadalmi-gazdasági és politikai programnak az elfogadását, amelyet „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása" tartalmazott.

Az Alkotmányozó Gyűlés már munkájának megkezdése előtt a forradalmi Oroszország tegnapjának bizonyult, s éppen ez – nem pedig a bolsevikok valamiféle „nem demokratikus" magatartása döntötte el a sorsát. A bolsevikok nem gátolták az Alkotmányozó Gyűlés összehívását, bár módjukban lett volna ezt a bohózatot leállítani, hogy úgy mondjuk, még a függöny szétnyílása előtt. De a párt meg volt győződve arról, hogy állásfoglalásával, ténykedésével az Alkotmányozó Gyűlés saját maga járatja le magát a tömegek előtt és ítéletet mond maga fölött. Így is történt. Már az első órákban megmutatkozott, hogy a gyűlés az ellenforradalom szócsöve, nem pedig a forradalom folytatásának eszköze. A tömegek igen hamar meggyőződhettek reakciós, népellenes voltáról. Még azok is elfordultak tőle, akik valamiféle illúziókat tápláltak vele kapcsolatban. Ezért a szovjethatalomnak az Alkotmányozó Gyűlés feloszlatásáról szóló rendelete ténylegesen csak rögzítette poli-

[47] Különösen jól mutatták ezt az alkotmányozó gyűlési választások azokban a választókörzetekben, ahol a baloldali eszerek önálló listákkal indultak.

tikai halálát. S ezért a tömegek nem tiltakoztak a rendelet ellen, hanem ellenkezőleg, helyeselték és támogatták azt. Az Alkotmányozó Gyűlés feloszlatását a III. összoroszországi szovjetkongresszus jóváhagyta.

Így hát mind a polgárháború, mind az Alkotmányozó Gyűlés valójában a népakarat megszegéséről tanúskodik. És kik szegték meg a népakaratot? Világos, hogy azok, akik a forradalommal szemben fegyveres és politikai ellenállást fejtettek ki.

Vizsgáljuk most meg azt a kérdést, vajon a bolsevikok, amikor az össznépi forradalom élére álltak és arra törekedtek, hogy a munkásosztály szövetségre lépjen a dolgozók széles tömegeivel, valóban ellenezték-e az e tömegeket képviselő politikai pártokkal való együttműködést.

Tudjuk, hogy Oroszországban több párt lépett fel a munkásosztály és a parasztság nevében: a bolsevik párt, a mensevik párt, a szociálforradalmárok (eszerek), Lengyelország és Litvánia szociáldemokráciája, a Bund – a zsidó szociáldemokrata munkásszövetség –, a lett szociáldemokraták stb. A bolsevikok nemegyszer együttműködtek más pártokkal, mindenekelőtt a legnagyobbakkal közülük: a mensevikekkel, az eszerekkel. Ezt az irányvonalat követték 1917-ben is. De az opportunisták maguk nem akartak szövetségre lépni a bolsevikokkal. Szembehelyezkedtek a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszóval, amelyet Lenin az áprilisi tézisekben adott ki, júniusban pedig az I. összoroszországi szovjetkongresszuson a mensevikek és az eszerek gyakorlatilag elvetették az együttes akciók végrehajtására tett bolsevik javaslatot és ezzel lemondtak a többpárti együttműködésről.

A II. összoroszországi szovjetkongresszuson a bolsevikok, akik abszolút többségben voltak, beleegyeztek abba, hogy a kongresszust a mensevik F. Dan nyissa meg. Pártja a következő választás előtt állott: vagy elismeri az ideiglenes kormány megdöntésének tényét, a hatalom átmenetelét a forradalmi szervek kezébe, és ezzel támogatja a tömegek akcióit, együttműködésre lép a bolsevikokkal a demokratikus és szocialista átalakítások megvalósításában, vagy pedig elveti a forradalmat – hiszen az nem felel meg annak a sémának, hogy a szocializmus előfeltételeinek huzamos ideig érlelődniük kell a burzsoá demokrácia viszonyai között – és osztályszövetségre lép a burzsoáziával. A mensevikek a második utat választották. A jobboldali eszerekkel együtt azt követelték a bolse-

vik párttól, hogy mondjon le a szovjethatalomról, távolítsa el a kormányból Lenint, aki „személyesen vétkes az októberi fordulatban", és nevezzék ki a kormány élére a jobboldali eszer párt egyik vezetőjét. Ez gyakorlatilag a burzsoázia diktatúrájához való visszalépést jelentette volna. A bolsevikok Központi Bizottsága ezeket a követeléseket kategorikusan visszautasította, határozottan kijelentette, hogy nem szándékozik olyan kormányt alakítani, amely a tőkések érdekeit védelmezi. Ezek után a mensevikek és a jobboldali eszerek képviselői (körülbelül 50-en) elhagyták a kongresszust, a városi dumába mentek, és itt a kadetokkal együtt szovjetellenes központot kezdtek szervezni – egy ellenforradalmi szervet, amelynek „A haza és a forradalom megmentésére alakult bizottság" nevet adták –, majd pedig a burzsoáziával együtt, más országok imperialistáinak támogatásával (az amerikai, az angol és más követségek útján) véres összeesküvést szerveztek a forradalom ellen.

A bolsevikokkal együtt a kongresszuson maradtak a baloldali eszerek, akik részt vettek az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság munkájában, majd 1917 decemberében a szovjet kormányban (ez a párt 7 taggal volt képviselve a Népbiztosok Tanácsában). A bolsevikok és a baloldali eszerek együttműködése nem „legenda", ahogy ezt a burzsoá ideológusok állítják. Ez az együttműködés gyakorlatilag megvalósult, amit bizonyítanak egyebek közt az ÖKVB és a Népbiztosok Tanácsa akkori üléseinek jegyzőkönyvei is. Ennek az együttműködésnek nem a bolsevikok illojalitása vetett véget, hanem az, hogy a baloldali eszerek kormányellenes tevékenységbe kezdtek.[48]

A bolsevikok nem szorították ki a hatalomból a mensevikeket és a jobboldali eszereket sem. Ennek éppen az ellenkezője történt: még a II. szovjetkongresszusról való távozásuk után is nyitva hagyták a kaput előttük. Az OSZD(b)MP KB 1917. november 2-i (15-i) határozatában, amelyet Lenin írt, ezt olvashatjuk: „A Központi Bizottság leszögezi, hogy senkit sem rekesztett ki a II. összoroszországi szovjetkongresszusról, és most is teljes mértékben kész visszafogadni a félreálltakat és elismerni a koalíciót ezekkel a

[48] 1918 júliusában a breszti szerződéssel elégedetlen baloldali eszerek lázadást szerveztek a szovjethatalom ellen, és ezzel maguk zárták ki magukat a kormányból és a szovjetekből is.

félreálltakkal a szovjetek keretein belül, hogy tehát merő hazugság minden olyan állítás, miszerint a bolsevikok senkivel sem hajlandók megosztani a hatalmat."[49]

Mi több, a mensevikeknek (akár a többi ellenzékinek) nagy lehetőségük nyílt arra, hogy dolgozzanak. Legálisan működtek központi és helyi pártbizottságaik, megjelentek a lapjaik, konferenciákat, gyűléseket tartottak; a kispolgári pártok részt vettek a szovjethatalom valamennyi szervének választásaiban, vitatkoztak a gyűléseken, a sajtó hasábjain, a szovjetkongresszusokon stb.[50] Csak amikor a kispolgári pártok vezetői végleg elvesztették a lakosság támogatását,[51] és nem akarván ezzel megbékélni, politikai tényked helyett nyílt ellenforradalmi harcot indítottak a szovjet-

[49] *Lenin* Összes Művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 44. old.

[50] Így például a II. összoroszországi szovjetkongresszuson (1917. október) megválasztott ÖKVB-nek többek közt 62 bolsevik, 29 baloldali eszer, és 10, más pártokat és politikai csoportokat képviselő tagja volt. Az 1918 januárjában a III. összoroszországi szovjetkongresszuson megválasztott ÖKVB-nek 160 bolsevik, 125 baloldali eszer és 21, más pártokat és politikai csoportokat képviselő tagja volt. Emlékeztetünk arra is, hogy L. Martov, a mensevikek vezetője a Moszkvai Szovjet küldötte volt és ebben a szovjetben dolgozott egészen addig, amíg elhagyta az országot, amihez az engedélyt az OK(b)P 1920. július 16-i plénumának határozata alapján kapta meg. A bolsevik párt Központi Bizottsága 1920–1921-ben néhány más mensevik, eszer és anarchista külföldre utazására vonatkozó kérelmét is megvizsgálta. Erre az időszakra visszaemlékezve a mensevik F. Dan ezt írta: „Moszkvában a KB-nak (a mensevikekének – *K. Z.*) volt egy hivatalos helyisége klubbal... Mi... a párt nevében felszólaltunk kongresszusokon, gyűléseken..." (*F. Dan.* Dva goda szkitanyij [1919–1921]. Berlin 1922. 58. old.) Ami pedig a viták természetét illeti, egy a *Novij Lucs* című mensevik napilap 1918. március 24-i számából vett idézet még azokat is meg fogja győzni, akik mindmáig arról beszélnek, hogy a bolsevikok „nem engedték meg az ellenzéki kritikát". Ebben a cikkben, amely egy Svarc nevű mensevik aláírásával jelent meg, a következő olvasható: „Vissza kell térni a termelés kapitalista szervezetéhez. Le kell mondani arról, hogy a munkásbizottságok és a szakszervezetek irányítsák az iparvállalatokat. A vállalatok tulajdonosainak ismét a gyárak gazdáinak kell lenniük."

[51] Még a hírhedt Nyikolaj Szuhanov is kénytelen volt beismerni, hogy a mensevikek meg az eszerek, akik az I. szovjetkongresszuson a többséget alkották, „elhanyagolható tényezővé" váltak, hogy „összeesküvést szőttek a demokrácia akaratának meghatalmazott képviselői ellen, mégpedig azért, mert kisebbségben maradtak..." (*Ny. Szuhanov:* Zapiszki o revoljucii. 7. könyv. Berlin–Pétervár–Moszkva 1923., 180–181., 288. old.) Sokatmondó az is, hogy a mensevik *Rabocsaja gazeta* példányszáma 1915 márciusától szeptemberéig 100 000 példányról 10 000–15 000 példányra csökkent (mellesleg nem érdektelen az a körülmény, hogy a mensevik-

hatalom ellen (egyesek külföldre emigrálva, mások az országon belül), akkor voltak kénytelenek a bolsevikok ellenintézkedéseket tenni.

Ezek a történelmi tények. Világosan mutatják, hogy Oroszországban volt egy a cárizmussal és az egész burzsoá-földesúri rendszerrel szemben álló széles és egységes népfront, hogy a bolsevikok nem erőszakolták rá akaratukat más baloldali pártokra, amelyekkel együtt akartak működni a hatalomátvétel után is, hogy eltűrték ellenzéki pártok fennállását még az új Oroszországra nézve igen súlyos időben is, amíg ezek a pártok nem kezdtek nyílt ellenforradalmi tevékenységbe. Ugyanezek a tények azt mutatják, hogy a megalkuvó pártok – ellenkezőleg – mindenképpen igyekeztek megbontani az egységfrontot, blokkra léptek a burzsoáziával, védelmezték ennek érdekeit, mindent megtettek, hogy felbontsák a szövetséget a bolsevikokkal, gyöngítsék ez utóbbiak tömegbefolyását, a forradalom után pedig megfosszák őket a törvényesen megszerzett hatalomtól.

A FORRADALOM GYŐZELMÉNEK MEGSZILÁRDÍTÁSA

A bolsevik pártnak, Lenin pártjának a történelemben elsőként sikerült elérnie nemcsak azt, hogy a hatalom a proletariátus kezébe kerüljön (ebben a vonatkozásban az oroszországi Októbert megelőzte a Párizsi Kommün), hanem azt is, hogy a proletariátus megtartsa a hatalmat. E világtörténelmi feladatok teljesítése során számos olyan kérdés merült fel, amelynek megnyugtató megoldása

eszer lapokat – márpedig 1917-ben csaknem kéttucatnyi volt belőlük – gyakorlatilag teljesen az imperialisták pénzén adták ki). Végül idézzük a kadet párt egyik vezetőjének, Pjotr Sztruvénak a beismerését. Sztuve ezt írta: „Logikus a forradalomban, hogy annak lényegéhez hű csak a bolsevizmus volt, s ezért a bolsevizmus győzött a forradalomban." (*Pjotr Sztruve:* Razmislenyija o russzkoj revoljucii. Szófia 1921. 31. old.)

Néhány párt és szövetség (a maximalisták, az internacionalisták, a forradalmi kommunisták, az ukrán baloldali eszerek – a borotybisták –, a bundisták, a zsidó kommunista párt [Poalej-Cion]) kongresszusaikon és konferenciáikon határozatot hoztak a bolsevik pártba OK(b)P való belépésről, és fel is vették őket a párt soraiba. (Lásd *Pravda,* 1919. december 30., 1920. május 27. és *Izvesztyija CK RKP(b)* 1920. 21., 24. és 25. sz., 1923. 3. sz.)

nélkül a forradalom további távlatai a legjobb esetben is bizonytalanok maradnak.

E kérdések közül itt háromra fogjuk összpontosítani figyelmünket. Az első: ha a proletariátusnak a győzelemhez és az államhatalom megszilárdításához szüksége van a parasztságnak és a társadalom többi olyan rétegének a támogatására, amelyek a proletariátussal együtt a nép többségét alkotják, hogyan jön létre az ilyen többség, mikor tekinthető úgy, hogy létrejött?

A második: a proletárforradalom megőrizheti-e és fejlesztheti-e vívmányait, ha nem támogatják más országok szocialista forradalmai?

A harmadik: hogyan lehet elhárítani a tőkés restaurációt, ha figyelembe vesszük, hogy a kizsákmányolók a szocialista átalakulás után még hosszú ideig óhatatlanul megtartják óriási tényleges előnyüket a proletariátussal szemben, továbbá azt, hogy a kisüzemi árutermelés, amely a forradalom után huzamos ideig fennmarad (vagy akár uralkodik) minden országban, mint Lenin mondotta, állandóan és ösztönösen szüli a kapitalizmust?

Azt a szilárd meggyőződését, hogy a párt maga mellett tudhatja a nép többségét, amely nemcsak az államhatalom megragadásához, hanem megtartásához is szükséges, Lenin olyan helyzetben fejezte ki, amikor a petrográdi választásokon (1917. augusztus) a pártra leadott szavazatok száma 20-ról 33 százalékra emelkedett, a moszkvai kerületi dumaválasztásokon (szeptember) pedig 11-ről körülbelül 50 százalékra. Lenin az 1917 őszén kialakult helyzet elemzése során teljes egészében számításba vette ezeket az adatokat, amelyek arra mutattak, hogy a tömegek politikai hangulata a bolsevikok javára változott meg.

De korántsem csak a számadatok alapján lehetett arra következtetni, hogy kialakul egy olyan többség, amely kész támogatni a forradalmat, majd pedig biztosítani és megszilárdítani a forradalom győzelmét. A háborús frontokról olyan hírek érkeztek, hogy a bolsevik eszmék rohamosan tért hódítanak a katonatömegek között. A parasztszovjetek nagy része Oroszország-szerte az eszerek és a mensevikek kikényszerítette kormánykoalíció ellen foglalt állást, vagyis a bolsevikokkal azonos álláspontra helyezkedett. Oroszország központi vidékén terjedt a parasztfelkelés, ami a forradalomnak nem nyilatkozatokkal, nem szavazással, hanem tettekkel való támogatását jelentette. Lenin helyzetértékelésében

mindez a nép forradalmi többségének fogalmává állt össze – egy elsősorban politikai, nem pedig egyszerűen mennyiségi fogalommá.

Lenin bírálta azoknak a politikusoknak a nézeteit, akik „a forradalom reális helyzetét teljesen figyelmen kívül hagyva", nem voltak hajlandók elismerni a forradalmi többség kialakulását, hanem „már előre biztosítékot kívánnak abban a tekintetben, hogy a bolsevikok pártja az egész országban megkapja a szavazatoknak pontosan a felét plusz egy szavazatot. Ilyen biztosítékokat – hangsúlyozta Lenin – a történelem soha és egyetlen egy forradalomban sem nyújtott és egyáltalán nem is nyújthat."[52] De vajon egyáltalán a szavazóurna a legjobb és legbiztosabb eszköz-e a népi többség valóságos akaratának meghatározására? S remélhető-e – ahogyan a mensevikek remélték –, hogy a burzsoázia megengedi a demokrácia általa más körülmények között elismert formáinak felhasználását akkor is, amikor ezek a formák már nem szolgálják érdekeit?

Lenin pártja, nem mondva le arról, hogy szükség esetén a legtevékenyebben részt vegyen különféle választási hadjáratokban, gondosan elemezve és figyelembe véve a választásokon a szavazatok megoszlását, ugyanakkor számításba vette, hogy a munkásosztály pártjának már a választások előtt állhatatos és szívós munkát kell végeznie a tömegek körében, azonkívül azt, hogy semmiféle választási hadjárattal, még a legaktívabbal sem lehet biztosítani azt a többséget, amely akkor alakul ki, amikor a proletariátus a hatalomért folyó harc során offenzív akciókra tér át, s amely elengedhetetlen a hatalom megragadásához és megtartásához. S ezt az 1917-es esztendő minden eseménye igazolta. A forradalmi erők különösen gyors növekedése indult meg a VI. pártkongresszus után. Ezen az 1917. július végén–augusztus elején megtartott kongresszuson a bolsevikok felhívták a proletariátust, a parasztságot, a katonákat, az összes elnyomottat arra, hogy sorakozzanak a zászlajuk alá és induljanak rohamra a kapitalizmus ellen. A kongresszus határozatai, az óriási politikai és szervező munka lehetővé tették a forradalmi agitáció hatékonyságának megsokszorozását,

[52] *Lenin* Összes Művei. 34. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 398. old.

azt, hogy a nép körében nagymértékben emelkedjék a bolsevikok híveinek száma, s gyarapodjanak a párt sorai.[53]

Természetesen nem könnyű pontosan meghatározni, hogy egy párt maga mellett tudhatja-e a politikai többséget. Ehhez higgadtságra és éleslátásra van szükség. Igazolják ezt az 1917. évi tapasztalatok is. Az Október előtti időszakban olykor odáig fajult a dolog, hogy a reakció és az opportunisták a bolsevik pártnak provokációs céllal felkínálták a hatalmat, arra számítva, hogy a munkás-paraszt kormányt, ha az állam vezetését átveszi, a nép nem fogja eléggé támogatni és az hamarosan megbukik. Ez pedig nem egyszerűen a status quo helyreállítását jelentette volna, hanem a legsötétebb reakció igazi győzelmét.[54] De a bolsevikok csak akkor döntöttek a fegyveres felkelés mellett, amikor egyértelműen megállapították, hogy a tömegek többsége az ő oldalukon áll.

Ez a forradalmi többség biztosította magának az Októberi Forradalomnak a sikerét, valamint azt, hogy a szovjethatalom tarthatta magát az első válságos hónapokban, amikor az oroszországi és a nemzetközi reakció erői rázúdultak. Ám a forradalom során létrejött többség, ahogyan Lenin megállapította, „csak igen rövid életű és ingatag győzelmet"[55] biztosíthatott. Miért? Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, Lenin azon koncepciójának alapvető tételeihez kell fordulnunk, amely a forradalom győzelmének a restaurációval szembeni biztosítékaira vonatkozik.

Lenin már 1906-ban, amikor kifejtette nézeteit a forradalmi vívmányok megőrzésének feltételeiről, különválasztotta a restaurációval szembeni viszonylagos és abszolút biztosíték fogalmát. Az elsőnek a lényegét olyan politikai viszonyok megteremtésében látta, amelyek nem küszöbölik ki a restaurációnak magát a lehetőségét, hanem azt csak kevésbé valószínűvé teszik, csupán megnehezítik a restaurációt. A mensevikekkel az első orosz forradalom idején folytatott polémiájában Lenin azon az álláspontón volt, hogy ilyen biztosítékot csak a forradalom következetes véghezvi-

[53] Az októberi felkelés napján a párttagok száma 350 000 volt; ezek közül 100 000 az OSZD(b)P VI. kongresszusa után lépett a pártba.

[54] A vezető burzsoá párt (a kadetok) lapja például ezt írta: „A legjobb módja annak, hogy hosszú évekre megszabaduljunk a bolsevizmustól, kivessük magunkból, az lenne, ha vezetőire bíznók az ország sorsát..." (*Recs*, 1917. szeptember 16.)

[55] *Lenin* Összes Művei. 40. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 10. old.

tele nyújthat, a politikai néphatalom bevezetése, s nem a reakcióval való alku.

Ám a szocialista forradalomba való átnövést célul kitűző népi forradalom ennél többet kíván: meg kell szereznie politikai győzelmének teljes, abszolút biztosítékát. E probléma megoldását Lenin szorosan összekapcsolta a társadalmi-gazdasági struktúra kérdésével, mindenekelőtt azzal a kérdéssel, hogy milyen helyzetben van és milyen magatartást tanúsít a társadalomban a kisárutermelő. „A demokratikus forradalom teljes győzelme után – mondotta – a kistulajdonos elkerülhetetlenül szembefordul a proletariátussal, mégpedig annál hamarabb, minél előbb sikerül megdönteni a proletariátus és a kistulajdonosok valamennyi közös ellenségét, vagyis a tőkéseket, a földbirtokosokat, a finánctőkét stb."[56] Ezért nem lehetett arra számítani, hogy a polgári demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átnövése és ez utóbbi tartalmának elmélyülése esetén a szocialista forradalom számára automatikusan biztosítva lesz a kispolgári tömeg állhatatos és kitartó támogatása, s ezzel együtt teljes garanciát nyer a restaurációval szemben. Ezért Lenin nemcsak azt a feladatot tűzte ki, hogy a proletariátus mellé kell állítani vagy legalábbis semlegesíteni kell a kisárutermelőket, hanem ugyanakkor, felmérve a forradalom perspektíváit és azokat a tényezőket, amelyek vívmányait visszafordíthatatlanná tehetik, ezt a következtetést vonta le: „Az orosz forradalomnak ahhoz, hogy... megakadályozza a restaurációt, nem orosz *tartalékra,* külső segítségre van szüksége."[57]

Ennélfogva a nemzetközi munkásosztály által nyújtott támogatást, vagy – ha tágabban vetjük fel a kérdést – a forradalom fejlődése szempontjából kedvező nemzetközi viszonyokat Lenin igen fontos tényezőnek tekintette, amely lehetővé tenné a demokratikus forradalom vívmányainak kellő megszilárdítását és továbbfejlesztését, a szocialista forradalomba való átnövésének biztosítását.

A forradalomnak a régi rend restaurációjával szembeni biztosítékaira vonatkozó lenini koncepcióban tehát már az első orosz forradalom időszakában két aspektust különböztettek meg: a belsőt és a nemzetközit, amelyeket most tüzetesebben fogunk vizsgálni. A továbbiakban a forradalmi mozgalom növekedésével egyide-

[56] *Lenin* Összes Művei. 12. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 346. old.
[57] *Lenin* Összes Művei. 13. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 17. old.

jűleg Lenin természetesen pontosabban megfogalmazta ezt a koncepciót, figyelembe véve az új helyzet kialakulását magában Oroszországban és határain túl. Amellett történelmileg a helyzet úgy alakult, hogy az első győztes proletárforradalmat közvetlenül megelőző években éppen a második, a nemzetközi aspektus körül folyt a leghevesebb vita.

Mivel függött ez össze?

Az 1914. évi európai háborús válság időszakában kiadták az „Európai Egyesült Államok" jelszavát, amely a legáltalánosabb formában fejezte ki az akkori európai közvélemény közvetlen demokratikus törekvéseit. Ezt a jelszót – figyelembe véve a haladó, háborúellenes körökre gyakorolt vonzóerejét – rövid időre a bolsevikok is magukévá tették. Az OSZDMP Központi Bizottságának 1914 őszén Lenin által írt *A háború és az oroszországi szociáldemokrácia* című kiáltványában erről a jelszóról azt olvashatjuk, hogy „az európai szociáldemokrácia legközelebbi politikai jelszavául... kell kitűzni".[58] Ugyanakkor Lenin hangsúlyozta, hogy meg kell magyarázni, „mennyire hazug és értelmetlen ez a jelszó a német, az osztrák és az orosz monarchia forradalmi megdöntése nélkül".[59] Tehát arról a legközelebbi feladatról volt szó, amely megfelelt a polgári demokratikus forradalom bizonyos követeléseinek (ezeknek a monarchikus rezsimeknek a megdöntéséről).

Hamarosan megmutatkozott azonban, hogy még az ilyen általános demokratikus jellegű korlátozott követelés is – azzal a fenntartással, hogy közös nemzetközi akció formájában valósítsák meg –, olyan helytelen elképzeléseket szül, hogy minden nemzeti forradalmi akciónak teljességgel függnie kell más országok forradalmaitól. Ezért Lenin újból és újból visszatért ehhez a problémához. Sokoldalú elemzését *Az Európai Egyesült Államok jelszaváról* és *A proletárforradalom katonai programja* című írásaiban találjuk meg.

Válaszolva azoknak, akik bírálták az Európai Egyesült Államok gondolatát, mivel az, mint mondották, elhomályosítja a szocialista forradalom jelszavát, Lenin hangsúlyozta, hogy az Európai Egyesült Államok megteremtésére való felhívás a monarchiák

[58] *Lenin* Összes Művei. 26. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 19. old.
[59] Ugyanott.

megdöntése esetén sebezhetetlen. „Igazán demokratikus irányban végrehajtott politikai átalakulások, s kivált politikai forradalmak, semmi esetre, soha, semmilyen körülmények között nem homályosíthatják el, nem gyöngíthetik a szocialista forradalom jelszavát."[60] Mindamellett Lenin határozottan az „Európai Egyesült Államok" eszméjéről való lemondás mellett foglalt állást. Miért? Azért, mert a kérdés merőben politikai vonatkozásain kívül még fölmerül a tőkés gazdaságnak – e demokratizált európai „Egyesült Államok" alapjának – a kérdése is. Márpedig ennek az alapnak a fenntartása azt jelentette volna, hogy – függetlenül a politikai demokrácia bármilyen sikerétől – az Európai Egyesült Államok a reakció bástyája lesz, azt jelentette volna, hogy az európai tőkések megegyeznének arra vonatkozólag, „hogyan nyomják el egyesült erővel a szocializmust Európában..."[61] Ez az első fő oka annak, hogy az „Európai Egyesült Államok" eszméje helytelen.

A továbbiakban Lenin rámutatott arra, hogy még a világ (és nem Európa) Egyesült Államainak megalakítására való felhívás is – amely általában véve megfelel a kommunisták arra vonatkozó elképzeléseinek, hogy milyen állami formában valósuljon meg a nemzetek egyesülése és szabadsága a szocializmusban – alighanem helytelen volna „mint önálló jelszó..., mert helytelenül úgy értelmezhetnék, hogy a szocializmus győzelme egy országban lehetetlen..."[62]

Lenin azt a következtetést, hogy a szocializmus győzelme lehetséges először egy, egymagában vett országban is, abból az általa fölfedezett törvényből vonta le, hogy az imperializmus alatt fokozódik a gazdasági és a politikai fejlődés egyenlőtlensége.

Ennek a lenini törvénynek világtörténelmi jelentőségéről már szóltunk. A bolsevikok számára a szocialista forradalom egy országban való győzelmének lehetőségére vonatkozó lenini következtetés tudományos iránytűként szolgált, amelynek segítségével erőfeszítéseiket az Oroszországon belüli forradalmi mozgalom fejlesztésére összpontosították. Azok között a tényezők között, amelyek meghatározták az októberi felkelés megválasztásának idő-

[60] Ugyanott, 332. old.
[61] Ugyanott, 335. old.
[62] Ugyanott.

pontját, Lenin kétségkívül nagy figyelmet fordított az 1917 őszén kialakult nemzetközi helyzetre is. Ekkor a nemzetközi méretű forradalmi föllendülés kedvezett a felkelésnek. De valóban hatalmas, tömegeket mozgósító, a burzsoázia összes erőit lekötő forradalom sem Németországban, sem más imperialista államokban nem volt. Sőt a felkelő oroszországi proletariátust éppen onnan fenyegethette a burzsoázia büntető intervenciója. Éppen ezt hangsúlyozták a bolsevikok pártjának Központi Bizottságában a „kivárás" taktikájának hívei, vagyis egyszerűbben szólva, a forradalom sztrájktörői. Gyávaságukat olyan érvekkel leplezték, amelyeknek lényege opportunista álinternacionalizmus volt. Ha szétzúznak bennünket, mondogatták, „ezzel inkább ártunk a nyugati szocialista forradalom ügyének...", ha viszont kivárjuk a külföldi proletariátus felkelését és azt támogatjuk, akkor jobban biztosíthatjuk a világforradalom ügyét és győzhetünk Oroszországban. Egyszóval – így okoskodtak az opportunisták –, ha az oroszországi proletariátusnak a hatalmat sikerül is megragadnia, akkor sem tudja azt megtartani győzelmes nyugati forradalmak nélkül.

Lenin megcáfolta az effajta nézeteket, s meggyőzően kimutatta, hogy a végtelen kivárás taktikájának semmi köze sincs a proletár internacionalizmushoz. Ezért, amikor azt mondják, hogy Lenin Október után is reménykedett az összeurópai forradalom kitörésében, ez megfelel a valóságnak, de amikor ebből azt a következtetést vonják le, hogy Lenin az oroszországi forradalmat, a szovjethatalom végső győzelmét az európai szocialista forradalomtól tette függővé, akkor ez a történelemnek és Lenin félreérthetetlen kijelentéseinek eltorzítása.[63]

Lenin már az első orosz forradalom éveiben a nemzetközi munkásosztályban látta azt az erőt, amely lehetővé teszi az oroszországi polgári demokratikus forradalom vívmányainak megszilárdítását és továbbfejlesztését, szocialista forradalomba való átnövésének biztosítását, ugyanakkor – eltérően az opportunistáktól – a kérdést nem egyetlen szemszögből vizsgálta.

Lenin, jóllehet nem tagadta a nemzetközi tényező jelentőségét a forradalom ügyének sikerében, mint már fentebb kimutattuk[64], azt tartotta, hogy nem kell a világforradalmat úgy tekinteni, mint

[63] Lásd *Lenin* Összes Művei. 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 282., 283. old.
[64] *Lenin* Összes Művei. 11. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 67–68. old.

a nemzeti forradalom sikeres fejlődésének szükségképpeni feltételét, hanem ellenkezőleg, abban a képességben, hogy saját forradalmi győzelmeinket meg tudjuk szilárdítani és újabb fokra tudjuk emelni, elsősorban a világforradalom valóságos haladását kell látnunk. A további események egész menete, az oroszországi győztes forradalom tapasztalatai, a nemzetközi reakció támadásainak visszaverésében elért eredmények igazolták annak a lenini következtetésnek a helyességét, hogy „hiba lenne, ha Oroszország szocialista kormányának taktikáját arra építenők, hogy megpróbáljuk meghatározni, bekövetkezik-e vagy nem következik be az európai és főleg a német szocialista forradalom a következő fél évben (vagy valami hasonlóan rövid időn belül)".[65]

Lenin már két évvel Október előtt hangsúlyozta, hogy a győztes proletariátus, „miután kisajátította a kapitalistákat és megszervezte országában a szocialista termelést, *szembe*fordulna a világ többi, kapitalista részével, a maga oldalára vonná a többi ország elnyomott osztályait...[66] Ez a tétel magában foglalta annak a koncepciónak a premisszáit is, amely szerint a proletariátus győzelme megszilárdítható olyan körülmények között, amikor egy ideig ellenséges kapitalista környezet veszi körül.

Ezért már az októberi felkelés előkészítésekor a pártnak és Leninnek egyik közvetlen gondja az volt, hogy kidolgozza a győzelem megszilárdításának konkrét programját a proletariátus hatalomra jutásának esetére. És a hatalomért való döntő ütközetbe bocsátkozás pillanatának megválasztására nemcsak a forradalmi helyzet összes objektív és szubjektív tényezőjének figyelembevétele volt befolyással, nemcsak az, hogy maga a párt készen állott a forradalom vezetésére és arra, hogy forradalmi kormány élére álljon, hanem az is, hogy ebben az időben valamennyi fő aspektusában és sok részletében tisztázódott az a kérdés, hogy milyen feltételek mellett szilárdítható meg saját erőkből a győzelem, s befejeződött az erre a célra irányuló akciók alaposan megfontolt tervének összeállítása is.

A szovjethatalom nyomban bevezette az új társadalom állami és alkotmányos alapjait. Ez a hatalom, mint ismeretes, a proletariátus diktatúrájának az oroszországi dolgozók által felfedezett poli-

[65] *Lenin* Összes Művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 247. old.
[66] *Lenin* Összes Művei. 26. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 335. old.

tikai-állami formája volt, és bevezetése, létezése maga is egyet jelentett azoknak a politikai feltételeknek a kialakításával, amelyek Lenin jellemzése szerint a restaurációt megnehezítik, valószínűtlenebbé teszik, s megteremtik a forradalmi győzelem viszonylagos biztosítékát. A proletariátusnak a forradalmi vívmányok megszilárdítása időszakában kifejtett sokrétű tevékenysége egyúttal a burzsoá restaurációval szembeni teljes, abszolút biztosíték megszerzésére irányult.

A proletárdiktatúra megszilárdulása a burzsoá államgépezet szétzúzása során ment végbe. A megdöntött hatalom szerveinek egész sorát felszámolták, de nagy erőfeszítéseket tettek sok korábbi igazgatási intézmény megőrzése, átalakítása és tevékenységének új tartalommal való megtöltése érdekében is. Azért hangsúlyozzuk a dolognak ezt az oldalát, mert még ma is hallhatunk olyan állításokat, hogy Lenin és a bolsevikok eleinte mindent leromboltak, azután építettek. Ez naiv elképzelés. Lenin nagyon jól tudta, hogy nem így csinálják a forradalmat. Még Október előtt ezt írta: „A munka szervezeti formáját... nem kigondoljuk, hanem készen vesszük át a kapitalizmustól – a bankokat, a szindikátusokat, a legjobb gyárakat, a kísérleti telepeket, az akadémiákat stb."[67] Október után Lenin ezért éles harcot vívott a „baloldali kommunistákkal", akik szembehelyezkedtek ezzel a követeléssel: „szocializmust tanulni a trösztök szervezőitől".[68] A lehetőség szerint nemcsak a bankokat, hanem az államkapitalista egyesülések („trösztök") apparátusát is megőrizték, demokratikus módon átalakították és a dolgozók szolgálatába állították. Lerombolásra elsősorban a régi hatalom megtorló apparátusát – a rendőrséget, a bíróságokat stb. – ítélték.

A kizsákmányoló államgépezet lerombolásával párhuzamosan gyors ütemben bontakozott ki a saját irányító szovjetapparátus munkája. Az a körülmény, hogy a végrehajtó és törvényhozó funkciókat egyesítő munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjei teljesen birtokukba vették a hatalmat, minden lehetőséget megteremtett a forradalomra nézve ártalmas szakadás leküzdésére, amely óhatatlanul létrejön a forradalmi kormány és a régi állam-

[67] *Lenin* Összes Művei. 34. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 313. old.
[68] *Lenin* Összes Művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 291. old.

apparátus között, mivel ez utóbbi szabotálja a forradalmi kormány döntéseit, szándékosan nehezíti végrehajtásukat.

A szovjethatalom, amikor szembekerült az ellenforradalom szabotázsával, felforgató cselekményeivel, az ellenforradalom által szabadjára engedett terrorral, nyomban a forradalmi átalakulás után erélyes intézkedéseket tett a dolgozók politikai vívmányainak megvédésére. A Vörös Gárda osztagait megerősítették, létrehozták az Összoroszországi Rendkívüli Bizottságot – a néphatalom ellenségeivel szembeni forradalmi erőszak szervét. Megtörténtek az első lépések a régi hadsereg leszerelésére és az új, szocialista hadsereg megteremtésére. Lenin abból indult ki, hogy a népi forradalom győzelme és megszilárdítása elképzelhetetlen olyan hadsereg nélkül, amely a dolgozók oldalán áll. Mindezen intézkedések eredményeképpen a reakció első fegyveres támadásaira megsemmisítő vereséget mértek, s a proletariátus 1917 októberében aratott győzelme nem maradt csupán ideiglenes „Petrográdi Kommün", hanem a szovjethatalom diadalmenetének volt a kezdete.

Ugyanez alatt a rövid idő alatt kezdeti, de elvi fontosságú intézkedések történtek a gazdasági élet átszervezésére, amit Lenin az új hatalom fő feladatának tartott. A párt ennek kapcsán különösen nagy fontosságot tulajdonított a termelés munkásellenőrzésének mint a termelés teljes szocialista átszervezését megelőző átmeneti intézkedésnek. „Még csak nem is a tőkések vagyonának elkobzása lesz a dolog »veleje«, hanem éppen a tőkések és lehetséges híveik fölötti általános, mindent átfogó munkásellenőrzés. Az elkobzással egymagában semmire sem megyünk, mert ebben nincs meg a szervezés eleme, a helyes elosztás nyilvántartásának eleme."[69] Ezzel egyidejűleg megalakították a népgazdasági irányítás szerveit országos viszonylatban és az egyes, addig kialakult gazdasági körzetek szintjén (a Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsot és a népgazdasági tanácsokat). Az Állami Bank átvétele, a magánbankok és a

[69] *Lenin* Összes Művei. 34. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 310. old.

A munkásellenőrzést olyan választott munkásszervezetek végezték, mint az üzemi bizottságok, a bizalmiak tanácsai, a gazdasági ellenőrző bizottságok stb. Ezek a munkások és a műszaki személyzet képviselőiből álltak, és tevékenyen beavatkoztak a termelés irányításába, az adminisztráció rendelkezéseibe, igyekeztek véget vetni a tőkések szabotázsának. Az 1918. évi összeírás szerint az üzemi bizottságok többsége (64,3 százalék) és a munkásellenőrzés különleges szerveinek többsége (64,0 százalék) részt vett az üzemek irányításában.

vezető iparágakhoz tartozó nagyvállalatok, úgyszintén a vasúti közlekedés és a kereskedelmi flotta államosítása, az élelmiszer-ellátás rendszerének újjászervezése – mindez lehetővé tette, hogy a szovjet állam elfoglalja a gazdasági életben a kulcspozíciókat.

Mélyreható társadalmi-gazdasági átalakulások – még akkor is, ha a legrövidebb idő alatt hajtják végre őket – csak bizonyos idő leforgása után vezetnek kézzelfogható eredményekhez. Ámde a forradalmi győzelem megszilárdításának érdekei azt is megkövetelik – amint ezt az Októberi Forradalom tapasztalatai mutatták –, hogy a tömegek azonnal kézzelfogható hasznot húzzanak belőle. Lenin rámutatott arra, hogy „a munkások, a mezőgazdasági munkások és a kisparasztok helyzetének tényleges megjavítását azonnal és bármi áron biztosítani kell".[70] Ez nem konjunkturális manőver, hanem az első tudatosan megszervezett megnyilvánulása azoknak a társadalmi-gazdasági törvényszerűségeknek, amelyek teljes egészében meghatározzák az új társadalom fejlődési távlatát. De van a dolognak egy másik oldala is: meg kell érteni, hogy a forradalmi hatalom lehetőségei – főképpen az első időben – objektíve korlátozottak.

Ebből adódóan annak a problémának a megítélése, hogy a munkásosztály, az egész nép szükségleteit a forradalmat közvetlenül követő időszakban azonnal, érzékelhető módon ki kell elégíteni, nem lehetséges anélkül, hogy figyelembe ne vennénk a forradalom által létrehozott két tendencia egységét, de egyúttal dialektikus ellentétét is. Ez a két tendencia: a néptömegek követeléseinek, kívánságainak, vágyainak minél teljesebb és gyorsabb kielégítése, illetőleg az építőmunka megszervezése és kibontakoztatása, ami szükségessé teszi valamennyi anyagi erőforrás mozgósítását, s ennélfogva meghatározott körülmények között (különösen az országon belüli ellenforradalmi erőknek és a nemzetközi imperializmus ellenforradalmi erőinek akciói következtében) nélkülözéseket, fogyasztási korlátozásokat is megkövetelhet.

A történelem vitathatatlan tanúbizonysága szerint a lenini párt, miután haladéktalanul minden intézkedést megtett az októberi győzelem megszilárdítására, nem gondolhatta azt, hogy ezzel már véglegesen megerősítette az új hatalmat. Az országban még csak

[70] *Lenin* Összes Művei. 38. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 313. old.

ezután kellett olyan viszonyokat teremteni, „amelyek között a burzsoázia sem létezni, sem újra létrejönni nem képes".[71]

Ennek a sarkalatos kérdésnek az új hatalom javára való végleges eldöntése attól függött, hogy átállnak-e teljesen a forradalmi proletariátus mellé a népesség különböző, kispolgári csoportjai, a „középrétegek". Oroszország viszonyai között itt elsősorban a parasztságról volt szó. Lenin az Októbert közvetlenül megelőző időszakból származó munkáiban igen nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a parasztságot ki kell szakítani a burzsoázia befolyása alól. „Csakis ez a forradalom megmentésének záloga."[72]

A szovjethatalomnak már az első törvényei olyan helyzetet teremtettek, amelyben „először... a parasztok nyertek a proletárdiktatúrától, ők nyertek a legtöbbet, azonnal nyertek".[73]

Számolni kellett a parlamentarizmus kispolgári illúzióival, és a bolsevikok ezek felszámolása végett megtartották az alkotmányozó gyűlési választásokat, amelyeket a burzsoá ideiglenes kormány vég nélkül halogatott. A breszti béke kérdésének eldöntésekor más tényezők mellett számolni kellett azzal a lehetőséggel is, hogy „a paraszthadsereg, amelyet a háború elviselhetetlenül kimerített, már az első vereségek után – valószínűleg nem is hónapok, hanem már néhány hét múlva – megdöntené a szocialista munkáskormányt".[74] A szovjethatalom a NEP keretei között megtűrte a kapitalizmus elemeit, mert számolnia kellett azzal, hogy „enélkül a paraszt nem létezhet és nem gazdálkodhat".[75]

Ennélfogva a bolsevikok a legélesebb politikai fordulatok közepette is következetesen tartották magukat a forradalom győzelmének megszilárdítására vonatkozó lenini program döntő fontosságú tételéhez, amely szerint, ha a forradalmi proletariátust nem támogatja a paraszti, általában a „közbenső", kispolgári tömeg, a munkásosztály nem hozhat létre abszolút biztosítékot a tőkés restaurációval szemben. Ezért a párt a legaktívabban küzdött a parasztokért – az akkori Oroszország népességének túlnyomó többségéért –, valamint a városi középrétegekért.

[71] *Lenin* Összes Művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 162. old.
[72] *Lenin* Összes Művei. 34. köt. Kossuth Könyvkiadó 1967. 200. old.
[73] *Lenin* Összes Művei. 39. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 266. old.
[74] *Lenin* Összes Művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 251. old.
[75] *Lenin* Összes Művei. 45. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 120. old.

Ez nem volt könnyű harc. A parasztság korántsem egy csapásra szegődött a bolsevikokhoz, nem egy csapásra fordult el az eszerektől, attól a párttól, amely a falu kistulajdonosi érdekeinek a kifejezője volt. De mégis elfordult tőlük, s egyáltalán nem azért, mintha az eszerek áldozatul estek volna „a bolsevik erőszaknak", hanem mert szembefordultak a dolgozók érdekeivel, a munkásosztály politikai hatalmának felszámolására törekedtek. Ugyanez a sors várt – ugyanezen oknál fogva – a másik kispolgári (zömében „városi") pártra, a mensevikek pártjára is.

Ezzel kapcsolatban rámutatunk a következő tényre. A forradalom politikai győzelmének viszonyai között, amikor bebizonyosodott, hogy a bolsevikok képesek a „hatalom terhének" viselésére, az oroszországi burzsoázia a megalkuvó kispolgári pártoktól kért segítséget, mert bennük látta utolsó reménységét a restaurációra.[76] Társadalmi és osztályszempontból ez azt jelentette, hogy éppen a kisárutermelőkre, végső soron a parasztságra, általában a kispolgárságra apellált. Csakhogy ez nem vezetett semmire. A bolsevik párt gondosan mérlegelt elvi politikájának, a párt által végrehajtott mélyreható társadalmi-gazdasági átalakításoknak oroszlánrészük volt abban, hogy a városi és a falusi kispolgárság átállt a szovjethatalom oldalára. Így aztán a burzsoázia nem tudta felhasználni a szocialista forradalom utáni első időkben még megtartott tényleges előnyeit. S ez megteremtette a szükséges előfeltételeket a proletariátus győzelmének abszolút garanciájához, ami végső soron egyet jelent a magánkapitalista ösztönösség és az ennek megfelelő szociálpszichológia és politikai magatartás újjászületését kizáró társadalmi-gazdasági viszonyok létrehozásával.[77]

Vajon milyen következtetéseket vonhatunk le ebből? Az egyik az, hogy a bolsevikok tapasztalatai megmutatják, mennyire fontos

[76] *Lenin* Összes Művei. 43. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 295. old.
Nem érdektelen ezzel kapcsolatban Kerenszkijt idézni meg tanúként. Az ő szavai szerint P. Rjabusinszkij, az ismert orosz nagyiparos 1921-ben Párizsban egy kereskedelmi-ipari kongresszuson azt mondta, hogy most az egyedüli út, amelyen haladva ismét hatalomra lehet jutni Oroszországban: az „osztályon kívüli", „forradalmi demokráciára" való támaszkodás. (*A. Kerenszkij:* Iz daljoka. Cikkgyűjtemény [1920–1921]. Párizs, 92. old.) Kerenszkij itt a mensevikekre, az eszerekre, a liberálisokra stb. gondolt.

[77] Egyébként éppen ezért volna mélységesen hibás akár azonosítani, akár metafizikusan elszakítani egymástól a forradalom politikai megszilárdítására irányuló különleges intézkedéseket és a tulajdonképpeni szocialista építés feladatait.

az az időszak, amely a szocialista forradalomban nyomban a proletariátus hatalomátvétele után kezdődik meg. Lenin, amikor periodizálta az 1870-es évek narodnyik irányzatával kezdődő oroszországi forradalmi mozgalmat, hangsúlyozta: „... 1917-től 1921-ig, négy olyan esztendő, amely tartalmát tekintve gazdagabb, mint az előző 40 év."[78] A proletariátus győzelmének megszilárdítása szükséges szakasz a forradalom fejlődésében; ez megkívánja, hogy a párt olyan intézkedések egész komplexumát dolgozza ki és valósítsa meg, amelyeknek célja mindenekelőtt a burzsoá restauráció veszélyét magukban rejtő politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok megszüntetése az országban.

A másik következtetés arra a kérdésre vonatkozik, hogy milyen viszony áll fenn a forradalmi győzelem megszilárdításának nemzeti és nemzetközi feltételei között. Az oroszországi tapasztalatok megmutatták, milyen nagy a nemzetközi munkásszolidaritás jelentősége a szocialista állam vívmányainak megvédésében. Ám az októberi győzelem megszilárdítását elsősorban az a hősies harc tette lehetővé, amelyet az új rend fennmaradásában leginkább érdekelt oroszországi proletariátus, az összes dolgozó vívott.

Végül, harmadik következtetésként még egyszer hangsúlyoznunk kell, milyen óriási jelentősége van annak, hogy a forradalmi párt kellő időben és gondosan felkészüljön a dolgozók hatalmának megszilárdítását szolgáló munkára. Mert az a kérdés, hogy milyen úton-módon lehet megvédeni a forradalmi vívmányokat a burzsoá restaurációtól, valójában minden forradalmi fordulat perspektívájának a kérdése, tágabban véve pedig a világ szocialista átalakításának távlatait illeti. Arról van tehát szó, hogy a forradalmi mozgalom élén álló párt éppen akkor viseli a legnagyobb felelősséget a forradalom sorsáért, amikor úgy látszik, hogy a harc elérte a célját. A munkásosztály társadalmi forradalma a hatalomátvétellel nem fejeződik be, hanem éppen ekkor kezdődik meg. A nagy Október éppen azért vált a történelem első olyan proletárforradalmává, amelyik meg tudta védeni magát, és utat tudott törni a Szovjetunióban a szocializmus felépítéséhez, mert a bolsevikok világosan felismerték ezt az összefüggést, s meg tudták valósítani a forradalmi vívmányok megszilárdításának programját.

[78] *Lenin* Összes Művei. 43. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 308. old.

Utószó

E könyvet egy olyan fejezettel kezdtük, amelyben a világ forradalmi átalakításáról szóló lenini tudomány több kérdésével, a leninizmus elméleti hagyatéka körül folyó ideológiai-politikai harc problémáival foglalkoztunk. A könyv zárófejezetében a bolsevik párt, az oroszországi munkásosztály, a dolgozó tömegek forradalmi tapasztalatainak néhány főbb vonását vizsgáltuk. Ez a felépítés – és reméljük, ezzel az olvasó is egyet fog érteni – lehetővé tette, hogy külön hangsúlyozzuk könyvünk alapgondolatát, nevezetesen azt, hogy a jelenkor legidőszerűbb társadalmi, politikai és ideológiai problémáinak gondos elemzése csak úgy lehetséges, ha a lenini elméletre hagyatkozunk, s ha figyelembe vesszük a forradalom, a szocialista építés lenini vezetésének gyakorlatát.

Amikor a hetvenes évek nemzetközi kommunista mozgalma stratégiájának és taktikájának néhány fontos vonatkozását vizsgáltuk, ezt mindig úgy tettük, hogy látható legyen: a társadalomról szóló marxista–leninista tudomány alkotó továbbfejlesztése és a világ szocialista átalakításáért folyó harcban elért eredmények szervesen összefüggnek egymással, kölcsönösen feltételezik egymást, megtestesítik a forradalmi gondolat és a forradalmi cselekvés nagyszerű egységét. A könyv alapgondolatának megfelelően arra törekedtünk, hogy napjaink forradalmi folyamatának problémáit megvilágítva a lehető legplasztikusabban érzékeltessük a nemzetközi kommunista mozgalom, a marxista–leninista pártok eszméinek és jelszavainak óriási jelentőségét.

Napjainkban a világforradalmi mozgalom minden eddiginél nagyobb arányokat öltött. Résztvevőinek száma hihetetlenül megnövekedett, szociális összetétele bővült. Problematikája jóval összetettebbé vált. Mint olyan mozgalom, amely egész Földünket átfogja, visszatükrözi az érintett országokban élő népek életfeltételeinek rendkívüli sokféleségét is. Lényegesen gazdagodtak a forradalmi cselekvés formái és módszerei.

Vajon vannak-e mindamellett olyan egyetemes törvényszerűségek, amelyek ezt a bonyolult, sokrétű folyamatot irányítják? Vajon megnyilvánul-e mindegyik forradalmi osztag harcában olyasvalami, ami nemcsak az adott országban fennálló konkrét viszonyok szempontjából és az adott időpontban jelentős, hanem más forradalmárok számára is hasznos tapasztalatokkal szolgál, igazolja azokat a tanulságokat, amelyeket másutt, más időszakokban vívott osztályharcokban, felszabadító küzdelmekben vontak le? Ezek a kérdések ma újra meg újra fölvetődnek az antagonista osztályok képviselői között folyó eszmei-politikai harcban; időnként vitákat váltanak ki a nemzetközi munkásmozgalomban is.

A lehetőségek szerint a szerző a könyv egész tartalmával igyekezett megmutatni, mennyire fontos az, hogy ne tévedjünk a szóban forgó problémák megoldásában, s milyen politikai hibákra vezet az, ha helytelen választ adunk ezekre az elméleti kérdésekre. Hiszen attól, hogy miképpen értelmezzük az általános és a különös közötti viszonyt a forradalmi folyamatban, függ az is, hogy az egyes kommunista pártok képesek-e alkotó módon, hatékonyan felhasználni korábban szerzett tulajdon hazai tapasztalataikat, s a maguk számára hasznosítani a más testvérpártok által, más körülmények között folytatott harc tanulságait. Ebben az összefüggésben rendkívül jelentőssé válik korunkban a forradalmi tapasztalatok nemzetközivé tételének kérdése, amelynek két jelentős vonatkozása van. Az egyikben a probléma mintegy időrendben mutatkozik meg, és a forradalmi harc eszményeinek és valóságos vívmányainak történelmi folytonosságát illeti. A másikban a problémának, mondjuk úgy, térbeli jellege van, vagyis azoknak az alapvető törvényszerűségeknek az egységét mutatja, amelyek a világfejlődés mai viszonyai között meghatározzák az osztálycsaták, a felszabadító harcok feladatait és perspektíváit.

Ha figyelmen kívül hagyjuk mindazt, amit a forradalmárok nemzedékei tettek, kivívtak, kipróbáltak, a politikai harcban súlyos kudarcok érhetnek bennünket.

Ma a kommunisták stratégiája és taktikája átveszi és alkotóan továbbfejleszti a sok évtizedes forradalmi harc vívmányait és gazdag tapasztalatait, s mindenekelőtt a nagy Október tapasztalatait. Ezekben a hetvenes évek kommunistái joggal látják a világ minden forradalmárának szükséges ismeretek és készségek tárházát.

Vonatkozik ez többek között arra a kérdésre is, hogy milyen ál-

láspontra helyezkedjünk más pártoknak, a forradalmi mozgalom más osztagainak tapasztalatait illetően. Hogyan oldotta meg ezt a kérdést a lenini párt a szocialista forradalom győzelméért vívott harcban? Lenin és az általa létrehozott párt, jóllehet a világ szocialista átépítésében úttörő szerepet töltött be, sohasem hagyta volna figyelmen kívül más országok, más korok forradalmárainak a tapasztalatait. Kötelességének tartotta e tapasztalatok gondos tanulmányozását és hasznosítását. Elég, ha arra emlékeztetünk, milyen gyakran utalt műveiben Lenin a Párizsi Kommün tanulságaira, milyen tüzetesen elemezte őket – és nem általánosságban, hanem az oroszországi forradalom feladataival összefüggésben. Lenin a kommün tapasztalatait figyelembe vette és nagy tisztelettel kezelte, s a legkevésbé sem befolyásolták egyes kortárs gyászteoretikusok olyan megjegyzései, hogy az „eget ostromlók" hőstette óta csaknem fél évszázad telt el és hogy Párizs nem Petrográd, nem Moszkva.

Lenin köztudomásúan megkövetelte az egyes országok fejlődési sajátosságainak sokoldalú figyelembevételét, kategorikusan elítélte a forradalmi cselekvés egyes konkrét mintáinak gépies másolását, azt, hogy gondolkodás nélkül helyeseljék mindazt, amit a forradalmárok előzőleg tettek. Mi több, segítségére volt a külföldi kommunistáknak abban, hogy megértsék az oroszországi forradalmi mozgalom sajátszerű, megismételhetetlen vonásait. Ugyanakkor élesen bírálta azokat, akik anélkül akartak forradalmat kezdeni, hogy figyelembe vették volna a forradalomnak a gyakorlat által igazolt általános törvényszerűségeit, általános elveit. Az ilyen emberekről azt tartotta, hogy nacionalista érzelmek hatása alá kerültek, képtelenek világosan megérteni az osztályharc törvényeinek világtörténelmi lényegét, felismerni azt az igazságot, hogy „a proletárforradalom általános menete egyforma az egész világon".[1]

Világszerte szemünk láttára megy végbe a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet dinamikus folyamata. Ezt az átmenetet a jelenkor legbefolyásosabb politikai ereje: a nemzetközi kommunista mozgalom szervezi és irányítja. A testvérpártok büszkék arra a fontos szerepükre, amelyet a proletariátus, a dolgozók osztályellenségeivel, az emberiség elnyomóival folytatott kemény harcban vívtak ki. A marxisták–leninisták mindig szem előtt tart-

[1] *Lenin* Összes Művei. 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 479. old.

ják, hogy csak akkor növelhetik ideológiai és politikai befolyásukat a világban, ha szigorúan tiszteletben tartják az alapelveket az emberiség társadalmi és nemzeti felszabadításáért folyó harcban, az új társadalom építésében.

Könyvünkben igyekeztünk felhívni a figyelmet három ilyen fontos elvre.

Az első: a következetes és szigorú *tudományosság*. A munkásosztály, a szocializmus világtörténelmi jelentőségű győzelmei nem valósulhattak volna meg, ha a világforradalmi folyamat élén álló kommunisták stratégiája nem a marxizmus–leninizmus tudományos következtetéseire épült volna.

Természetesen még a legnagyobb tudományos megalapozottság sem nyújthat teljes biztosítékot az ellen, hogy a forradalmi gyakorlatban hibákat kövessenek el, nem zárhatja ki bizonyos átmeneti vereségek valószínűségét. De az ellenkező esetben, vagyis ha a szilárd alapokon nyugvó tudományos igazságok feledésbe merülnek vagy áldozatul esnek konjunkturális politikai meggondolásoknak, akkor a forradalmi mozgalomra nézve súlyos következmények nemcsak valószínűvé, hanem elkerülhetetlenné is válnak. És ebben az értelemben a marxista–leninista elmélet tudományos tartalmához való hűség megbízhatóan garantálja a forradalmi harc győzelmes fejlődését.

Az elmélet csupán akkor őrzi meg valóban tudományosságát, tudományos tartalma csak akkor bontakozhat ki és mélyülhet el, ha nem süllyed le az olcsó politikai pragmatizmus szintjére. A társadalomtudomány nem lehet tudomány, ha nemzeti korlátok súlya nyomja, ha megállapításainak nincs nemzetközi, az egész világra érvényes jelentőségük.

Ez határozza meg a belső összefüggést a tudományosság elve, valamint a kommunista elmélet és gyakorlat másik fontos vonása: az *internacionalizmus* között.

Az internacionalizmusnak – amelyet a marxisták–leninisták a nemzetközi kommunista mozgalom egyik fő elveként védelmeznek – az az objektív alapja, hogy a világ proletárjainak közösek az osztályérdekeik. Egyesítésüknek a marxizmus megalapítói által kitűzött feladata sohasem veszítheti el időszerűségét. Bárhogyan hatnak is a munkásosztály sorsára, helyzetére a társadalmi és politikai változások, a társadalom osztályszerkezetében bekövetkező változások, a tudomány és a technika fejlődése, a burzsoázia és a

reformisták óhajai ellenére semmi sem veheti le a napirendről ezt a feladatot, semmi sem teheti „anakronizmussá" a kommunistáknak, a nemzetközi munkásosztály összes osztagai – mind a hatalomért küzdők, mind a hatalmat már kezükben tartók – harcos politikai élcsapatának internacionális egységét.

Az egyik fontos következtetés az, hogy a kommunista és munkásmozgalom nemzetközi érdekei objektív társadalmi kategóriának tekintendők. Ezeket az érdekeket az osztályharc törvényei határozzák meg és attól függetlenül léteznek, hogy a mozgalom egyes résztvevői felismerik-e őket vagy sem. Ha fennáll az a törekvés, hogy számoljanak velük és harcoljanak értük, akkor a kérdés arra redukálódik, hogy megismerjék és tudatosítsák ezeket az érdekeket. Gyakorlatilag ez a kérdés csakis kollektív alapon oldható meg, a marxista–leninista pártok elméletének és forradalmi tapasztalatának alkotó egyesítésében. S a forradalmi harc nemzeti vagy regionális feltételeinek gondos figyelembevétele csak abban az esetben lehet gyümölcsöző, ha nem kerül szembe a mozgalom nemzetközi érdekeivel, hanem ellenkezőleg, ezek jobb megértését és gazdagítását szolgálja.

Az SZKP ezzel kapcsolatos álláspontját egyértelműen és világosan kifejezte a párt Központi Bizottságának a XXV. kongresszus elé terjesztett beszámolója: „Mi, szovjet kommunisták, a proletár internacionalizmus védelmét minden egyes marxista–leninista szent kötelességének tartjuk."[2]

A kommunisták harmadik igen fontos elve – a *forradalmiság* – olyan tulajdonság, amely szerves része elméletüknek, politikai mozgalmuknak. Bármilyen nemzeti és történelmi feltételek között működjék is a kommunista párt, erejét mindig következetesen forradalmi állásfoglalásai határozzák meg. A marxisták–leninisták politikai gyakorlatában és ideológiai tevékenységében a reformista áramlatoknak és hangulatoknak tett minden engedményért drágán kell megfizetni. Amint ezt a tapasztalatok mutatják, az efféle engedmények korántsem növelik a kommunista tömegbefolyást, sőt ellenkezőleg, reformista illúziókkal mételyezik meg a dolgozók tudatát és a jobboldali szociáldemokraták vagy ultrabaloldali csoportosulások karjaiba taszítják a munkásokat.

A kommunisták forradalmisága: korunk objektív forradalmi

[2] Az SZKP XXV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1976. 40. old.

dinamizmusának legmagasabb rendű kifejezése. S ebben rejlik a kommunista mozgalom fölénye nemcsak a történelem kérlelhetetlen menetének ellenszegülő konzervatív erőkkel szemben, hanem azokkal a politikai áramlatokkal szemben is, amelyek a világszerte végbemenő változások viharos folyamatát megkísérlik alárendelni a „sima evolúció" utópista sémáinak.

A nemzetközi kommunista mozgalom tehát elméletének és gyakorlatának egységére, a harci tapasztalatok történelmi folytonosságára és internacionalizálására, a tudományosság, az internacionalizmus, a forradalmiság dialektikus ötvözetére támaszkodva növekszik és erősödik. S könyvében a szerző igyekezett kimutatni, mennyire fontos és felelősségteljes feladat, hogy a kommunisták – a béke, a demokrácia, a társadalmi haladás és a szocializmus zászlóvivői – tovább erősítsék és fejlesszék ezeket az elveket.

Utószó a magyar kiadáshoz

Az idő feltartóztathatatlanul halad előre, s ez a mozgás most, a XX. század utolsó negyedében erősen felgyorsult. Egy olyan könyvet, amely a társadalom életének időszerű problémáival foglalkozik, ez egymagában is súlyos próbatétel elé állít. Hiszen a rohanó események a szó szoros értelmében a szemünk láttára változtatják meg a világ társadalmi-politikai arculatát, újabb erőket vonnak be a világ forradalmi átalakításának folyamatába, s ennélfogva óhatatlanul megkívánják az új konkrét helyzetre vonatkozó értékelések és ítéletek kiegészítését és pontosítását. Ez az oka annak, hogy – figyelembe véve a könyv magyar kiadását az orosz nyelvű megjelenésétől elválasztó időtartamot – kötelességemnek éreztem újból gondosan elolvasni az egész szöveget és eldönteni, milyen módosításokat kell tenni a kommunista és szocialista építés, a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom, a nemzeti felszabadító és más antiimperialista erők legújabb eredményeinek fényében.

S úgy döntöttem, hogy tartózkodom az eredeti szöveg bármiféle módosításától. Természetesen nem azért döntöttem így, mintha nem találtam volna olyan oldalakat, amelyeket szívem szerint átírtam volna. Ellenkezőleg, a tényanyag jelentékeny részét nyilvánvalóan hasznos volna újabb adatokkal kiegészíteni, az érveket számos esetben alighanem tüzetesebben kellene kifejteni, némely jelenség vizsgálatában mélyebbre és messzebbre kellene hatolni, hiszen a legutóbbi fejlemények során ezek a jelenségek új mozzanatokkal egészültek ki.

A szocialista demokráciáról szóló részben például (III. fejezet) az elméleti tételeket és megállapításokat jelentős mértékben gazdagítani lehetne azokkal az anyagokkal, amelyek a Szovjetunió új alkotmányának mint a fejlett szocializmus viszonyai között élő szovjet társadalom alaptörvényének kidolgozásával és össznépi megvitatásával függnek össze. Hasonlóképpen a könyv utolsó fe-

jezete, amely az oroszországi munkásosztály, az oroszországi dolgozó tömegek forradalmi harcának történelmi tapasztalataival foglalkozik, csak nyerne azáltal, ha kiegészülne azzal a gyümölcsöző eszmecserével, amely az Októberi Forradalom hatvanadik évfordulóján folyt a világ haladó közvéleményének köreiben.

Mindamellett úgy vélem, hogy új anyagok beiktatása elvileg nem módosítaná a könyv tartalmát, s ezért lényegében indokolatlanul húzódna el – ami ilyen esetben elkerülhetetlen – a magyar nyelvű kiadás. Annál is inkább, mert véleményem szerint az események általános fejlődése a nemzetközi küzdőtéren, úgyszintén a népek nemzeti életében, nem indokolja a könyvemben foglalt főbb értékelések és következtetések felülvizsgálását. Remélem, a magyar olvasók ezzel egyet fognak érteni.

A szerző

1978. február.

Tartalom

AZ OLVASÓHOZ 5

I. FEJEZET
A LENINIZMUS ÉS A XX. SZÁZAD 7

A leninizmus keletkezésének történetéhez 9
Szerves egységet alkotó forradalmi tanítás 20
S kik a bírák? 44

II. FEJEZET
A BÉKÉS EGYMÁS MELLETT ÉLÉS ÉS A FORRADALMI FOLYAMAT 57

A nemzetközi enyhülés forrásai 59
„Kinek hasznos" a békés egymás mellett élés? 75
Korunk alapvető ellentmondásának fejlődési formája 85
A társadalmi haladás új tényezője 101

III. FEJEZET
A FEJLŐDŐ ÉS ERŐSÖDŐ SZOCIALIZMUS 115

A szocialista demokrácia eredményei és problémái 116
Az új típusú nemzetközi kapcsolatokról 136
A valóságos szocializmus – versenyben a kapitalizmussal 150

IV. FEJEZET
A DEMOKRÁCIÁÉRT, A SZOCIALIZMUSÉRT 165

Az imperialista reakció sokoldalúsága 167
A proletariátus hegemóniája és a demokrácia 186
A kommunisták szövetsége más pártokkal 203

V. FEJEZET
A NEMZETI ÖNRENDELKEZÉSTŐL A TÁRSADALMI ÚT MEGVÁLASZTÁSÁIG 221

Egy „fogas kérdés" megoldása 222
Az osztályharc és a hazafias egységfront 231
Forradalmi kölcsönhatás és együttműködés 243

VI. FEJEZET
AMI IGEN LÉNYEGES AZ ELKERÜLHETETLEN JÖVŐBŐL 257

A világtörténelem új időszaka 259
„A felső vezetők államcsínye", vagy a népi többség akarata? 274
A forradalom győzelmének megszilárdítása 287

UTÓSZÓ 303
UTÓSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ 309

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Kossuth Nyomda, Budapest
Felelős vezető Monori István vezérigazgató
A borító és a kötésterv Erdélyi János munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Jordán Kati
Terjedelme 15,6 (A/5) ív
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (789050/8)